

ИВАН АСЕН II

ДИМИТЪР
МАНТОВ

Издателство на БЗНС

ДИМИТЪР МАНТОВ
ИВАН АСЕН II
ЦАР И САМОДЪРЖЕЦ

chitanka.info

Царуването на Иван Асен II е един от върховете в тринадесетвековната история на България. Личността на „сина на стария Асен“ — политик, дипломат, военачалник, както и неговото време в романа са пресъздадени с художествено майсторство върху подчертано документална основа.

Изданието се посвещава на 800-годишнината от въстанието на Асен и Петър (1185 г.).

ЧАСТ I

1.

Беше ранна пролет и през отворения прозорец княз Иван гледаше как вятърът огъва върховете на дърветата.

Мария-Белослава играеше на двора и първа посрещна „чичо Климента“. Войводата я вдигна високо над главата си, засмя се и се провикна:

— Уу, каква мома станала!

После, като остави Мария-Белослава на земята, той се запъти не към вратата на еднокатната дървена къща, а към разтворения прозорец. И попита вместо поздрав:

— На градината ли се любуваш, Иване?

— И на слънцето, войводо... Мисля си, как ли грее то над Търнов и над манастира, гдето е мама...

— Тъжно ги зареди. А пък аз идвам да те зарадвам. Виж!

Климент подаде на младия княз пергамент, навит на тъничък свитък:

— От болярина Радослав.

Иван бързо разви пергаментата.

— ... И пари изпраща — притури Климент.

Радослав беше един от най-верните Иванови поддръжници.

„Ти, господарю, само се появи в Подунавие, та макар и с малка дружина. За две седмици ще насъбереш войска, по-многобройна от Бориловата. Откак маджарите завладяха Бялградската и Браничевската област заради потушаването на бунта в Бдин и откак Борил се съюзи с най-върлите наши врагове — латинците — няма честен човек, който да не вижда, че Борил ни води към гибел. Десет години вече управлява твоят братовчед, а в нищо не сполучи. Всички те очакват, великий господарю...“

През последните месеци княз Иван получи няколко такива писма: от преславския болярин Константин, от младия болярин Живан, от двамина търновски търговци.

— Много се забави Делчо! — обади се войводата Климент. — По Коледа замина да купува оръжие, а още го няма. Ще си иде и тази

пролет, Иване!

Княз Иван отпусна ръката, в която държеше свитъка. Думите на войводата пробудиха в него нещо забравено. Климент говореше рязко, настоятелно, както някога, както някогашните Калоянови войводи. В годините на изгнание бе изпадал в отчаяние, беше пил от мъка, бе се сражавал като наемник, но сега Иван му прощаваше всичко.

— Ще тръгнем, войводо! — тихо, но със страст в гласа рече князът. — Няма повече да чакаме. Десет години ни стигат!

Климент удари с пестник рамката на прозореца:

— Ех!

И шумно пое дъх.

Развълнува се, закипя Берлад. Много бродници и всички българи изгнаници напускаха волния град.

Прощаваха се стари приятели, разменяха си нагръдни кръстове — за спомен, да не се забравят! — прегръщаха се, пожелаваха си сполука и пак да се видят.

Засвириха тръби, загъгнаха рогове.

Двамата князе, на бели коне, облечени в кафтани^[1] от скъпо кадифе, се появиха пред строените войни. Бродниците не бяха навикнали да поздравяват военачалниците си, ала всички трепнаха, когато белите коне в красив галоп приближиха и българите завикаха дружно:

— Слава, слава, слава!

Зад князете на охранени коне яздеха оръженосците им. Първият от тях, Делчо, държеше поводите в лявата ръка, а в дясната здраво стискаше дръжката на боен стяг с лика на свети Димитрий — покровителя на Асеновци.

Българите пак завикаха:

— Към Търнов! Към Търнов!

Повечето бродници за пръв път чуваха за българската престолнина, но и те подеха вика:

— Към Търнов!

И за царя натрапник повечето от бродниците чуваха за първи път, но и те викаха заедно с българите:

— Смърт на Борила! Смърт!

Княз Иван опъна поводите, стисна колене и конят спря. Брат му Александър закова своя кон до него.

— Бате... тръгнахме! Бог да ни помага!

И се прекръсти бързо.

Иван мълчаливо го погледна.

Всички воители, затаили дъх, чакаха да чуят какво ще каже той, синът на цар Асен. Ала князът само вдигна ръка и широко, като че беше владика, прекръсти воитите.

После даде знак с глава на тръбача да свири.

Понесоха се познатите звуци, които означаваха „поход“.

Запръхтяха коне, чуха се гласове, нареждащи нещо.

Започваше дългият и труден поход.

Беше се запалил вековен лес и огнените стълбове се виждаха отдалеч — от устието на Дунава, та чак до Средец се разчу за завръщането на Асеновите синове.

До Търнов имаше стар, удобен път. Той вървеше отначало край Дунав, после през Червен и Раховец^[2]. Имаше и пряк път през Стохълмието, но той беше по-труден, а в лошо време дори опасен. Минаваше през диви гори и оврази. Първият бе най-сгоден за търговски коли и за болярски кочии^[3], вторият — за бързи конници. Ала него избра Иван, щом наближи Дръстър. Преди десет години по този път избяга, сега искаше по него да се върне в Търнов.

По разному ги посрещаха болярите. Някои не смееха да се покажат от каменните си домове, други изпращаха свои хора в селищата, гдето спираха Ивановите хора за почивка, а сами се криеха наблизо и чакаха да разберат силна ли е войската на Асеновия син, за да си направят сметката.

Колкото приближаваха към Търнов, толкова повече се увеличаваше броят на болярите, които се присъединяваха с дружините си към законния наследник на престола. Идваха и селяни, макар и невъоръжени. Старя Калоянови воители или някои селски старей заставаха начело на такива дружини и Делчо всеки ден раздаваше оръжие на новите воители.

Кефалията на силната Червенска крепост боляринът Радослав се обяви против Борила и разгласи из цялата област, че приема за

войници всички, които отидат в Червен и се закълнат да са верни до смърт на Асеновия син Иван.

От Преслав боляринът Константин съобщи по таен пратеник, че в крепостта и в околността Бориловите противници сега са повече от всякога, но нямат оръжие и кефалията Цоко, най-малкият брат на протостратора Велемир Бдински, държи стражниците изкъсо, храни ги и ги пои добре и те са му верни като кучета. Константин пишеше и настояваше Иван да изпрати един отряд от войската си. Ще се втурнат тогава преславци, ще се справят със стражниците и с кефалията, от когото вече години наред нямаха мира.

В далечната Вратица^[4] боляринът Живан успя да обезглави с хората си кефалията, кастрофилакса и още десетина души и сред тържището, пред насъбрания народ, заяви, че признава за цар само сина на стария Асен — Ивана.

С буйни пламъци гореше вековният лес, из цялото царство падаха искри. Приблжиха огнените стълбове, оградиха престолнината, нагорещиха високите каменни стени на Царевецката крепост.

Петровският пек гореше земята, мараня замрежваше кръгозора. Горещото дихание на лятното слънце проникваше и край Етъра^[5].

Ивановите воители пристигнаха през нощта и по съвет на войводата Климент се разположиха на стан в крайнината на гората, само на няколкостотин крачки от Великата врата на Царевец. Така от крепостта не можеха да пресметнат на око колко на брой са русите и българите. Освен това всички Иванови сили са на едно място, та гдето е нужно, натам да се втурнат на бой.

Борил не бил подготвен за битки — научи Иван от неколцина боляри. Той едва успял да събере войниците от близките крепости и да се затвори в Царевец. Не знаеше какво става по царството, кои кефалии още са му верни, на кои кастрофилакси може да разчита.

През деня нито един Иванов воин не излезе от гората, макар че Трапезица и градът между двата хълма не бяха защитени с крепостни стени и лесно щяха да ги завземат.

Към обед от града към гората започнаха да се промъкват мнозина търновци. Те искаха по-скоро да видят Асеновия син, да му кажат, че

нито на Трапезица, нито в града има Борилови войници.

Делчо се погрижи Иван да се настани на най-голямата поляна в истински царски шатър. Вътре нагласиха трон, подобен на великокняжеския „стол“ в Галич.

Заобиколен от първите си помощници, Иван обу червените ботуши, облече багреницата и високо вдигна меч — докато превземаше Царевец, той щеше да му служи за скиптър. А корона щеше да му бъде бойният шлем.

— Да живее Иван Асен! — пръв Климент нарече Ивана с двойното име, което остана във вековете.

Полите на шатъра се размърдаха — прииждаха нови и нови люде.

Подкрепян под мишци от оръженосците си Михаил и Делчо, Иван Асен тръгна към изхода. Хората се дръпнаха да му сторят път, а Александър се втурна из малкия войскови стан да извика всички на тържеството.

Едва сега, когато видя брат си в багреницата, с червените ботуши, Александър почувства съдбоносната промяна. „Свърши се с изгнанието, Иван стана цар!“ — мислеше той и не се безпокоеше, че не бяха превзели Царевец, че Борил имаше войска и боляри поддръжници. Нали стигнаха до сърцето на българските земи. Ще превземат Царевец, как няма да го превземат!

Иван се мъчеше да държи главата си високо, както чичо му Калоян правеше в тържествени случаи, ала погледът му бавно се замъгли. Сякаш бе тръгнал по обсипана с цветя поляна, сякаш чудна птица бе кацнала на рамото му и пееше ли, пееше — нищо друго, освен тая песен не съществуваше за Ивана.

Малкото тържество в шатъра — както го бе замислил Иван Асен — се превърна в истински празник. Бродниците разчистиха трънаците, отведоха настрана конете и заиграха както в Берлад „засапозната“. Ножовете, които до тоя миг мирно стояха в конحوвете на ботушите, сега лъснаха на слънцето и заедно с пискливата свирня на костените свирки и думкането на тъпаните се понесе честото чаткане на наточените острия. Играеха по двама — един срещу друг, — приклякваша, завъртаха се и при всяко обръщане ножовете се срещаха.

Лазар Кост като че бе пиян. Той измъкна меча си, взе меча на застаналия до него бродник и заигра сам с двата меча. Острията

очертаваха кръгове встрани, после се спускаха надолу, като че щяха да покосят краката на Кост, ала той ловко ги прескачаше и пак ги завърташе встрани.

— Ииих!

— Дръж се, Лазуня! — викаха бродниците.

Около него престанаха да играят, наредиха се в кръг и всички запляскаха с ръце.

Иван Асен приближи до големия кръг и загледа усмихнат. Кост се въртеше все по-бързо и по-бързо, краката му не се виждаха, като стъпват на земята. Изведнъж той високо вдигна двата меча и с всичка сила ги заби в пръстта.

— Ииих! — изтръгна се от гърдите му.

— Бива си го войводата ни!

— И в боя, и в играта е пръв! — заваляха похвали.

Кост изтриваше с ръкав потното си лице и се правеше, че не чува възгласите.

Боляринът Радослав изпълни Ивановата поръка. Той насъбра колкото воини можа, и като остави само една стотица в Червен, тръгна към престолнината. С пристигането на Червенския отряд под стените на Царевец за пръв път се вдигна шум.

В града и на Трапезица нахлуха няколко дружини.

Боривой постави каменометката на десния бряг на реката, срещу южната кула на крепостта.

Не стигаха силите за пристъп, нямаше смисъл да бият с каменометки тройната Велика врата. Многохилядна ромейска войска, водена от император Исак-Ангел през 1190 година, три месеца обсажда Царевец и пак не успя да проникне в крепостта. Оставаше едно — да изтощят защитниците от глад.

Иван Асен често си мислеше: „Търпение... търпение... И когато дойде време за действие, не се хвърляй презглава, не се впускай направо, а лекичко, внимателно, както котката избира где да стъпи в разкалян път“.

На това го бяха научили годините на изгнаничество.

Само едно не изтрая Иван Асен. Реши час по-скоро да види майка си. Облечени като боляри, придружени от цяла петдесетка

войници начело с Боривой, Иван и Александър една сутрин се отправиха за Суходолския манастир. Войводата Климент остана да началства на отрядите и да не допуска защитниците на Царевец да излизат от крепостта.

Александър яздеше до Боривой и Иван неусетно изостана от тях. Болно и сладостно му ставаше на душата, като си припомняше детските дни. Царица Елена не пропускаше манастирски празник или прочут събор в деня на някой светия. В църковното ѝ усърдие имаше нещо, което Иван още не можеше да си обясни. Може би неутолима жажда за душевно съвършенство или необходима вседневна утеха.

Някога Иван отиваше в Суходолския манастир с чувство на радост и смущение. Радваше се, че ще види красивите горички, които бяха пръснати от двете страни на пътя, че кочията ще мине през оня брод, гдето стоеше старецът пазач, който се кланяше на царица Елена и казваше на Ивана:

— Кога ще спреш при мене, господарче? Да знаеш какви кротуши и мренки се въдят тъдява...

Иван нито веднъж не спря при тоя тих и сладкодумен старец, както нито веднъж не спря и при запустялата воденица на завоя. За воденицата разправяха, че в нея нощем се появяват таласъми и вампири, а през Русалина неделя вили и самовили със спуснати до земята коси играят луди хора край брега и дяволски кикот се носи наоколо.

Манастирът имаше врата за кочии и конници, ала на Ивана похаресваше малката вратичка откъм реката с широк каменен свод, над който беше кацнал кръст от чер мрамор. Двамата с Александра се гонеха по дървеното мостче, което стигаше до самата врата. То, макар гърбато и вехто, бе устояло на много наводнения.

От някое прозорче царица Елена викаше на синовете си да се прибират и когато те най-сетне се налудуваха и решаваха да се върнат, просторният манастирски двор им се струваше изпълнен с особена тишина.

В тая тишина звънът на клепалото потъваше като в дълбок кладенец и стъпките по открития горен ходник на жилищната постройка се стапяха. Оставаше само денонощният шум на рекичката, чиито води неспирно разговаряха с потъмнелите скалисти брегове и с големите камъни, довлечени тук от паметни наводнения.

Магерницата беше в отделна постройка. От отворената ѝ врата се разнасяше мирис на запръжки и готвено. Каквито и вкусни ястия да правеха, Иван най-много обичаше топъл, току-що изваден от пещта хляб, намазан с дебел слой мас, посипан отгоре с шарена сол. Александър все гледаше да вземе по-голямото парче и двамата изгълтваха коматите, като се гонеха из двора и надничаха към пчелина. После на дългите вечерни служби трябваше да стоят чинно до майка си, да се кръстят усърдно и скришом от монахините да се прозяват със затворени уста.

Игуменията баба Параскева винаги намираще какво да подари на „князчетата“: ту иконки от Света гора, ту сребърни кръстчета с верижки. От дрехите ѝ заедно с тамяна се носеше и дъх на празнично, на непознати предмети...

Пътят беше същият, горичките не бяха изчезнали, дори големите дъбове, които Иван помнеше от малък, си стояха непокътнати.

При голямата врата пръв стигна Боривой и с върха на ножницата си почука няколко пъти. Никой не се обади. В манастира не държаха кучета, само котките бяха гледани добре. И сега на зида две котета се боричкаха, спряха за миг и любопитно заоглеждаха конниците.

Александър не се стърпя, скочи на земята и метна поводите върху седлото.

— Бате, нали помниш другата врата?

По гласа му и по особената усмивка Иван отгатна, че и Александър си е припомнял случки от детството, свързани с манастира.

Край високия щир, край плъзналия по брега трънак двамата стигнаха до малката врата. Поиска им се да свърнат към мостчето, но се спогледаха и се усмихнаха.

Беше следобед. Душният летен ден се стапяше в сънлива тишина. Александър на няколко скока изкачи стъпалата и тропотът на подкованите му ботуши накара една монахиня от най-близките килии да подаде глава.

— Къде е царица Елена? — попита запъхтян Александър.

Монахинята, възрастна жена с пълно лице и плашливи малки очи, не можа да продума. Двамата млади мъже, облечени като боляри, я смаяха и тя само въртеше очи.

— Ние сме синовете ѝ! — екна пак гласът на Александра.

Монахинята вдигна ръце.

— Божичко! — писна тя. — Господарите!

И пак вдигна ръце:

— Света Богородице!

Иван приближи и любезно попита обърканата жена:

— Къде е мамината килия?

— Там, старата горница на баба игумения — посочи с ръка монахинята и двамата мъже, без да се обръщат повече към нея, се втурнаха по ходника.

— Мамо!

— Майчице!

Кой пръв извика, кой пръв отвори вратата, кой пръв зърна бледото, с големи очи лице на царица Елена?

Монахиня Евгения, в черни дрехи с голям кръст на гърдите, още при първия вик излезе от ложницата. В малкото преддверие пред обкования със сребро иконостас, под неугасващото златно кандило, тя прегръщаше и целуваше синовете си. Сълзите ѝ се смесваха със сълзите, които течаха по страните на младите мъже. Чуваше се задавен шепот.

Иван усети как майка му натежа в ръцете му и като я подкрепи, помогна ѝ да седне на одърчето в преддверието. Тя опря глава в хладната стена, ала пак разтвори очи и отново погледна синовете си. Иван имаше брада, макар и редичка. Александър носеше по кумански мустаци. И двамата бяха едри, крепки в раменете като баща си, с дълги мускулести ръце. Истински мъже. В погледа на Александра играеха весели блясъци, а Иван и в тия радостни мигове стоеше нащрек, мълчалив и въздържан, и монахиня Евгения само по това отгатна колко много се е променил той.

Александър не спираше да говори, искаше изведнъж да разкаже всичко за първите години в Берлад, за сватбата на Ивана, за мъчителното изчакване сред бродниците, докато най-сетне наемат войска.

— Мария-Белослава... — повтори царица Елена името на внучката си и протегна ръце към лицето на големия си син. — Колко си ми хубав, Иваница! Ана ли се казва жена ти?

— Ана, мамо — тихо отвърна Иван. — Още сега ще дойдеш с нас, ще я видиш. Няма да те оставим в манастира!

— Ами Търнов? Нали Борил е там? — попита царица Елена.

Сега тя говореше спокойно. Лицето ѝ се отпусна, засия със спокойна светлина. Нищо лошо не можеше да се случи. Тя знаеше, че Асеновата кръв няма да застине в жилите на синовете ѝ. Като баща си те ще покажат какво могат и дори най-опасният им враг няма да успее срещу тях. Тая вяра я крепеше през годините на страдания, тя се вплиташе в молитвите ѝ към бога.

— Ще дойдеш с нас, мамо! Ще дойдеш! — още не се успокояваше Александър. — Ще махнеш тия дрехи!

Царица Елена тъжно повдигна очи:

— За монахинята има само един път, сине. Пътят на голямата обич към бога...

Иван срещна погледа ѝ и разбра, че каквото и да стане, майка му няма да напусне манастира. Тук, гдето бе намирала утеха десет години, подстригана по заповед на Борила, щеше да живее до сетния си миг, защото за нея след Асеновата смърт вярата в бога беше единствената ѝ опора.

Александър сведе глава и прехапа устни.

Боривой стоеше в открития ходник, пред вратата. Не смееше дори да надникне, макар че тръпнеше от нетърпение да види Асеновата вдовица, за която толкова много беше слушал.

Монахините бързо научиха вестта и повече не се сдържаха в килиите си. Пребягваха по ходника, събираха се край дървените стълбове и си шушукаха, като сочеха с глава към Боривой. Той беше облечен като бродник, със син кафтан, обут в зелени сафтянови ботуши. Брадата си бе подстригал отстриани, подстригани бяха и мустаците му. Държеше калпака си в ръка и дългите му червеникави коси отдалече имаха цвета на потъмняла мед.

Игуменията излезе от горницата си, придружена от една монахиня.

— Майко игуменийо...

— Научи ли? — завтекоха се няколко калугерки към старата, с побелели коси монахиня.

Скоро около игуменията се струпяха цяла десетка жени.

— Тихо, сестри! — извиси се глас, който на Боривой се стори странно познат.

— Сестра Агния, да вървим! — улови игуменията под ръка придружвачката си. Двете се отправиха към килията на царица Елена.

Монахините се дръпнаха, за да сторят път, и докато Боривой се отстрани от вратата, сестра Агния, която вървеше първа, стигна до него.

— Боже! — сподави вик тя.

Искаше да каже: „Защо отново се изпречваш пред мене? И сега ли ще ми донесеш страдания?“.

— Болярко... Аглико...

Той затаи трепетна радост, опита да се покаже само изненадан. Ако нямаше никой наоколо, би я уловил за раменете...

„Никога, никога не ще се повтори“ — рече си Боривой и вместо за първите тайни срещи с болярката спомни си за това, как тя го прие в Риш, как го отпъди от себе си в Търнов. Коя Аглика сега стоеше пред него — тая, която тръпнеше, щом той я докоснеше, или оная, със студеното лице, която го нарече „роб“?

И тя се бе променила. Две дълги бръчки прорязваха челото ѝ, но въпреки това си оставаше все тъй миловидна. Черните ѝ склучени вежди лекичко играеха. Никой не би казал, че само няколко години я делят от четиридесетте.

— Какво правиш тук? — като се съвзе, бавно попита Аглика.

— Върнахме се най-сетне от изгнание! Въздигнахме законния цар Иван Асен!

По изпеченото, спокойно лице на Боривой, по богатото му облекло Аглика усети, че говори с един от приближените на новия цар.

Аглика отново се взря с нетърпелив, неспокоен поглед в лицето на някогашния технитар и поправи първата си мисъл: не, той не се бе домогвал, той просто бе заел мястото, което му се полагаше — умен е, храбър е и е още по-мъжествен, още по-красив. С очи на опитна жена тя гледаше мускулестия му врат, широките гърди, здраво вкопаните в пода крака.

От учудване игуменията не знаеше какво да каже.

— Сестра Агния — най-сетне проговори тя. — После ще разговаряш с благородния болярин. Да отидем при нашата майчица Евгения.

Преди да влезе в килията, Аглика още веднъж погледна Боривой. В очите ѝ той прочете обещание: „После!“.

Игуменията нареди да поднесат на гостите най-хубавите ястия, които можеха да бъдат сготвени в магерницата, разреши на монахините да опитат виното.

През цялото време Боривой и Аглика се гледаха през масата, усмихваха се и сепнато се озъртаха да видят дали някой не ги е забелязал. И да забележеха, монахините се правеха, че нищо не виждат. Всяка от тях си имаше свои тайни и по някакво мълчаливо съгласие никоя не се намесваше в работите на другите.

На два пъти Аглика става от трапезата, ходи за вино, но и двата пъти мръщеше вежди, което значеше Боривой да не я последва.

Свещите започнаха да гаснат една по една, гощавката продължаваше с уморени наздравници и объркани разговори. Аглика незабелязано стори знак на Боривой да тръгне след нея. Той не разбра кога тя изчезна по стълбата. Едва в ходника видя тъмната ѝ сянка да се отдалечава към горния кат. Като внимаваше да не шуми, Боривой с едри крачки я настигна в ъгъла.

— Сега няма къде да бягаш!

— Аз и не бягам...

— Не те ли е страх? Когато те видях в Търнов...

— Тогава беше друго — гласът ѝ се промени, стана по-глух.

Винаги, когато си спомняше за подстригването ѝ по заповед на Борила, тя гневно свиваше устни. Отидоха най-хубавите години от живота ѝ. Монахиня... За нея ли беше това? Царица Елена все я утешаваше, ала думите дълго не помагат.

— Не искам да остана повече в манастира! — улови Аглика Боривой за ръката. — Ще полудея тук, десет години ми стигат!

— По-тихо говори. Ако игуменията те чуе, ще те затвори в подземие то — пошегува се Боривой, но и сам не се засмя на шегата си. На слабата светлина той забеляза как проблясват зениците на Аглика. — Ако те видят с мене, още тая нощ ще те прогонят — опита се той да продължи със същия шеговит глас. — Где ли ще нощуваш... Може би в изоставената воденица?

Докато Боривой говореше, Аглика се притисна с цялото си тяло в него. Вдигна глава и като замаяна рече:

— Воденицата ли? Чакай ме там, щом всички си легнат.

— Не е ли свърталище на змии и смокове?

— Аз по-добре знам! — троснато отвърна тя, изскубна се от ръцете му и затича надолу по стълбата.

[1] Кафтан — дългопола мъжка връхна дреха. — Б.пр. ↑

[2] Раховец — средновековна крепост до гр. Горна Оряховица. — Б.пр. ↑

[3] Кочия (гр.ез.) — закрыта, затворена кола, теглена от коне. — Б.пр. ↑

[4] Вратица — средновековна крепост до гр. Враца. — Б.пр. ↑

[5] Етър — река Янтра. — Б.пр. ↑

2.

На майка си Иван обеща, щом се завърне във войсковия стан при Търнов, да изпрати в манастира Ана с Мария-Белослава. Станът не беше място за жени и деца.

Не беше лесно на Иван Асен да се раздели с Ана и с дъщеря си. А и друго го измъчваше. Виждаше колко бе сгрешил в предвижданията си, че бързо ще се справи с Борила. Вече имаше голяма войска, много твърдини му се подчиняваха, ала Царевец, Преслав и някои от граничните крепости все още бяха в ръцете на противника и се държаха здраво.

На много места болярите сами завземаха по-малките твърдини и съобщаваха на Ивана, че него признават за цар.

Войводата Климент се появи под стените на Ловеч и това беше знак привържениците на Асеновите синове да вдигнат оръжие. Там някога Климент беше кефалия и баща му бе от Ловеч.

От Преслав боляринът Константин пак изпрати таен пратеник да моли за един отряд от войската на Иван Асен. Иван не искаше да разкъсва войската си на части, но нямаше какво друго да прави. Събра военачалниците си и на съвета се реши Алексий да поведе към Преслав отряд от българи и бродници.

През цялото време в ума на Ивана се въртеше един израз от писмото на болярина Константин: „Цоко, най-любимият брат на Велемир Бдински“.

Това трябваше да се използва!

— На всяка цена заловете жив тоя Цоко — заръча на изпращане Иван на Алексий. — Брат му е първият помощник на Борила, той ръководи отбраната на Царевец...

Щом отрядът замина, станът сякаш опустя. Нови воини идваха рядко. Беше започнала жетва. Горещината и безделието измъчваха бродниците и българите. Само нощем те бдяха най-зорко, за да не позволят на никого да се измъкне от крепостта.

По стените на Царевецката крепост мълчаливо крачеха стражници. Те дори не се криеха зад зъберите. Обсадата им беше дотегнала, вече не се страхуваха от стрелите и от късите копия.

Протостраторът Велемир често обикаляше по зида и наглеждаше войниците си. Нисък, с четинява черна брада, той се повдигаше на пръсти, за да оглежда околността на запад от Великата врата. Макар че пред войниците се показваше спокоен и говореше с пренебрежение за „хлапаците Иван и Александър“, щом се загледаше към гората, челото му се сбръчкваше.

Свързал се бе с Борила на живот и смърт, гонеше и избиваше Калоянови привърженици, а сега...

„Все някак ще я оправя!“ — утешаваше се Велемир.

Ако можеше да побегне от крепостта, да отиде при куманите! Имаше приятели сред куманските ханове, имаше приятели и в Маджарско — само да се измъкне от крепостта!

Всеки ден Велемир ходеше в двореца, вдъхваше смелост на Борила, повтаряше му, че силите на Иван Асена са малко, че скоро ще дойде помощ от верните крепости.

Борил седеше мрачен в ложницата си и дългото му сухо тяло като че бе пречупено на две. Царица Теодора — покръстената куманка Чичек — беше се затворила в своята ложница^[1] и не допускаше никого при себе си. Ако Борил почукаше на вратата ѝ, тя го пъдеше както всички останали.

Обсадата продължаваше и ставаше от ден на ден все по-мъчителна.

Понякога каменометката срещу южната кула вместо камъни хвърляше кошници, пълни с жаби и змии, умрели животни и нечистотии. Още щом кошниците паднеха, змиите бързаха да се укрият, а нечистотиите и мършата донесоха болести. Появиха се нечувани досега треска и мор.

Излезеше ли от двореца, Велемир всеки ден минаваше по едни и същи места и се отправяше към помещението на стражниците. По този път една заран, тъкмо когато щеше да завие към Великата врата, го спря брадясал мъж с остър нос и зорък, изпитателен поглед.

— Поклон на великия войвода — пречупи кръст той.

Велемир се намръщи — не можеше да понася какъвто и да е досег с „черната сган“.

— Кой те е пуснал да се разхождаш свободно из крепостта? — сърдито рече той и отпъди човека с ръка: — Махай се!

За търговците, занаятчиите и простите люде, които бяха подирили убежище в твърдината, беше отредена източната част на хълма, отгдето те нямаха право да излизат. Там спяха, там прекарваха и през най-големите горещини.

— За мене е лесно да се махна, ала на тебе, войводо, не ще ти е весело, когато цар Иван Асен влезе в крепостта — подхвърли непознатият.

— Как смееш, пес! — посегна да го удари Велемир.

Човекът се дръпна бързо и рече по-ниско:

— Не вдигай врява, войводо. Пратеник съм на господаря Иван Асен. Можеш да ме убиеш, но знай, че само ще си навредиш. Аз съм единственият човек, който може да спаси от смърт тебе и брат ти Цоко.

Велемир се сниши, сякаш стрела профуча над него.

— Ти... кой си?

— Бях в изгнание с господаря Иван Асен. Толкова съм ценен, колкото и твоят брат Цоко, който сега е пленник и чака да се реши съдбата му.

— Цоко... пленник? Не лъжи!

— По права пладния на два хвърлея от стрела пред Великата врата ще минат трима конници. Единият ще бъде вързан с въже за седлото. Добре го огледай...

Три месеца вече Иван Асен обсаждаше Царевец. На какво можеше да се надява Борил? За толкова време, ако някой е мислил да му помогне, щеше да дойде с хората си.

Велемир не разрешаваше нито един излаз на войската. И без това нямаха много обучени хора.

С неочаквано движение протостраторът измъкна меча си.

— Тръгвай!

Сичан и не трепна. Откак миналата нощ се прехвърли с въжена стълба в крепостта, като че вършеше всичко с отдавна познати, заучени движения. Знаеше, че си е сложил главата в торбата, ала помнеше и друго: от толкова много люде Иван Асен на него се спря, на него повери тайното пратеничество.

Сичан бе един от най-доверените сходници на Иван Асена. Много пъти напущаше Берлад и с търговски кервани посещаваше

българските земи. Като се върнеше, носеше последните новини. Опитен скитник, той умееше да се прикрива, а с гъдулката си лесно приспиваше подозренията. Само че сега гъдулката не можеше да му помогне...

Войводата опря острието на меча в гърба му. Чуваше се как сърдито сумти, как гневно рита попадналите под ботушите му камъчета.

На дървената пейка пред стражевото помещение седяха неколцина стражници. Щом видяха протостратора, те един по един станаха.

— Затворете го в подземието, но не му слагайте вериги! — нареди Велемир, прибра меча в ножницата и макар че имаше много време, докато слънцето застане насред пладне, бързо се изкачи на крепостния зид.

Малко неща можеха да го развълнуват и от тях не на последно място беше съдбата на брат му Цоко.

Велемир имаше четирима братя и пет сестри. Той беше най-големият, него всички уважаваха още когато при цар Калояна беше кефалия на Бдин. От братята му само най-малкият, Цоко, не бе се отделял от дома му. При него израсна. Като кажеше „бате“, като го погледнеше с почит и доверие, на Велемира му ставаше драго, радваше се, че Цоко е умен като него.

„Всеки може меч да върти, ала малцина с ум се борят“ — обичаше да повтаря Велемир и Цоко винаги чинно отвърщаше: „Така е, бате!“.

И загдето го слушаше и му се подчиняваше, Велемир нареди Цоко на най-добро място, каквото можеше да намери — кефалия на голямата Преславска област. Другите трима братя си останаха обикновени боляри.

Каменните зидове на Царевец бяха напечени като от гигантска пещ. Слънцето силно прежурияше. Велемир не се сецаше поне да се разгърди, за да диша по-свободно, не седна и под някой от малките сенници от рогозки, които стражниците си бяха направили. Спираше при всеки зъбер и хвърляше дълги, жадни погледи към гората, гдето, както каза тайният пратеник, брат му Цоко щеше да се появи, вързан за седлото на кон.

Иван Асен не бързаше да взема решение. Сичан още не се бе върнал, войниците, които наблюдаваха крепостните зидове, казваха, че не са забелязали човек с войводско облекло по времето, когато изведоха Цоко на кон, за да го покажат на брат му.

След тежката жега през деня привечер небето се покри с тъмни облаци. През нощта се изви буря. Светкавиците изпълваха непрогледната тъмнина с мигновена светлина, а тътнежът на гръмовете се преливаше и се носеше по течението на Етъра.

Вятърът още с първите си пориви нахлу в шатъра, гдето ношуваха Иван и Александър. Докато да дойдат телопазителите, платното от предната част се обърна и ако не бяха близките дървета, шатърът кой знае докъде щеше да стигне.

Дъждът измокри Иван Асена до кости. Нигде не можеше да се скрие, както не можеха да се приютят на сухо и войниците. Край всеки дънер се бяха свили по неколцина души, без да се страхуват, че може гръм да удари най-високите дървета.

Цяла нощ дъждът не спря. Светкавиците понамаляха, отдалечиха се на изток, ала небето сякаш се бе продънило и цели потоци вода продължаваха да струят.

Едва на разсъмване бурята премина и дъждът спря. Войниците запалиха на поляната голям огън, съблякоха мокрите си дрехи и като си подхвърляха закачки, започнаха да се сушат.

Към огъня приближиха двама мъже, облечени в дълги конопени ризи, обути с протъркани опинци. Първият клонеше към петдесетте. Очите му недружелюбно шареха наоколо. Едър, с възлести ръце, той засенчваше по-младия, тридесет и пет годишен мъж, който вървеше след него.

— Къде е Иван, синът на стария Асен? — високо попита първият селянин и силният му глас накара хората около огъня да се обърнат.

Иван Асен излезе напред, както беше наметнат с обикновен тъмен плащ, гологлав и морен след безсънната нощ.

— Кой си ти и защо ме дириш? — бавно попита той и докато чакаше отговор, приглади с ръка още влажната си коса.

Като изшляпа с големите си ходила по мократа трева, селянинът приближи до него на няколко крачки, не се поклони и рече все тъй високо:

— Водя повече от триста мъже.

— Как си събрал толкова люде? — тихо попита Иван Асен.

— Край Никопол има няколко богомилски села. Борил не можа да ги разсипе съвсем. Пак останаха хора. Надяват се, че ти като чичо си Калояна и като баща си ще ги оставиш да си живеят свободно.

Иван още веднъж приглади с ръка косата си.

Богомили... Учението им беше насочено срещу царската власт, срещу господарите, срещу онова, което всеки истински християнин смяташе свое достойнство и чест.

Припомни си Иван думите на Калояна, че и опасни сили можеш да използваш в своя изгода, стига да намериш начин. Не помогнаха ли богомилите на братята Асен и Петър при обявяване на новата българска държава?

„Не ми трябва тяхната помощ — помисли Иван Асен, но веднага отхвърли това и реши: — Ще ги използвам сега, за да прогоня Борила, ще ги използвам и сетне, за да не подриват царската ми власт. Едно ще им разреша — свободно да изповядват вярата си. Стига им толкова!“

Той си даваше сметка за трудностите, които може би ще възникнат след време в отношенията му с богомилите. Ала като изгнаник виждаше как се разкъсва Галичината между различни господари и различни влияния. Разумният владетел трябва да умиротворява, а не да наостря поданиците си едни срещу други. Само така ще има по-малко врагове.

И във външния вид, и в държанието на Иван Асена се проявяваше онова, което най-лесно въздействаше на хората — спокойствието и сигурността на уверен в своята сила човек.

— Настани воините богомили ей там, на поляната при двата големи бряста! — отчетливо рече Иван. — Кажим им, че тук, както и навсякъде, докдето се простира моята власт, ще могат свободно да изповядват учението си!

Към огъня приближиха неколцина мъже, натоварени с вършинак и изсъхнали клони. Те отиваха един по един до пламъците и хвърляха товарите си. Огънят за няколко мига поутихна и изведнъж се разгоря с нова сила.

Сладък топлик затрептя в средата на разкаляната от стотици стъпки поляна.

[1] Ложница — спално помещение. — Б.пр. ↑

3.

С тъгата и дъждовете на първите есенни дни пристигна и първата радостна вест от Берлад. По бърз вестител Микифор Берендей съобщаваше да го очакват най-късно след две седмици.

Продължителната обсада измъчи и българите, и бродниците, макар че напоследък всеки ден дразнеха защитниците, като ги обстрелваха със стрели и къси копия. Борил беше успял да се запаси с храна, но житото вече свършваше, всеки ден колежа по няколко коня, а и водата не стигаше. Ако не беше двойната каменна стена под южната кула, която стигаше до реката, щяха да измрат от жажда.

Боривой се опита да разруши с каменометката закритието. Онова, що успееше да събори през деня, защитниците бързо изграждаха нощем, защото единствено оттам черпеха вода и бяха готови на всичко, за да запазят непокътната двойната стена.

Голямата дружина на Микифор Берендей пристигна шумно, с викове и думкане на походните барабани. Пъстрото облекло и различното оръжие на бродниците, пискливите бойни рогове и гърлените викове върнаха Ивана в безгрижния Берлад.

А бродниците, които Иван доведе в началото на лятото, полудяха от радост. Прегръщаха се с приятелите и побратимите си, тупаха ги по раменете, блъскаха се едни други с пестници в гърдите.

Микифор Берендей, като тръгна към Ивана, разпери ръце:

— Бог на помощ, княже! Доведох дружината си, ще ти служа срещу обещаната плата.

Той се държеше както винаги приятелски грубовато, примижаваше с очи и лукаво се усмихваше. И Иван на свой ред се усмихна, застанал пред шатъра си, заобиколен от десетина войници.

Цялото Подунавие вече признаваше властта на Иван Асена, във всички главни крепости постави свои войводи. Във войсковия стан край Търнов се насъбраха толкова много воители и така вярваха в него, че ако поискаше, още днес можеше да ги поведе на пристъп.

„Не бива... Ще чакам...“ — казваше си той.

И в Раличината, и в Киевската земя, та и в Чернигов Иван неведнъж бе виждал как неразумните князе хвърляха хората си в битки, макар предварително да знаеха колко много кръв ще се пролее. Бе виждал развалините на селища, прочути с хубавите си сгради, средища на търговия и занаяти. Княжеските борби само за няколко дена унищожаваша труда на цели поколения.

Още тогава Иван разбра, че това е безумие! И най-големият глупак военачалник или княз може да спечели сражение с цената на жестоко кръвопролитие. Победата на мъдрият господар трябва да дойде по други пътища — с търпение, с ловкост и хитрина.

„Жалко за веселия песнопевец“ — сети се Иван Асен за Сичана.

Толкова време вече, а нямаше вест за тайния пратеник. Цоко беше изпратен под стража в Раховецката крепост, гдето Иван постави за катастрофален Аниния брат Алексей. Хитрият кроеж за примамването и сплашването на Велемира не успя...

Сега Иван разполагаше с толкова дружини, че беше сключил плътен обръч около крепостта. Пет стана бяха пръснати в кръг. Главният, в гората срещу Великата врата, си оставаше най-многолюдният. Долу в града, на десния бряг на Етъра, се бяха настанили бродниците на Лазар Кост. Срещу южната врата имаше цял пеши отряд. На отсрещното гористо възвишение Света гора се настаниха богомили и черни люде, дошли през последните месеци от четирите краища на царството. Чак от северната страна на крепостта, срещу Лобната скала, стануваха Иванови воители. Това бяха дружини на болярите, пристигнали да докажат привързаността си към новия владетел.

Царевец беше откъснат от целия свят, непристъпен. Това бе единственото място в българските земи, гдето Борил все още минаваше за господар. Болярите и войводите всеки ден по навик излизаха и обикаляха крепостните зидове, за да дават смелост на войниците, които, прилепнали до бойниците, отвърщаха на стрелите със стрели, на късите копия — с копия, на подигравателните викове и подканите да се предадат — с мръсни ругатни.

Борил не се появяваше сред войниците и те като че забравиха за него.

Протостраторът Велемир не се и допитваше до Борила за отбраната на твърдината, за разпределянето на храната и водата. С

първия сняг се появиха и първите умрели от глад. В източната част на крепостта, гдето бе мястото на укрилите се в крепостта търновчани, гладът вземаше най-много жертви. И студът му съперничеше. Нямаше къде да се подслонят няколкостотин жени, деца и старци. Мъжете заемаха местата на убитите и измрелите от глад стражници.

Една нощ по заповед на Велемир Малката врата тихо бе отворена и оттам бяха прогонени излишните гърла. Хората не вдигаха шум, защото се страхуваха войниците на Иван Асен да не ги избият. Каквото и да станеше, поне нямаше да бъдат затворници в крепостта, обречени на гладна смърт, измъчвани от студ.

Сред прогонените имаше неколцина войници, които бяха успели да се промъкнат. Облечен като войник, през Малката врата с мнозинството излезе и тайният пратеник на Иван Асен — старият скитник Сичан.

След разговора със Сичан Иван Асен остана в шатъра си.

„Господи, ти не ме изостави!“ — вдигна ръце за молитва той.

Беше студено, въпреки че сега шатърът бе от плъст, че краищата му бяха вкопани в земята, а до ложето на триножници имаше два медни съда с разгорени дървени въглища.

„Велико е твоето име, господи!“ — стискаше вкопчаните си ръце Иван Асен.

Пръстите му бяха изтръпнали от студа и от това, че още не можеше да прецени както трябва току-що чутото. Протостраторът на Борил — Велемир Бдински — по Сичана съобщаваше: съгласен е да отвори вратите на Царевецката крепост, ако новият господар му изпрати клетвена грамота, че го обявява за кефалия на Бдин, че няма да накърни неговите и на брат му Цоко имоти и че ще назначи Цоко за кастрофилак в Бдин.

Беше настъпила новата година, вече седми месец Царевец се държеше и Иван Асен с големи усилия се показваше пред войниците и войводите си спокоен както преди. Такава дълга обсада никой не можеше да си припомни и навярно цялата му войска тайно го укоряваше.

Климент, вместо да се сърди на Ивана, при всеки повод казваше:

— Умен е господарят. Какво ще загубим, като стоим под стените на Царевец? Нищо! А ще спестим кръвопролитие и началото на своето царуване Иван Асен ще ознаменува с мъдро и добросърдечно дело.

Иван знаеше какво говори войводата и все пак понякога се чувстваше потиснат, угнетен, като че чакаше края на нещо недобро. Завръщането на Сичана го накара да изпита сладостта на постигнатото желание. Ала не в Бдин той ще изпрати Велемира. Ще го постави за кефалия на по-богата област от Бдинската — Преславската — само и само Велемир да не е в родния си край, гдето лесно ще намери поддръжници и ще е близо до маджарската граница.

Той не изтърпя до сутринта. Намери лист венецианска хартия и сам написа грамотата. Подписа се с пълното име „Иван Асен, цар на българите“ и почувства как сърцето му се препълни от непознато дотогава хубаво чувство. Ще влезе в Царевец!

На другата нощ, облечен в топъл овчи кожух, Сичан се прилепи до южната кула и изсвири два пъти проточено. Това беше уговореният с Велемира знак. Протостраторът чакаше в кулата и му спусна въже. Стражите, изморени и премръзнали, спяха в долния кат.

На слабата светлина на восъчната свещ Велемир прочете грамотата.

— Виж ти, Преслав вместо Бдин! По-добре ли е това, или по-зле?

За миг протостраторът вдигна поглед към Сичана, после очите му пак се обърнаха към черните редове на грамотата. Устните му трескаво мърдаха. Преславската крепост е по-голяма от Бдинската, тамошната област е по-богата...

— Амин! — мрачно рече боляринът.

Сичан не се сдържа и се засмя. Велемир сърдито го стрелна:

— Не си показвай зъбите! Сега е трудно и за двама ни.

Няколко мига той напрегнато мисли.

— Върви при войниците! — обърна се изведнъж Велемир към Сичана. — Без страх им казвай, че трябва вече да се предадем. Най-много говори на мъжете от Търнов, отскоро взели в ръка оръжие, тях по-лесно ще склониш. А аз знам какво още е нужно...

Довереният телопазител на Борил Филип Църн на разсъмване се вмъкна при своя господар и бързо, като не доизричаше докрай думите си, разказа: сред войниците е настъпил смут, жертвите на глада вчера са стигнали до петнадесет души и много от търновчани направо казват, че трябва да се предадат, за да се спасят.

Бръснатото продълговато лице на Борил застина в израз на недоумение и страх. Дългите му черни мустаци увиснаха край брадата като котешки опашки. Той се повдигна в ложето на ръце, по-блед и по-объркан от всякога.

— Нека дойде войводата Велемир! — най-сетне продума Борил с глух, отчаян глас.

Цял час се щура Филип Църн, ала не можа да намери Велемира. Протостраторът сякаш бе потънал в земята.

— Повикай болярина Станиш! — заповяда гръмко за кураж Борил.

А Станиш Радовски нийде не се виждаше.

— Войводата Латун ми доведи! — скочи от ложето Борил и се втурна към вратата.

Филип Църн тичаше като луд из крепостта и войниците, които го съглеждаха, уплашено си говореха:

— Сигурно се е случило нещо лошо, щом Църн така търчи.

Вече никой не мислеше за отбраната на крепостта. Слуховете, че болярите се разбягали, че Иван Асен обещал да пощади всички, които се предадат, бързо летяха из твърдината. От всеки ъгъл се разнасяше шепот. Изтощените, измъчени от продължителната обсада защитници попиваха доловените думи с наслада, каквато не можеше да им донесе и най-вкусната храна, която през гладните нощи виждаха в сънищата си.

Борил не смееше да излезе от двореца. Не отиде и в покоите на царицата — с Чичек отдавна не се срещаха в съпружеското ложе. Той се чувстваше като старец и само нарядко в сърцето му пламваше някогашната неударима обич към куманката.

Филип Църн се връщаше с една и съща вест:

— Не можах да намеря, великий господарю, и болярина Латун...

— Войниците днес никъде не са виждали войводата Смлян.

— Никъде не са виждали и...

Името на болярина или на войводата вече нямаше значение за Борила. Той викаше всички, чиито имена още се бяха задържали в ума му, ала напразно.

— Ще избягам от татък Дунава, при власите или при куманите!
— улови се Борил в последна, спасителна мисъл.

Когато Църн се върна в двореца, той го заведе в тронната зала и му зашепна трескаво, че трябва още тая нощ да избягат.

— Ще вземем злато, колкото можем да носим, господарю! — с пресъхнало гърло отвърна Църн. — Без злато човек е като без ръце!

Зимната нощ настъпи изведнъж. Слабият сняг, който през целия ден падаше като из ситно сито, се превърна в едва забележим бял пращец и на светлината на борините не се виждаше. Само студеният вятър от време на време се откъсваше от поречието на Етъра и злобно се нахвърляше върху крепостните стени.

Тъкмо когато първата нощна стража трябваше да излезе на крепостните зидове, откъм южната врата се понесоха викове. Чу се остро изскърцване, дебела греда тупна в земята и желязната врата се разтвори.

— Предаваме се!

— Да живее господарят Иван Асен!

Първи търновчани, които Борил се опита да направи свои верни защитници, се втурнаха по стръмното надолнище.

Мнозина от стражниците не знаеха какво да правят. От групата се отделиха неколцина и хукнаха към Великата врата. Там ги посрещнаха войници с възбудени лица. От стражевото помещение излязоха няколко десетки мъже.

— Царят ни изостави!

— Болярите се изпокриха!

— Ще загинем!

Вместо към южната порта, където потокът от хора постоянно се увеличаваше, войниците затичаха към Малката врата само и само побързо да излязат от крепостта.

— По-скоро!

— По-скоро!

Никой и не помисли да побегне през Великата врата. На всички се струваше, че там ги чака Иван Асен с обнажен меч, готов да посече всеки, който не му се подчини.

— По-скоро!

— По-скоро!

Блъскаха се, застигаха се в тесния път, ограден от двете страни с каменен зид. Неколцина се подхлъзнаха и полетяха по стръмния склон.

Становете на бродниците и на българите бързо оживяха. Предаваше се от уста на уста:

— В крепостта се разбунтували, отворили вратите!

Веднъж Асеновите воители да стъпят в твърдината!

— Факли! Повече факли!

Сякаш църковни шествия тръгнаха от становете, така мирно светеха огнените точки. Малките като светулки пламъчета се раздвижиха, пръснаха се по нанагорницето.

Доскорошните защитници на крепостта се изпокриха в къщите на града по десния бряг на Етъра.

Александър, увлечен в необикновения пристъп на твърдината, заедно с хората на Алексей влезе пръв през Малката врата и поведе след себе си няколко десетки мъже.

— Да отворим Великата врата!

Не се знаеше кой от коя дружина е. Ако Борил имаше редовна, обучена войска, в безредието и тъмнината можеше да съсече стотици люде. Ала в крепостта царяха смут и уплаха.

Иван Асен не очакваше Велемир така скоро да му помогне, не беше предупреден от него или от Сичана и затова не бе дал никакви нареждания на войводите и войниците. Сега всеки отряд действаше отделно.

В бързината Иван не забрави да обуе червените царски ботуши, да наметне багреницата и да яхне белия, отреден само за тържествени случаи кон. Микифор Берендей и Кост едновременно дотърчаха в шатъра.

— Хайде, княже!

— Нямаме много време!

Те продължаваха да го наричат „княз“, както бе обичайно в руските земи, но с това почитта им към младия владетел не намаляваше. Берендей не можеше да се освободи от чувството, че не стори каквото бе по силите му, да ускори превземането на крепостта. Като честен наемник посвоему се срамуваше, че той път хората му ще получат много лесно богатата плата.

Също като оръженосци на Иван Асена двамата главатари на бродниците застанаха от двете му страни с конете си. Цялата многолюдна охрана на младия цар потегли към Царевец.

Скалистият Болярски рът беше заснежен, а на места и заледен.

Подвижният мост бавно се спусна. Сам Александър завъртя колелото с дебелите двойни вериги. В каменния свод срещу идващите конници пръв излезе Алексей. Той вдигна меч и извика:

— Слава на цар Иван Асен!

Заечаха възгласи, вдигна се шум.

Иван слушаше виковете с примаяло от радост сърце.

Конят му предпазливо стъпваше по подвижния мост. Бялото, с красива глава животно като че бе доловило характера на своя господар и внимателно опипваше мястото, гдето щеше да стъпи.

Войниците — българи и руси — се пръснаха из цялата крепост. Войводата Климент се зае да нареди вярна стража при всички врати и на светлината на факлите да събере с войниците си изоставеното оръжие.

Иван Асен слезе от коня си и заедно с Александра и телопазителите се запъти към двореца. Насмолените факли разпръсваха тъмнината на големи светли кръгове и едва когато завиха на изток, Иван Асен можа да види каменните стени на двореца.

— Там има хора! — посочи Александър към северната врата, гдето на стъпалата се тъмнееше купчина.

С готови за бой мечове телопазителите тръгнаха напред. Факлите запламтяха по-силно, събрани в първите редици.

— Свещеници и монаси са! — възкликна Александър и се обърна към брат си.

Иван не даде знак на телопазителите да приберат мечовете, можеше да ги дебне някаква хитрост или изненада. Той се вираше

към двореца и няколко пъти бързо примигна, щом му се стори, че забелязва примас^[1] Василий.

„Той е!“ — вече уверен, рече си Иван. Необяснимо вълнение го овладя. Старецът със сбръчканото лице и благ поглед, архиепископът^[2], въздигнат по заповед на баща му Асен, духовният глава на българската църква, който бе венчал с царска корона трима Асеновци, сега го чакаше при дворцовата врата и сигурно и той се вълнуваше.

— Приберете мечовете! — нареди Иван.

Сподирен само от Александра, Иван приближи до десетината духовници и склони глава пред примас Василия.

— Благослови ме, владико, и ме закрилай с молитвите си! — задавено рече той.

Подвил коляно, с разперена върху снега багреница, Иван Асен чакаше благословията на примаса. Шлемът държеше пред гърдите си и косите му като тъмна пяна се спускаха върху снажните рамене.

Старият примас вдигна треперещата си десница и очерта кръст. После се полуобърна надясно и в същия миг към него тръгна младият, едва осемнадесетгодишен монах Саватий, с красива брадичка, строен и висок. Монахът държеше в ръце царската корона, която Борил не бе успял да вземе в бързината си.

Примас Василий пое короната и изрече с бавен, тържествен глас:

— Ти си цар и господар на българите по бащина право и по достойнство. Бъди ни, Йоане, сине Асенов, наш владетел!

Короната, която някога носеше Калоян, легна върху главата на Асеновия син. Тя беше тежка, приличаше на епископска митра и скъпоценните камъни, вградени в златните трилистници, някак студено проблясваха. Двойният златен обръч наполовина закри Ивановото чело.

Иван Асен прилепи устни до сухата старческа ръка, а Василий се наведе над него и му пошушна топло:

— Бъди мъдър като чича си Калопетра, смел като баща си, военачалник и изкусен в преговорите с другите владетели като Калояна. И добросърдечен бъди, Йоане, стигат ни толкова кръвопролития...

Двама монаси разтвориха дворцовата врата и когато Иван Асен тръгна натам, монах Саватий с пламнал поглед и вдигната глава високо

запя:

— Царю Йоану Асену... многая лета!

— Многая лета... Многая лета... — подеха духовниците.

Години щяха да минат и никой не ще можеше да обясни на царя как тъкмо в мига, в който той прекрачи прага на двореца, долу от църквата „Свети Димитрий“ се разнесе празничен камбанен звън. Пред погледа му се заредиха работната царска горница, помещенията на бързописците, двете големи водохранилища, тронната зала и малкото вътрешно дворче...

Иван и Александър мълчаливо обхождаха познатите им от детинство места, спираха пред стенописите, гледаха разхвърляните по пода дрехи.

Всички Борилови приближени бяха избягали. И царицата, куманката, някъде се бе укрила.

— Още тая нощ да заминат бързи конници към дунавските крепости и към големите пътни стражници! Доведете ми Борила!

Първата заповед на младия цар в тронната зала прозвуча с металически звън. Войводите побързаха да потърсят своите хора.

— Среднощ минава, бате... Да починем!

Александър уморено се подпираше на меча си, а Иван Асен, седнал отдясно на трона, опря глава на високата облегалка. Столниците, поставени край стените на залата, бяха за великите боляри от синклита. Иван още не намираше сили да седне на трона.

— Ще си отдъхнем... — отвърна на брат си той, стана и като отиде до трона, остави на седалището златната корона.

По познатите ходници двамата стигнаха до царската ложница. Събуха само ботушите си, магнаха плащовете и легнаха по войнишки, с дрехите. Стаята беше студена и те се покриха с няколкото вълнени завивки.

— Лека нощ, царю — рече Александър в тъмнината и тихичко се засмя.

Радваше се, че превзеха Царевец, че брат му е цар. И все пак не можеше да приеме като нещо обикновено тая грамадна, съдбоносна промяна. Иван... цар, самодържец!

— На какво се смееш? — с дебел, сънлив глас се обади Иван Асен от другия край на ложето.

— Помниш ли веднъж в Кефаларево как се сборихме и аз те надвих? Сега да кажа на когото и да било, че съм надвил царя, няма да ми повярва!

Александър пак се засмя, а Иван се усмихна в тъмнината. Брат му караше двадесет и петата си година, а си оставаше момче, малко лекомислен и повечко смел, ала все пак — момче.

По ходника се вдигна шум.

Влезе телопазител. Иван не го позна в слабата светлина на догарящата факла, която той носеше.

— Господарю, доведоха Борила...

— Борил! — в един глас възкликнаха Иван и Александър.

— Заловили го хората на войводата Михаил. При схватката придружвачът на Борил убил един войник, но нашите го съсекли...

— Идвам! — скочи от ложето Иван, като изпревари брат си.

Доскорошният цар лежеше без сили на студените ръбести плочи в дворчето. Кожухът му от овчи кожи, с който се бе надявал да мине за обикновен войник, беше скъсан на няколко места. Докато го водеха с вързани ръце, Борил претръпна, не мислеше за нищо.

Толкова бързо го заловиха!

Той закри очи, за да не вижда отново как телопазителят му Филип Църн се мята в ръцете на Ивановите войници, как те го съсичат с мечовете си.

Стражите при входа се размърдаха. По каменните стени заиграха дълги, несъразмерни сенки.

Борил с мъка изви очи. Свързаните му ръце се вдигнаха нагоре, чак до гърлото. Той се изправи на колене и в странен унес тръсна глава.

— Позна ли ни? — със зъл шепот попита Александър и сви пестник.

Иван не мръдна от мястото си. Застанал на няколко крачки от Борила, стиснал до болка ръце, както ги бе кръстосал в привидно спокойна поза, той не откъсваше очи от пленника. В тоя мършав, злобен човек съзираше всички неправди, които десет години се трупаха върху него в изгнанието. Тоя сух клон от могъщото родословно дърво на Асеновци трябваше да бъде отсечен!

— Убиец, мръсна твар! Дойде време да се разплатим! — изсъска Александър.

Той не можеше повече да се сдържа. Десницата му посегна към меча. Борил още по-силно притисна ръце към гърдите. Изцъкли очи.

— Бог вижда... Разкайвам се... — рече той, като тракаше със зъби.

Дясната ръка на Александра здраво улови дръжката на меча.

— Не ме убивай, Александре! — неочаквано писна Борил. — Недей!

Иван отиде при брат си и мълчаливо отстрани ръката му от меча.

Стражите, застанали край стените, мрачно гледаха към пленника и на Борила се струваше, че е попаднал в страшно подземие, сред мъчители, от които никой не може да го отърве.

Войводата Климент нахлу в дворчето запъхтян, като блъскаше с лакти стражниците, неуспели да му сторят път.

— Какво си губите времето с тоя изрод! — викна той. — Доведох палача, да умре в мъки, каквито заслужава!

Борил захлипа безгласно. Хапеше устни, раменете му трепереха.

Палачът, висок безбрад мъж с отпуснати пълни бузи, оправил червения пояс, знак за занаята му, и отиде до Борила.

— С меч или с нож? — провлечено попита той и като не знаеше где да дене ръцете си, пъкна палци в пояса.

— Досега си ослепявал по негова заповед, сега него ослепи! — на един дъх изрече Иван Асен, обърна се и изчезна в ходника, който водеше към ложницата.

Той искаше да се скрие някъде, да запуши уши, да не слуша как Борил ще вика от страшната болка...

На ложето не можеше да лежи. Струваше му се, че чува как тракат железните прътове на палача, как разгорените въглени хвърлят кървав светлик в малкото дворче, гдето неколцина войници здраво са уловили Борила за ръцете и краката.

Много пъти Иван беше слушал разкази за ослепяване. В Киев на тържището видя двама палачи, които се приготвяха да лишат от зрение прочут престъпник, ала когато дойде време да приближат към очите на

вързания нагорещен до зачервяване железен прът, Иван побягна от площада.

Той и сега виждаше как парче нагорещено желязо свети в тъмнината, наклонява се, движено от невидима ръка, слиза ниско към земята, гдето лежи вързаният Борил. От горещината очите се стапят само за миг...

— Тъъ! — разнесе се нечовешки вик и Иван се улови за главата. Викът се превърна в дрезгаво стенание, бавно утихна и замря.

[1] Примас (лат.ез.) — в католическата църква първи по сан и по право епископ. — Б.пр. ↑

[2] Архиепископ (гр.ез.) — епископ^[3], който управлява и стои на чело на църковна област от няколко епископии или епархии. — Б.пр. ↑

[3] Епископ (гр.ез.) — помощник или заместник на митрополита. — Б.пр. ↑

4.

Още в първите дни Иван Асен трябваше да реши съдбата на Бориловите помощници и приближени боляри. Той нареди да изпратят царица Теодора в Белоизворския манастир край Ловеч, да я подстрижат за монахиня и да я пазят да не избяга. Ако се върнеше при роднините си оттатък Дунава, тя можеше да причини доста неприятности на новия цар.

Велемир с брат си Цоко побърза да замине за Преслав. Ала за Преслав замина и Делчо. Там бащината му къща стоеше непокътната, в преславската околност добре познаваха и помнеха майка му Серафимица и втория му баща Анастасий.

Една нощ ослепеният Борил тайно бе отведен в малкия манастир „Свети Илия“ край Оряхов. На игумена Иван Асен заповяда да подстриже като монах „наказания за престъпленията си злодей“ и да го държи като затворник. В манастира оставяше цяла десетка войници, за да пазят Борила.

Много боляри, верни слуги, имаше доскорошният цар. За всекиго Иван Асен трябваше да помисли какви мерки да вземе.

Само за два дена бързописците написаха грамоти до всички боляри и войводи от прочути и от неизвестни родове, приближени на Борила. В грамотите Иван Асен ги подканяше да се явят в престолнината и двореца.

В именията си болярите бяха силни и опасни за царя. Всеки имаше под ръка своя дружина, можеше да насъбере и опълчение от черния народ, а в Търнов на болярската Трапезица щяха да бъдат под Ивановото око. Ще шушукат, ще злословят тайно, но едва ли ще посмеят да започнат нещо, защото в престолнината царят държеше отбрана войска. Затова Иван обеща на бродниците двойна плата, ако останат до пролетта. Нареди да отделят най-добрите измежду воините, да им намерят коне и както при Калояна стъкми конен полк от петстотин тежки конници.

Другите пеши и конни дружини царят разпрати в областните и граничните крепости и на всички кефалии парели да съберат толкова

войници, колкото са нужни, за да държат в подчинение враговете на царството.

Климент бе обявен за протостратор, върна си всички владения около Ловеч и получи на Трапезица някогашния Войсилов дом.

Борил минаваше за скъперник, трудно даряваше селища на боляри и на манастири. За Ивана това беше добре дошло. Някогашните владения на Асеновци, личните Борилови имения и земите на избитите Борилови привърженици станаха негови. От тия селища можеше да събира войници, да напълни царското съкровище с пари от данъците за новата година.

Най-трудно бе да се укрепи царската власт в ония области, гдето Бориловите привърженици имаха влияние сред местните боляри. Сега мнозина струваха поклони, ала не им вярваше Иван Асен. За кефалии и катастрофилаци провъзгласяваше само свои люде. В Карвуна^[1] изпрати болярина Константин, в Бдин — болярина Живан. Радослав замина за Дръстър. Той щеше да управлява и Червенския край.

За кефалия на Риш царят избра Боривой, обяви го войвода и му даде във владение четири села край прохода.

В Загоре сега не се знаеше кой е истинският владетел. Латинците се бяха укрепили само в Плъвдивската област. От Риш Боривой щеше да следи какво става оттатък Маториевите гори.

В Средец Иван Асен изпрати брат си Александър, който получи титлата севастократор и десет села във владение. Средецката област беше най-голямата в царството, на границата с латинците, сърбите и маджарите.

Миналата година в края на август маджарският крал Андрей II в изпълнение на обета, който бе дал на папата, тръгна от далматинското пристанище Спалато с добре въоръжена войска. Венециански кораби го пренесоха по море. Сега той водеше изтощителни битки с неверните за освобождаване на светия гроб. Само това знаеше Иван Асен и с нетърпение чакаше всяка вест за похода на крал Андрей. Ако маджарите успееша, ако владетелят им постигнеше славата на „освободител на светия гроб“, тогава войната с него за двете области — Бялградската и Браничевската — ще е по-трудна и по-опасна. Ако ли не успее... Ала Иван Асен не бързаше да се успокоява с тая мисъл.

Дойде време бродниците да си заминат. Плата получиха добра, много приятели оставиха сред българите. Престояха близо година, понаучиха български, хареса им Подунавие.

Иван Асен прие стария си приятел Берендей във вътрешното дворче, на сянка под наскоро скования дървен навес. Беше късен следобед. Над каменната стена, която ограждаше двореца, небето светеше като голям лист кована мед. Край зидовете растеше трева. В големи глинени делви с широка горна част бяха посадени пъстри цветя. Всичко това превръщаше дворчето в уютно местенце за отмора сред тишината и спокойствието на двореца.

Берендей подаде на царя голям колчан от боядисана в зелено скъпа кожа, целия украсен със злато.

— Друго, княже, не мога да ти оставя за спомен — рече той, като седна срещу Иван Асена. — Знаеш какъв обичай имам: всеки ден, преди да легна, пускам в един празен колчан по едно камъче. Бяло или черно, според това, дали през деня съм имал повече радости, или тревоги...

Царят слушаше бавната реч на Берендей и неусетно в ума му се промъкнаха мисли, които го навестяваха рядко, много рядко. Старостта му изглеждаше като далечна, побеляла планина, до която все някога ще стигне, но която невинаги се изпречва пред погледа му. Защо да мисли за снега, когато още е пролет? И все пак мислите му тръгнаха натам, накъдето най-малко очакваше, и той се сепна, удивен от безгрижието и дневните си радости. „Всеки човек е смъртен!“ — разсъждаваше Иван Асен и гледаше към Етъра.

Спасението и разрешението беше едно: да остави след себе си нетленни дела, да създава, да твори. Само творецът е пълноценен човек, само той може да срещне и най-лошото с думите: „Все пак, аз съградих!“.

Какви трябваше да бъдат тия неща? Руските князе строяха църкви, даряваха манастири. И това, разбира се, беше трайна диря, ала имаше много по-важни дела: да съгради своята държава тъй, че наследниците му да се гордеят с него, да създаде такива условия за търговия, че чужденците и нашите търговци навсякъде да разправят какъв владетел е синът на стария Асен. В управлението на областите, в събирането и обучението на войниците, гдето може и с каквото може, да съзижда, да дири най-доброто.

Не беше това желание за слава, а стремеж да изяви себе си и да потуши предателските чувства на угнетение, които събуждаше сега мисълта му за смъртта.

Иван Асен опипа кожата на скъпия колчан. По-добър подарък сега не можеше да получи.

— Благодаря — тихо рече той. — В Берлад се научих да ценя добросърдечието и приятелството. Няма да те забравя, догде съм жив. Поискаш ли да поживееш тук, идвай, с радост ще те приема.

Иван Асен се оживи, очите му заблестяха.

— Ела сега да ти покажа как се е наредил Лазар Кост.

Той поведе Берендей във вътрешната част на двореца, изви по ходника и влезе при бързописците. Щом видяха царя, те скочиха и с раболепие се поклониха. Иван Асен се обърна към одъра зад вратата и посочи с глава на Берендей:

— Пи, докато можеше да приказва, след това слугите го донесоха тук...

Царят говореше на берладско наречие и бързописците чак отвориха уста, за да чуят по-добре чуждите думи.

— Ама и пиан си е същият, нахален дявол! Я го виж как се е проснал, сякаш се намира у дома си! — засмя се Берендей и сложи ръце на кръста, както си имаше навик.

Облечен в пъстрите дрехи на волен берладник — с червени гащи, с дълга синя риза, везана край огърлието и по ръкавите — Лазар Кост леко похъркваше. Берендей му завидя на спокойствието и безгрижието, вдигна крак и го ритна по ботуша.

— Ей, Лазуня!

Кост първо отвори едното око, като че да се увери дали заслужава да погледне и с другото.

— Ставай, ставай!

— Ааа! Княже берладски! Прелюбезни ми Микифоре! — дрезгаво проговори Кост, опъна крака, надигна се и седна на одъра. — Като си старейшина на Берлад, да не мислиш, че и тук можеш да заповядаш? Омръзна ми все някой да стои над мене! Само на княз Ивана се подчинявам без ропот. Ще видиш, драги ми Микифоре, какъв владетел ще стане той! И великия княз Роман Галички ще надмине. Дружинникът Кост познава кое дърво ще се извиси!

— Ами че тогава да те изпратим в Киев да отгатваш кой княз заслужава киевския стол и кой от чия ръка ще погине! — пак се засмя Берендей.

Иван Асен ги гледаше усмихнат.

[1] Карвуна — днешният град Балчик. — Б.пр. ↑

5.

Александър често се обаждаше от Средец, съобщаваше какво ново се е случило в областта и най-вече какво е научил от свои хора, изпратени тайно в Плъвдив и по-далече — чак в Адрианопол.

Седмица след заминаването на бродниците Александър съобщи: „Брате мой и господарю, знай, че през ромейските земи е тръгнал маджаринът Андрей с войската си. В деня на безсребърниците Козма и Дамян е стигнал до Адрианопол. Пътят му минава през Траяновите врата и Средец. Как да се отнеса с тях — като към приятели или като към врагове? Ако трябва да ги посрещна с оръжие, ще изпратиш ли войска на помощ? За маджарското войнство сходници ми съобщиха, че не е сила велика. Изтощени от горещини и болести, маджарите вървят в похода два пъти по-бавно, отколкото трябва“.

От припряност Иван Асен дори не свика ближните си боляри на съвет. С войводата Климент решиха да съберат по-голямата част от войската и да причакат крал Андрей при Траяновите врата.

Областните войводи побързаха да се отличат. Всеки изпрати най-добрите си войници, мнозина пожелаха лично да участват в похода. На много от тях царят нареди да не напуцат своите области. Той знаеше, че още Борилови привърженици се спотайват.

От Търнов тръгнаха няколко полка. При Ловеч към войската се присъединиха конници и пешаци, а в северния край на Етрополския проход повече от десет конни дружини и няколкостотин копиеносци, насъбрани от бдинския кефалия, чакаха царската войска.

За да не губи време, Иван Асен поведе полковете покрай Гълъбец, слезе до Тополница и се отправи по прекия път за Траяновите врата. На Александра съобщи да не се бави нито ден, а да тръгне към непристъпния проход с колкото воители има под ръка.

Гористи склонове, пропасти и стръмнини, многобройни потоци и усойни места представляваше „клизурата Василика“, както ромейците наричаха злополучното за тях място, гдето император Василий II бе разбит от Самуила.

От незапомнени времена тук минаваше път. Построеното от римляните бе укрепено от ромеите, а сега служеше на българите. При някогашната римска станция за сменяване на коне от двете страни на пътя се издигаха на удобни височини две здрави кули с тесни бойници. Голяма каменна стена съединяваше кулите и образуваше огромна, непристъпна крепост.

На самия път стената имаше врата, висока двадесет и четири и широка петнадесет стъпки. Долната част на вратата бе изградена от големи камъни, а горната и сводът — от тухли. Тая „Траянова врата“ бе дала името на целия проход.

Войската се пръсна по доловете и по полегатите склонове. Летните горещини тук не се чувстваха, имаше прохладни сенки и бистра планинска вода. В ракиката се надпяваха шарени дроздове. Привечер към малките ручей се стрелкаха диви гълъби.

От говора и виковете на войниците, от цвиленето на конете гората се изпълни с хиляди шумове. Нямахше да причакват маджарите из засада, та да се притаяват в гънките на прохода. Щяха направо да предложат на крал Андрей: да подпише клетвена грамота, че връща двете български области, или в противен случай да приеме боя. Това знаеха не само болярите и войводите, но и всички войници.

Иван Асен обхождаше станове на отделните полкове и на конните дружини. Където се появеше, настъпваше тишина. Старите боляри, които помнеха баща му, познаваха Калояна и Борила, се удивяваха на спокойния му и твърд говор, на изпитателния му, умен поглед.

Понякога царят бе придружаван от болярина Алексей, войвода на събрания из Търновско пеши полк, от Михаил, който началстваше конния търновски полк, от протостратора Климент и по-често от войводата Боривой, довел от ришкия край голяма конна дружина.

Особено настроение цареше във войската. Като че походът беше царска забава и нищо страшно не можеше да се случи дори да се сбият с маджарите. Нали казват, че те са изтощени от дългото пътуване, сам крал Андрей едва се съвзел след тежка болест и сега не може да язди, а пътува в закрыта кочия като престаряла болярка.

Севастократор Александър още щом пристигна с многолюдната си конна дружина, не се стърпя и въпреки Ивановото несъгласие

поведе една петдесетка бързи конници по пътя, да разбере докъде точно са стигнали маджарите.

Те идваха с бавен ход към Траяновите врата. Само военачалниците имаха коне, дори кралската охрана бе спешена, а благородниците бяха с окъсани дрехи, пробити ботуши и измърсени походни плащове.

Военачалници бяха изгубили отрядите си, приятели — своите близки, цялата войска бе загубила славата на „кръстоносци“, защитници на светия гроб. Сега враговете на маджарския крал имаха за какво да се присмиват, противниците на папата — над какво да злорадстват.

Войниците едва тътреха краката си, подпираха се на копията като на тояги. Гладът беше изморил безброй воители, той изтощи всички, подготви почва за болестите, които връхлетяха върху войската като лешояди, готови да разкъсат и сетните останки от някогашната сила на крал Андрей II.

За подчинение на началниците не можеше и да се говори. Гладните войници се отделяха от пътя на големи групи и опустошаваха каквото им падне под ръка. В тия набези мнозина намериха смъртта си, ала живите не се стряскаха. Щом стъпиха в плодородното Плъвдивско поле, втурнаха се сред натежалите от плод дървета. Сега и бароните не се срамуваха, спускаха се и разтваряха клоните. Ябълки, незрели круши дивачки, дори дренките и трънкосливите не избягваха от настървените кръстоносци. Нямаха време за лов.

— Елере!^[1]

— Още малко!

— Скоро ще сме у дома си!

Крал Андрей рядко поглеждаше през малките прозорчета на кочията. Всичко бе свършено, всичко бе покрито с тоя мръсен прах, който лепнеше по дрехите, по лицата, по оръжието. Лепнеше, но не закриваше страшните следи от изтощителния поход и от изтърпените болести.

— Свети Лаврентий! — от време на време изохкваше кралят и се унасяше в мъчителна дрямка.

Когато походните колони навлязоха в гористите възвишения близо до Траяновите врата, крал Андрей неволно вдигна глава и дълбоко пое дъх. Свежестта на прохладната гора проникна в кочията, напомни му за обширните владения, в които ходеше на лов, за непристъпната хубост на Карпатите. Ала в тила му зачука тъпа болка и той уморено отпусна глава на възглавието. Косите му бяха започнали да побеляват, бели снопчета имаше и в четвъртитата му черна брада.

Остаряваше... Преди десетина години повали с копието последния си тур. В Галиция беше това, в тая Галиция, която му погълна толкова време и сили...

Кочията внезапно спря. Загъгнаха гласовете на телопазителите.

Кралският свещеник капеланът^[2] Бенедикт откряна вратичката и преди да си покаже лицето, сухата му космата ръка поднесе на краля сребърно тасче, пълно с бистра планинска вода.

— Пийни си, светлейший господарю.

Крал Андрей пое тасчето, бавно го приближи до изсъхналите си устни и глътка по глътка изпи студената вода.

— Защо спряхме? — попита той. — Аз нищо не съм заповядвал!

— Конниците от челния отряд не са се върнали, светлейший господарю — спокойно отвърна Бенедикт.

— Идват! — долови кралят тропот на копита и като върна сребърното тасче на духовника, намръщено добави: — В опасен проход се навряхме. Слънцето клони към залез, не бива повече да губим време!

Той затвори вратичката и пак се отпусна на меките сирийски килими. Главата все още го болеше.

До кочията спряха конници. Кралят позна по гласа младия Йозеф.

— Невъзможно е да се мине! Каменна стена прегражда пътя, а в стената има врата. Когато приближихме, вратата се разтвори. Видяхме неколцина български военачалници, доловихме и обичайния за голяма войска шум. Един от българите вдигна ръка за приятелски поздрав и на маджарски език ни каза...

Крал Андрей блъсна с крак вратичката и подаде глава от кочията.

Рицарят се поклони от седлото по военному, като сне шлема си и го улови под дясната мишница.

— Пресветлий господарю, разправях на почетния отец Бенедикт...

— Чух! — прекъсна го кралят. — Говори по-нататък!

— Новият български цар Иван Асен е завардил прохода с голяма войска и един от военачалниците му предлага още днес да се срещнеш с царя. Заплашват, че ако не се съ согласиш на мирни преговори, ще ни нападнат...

— Трябва да се съглася... — процеди през зъби крал Андрей.

Военачалниците и телопазителите, които познаваха господаря си, трепнаха от гласа му. Скоро не бяха виждали краля така потъмнял.

— Оседлайте парадния ми кон! — още по-ниско, с още по-голямо усилие да не изругае нареди Андрей II.

Срещата щеше да стане на триста крачки пред Траяновите врата, при голямата купчина камъни, с които преди няколко десетилетия ромейският управител на Средец се бе канил да поправи разсипания път. Там мястото беше равно и неколцина български войници разстлаха големия килим, който обикновено украсяваше царския шатър. Донесоха и два стола с извити облегалки и широки подлакътници, изкусно украсени със сребро.

Към мястото на срещата пръв тръгна крал Андрей. Копринената покривка на коня му стигаше до земята. Пред него яздеше наперен оръженосец. Капеланът Бенедикт яздеше след краля, а първите благородници и охраната, строени в две дълги редици, завършваха шествието.

Прозвуча двукратно изсвирване на тръба, вратата се разтвори и Иван Асен на бял кон, в багреница, червени ботуши и позлатен шлем на глава се отправи срещу маджарите. Зад него в лек галоп го догонваха брат му Александър, протостраторът Климент и войводата Алексей. Двадесет отбрани по ръст, все едри войници от търновския конен полк придружаваха в разсипан строй господаря си.

Стройното шествие на маджарите и неочаквано появилите се български конници на пръв поглед създадоха впечатление, че се срещат в бой два противника. Ала Иван Асен пръв спря коня си, щом наближи до мястото на срещата, леко скочи от седлото и стори знак с ръка на придружвачите си да не приближават.

Крал Андрей с недоумение наблюдаваше младия български владетел. За да не остане и той назад, макар че бе още твърде слаб от болестта, скочи на земята и махна с ръка на своите хора да го чакат. Той и не помисли, че не знае нито една българска дума, а преводач не се виждаше.

Иван Асен се поклони само с глава и на звучен руски език, галицийско наречие, се обърна към маджарина.

— Добре дошъл на моя земя, брате и кралю угърски!

През многобройните походи в Галичината Андрей II понаучи руски. Нали синът му Коломан бе провъзгласен за крал на Галиция! Ала той нямаше време да се учуди отгде българинът тъй добре бе усвоил руската реч.

— Благодаря — сухо рече крал Андрей, като не добави обръщението, което му подхвърляше Иван Асен.

Наречеше ли „брат“ тоя млад мъж, това означаваше, че го признава за владетел, равен по достойнство на себе си. А да се обърне с думата „сине“, като към владетел от по-нисък, подчинен ранг, не искаше. Българинът можеше да се обиди, загдето се отнася към него така.

— Бях изгнаник в Галичката Рус, но там не се срещнахме — като се усмихваше леко, поде Иван Асен.

— Да не би князете Игоревичи да са те покровителствали? — подхвърли Андрей II.

— Нека седнем — отклони отговора Иван Асен. — Ти, брате, навярно си твърде много изморен от похода...

Седнаха едновременно на столовете. Крал Андрей по навик от дългото пътуване в кочията простря напред крака. Притвори очи, искаше да събере мислите си, да предугади какво ще каже сега българинът.

— Не се месих в борбите на руските князе. Живях в Берлад, при бродниците — рече Иван Асен, замълча и като видя, че Андрей II не се кани да заговори, по-бързо продължи: — А като се върнах и поех бащиното си наследство, с огорчение узнах, че ти, брате и кралю угърски, си завзел две обширни български области. Канех се да изпратя пратеничество при тебе да те помоля като брат брата — върни ни Бялградската и Браничевската област.

— Ние ги получихме като награда за помощта, която дадохме на Борила! — не се сдържа крал Андрей.

— Бунтът в Бдин вдигнаха хора, които признаваха мене за законен владетел. Ако и сега, брате наш, продължаваш да зачиташ Борила за цар, трябва да прекъснем преговорите и да потърсим друг начин... — вече без усмивка рече Иван Асен.

Андрей II преглътна, шумно пое дъх. Мъчеше го жажда. Как му се искаше да изпие поне няколко глътки от студената изворна вода, която преди час му поднесе отец Бенедикт!

Иван Асен забеляза, че устните на краля са засъхнали, че той едва преглъща, и повика с ръка войводата Алексей. Боляринът дойде с бавни крачки и се наведе над царя.

— Медовина!

Алексий кимна с разбиране и се отдалечи.

— Медовина — повтори крал Андрей и неочаквано вдигна глава: — И ти ли, владетелю български, си неговорчив като руските князе?

Той впи поглед в Иван Асена, готов да му хвърли още едно предизвикателство.

Иван Асен все едно не бе чул нищо. Наклони се и заговори още по-любезно:

— Искам да ти съобщя, брате и кралю угърски, че като се върнах в бащината си земя, заварих много неща променени. Най-напред се заех да насъбера голяма войска. Добри войводи имам, учили са бранния занаят още при цар Калояна. Вестта за приближаването на твоята войска към Средец ме завари тъкмо когато бях свикал повечето полкове и дружини...

Иван Асен не поглеждаше към краля. Ръцете му се впиваха в коленете и думите някак нехайно падаха от устата му:

— Имам един войвода, твърде опитен и с набито око. Той видял и преценил твоята войска. Каза ми, че ние сме четири пъти многобройни, а конницата ни е десет пъти повече от твоята!

— Искаш да се бием? — пресипнало попита крал Андрей.

— Само ти, брате и кралю угърски, можеш да решиш това — рече Иван Асен и се обърна, щом долови стъпки.

Войводата Алексей донесе сребърна кана с тясно гърло, а един от царските телопазители притича с поднос, на който бяха поставени

две големи златни чаши. Алексей напълни чашите, взе подноса от войника и първо предложи на маджарина.

Без да каже дума, крал Андрей пресуши чашата, изкашля се дрезгаво и нетърпеливо загледа как Иван Асен бавно отпива от медовината.

— Ние се мъчихме за божия гроб — не дочака той и високо заговори. — С пресни сили ти ще се нахвърлиш върху кръстоносната войска!

— Всичко ще сторим, за да си възвърнем отнетите земи! — твърдо рече Иван Асен.

Войводата Алексей стоеше само на няколко крачки и напрегнато гледаше ту царя, ту маджарина.

Андрей II наведе глава. Широка му уста се сви. Горната му устна едва забележимо трепна и той впери поглед в земята. Припомни си разговорите в Константинопол с Конон дьо Бетюн, първия съветник на императрица Йоланта. Чрез втората си жена крал Андрей се родееше с константинополските латински императори, а по време на похода, като мина през Никея, свърза сина си Бела с Мария, второродната дъщеря на Теодор Ласкарис. Йоланта бе решила да закрепни Латинската империя, като използва старите и създаде нови роднински връзки с околните владетели. Между другото Дьо Бетюн изказа съжаление, че няма никаква възможност да се сродят с новия български цар, за да не напада Иван Асен империята.

Крал Андрей за пръв път от началото на разговора се усмихна. Знаеше вече как да подхлъзне хитрия българин.

— Бог вижда — заговори кралят с особен, гръден глас. — Трябва да се разделя с най-голямата си, любима дъщеря и да я изпратя в чужда страна.

— За какво говориш? — чистосърдечно попита Иван Асен.

— Ана-Мария! Плът от моята плът, кръв от кръвта ми! Съгласявам се да те направя мой зет и да дам като зестра на дъщеря ми Бялградската и Браничевската област. Ти си щастлив, че получаващ две награди срещу нищо, че се сродяваш с константинополските латински императори и никейските господари. От днес влизаш в семейството на големите владетели. Моли се на бога за щастието, което ти дарува!

Иван Асен неволно стана. Дълго бе обмислял трудния разговор, но такъв обрат не бе очаквал. Не знаеше какво да отговори. Този маджарин дори не го пита дали не е свързан с жена, която обича. Говори му, като че прави голямо благодеяние.

Алексий пребледня. Сребърната кана в ръцете му трепереше. Затаил дъх, той чакаше отговора на младия цар.

— Аз съм женен... Имам и дъщеря... — пресекливо рече Иван Асен. — Не мога да приема великата ти милост.

— От какъв род е сегашната ти съпруга? — нехайно подхвърли крал Андрей.

Той тържествуваше. Най-сетне можеше да си поиграе с тоя младок, който преди малко се опитваше да ги заплашва.

— ... От стар болярски род.

— Ха! — отвори широката си уста кралят. — Та какъв владетел си ти, когато не си сроден с някой прочут двор? Ако мислиш да управляваш тъй, както се управляват бродниците — не върви, млади ми приятелю, не върви!

Иван Асен прехапа устни, седна на стола и не вдигна очи.

— Ще напуснеш тъй наречената си съпруга и ще вземеш жена от рода на Арпадите! — гърмеше в ушите му наставническият глас на крал Андрей и той знаеше, умът му подсказваше, че трябва да го послуша. Иначе ще си остане владетел, непризнат от никого, заобиколен от врагове, застрашен от постоянни нападения.

Алексий се наведе над него, подаде му чаша с медовина. Той едва бе намерил сили да я напълни с треперещата си ръка.

„Сега се решава дали царството ми ще излезе на широк път, дали ще застане наравно с другите държави“ — подсказваше разумът на Иван Асена.

— Моли се на бога за щастието, което ти се пада! — повтаряше крал Андрей.

Иван Асен вдигна ръце, събра ги със сплетени пръсти и тихичко рече:

— Не ме оставяй, господи, до края на земните ми дни...

Гласът му беше задавен, клепачите му играеха, като че сълзи напиреха зад тях.

Войводата Алексий се обърна и като подгонен затича към смълчаната група на царските придружвачи. Крал Андрей с

недоумение погледна след него и вдигна в почуда рамене. Защо хукна военачалникът, какъв е тоя ред във войската на бъдещия му зет?

„Млад е, мога да му бъда баща, а той се надяваше да ми метне примка на шията“ — помисли си Андрей II и отново протегна нозе, като че се намираше у дома си, в Естергом.

Заобиколени от първите си военачалници, двамата владетели подписаха клетвена грамота. Крал Андрей заявяваше, че е съгласен дъщеря му Ана-Мария да се омъжи за българския цар и ѝ дава зестра Бялградската и Браничевската област, а Иван Асен се съгласяваше на тоя брак и обявяваше под клетва, че занапред ще бъде верен съюзник на своя тъст във всички воински начинания, свързани с общите им граници.

[1] Елере (мадж.ез.) — напред. — Б.пр. ↑

[2] Капелан (лат.ез.) — в католическата църква — помощник на свещеника. — Б.пр. ↑

6.

В тоя поход Боривой си отдъхна от няколкото месеца, прекарани в Риш. Крепостта, гдето някога беше зависим човек, гдето преди години боляринът Войсил размахваше бич и измъчваше хората, сега беше под негова власт. Кефалия на Риш, войвода, владетел на четири села в прохода... През целия си живот Боривой не беше чувал на парик или на технитар да се случи това щастие и тъкмо затова, като гледаше как в крепостта и в околността всички му се кланят, все по-често си мислеше, че с него стана нещо нередно, че не е на мястото си.

Повикаше ли някой стар познайник да поговорят открито, от сърце, виждаше как човекът се свива пред него, мълчи или се усмихва угоднически. Имаше и такива, които го гледаха смръщено, изпод вежди, сякаш им бе сторил непоправима злина.

Боривой се мъчеше да бъде любезен с всички, раздаваше храна на ония, които му се оплачеха, че трудно ще изкарат до новото жито, искаше хората да не го зачитат за това, че е изпратен от царя в Риш, а защото се държи сърдечно, не като болярин. Вместо това той чувстваше, че около него бавно расте всеобща омраза.

Болярите от околността го мразеха като човек не от тяхната среда, наложен от царя. Някои не се и криеха. Когато идваха в крепостта, говореха с Боривой отвисоко, сякаш не той, а те бяха истинските заповедници в Риш. Селяните, париците и неколцината технитари в крепостта навярно го мразеха, защото винаги бяха мразили господарите си.

„Царската, а не болярската воля изпълнявам тук!“ — мислеше Боривой, ала накъдето и да го водеха мислите му, чувстваше, че е точно тъй, както париците, простите люде са преценили: кефалията на Риш всъщност служи вярно не само на царя, но и на болярите, защото тяхната власт охранява.

Щом научи, че Иван Асен събира войници, Боривой, без да чака заповед, поведе конната дружина, която имаше под ръка, към Търнов. За Сичана, стария си побратим, бе забравил и затова се зарадва, когато го срещна в престолнината.

— Сичо, разбойнико, къде ходиш, защо не намина към Риш?

— Страх ме е да не ме вкараш в тъмницата заради минали грехове — засмя се Сичан.

Той беше все тъй одърпан, както го помнеше Боривой, с конопена риза, дълга до коленете, презрамчил голяма козинява торба.

— Бях край Дунава, в богомилските села. Не можах дълго да изтрая там. Има един брат, Паладий му викат, все поучава, все ум дава... Ще ме вземеш ли в дружината си? Нали си войвода, ще ти стана телопазител!

Сичановите слова допаднаха на Боривой. Значи имаше още приятели, които не го мислят като другите за „господар“, приятели, на които може да вярва.

— Хайде, Сичо! Ще ми бъдеш не само телопазител, ами и гуслар. Съгласен ли си?

Вечерта двамата се напиха, тъй както само бродници берладници можеха да се напият. Преспяха във винопродавницата и чак на другия ден към обед се съвзеха.

Царят бе дарил Сичана богато, загдето му помогна като таен пратеник до Велемира. Ала старият скитник не можеше да задържи нито една монета в ръцете си. Тогава Сичан цяла седмица не излезе от търновските винопродавници, черпеше всички, които седнеха на неговата маса, съжали се над неколцина одрипавели селяни, купи им нови дрехи и ботуши, а сам остана с конопената си риза и скъсаните опинци.

Стануването на Траяновите врата, после обратният път през Етрополския проход, честите срещи с царя ободриха Боривой. Той заживя с леко сърце, забрави за Риш. Ала когато поеха към Ловеч, с нарастващо безпокойство започна да мисли за тъжните дни, които го очакваха в Риш.

Суходолският манастир беше встрани от пътя и царят се отдели от войската, за да споходи майка си. Иван Асен пое неочаквано към манастира и Боривой не успя да тръгне с него. Още щом прехвърлиха Маториевите гори, от войската започнаха да се отделят отряди и полкове. Всеки се отправяше към своя край, както бе заповядал царят. И Боривой можеше да замине направо за Риш, ала нареди на конниците от своята дружина да спрат при войниците от двата търновски полка. Той стори това не от старание да дочака Иван Асена.

Задържа го онова чувство, от което мислеше напоследък, че се е спасил, и което можеше да се нарече само с едно име — Аглика.

В Риш Боривой често си спомняше за нея. Крепостта, болярският дом и дори опушената ковачница бяха свързани с минали, мили преживявания. А последната среща с Аглика в запустялата воденица край манастира тайно хранеше мислите и сърцето му със смътни надежди. Ако можеше да я види отново...

Иван Асен се върна от манастира. Двата търновски полка тръгнаха към престолнината, а Боривой нареди на дружината си:

— И тая нощ ще стануваме тук!

После извика настрана Сичана и със затаен шепот му нареди да отиде в манастира привечер, след службата да причака Аглика, когато тя излиза от църквата, и да ѝ каже: „Войводата Боривой, който сега е кефалия на Риш, иска да те види. Щом се стъмни, ще те чака там, гдето сте се срещнали последния път“.

— Ако не повярва, че аз те изпрацам, кажи ѝ да погледне от горния ходник към отсрещната рътлина. Аз ще яздя по пътя край горичката. И сляпа да е, ще ме види...

Той искаше двамата да се срещнат както преди. Да постеле походния си плащ и върху него като на най-хубаво ложе да я притисне в прегръдките си, да види как очите ѝ се притварят в унес и само месечината да знае тайната им.

Конят му наблизко хрупкаше трева. Тук беше влажно. Жаркото слънце не бе успяло да изсуши гъстата зеленина. Ручеят напевно шумеше.

Аглика пристигна неочаквано, спря за миг, после се втурна към Боривой и трескаво го прегърна.

— Не ме оставяй тук!

Той мълчаливо я притисна. Аглика винаги го бе смущавала със своята настойчивост. Каквото си бе наумила, постигаше с оная ласка, с оная женственост, която запалва кръвта и кара сърцето да бие до полуда.

— Няма да се върна в манастира!

Тя се дръпна, махна черното расо и го хвърли на земята. Бе облякла празничните болярски дрехи, които криеше в килията си от

години. Обула беше ботушки от зелена кожа.

Боривой се наведе да вдигне расото. Сам не знаеше какво да прави, какво да каже. Как така ще отведе със себе си монахиня? Ала Аглика се наклони към него и той я пое в ръцете си.

... Конната дружина на Боривой още призори тръгна за Риш. Като се споглеждаха, войниците си разменяха скрити усмивки. След войводата им, на кротък походен кон, напреко на седлото седеше тъмнокоса, хубава болярка и гледаше напред в далечината, там, където се виеше пътят за някогашната крепост на войводата Войсил.

7.

Ана посрещна царя при Великия вход на Царевец. Мария-Белослава увисна на врата на баща си и покри лицето му с целувки.

Тая радост и сърдечност на близките му сега, вместо да зарадват, още повече натъжиха Иван Асена. Той прегръщаше Ана и разбираше, че вече никога не ще може да се отпусне пред нея, да говори както преди. Рано или късно тя щеше да научи за съглашението с крал Андрей, щеше да разбере, че и в миговете, когато я е прегръщал, е лъгал.

Алексий, който бе дошъл да види сестра си, бързаше да замине за Раховецката крепост, ала Иван Асен не го пусна. Повика го в работната горница, дълго мълча и накрая глухо рече:

— Алексий... Да не казваме още сега на Ана. Дъщерята на маджарския крал няма да пристигне скоро. Поне дотогава да крием...

— Не мога да ти обещавам, господарю — отвърна Алексий.

Той се поклони и си замина, а Иван Асен тоя ден не излезе от горницата си. Струваше му се, че Алексий е отишъл и е казал на сестра си.

Чак привечер царят се появи в ложницата, гдето Ана се занимаваше с Мария-Белослава. Алексий не бе казал нищо. Ана го посрещна сияеща, Мария-Белослава седна на коленете му. Ала неговото сърце беше заключено. Радост в него не проникваше.

Всяка сутрин се събуждаше с въпроса: дали Алексий няма да каже?

„Той е добър, ще мълчи... Добре, че другите боляри не научиха за това условие на споразумението с крал Андрей...“ — повтаряше си царят.

Ала Алексий не издържа и в един късен следобед намери сестра си в ложницата, там, гдето тя обичаше да седи на широкия стол и да шие бод по бод със златни конци по тънък копринен плат.

Коприненият плат падна на пода, златните конци се посипаха като жълта паяжина.

Алексий обърна гръб, за да не гледа как сълзите браздят бялото лице на сестра му. Очите му се премрежиха, гърлото му се задави.

Ана захълца и плачът ѝ, тих и приглушен, изпълни горницата със скръб и отчаяние.

— Ще отида в манастир... И Белослава ще взема... — рече, като хълцаше, Ана.

След заминаването на Ана за Суходолския манастир Иван Асен цяла седмица не приемаше никого в двореца. Телопазителите казваха, че не е добре със здравето, някои боляри шушукаха, че царят се поболял от мъка по досегашната си жена. И кой пръв заговори, не се разбра, ала в престолнината научиха за годежа на Иван Асен с дъщерята на маджарския крал.

Каква ли ще е тая маджарка? Никой не я бе виждал, не се знае куца ли е, саката ли е, или едноока...

Разчу се, че царят наредил на бдинския кефалия Живан дъщеря му Момена да замине за маджарската престолница заедно с две-три момичета от прислугата на войводата. Щерката на Живан знаеше маджарски, защото майка ѝ беше маджарка, и тя трябваше да научи бъдещата царица на български. Чу се още, че Иван Асен поръчал на най-добрите златари в Търнов да направят скъпа златна огърлица и да я украсят с едри изумруди.

„За маджарката е!“ — лесно отгатваше всеки, който научеше.

Сега като пълновластен владетел Иван Асен трябваше да се съобразява с много неща, да премисля, да пресмята и най-мъчителното — да чака.

Надяваше се сватбата с дъщерята на крал Андрей да стане към края на годината, ала от Естергом му съобщиха, че за да бъде обявен този брак, необходима е благословията на папата.

Иван Асен написа дълго писмо, в което настояваше пред краля по-бързо да уреди всичко, защото „царските дела понякога изискват не продължително обмисляне, а по-бързо действие и добре е нищо да не се отлага за утре. Бог е велик, промислите му са неразгадаеми и невинаги може да се каже отнапред как ще свърши онова дело, което се протака дълго“...

Това загатване беше достатъчно крал Андрей да разбере, че не бива да губи време, още повече че в Константинопол с радост следяха приятелските отношения между маджарите и българите и императрица Йоланта поздравя своя роднина с умното разрешаване на въпроса за женитбата на дъщеря му Ана-Мария.

В началото на новата година Андрей II се обърна към папа Хонорий III с молба да благослови подготвения брак, като му изпрати и писмото на Иван Асен, за да се увери светият отец, че работата не търпи отлагане.

Ала Рим забави отговора. И крал Андрей не се обаждаше на Иван Асена.

В съседните държави съзряваха нови събития. Императрица Йоланта почина ненадейно. Отначало бароните решиха да поканят за император сина ѝ Филип, маркграф^[1] на Намюр, но той отказа и тогава короната бе предложена на по-малкия ѝ син Роберт Куртене.

Новият император не бързаше да тръгва за Константинопол.

Иван Асен се сроди със сръбския крал. По внушение на брат си севастократор Александър се ожени за дъщерята на Стефан Първовенчани. В Средец сватбата продължи десет дена, царят занесе на младоженците скъпи подаръци.

А епирският деспот^[2] Теодор Комнин продължаваше да уголемява владенията си за сметка на латинците. Под негова власт имаше цели области, населени с българи, и Иван Асен тревожно следеше всяка стъпка на хитрия деспот. Явно бе, че Теодор Комнин събира сили, за да завземе Тесалоника, и тогава пътят му към Константинопол е открит.

В постоянни грижи минаваха дните. Само веднъж Иван Асен ходи в Суходолския манастир и не повтори.

Ана не го допусна в килията си. Мария-Белослава го гледаше с чужди, враждебни очи и той се върна в Търнов сломен и тъжен повече от всякога. Дори майка му, монахиня Евгения, не поиска да го утеши.

Наближаваше хиляда двеста двадесет и първа година, когато от Естергом долетя вест: „Готви се, зетко мой Йоане, да посрещнеш съпругата си Ана-Мария“.

[1] Маркграф (нем.ез.) — княз, управител на програнична област.
— Б.пр. ↑

[2] Деспот (гр.ез.) — средновековен феодал в България и Византия. — Б.пр. ↑

8.

Зимата сякаш бе решила да донесе на Иван Асен радост, каквато хората му отказваха.

Пухкав сняг застла земята. Валеше често и белите зимни простори изглеждаха празнични, необятни. Светлината на зимното слънце, което рядко се появяваше, беше мека, приятна, като блясъка на старо сребро.

Преди две седмици протостраторът Климент замина за Бдин да посрещне шествието на царевата годеница и да изпрати вестител, за да научи Иван Асен каква е бъдещата му съпруга.

„На ръст повече средна, отколкото ниска, с лице приятно и очи красиви, тя е твърде млада и свенлива. Щерката на болярина Живан, Момена, се е отличила и Ана-Мария е понаучила българската реч, макар и не твърде точно...“ — писа Климент.

На протостратора царят поръча още в Бдин да предаде първите сватбени подаръци на Ана-Мария: големи златни обици с тънка изработка, дълъг женски плащ от хермелин, широк златен пояс с тока от бисери и рубини.

Шествието щеше да върви край дунавския бряг и чак от Никопол да поеме направо за Търнов. Завчера Иван Асен заповяда на войводата Михаил с една стотица воини от търновския полк да отиде в Никопол да посрещне идващите с военни почести и да ги охранява до престолнината.

Сутринта вестносец съобщи, че многолюдното шествие най-късно следобед ще пристигне в Търнов.

През последните месеци царят често се улавяше в мисли за Ана-Мария. Той знаеше само името ѝ. Двамата пратеници, които ходиха в Естергом, не бяха успели да я видят и едва сега по описанието на Климента се опитваше да си я представи. Любопитство, примесено с нетърпение, тайно го измъчваше.

Никога преди Иван Асен не беше обръщал такова внимание на облеклото си, както сега. Сам избра плата за всекидневните си дрехи, поръча да му направят нови ботуши. Брадата му бе пораснала, станала

бе по-гъста и царят често се изправяше пред кръглото огледало в отредената за царицата ложница, с гребенче от слонова кост грижливо сресваше брадата и мустаците си, оправяше с длани малко смъкнатите в краищата вежди.

В ложницата се носеше дъх на рози. Иван Асен изсипа цяло шишенце благоухание, та на Ана-Мария, още щом влезе, да ѝ се стори, че е попаднала сред розова градина, да забрави студа и изморителния път. Тук, в затоплената ложница, той щеше за първи път да я помилва и прегърне...

С тия мисли Иван Асен се отправи към крайнината на престолнината да посрещне годеницата си, щом му съобщиха, че първите конници от шествието вече се появили при Раховецката крепост.

Примас Василий чакаше царя при дворецовата врата. Следвани от боляри и духовници, двамата тръгнаха към Великата врата. Навсякъде пременени стражници вдигаха копия за поздрав. В града по улиците снегът бе разчистен, а стръмнините — посипани с пясък.

Василий се настани в шейната. Срещу него седнаха двама иподякони^[1], а царят яхна белия си жребец. Иван Асен бе сложил калпак от белка. Зимният му плащ от гръцко сукно имаше цвета на бял мрамор с тънички кафяви жички. По края плащът бе обточен с кожи от белка и подплатен с бял копринен плат.

След шейната на примас Василий се проточи двойна конна редица. Снегът по пътя бе утъпкан от нарочни конници, които рано сутринта три пъти ходиха до Раховец и се връщаха. На завоите стояха стражници, за да предупреждават случайните пътници навреме да се отстраняват, щом се зададе сватбеното шествие.

И най-дребните неща бе обмислил царят, ала в ума му все още нямаше приветствени думи към Ана-Мария. Какво ще ѝ каже? Да седне ли при нея в шейната?

По стръмнината към Раховец двойната конна редица се разтегна, шейната на примас Василий изостана. Пръв Иван Асен стигна на височината и се спусна по надолницето. Зоркият му поглед откри в далечината, под крепостните стени, голямо тъмно петно.

„Те са!“ — смушка коня си царят и без да го е грижа за придружвачите му и за шейната на примас Василий, полетя към крепостта. С всеки миг той усещаше как ударите на сърцето му се

ускоряват, как пред очите му тъмните редици се уголемяват и като че се откроява образът на Ана-Мария тъй, както Климент бе писал в краткото си писмо: „... С лице приятно и очи красиви, тя е твърде млада и свенлива“.

Иван Асен виждаше малка нежна фигура, живи очи, които пламтят със същото любопитство, което изгаряше и него.

Прочаха приветствени звуци на рог, конниците от охраната се дръпнаха и царят неочаквано се озова пред голяма закрыта шейна. От другата страна на шейната Климент му се усмихваше и сочеше с глава.

„Тук е!“ — отгатна Иван Асен думите му.

Протостраторът се наведе, дръпна края на копринената завеса и повика на български:

— Велика господарке, покажи се, дойде твоят годеник!

Завесата се раздвижи, изшумоля и като прекрачи предната седалка, на широката дъска стъпи седемнадесет-осемнадесетгодишно момиче, облечено в кожух от хермелин. Тъмните коси на Ана-Мария, вчесани по средата на път и опънати назад, имаха слаб кестеняв оттенък. Очите ѝ бяха тъмносиви, с игриви пламъчета.

Войводата Климент улови стремето и помогна на царя да слезе. Иван Асен искаше да скочи по момчешки, да сложи край на любопитството си, което сега стигаше своя връх. Той бързо мина край протостратора и като пречупи крак, подаде ръка на невестата си. Ана-Мария му се усмихна, цялата поруменя. Иван Асен, който знае защо, не хареса устните ѝ. Навярно за това, че бяха отпуснати, месести. Ала това беше само за миг, усети малките пръстчета в ръката си, целият изтръпна.

— Добре дошла, невясто... Ана-Мария...

Напоследък толкова често бе повтарял името ѝ, такава музика откриваше във всеки звук, че сега Ана-Мария се удиви на тъй хубаво произнесеното ѝ име, вдигна очи и му се усмихна още по-зачервена и смутена.

— Благодаря... господарю... мъж мой...

Неловко произнесените български думи се сториха на царя като песен на непозната птичка. Той се укори, че Ана-Мария веднага му хареса, че ако я постави до първата си жена, тя във всичко щеше да я превъзхожда, ала и тоя укор беше по-скоро за да отбие някакъв свой

дълг към майката на дъщеря си, отколкото да пожали искрено за оная, „първата Ана“.

В това време дойдоха изостаналите по пътя царски придружвачи, а шейната на примас Василий, както се бе засилила, без малко не се блъсна в мнозинството. Старецът бавно слезе. Двамата иподякони застанаха от двете му страни и лекичко го уловиха под мишниците.

Иван Асен поведе невястата си към примаса и когато ги делиа само няколко крачки от него, обърна се към Ана-Мария, за да види дали и тя се вълнува.

Примас Василий отдалече очерта кръстно знамение и високо произнесе:

— Бог да ти донесе радост, спокойствие и дълголетие в новия ти дом, царице наша! Постоянствуй в усърдието си към създателя на света, бъди и сред нас христоролюбива и добросърдечна! Амин!

Ана-Мария коленичи пред примаса и целуна десницата му, а Иван Асен склони глава и изчака старецът да го благослови.

В настъпилото безмълвие примас Василий поведе Ана-Мария към своята шейна. Царят бързо се метна на седлото.

Шествието тържествено потегли към престолнината. Снегът ослепително блестеше в очите.

Иван Асен бе отгатнал, че дъхът на рози ще се хареса на Ана-Мария. Още като прекрачи прага на ложницата, тя се извърна към царя. Устните ѝ се събраха, а нослето ѝ чак се разшири от жадното вдъхване.

— Тук ще живееш, Ана-Мария... — тихо рече Иван Асен.

Тя притича до малкия двоен прозорец и сега, когато бе снела пътния кожух, царят можа да види как невястата му стъпва леко и игриво.

В източния ъгъл на ложницата Ана-Мария забеляза иконостас с образа на света Богородица и изведнъж веселието ѝ секна.

Тя скръсти ръце, коленичи пред иконостаса и зашепна „Патер ностер“. Дъхът на рози сега за нея не съществуваше, дори женихът ѝ остана някъде далече. В мислите си тя още беше в Естергом, пак тичаше по тревясалите пътечки на острова, пак ходеше по залез на

дунавския бряг да гледа как водата си мени цвета и слънчевите лъчи бавно угасват далече зад кръгозора.

Ана-Мария неволно изви глава, видя застаналия до вратата Иван Асен и изведнъж се изправи. Тоя млад тъмноок мъж с красива черна брадичка и бяло продълговато лице сега не ѝ се стори, както в първия миг на срещата, недостъпен, затворен в себе си. Той беше нейният съпруг, с него тя можеше да сподели всичко.

— Иван... — изрече Ана-Мария името му и млъкна, засрамена от първото обръщение на сърдечна близост.

— Ана... Ана-Мария! — отвърна царят и тръгна към нея.

Протегна ръка, докосна рамото ѝ, после ръката му се плъзна и се свлече чак до малката китка. Ана-Мария се засмя, неволно подаде и другата си ръка. Тъй, хванати за ръце, те като че се канеха да заиграят. Двамата се смееха, без сами да знаят защо.

Първа Ана-Мария отпусна ръце:

— Иван... Где мои вещи?

Дванадесет шейни със сватбени дарове изпращаше крал Андрей, а Ана-Мария в едно малко сандъче донесе любимите от детството предмети и подаръци. Пазеше гребенче от слонова кост с изрязани на него глави на страшни крилати птици, имаше една бродирана шапчица, която бе останала от „селската“ ѝ носия. Преди две години, придружена от неколцина млади барони, тя отиде на истински селски празник. Там играха заедно със селяните и селянките, ядоха питки, намазани с мед. На тоя празник един приказлив старец, който продаваше глинени бъклицы и паници, ѝ подари пръстена кана. Гърлото на каната беше така стеснено, че приличаше на крушовидна човешка глава. С черни линии бяха нарисувани тлъстите бузи и дебелиите вежди на мустакат ухилен чичко.

Сега тя си спомни за любимите неща в малкия сандък и изтича в ходника.

Иван Асен недоумяваше защо невестата му така бързо изскочи, ала догдето се двоумеше дали и той да тръгне след нея, Ана-Мария се върна в ложницата. В дясната си ръка държеше каната с изрисувания чичко и като се усмихваше, рече звънко:

— Виж, Иван... прилича тебе, да?

Тя продължаваше да се усмихва. Вдигна каната и започна да мести поглед, сякаш сравняваше царя с „чичкото“ витяз^[2].

— Само че мустаците му не са същите — отвърна Иван Асен, взе каната и я постави на застланото със скъпа копринена покривка ложе. После се наведе и прегърна Ана-Мария с лявата си ръка.

— Витяз мой... — продължаваше да се смее тя, ала изведнъж видя колко замъглен стана погледът на царя и млъкна.

Иван Асен обхвана с другата си ръка моминския стан и Ана-Мария примря в прегръдките му.

Мустакатият чичко от глинената кана, повален на ложето, с широко отворени очи гледаше царя и невестата му.

Още при Калояна българската църква беше свързана с Рим и макар че службата си остана същата, в разменените между Иван Асена и крал Андрей писма се стигна до споразумението Ана-Мария да бъде венчана от примас Василий по източноправославния обред.

Гощавката започна по обед, стъмни се, а краят ѝ не се виждаше. Както винаги при царски празници целият град бе осветен. Горяха качета със смола по кръстопътищата, край големите бъчви се трупаше народ.

Пищяха свирки и гъдулки, ручаха гайди. Студът караше играчите по-чевръсто да подскачат, хороводите по-бързо да водят хората.

Дотегнаха на царя песните, свирнята и честите наздравници. Искаше му се да се прибере с Ана-Мария в ложницата, да послуша как тя мило се опитва да говори на български, да подишат с нея мириса на рози.

Сега Ана-Мария му се усмихваше и когато дойде време да напуснат трапезата, той не се сдържа. Прегърна я.

Боляри, духовници, придворни — любопитни всичко да видят — придружиха царското семейство до ложницата. Начело вървяха двама телопазители с високи свещници в ръце. Пийнали боляри се блъскаха в ходниците. Някой дрезгаво извика:

— В радост живеј, царю!

— В радост и щастие...

— В радост... — обадиха се няколко гласа.

По стар обичай женихът трябваше да внесе невестата на ръце в ложницата и Иван Асен не се бави нито миг. Вдигна Ана-Мария, а тя се улови за шията му, като че се страхуваше да не я изтърве.

— Здраво се дръж, господарке!

— Цял живот тъй го дръж, за шията! — разнесоха се викове сред избухналия на залпове смях.

Иван Асен бутна с крак вратата, прекрачи прага и пак с крак затвори.

Ана-Мария понечи да се отпусне на пода, ала той още по-високо я вдигна.

Тя зарови лице в косите му.

Царят приближи до ложето и внимателно, като че слагаше чуплив предмет, положи невястата си на меките постелки.

В ложницата светеше мъничка свещ. Досетлив слуга не беше запалил другите свещници и Иван Асен мислено му благодари.

[1] Иподякон (гр.ез.) — свещенослужител, който прислужва в черква по време на богослужението. — Б.пр. ↑

[2] Витяз (рус.ез.) — герой, юнак. — Б.пр. ↑

9.

Ана-Мария подскочи в съня си и уплашено извика:

— Махай се!

Тя ясно видя как висок човек с нож в ръка се наведе над Ивана и за да го превари, замахна към него. Малкият ѝ пестник удари царя по гърдите.

— Какво... Кой! — обади се в просъница Иван Асен.

Той видя жена си, повдигна се на лакти:

— Ано, що се случи?

Тя го прегърна трескаво с топлите си ръце, покри челото му с целувки.

— Иван... Страшно беше... Няма го, нали? Няма го!

Ана-Мария се разбуди напълно, но продължаваше да трепери. Съвсем ясно, като наяве, тя видя високия човек да се навежда над мъжа ѝ.

— Ами Тамара? — дръпна се тя. — Тамара!

Царската дъщеря караше трета година, спеше в съседната стая при дойката Оприка и сега Ана-Мария се обезпокои за нея. Да не е станало нещо лошо с Тамара? Тя скочи от ложето и зашляпа боса по пода.

Иван Асен искаше да ѝ викне да се върне, но се сети, че е по-добре да не тревожи жена си. Тя беше бременна в четвъртия месец и тежко понасяше бременността. Желанията и постъпките ѝ всеки ден ставаха все по-чудновати. В летния дворец край Дряновец, макар че беше прохладно, ѝ омръзна, две нощи подред моли царя да се върнат в Търнов, а като пристигнаха тук, ту караше слугите да ѝ приготвят квас от круши, подсладен с мед, ту си спомняше, че някога в Естергом беше яла прясна риба, увита с папратови листа и опечена в топла пепел. Ала нищо не харесваше.

Иван Асен изпълняваше дребните ѝ прищевки, защото знаеше, че иначе ще бъде по-лошо. В няколкогодишния семеен живот свикна дори и с наивните молби на Ана-Мария. Тя се грижеше за малката, слабичка Тамара, вмъкваше се в царската работна горница,

занимаваше и забавляваше мъжа си с непрекъснати въпроси, с оплаквания за незначителни неща, за които царят и не е мислил преди това.

Иван Асен не се сдържаше и се смееше. Дни наред ѝ напомняше как тя искала от него да нареди да обесят черния котарак, който изпил млякото на Тамара, или да не пуцат в двореца стария десетник Никифор, защото дойката Оприка казала, че той имал лоши очи и можел да урочаса царската дъщеря.

В ложницата беше задушно. И тънката ленена завивка тежеше на царя. Той вдигна ръце на възглавието, взря се в тъмнината. Така беше свикнал — събуди ли се веднъж, после трудно заспиваше.

„Няма да изпратя Белослава в Тесалоника, докато не се разбере кой е истинският господар на земите отсам Мраморно море!“ — мислеше Иван Асен, като се въртеше неспокойно в ложето.

След няколкомесечни преговори в началото на тая година Иван Асен и Теодор Комнин сключиха мирен договор, според който имаха общи приятели и общи врагове. Двамата заявяваха, че никой от тях няма да увеличава владенията си в ущърб на другия. За скрепяването на съюза братът на Теодор Комнин — Мануил, наскоро овдовял — беше сгоден за Мария-Белослава, която караше петнадесетата си година.

Ана-Мария още не се връщаше. През открянатата врата се чуваше неразбран говор — дойката Оприка, навикнала на внезапните нахлувания на господарката си, навярно по навик повтаряше, че „Тамаричка е добре, не е кашляла, не се е събуждала“.

По петляно време Царевец беше мъртъв, като запустяло гробище. Стражниците не викаха както по-рано. Иван Асен бе наредил да не смущават съня му и тишината на престолнината. Който ще бди зорко, ще върши това и без викове.

Немощно светеше нащърбеният месец. През замрежения с решетка прозорец в ложницата се вмъкваше бледа и плаха светлина.

Ана-Мария се върна от съседната стая, седна на ложето, тихичко поохка и бавно се отпусна до мъжа си. Иван Асен погали челото ѝ, приглади разбърканите и коси.

— Успокой се, Ано, още малко...

— Малко, малко — прекъсна думите му тя. — И половината време не е минало...

Изморена, Ана-Мария притисна лице в коприненото възглавие и вече не се обърна към мъжа си. Иван Асен още веднъж я погали по косата, дръпна се в своя край на ложето и в ума му като будни стражи пак се появиха отколешните мисли. Теодор Комнин... Ватаци... Неспособният латински император Роберт...

„Поне Плъвдивската област да освободя. Или адрианополския край... Тоя Ватаци!“ — мислеше си царят и сънят бягаше от клепките му.

Изкукурига петел, лавна куче, като желязно клепало дръпна нечий щит. Навярно се сменяваха стражниците пред двореца...

Иван Асен още не заспиваше. Като неспирна върволица се нижеха мисли и кроежи. И за случайно доловени неща се сещаше царят, и за онова, което щеше да върши на сутринта. Беше наредил десет млади мъже, на които им приляга дърводелска и железарска работа, да заминат за Риш. Недобри слухове стигнаха до царевото ухо. Войводата Боривой никак не се грижел за крепостта и за обучението на новите войници. Често се напивал, понякога по цели седмици не излизал от войводския дом.

Иван Асен не можеше да разбере какво става с верния му придружвач в изгнанието. Че се отказа да владее като болярин селата, които му подари, когато го изпрати в Риш, това можеше да се обясни с характера му. Някогашният технитар не ламтеше за богатство, стигаше му да има с какво да преживява. Ала защо не се стараеше като кефалия, защо толкова малко време отделяше за царските дела? Не бяха нужни на Иван Асена такива помощници и ако не бе сигурен във верността на Боривой, нямаше да го държи в Риш.

„Хубав е оня край“ — рече си Иван Асен.

Горите между Преслав и Риш бяха пълни с дивеч. С чичо си Калояна царят някога често ходеше натам. Спомни си сега вековния дъбов лес, зелените долчинки, нагънатите планински склонове.

10.

Повееше ли вятърът, засушнеха ли дърветата, в каменния дом проникваше скръбният шепот на мъртви, изсъхнали по гранките листа. А лятото още не си отиваше. Рано беше за есенна тъга, рано беше крепостта Риш да замре самотна, като изоставена старица.

Войводската къща бе пълна със спомени.

Ако не страдаше от отчаяние, ако сърцето ѝ не беше свито от горчива болка, Аглика щеше да отминава спокойна край тремове и горниците на някогашната Войсилова крепост.

За няколко години Боривой се промени толкова много... Когато я доведе в Риш, тя не знаеше с какво най-силно да покаже благодарността си и, както тогава ѝ се струваше, обичта си към него. Вървеше след мъжа си, галеше се и той ѝ отвръщаше на ласките.

След десетте години в манастира тя искаше да изживее всичко пропуснато.

Напоследък Боривой се пристрасти към виното. Ако пиеше като всички други, на трапеза, с приятели, Аглика дори би се радвала. Че кой болярин не обича да си попейва? Тя не познаваше нито един да се е отрекъл от виното. Но Боривой и това вършеше не като останалите. Затваряше се в трема, без хапка хляб или месо изпиваше по няколко кърчага вино и обзет от още по-голяма мъка, с хрипкав глас си говореше сам, викаше, като че ли се караше с някого, и най-често повтаряше:

— Где да отида? Какъв болярин съм аз?

Гласът му замираше в трема. Никой не смееше да безпокои ришкия войвода.

Аглика излизаше от къщата и отиваше под големите навеси, гдето се подслоняваха пътуващи дружини от царската войска. Там по нейна поръка слугите бяха сковали голям кафез за гълъби. Кротките умни птици кацах по раменете ѝ, кълвяха житни зърна от ръцете ѝ. Тя им говореше мили слова, като че те можеха да я разберат, галеше ги по лъскавите, прибрани криле.

При гълъбите я завари един ден стражникът Игнат и ѝ събщи, че десет конници дошли чак от Търнов. Търсели войводата Боривой. Не знае ли господарката где е заминал кефалията?

— Не съм го виждала от два дена — отвърна Аглика, обърна се и продължи да гали черно-сивия гълъб, който бе кацнал на лявото ѝ рамо.

Боривой се върна едва на другия ден по обед. Беше изгладнял и още щом скочи от коня, се запъти към трема. Десетимата млади строители се разхождаха из двора, отегчени от безделие. Пръв от тях Ральо — ваклоок момък с дълги възлести ръце — забеляза едрият възрастен мъж във войводски дрехи, с избелял сив плащ.

— Той е! — посочи момъкът и другарите му заизвъръщаха глави.

И Боривой видя непознатите.

— Кои сте вие? — отдалеч попита той.

Ральо пристъпи, поклони се, както бе редно пред войвода.

— Великият господар Иван Асен ни изпраща да ни обучиш като военни строители — отвърна момъкът, малко смутен от хладния прием на войводата.

— Хм... — обади се в отговор Боривой. Не знаеше как да приеме тая царска наредба.

Защо изведнъж Иван Асен се сецаше за отдавнашния му занаят? Няма ли добри военни строители в Поликраище, та е засилил чак в Риш тия момци? Тук, в ковачницата, трима души не могат да се разминат, дърводелска работилница няма, а освен това може би Боривой е забравил тънкостите в строежа на каменометките и на стрелометките...

— Царят заръча най-много обсадните кули да изучаваме — рече Ральо и добави с тих, доверчив глас: — Ние знаем, майсторе, за превземането на Варна. В Поликраище строителите често говорят за това. Голям майстор ще да е бил твоят учител Станкул...

Нещо парна Боривой в сърцето. Отдавна не го бяха наричали „майсторе“, не помнеше кога последен път го бяха заговорвали за Станкул. Опротивяло му беше да го тачат като войвода, да минава за болярин, а през цялото време да се чувства все същият технитар както някога.

— Елате, момчета! — простря ръце той. — Да седнем на трапезата, нали сте ми драги гости!

Някои от момците, като не можеха да проумеят промяната в държанието на войводата, не смееха да мръднат. Ральо им подвижна:

— Не чувате ли? Майсторът ни кани, да не изпие виното без нас! Той се засмя, засмяха се и останалите. Усмихна се и Боривой.

— Отсега да се разберем — извиси се гласът му над смеха. — За вас аз не съм войвода и кефалия. „Майсторе“ ще ми викате!

— Най-ни е лесно! — отвърнаха двама-трима от момците и всички вкупом тръгнаха към къщата.

Тремът бе просторен, имаше място за три пъти по толкова гости. Отдавна весел глъч тук не бе прокълтявал.

Боривой сложи ръце на масата, мълчаливо изгледа големите пръсти, едрите длани. Мислеше си дали тези ръце ще могат пак да пипат умело.

Странно бе как Иван Асен отгатна отдалеч за какво е зажадняла душата на ришкия кефалия.

— Много ни е умен царят, момчета. Чак ми става страшно, като си помисля колко е умен. Пред него хитрини не минават, по-прозорлив е от Калояна.

Момците слушаха Боривой и с нарастващо любопитство го оглеждаха. Тоя едър мъж с открито кръгло лице и посребрени коси неусетно ги предразполагаше към чист, сърдечен разговор. Тъгата, която личеше в очите му, неволно внушаваше уважение.

Масата вече бе наредена, виното се пенеше в медните чаши. Време бе за първата наздравица.

11.

Велемир се връщаше от богат лов в планината. Риш беше наблизно, но той и не помисли да се отбие там. Срамно бе за голям болярин да има вземане-даване с някогашен селяк. Иван Асен облагодетелстваше всеки, който му беше верен, въздигна изгнаниците във високи длъжности, дори обикновените бегълци в Берлад направи стотници или най-малкото петдесетници.

С умните можеш да се разбереш, ала с хитрите всяка спогодба е, догдето те надхитрят. Така завърши и споразумението на Велемир с Иван Асена. Стоя Велемир кефалия на Преслав, докато царят се закрепил в Търнов и в областните градове, а после: „Вземи, болярино, едно голямо село и с брат си Цоко се махайте от Преслав“.

Разбира се, грамотата, с която Велемир бе обявен за владетел на селото, не беше написана тъй грубо. В нея се споменаваха заслугите на Велемир, че „помогнал на великия господар, когато той обсаждал Царевецката крепост“.

Не това беше най-важно обаче. Подигравка имаше в начина, по който Иван Асен се отърва преди две години от Велемира. Смешно беше дори името на селото, което царят му подари — „Клек“ — как щеше да се нарича той сега — Велемир Клековски ли?

„Господарят на Клек!“

Велемир злобно стискаше устни. Минал бе вече шестдесетте и си остана все същият — нисък, с наперен вървеж. Само кожата на лицето му се сви повече и черната му брада се прошари. Пъргав беше боляринът и на тая възраст не се отказваше да ходи в планината на лов, да вика млади момичета нощем в ложницата си. Жена му наскоро умря. Ако не го беше срам от това, че отдавна имаше внуци, сигурно щеше пак да се задоми.

Брат му Цоко живееше със семейството си при него и когато можеше, прескачаше до Търнов. От Цоко Велемир научаваше какво правят там старите му приятели. Станиш Радовски искал да се върне в родовото си имение, но царят още не му разрешавал. Латун го ударил на пиене, задлъжнял е на неколцина лихвари, а боляринът Силян от

Сечище станал толкова усърден в църковните работи, че не пропускал утринна служба и най-строго спазвал всички пости.

„Уплаши ги тоя синковец! — ругаеше Велемир. — Всички се свиха. Най-чудното е, че още не се е отличил с кръвопролитие или с друго зло дело, и все пак болярите му имат страха...“

За да се разсейва, Велемир често излизаше в планината. Сега бе време за лов на птици.

Може би защото тоя лов му отнемаше много време, боляринът по цял ден дебнеше из горските храсталаци. Две лещарки простреля и сега беше доволен. Ръката му още не бе отвикнала да опъва лъка, окото му все тъй вярно се целеше.

Ако в Риш кефалия беше някой друг болярин, а не селяк като тоя Боривой, Велемир щеше да му отиде на гости. Ще наредят на слугите да опекаат на шиш птиците, ще пийнат вино медовина...

Какви ли не слухове се носеха за ришкия кефалия: с жена си не живеел добре, сърдел се, като му викали „господарю“, а отскоро се заел да обучава за военни строители десетина момци, изпратени му от царя. Разширил малката ковачница в крепостта, заповядал да заградят навесите и да ги пригодят за работилници. От дърветата в околността избирали само най-хубавите, най-правите. Желязо докарали чак от Червен. Чуваше се, че Боривой пак щял да стане пръв военен строител както някога при Калояна. Царят навярно нещо крои. Досега не се бе загрижил за обсадни кули и за каменометки.

Ала и от лов Велемир не се завръщаше доволен в селото си.

„На ти тебе, клековски господарю!“ — мърмореше той.

12.

Севастократор Александър рядко идваше в престолнината. Доста грижи му създаваше управлението на Средецката област. Ала пристигнеше ли в Търнов, царевият брат се застояваше седмици наред.

Тоя път Александър дойде неочаквано. Наближаваше Преображение господне, а протостраторът Климент още не се връщаше от Константинопол. Година хиляда двеста двадесет и осма бе година на много превратни събития. За непосветения в тайните цареви кроежи някои постъпки на великия господар щяха да се сторят дори чудни. Само болярите от синклита знаеха какво точно бе намислил Иван Асен.

Преди три години Теодор Комнин успя да овладее голямата крепост Дидимотикон, а след това с лъжливи обещания и с помощта на свои приятели адрианополски благородници прогони от Адрианопол никейците начело с протостратора Исис и Йоан Камица. На отсамния бряг не останаха никейски войници. Отряди от войската на Теодор Комнин се впускаха в набези до Константинопол, държаха в страх латинците.

За император големите барони избраха брата на починалия Роберт Куртене — Балдуин II, който бе на единадесет години и още играеше с дървен меч с децата на придворните.

За обща изненада Теодор Комнин сключи примирие с латинците за една година. Беше намислил нещо, но какво точно, в Търнов още не можеха да отгатнат.

Друга, още по-голяма изненада за Иван Асена бе пратеничеството на латинците. Големите барони бяха решили да се обърнат към българския цар с предложение за приятелски съюз. Чрез жена си Иван Асен беше свързан с рода Куртене и освен това само той можеше да помогне на латинците в дните на изпитания.

За да има време да научи онова, което се криеше зад думите на пратениците, и да подържи латинците в напрежение, царят отвърна, че ще изпрати в Константинопол свой доверен човек за окончателен отговор. Само Климент, който знаеше езика им и по времето на

Калояна бе ходил при латинците като пратеник, щеше да разбере тайните ходове на големите барони.

Александър не се отделяше от брат си. Където и да идеха братята, каквито и хора да срещаха, разговорът все се въртеше около малолетния латински император и около непрестанния смут, който сега цареше в Константинопол.

Сърбите имаха нов крал — Стефан Радослав, син на Стефана Първовенчани. Той беше женен за дъщерята на Теодор Комнин — Ана — и за него разправяха, че е безволев и малко глуповат. Ана щеше да му влияе, а чрез нея и тесалонишкият „император“.

Не беше много радостно това за българите. По няколко посоки растеше властта на Комнин, време бе да почувства той, че има и друга сила между Черно море и Адриатика.

Александър се удивяваше на брат си. С годините Иван някак натежаваше. Обичаше да изслушва хората, отвърщаше кратко и смислено. Често си служеше с изрази от светото писание, а и Александър видя: в работната му горница библията бе разтворена на първата книга „Царства“.

— Християнският владетел, Сандро, трябва да има мярка в постъпките си. А какъв по-добър съветник може да се намери от свещената история? Не лъсти тя никого, не заблуждава с изврътливи слова, не хвърля прах в очите, за да прокара някоя злина.

Обръщението „Сандро“ бе както някога, в гласа на царя звучеше прежната ласка към брат му, но севастократор Александър слушаше думи, изпълнени с дълбок смисъл. И друго забеляза той: по-често от преди идваха в двореца учени монаси, по-дълго време царят разговаряше с тях.

Какво ли не приказваха, къде ли не ходеха братята, докато чакаха да се завърне Климент. Долу в града, на левия бряг на реката, по царева заповед неколцина майстори строители избраха място за нова църква.

— Срамно е толкова години да държа скиптъра, а да не въздигна дом господен — укоряваше се сам Иван Асен.

Привечер, придружени от цяла десетка телопазители, двамата братя слязоха в града, за да видят где точно майсторите бяха решили да бъде построена църквата. Александър вървеше като че насила, тръгна с брат си, защото не искаше да го обиди, но това не му пречеше да

хвърля погледи към затворените прозорчета на търговските домове, да позаглежда младите жени по улицата.

— Окото доставя най-висша сладост от хубави гледки, ала окото е и прозорец за греховни желания — рече му царят тихо.

— Кой е безгрешен?

— Има грехове простими, които идват по пътя на заблудението, и грехове неизцериими, които свързват навиците на човека, както железните окови свързват престъпника.

— Не съм стигнал до престъпления — усмихна се Александър.

— Разпътният живот на император Роберт Куртене да ти напомня как не бива да постъпваш, Сандро! — строго прозвуча царевият глас.

Александър нищо не отвърна. Чак ушите му се зачервиха. Дали Иван не бе научил за последната му любовница — жена на дребен болярин от средецкия край?

Царят избърза напред, за да извие по близката уличка. Тук къщите бяха наблъскани една до друга. Дърветата едва си бяха запазили мънички кътчета сред каменните здания и затова погледът се отморяваше, когато попаднеш на просторния двор, ограден от млади брястове. Търговецът Йосиф Гърбавия бе купил това място отдавна и за нищо не би се съгласил да го продаде някому. Царят го повика и му даде торбичка със злато.

„Доволен ли си?“ — попита го той.

„Пре-пре-премного, великий господарю...“

Йосиф Гърбавия не помнеше никога да бе заеквал, но се слича, като усети тежината на златото. Не можеше царят да не е научил, че Йосиф е купил мястото на безценица, а сега получаваше толкова много пари.

Иван Асен обичаше да зашеметява хората с неочаквани постъпки. Така той оставяше трайно впечатление за щедростта и за справедливостта си, а малката загуба винаги можеше да бъде възстановена, дори от тоя, който преди това бе облагодетелстван. Той ще даде и в себе си ще бъде убеден, че царят има право да му иска, щом го е дарил преди това с милостта си.

Един от телопазителите притича и отвори вратата за двора. Царят бързо влезе и любезно кимна на четиримата мъже, които, щом го видяха, паднаха на колене. Той ги познаваше по име и ги назова.

— Майстор Богой... Майстор Драгане... Радуш и Бърнко. Станете, говорете какво сте намислили!

Майсторите се изправиха един по един, застанаха чинно пред царя, спогледаха се. Най-старият, строителят на много църкви и мостове майстор Богой, в приказките никак не го биваше.

— Такова, господарю... Ние се разбрахме де... Тука ще е. Ей там!

Той посочи източния край на двора, дето почваше полегатият склон на Царевец.

Майстор Драган, който бе еднакво добър и в стенописа, и в каменоделството, отправи грейнал поглед към царя. Четиридесет години караше вече майсторът, но младежки възторг грееше в очите му пред хубавото, неначенато още дело.

— Ще бъде църква за чудо и приказ, господарю! Ти само кажи колко голяма да е и как да я уредим вътре! — нетърпеливо се намеси в разговора Драган.

Иван Асен се обърна към мястото, гдето преди сочеше майстор Богой, после изгледа останалите двама строители, които не продумваха.

— Ще построите църквата, както умението и майсторството ви подсказват. На вас предоставям всичко и пак повтарям: искам църква, каквата още никой не е виждал по нашите земи! Не бързайте, работете година, две, дори три години! Избирайте здрав камък, изпечете красиви тухли, та градежът да е крепък и красив!

Иван Асен не дочака строителите да се обадят, да го уверят, че всичко ще сторят по силите си. Владетелят изисква от поданиците си, не сключва спогодба с тях. И друго го накара да тръгне с бавни крачки из двора: помами го мисълта да погледне отблизо мястото, гдето ще се издигне най-красивият храм в царството.

— Бате — прекъсна мислите му Александър, — виж там, стражниците притичват, канят се да спускат подвижния мост. Дали не е...

— Климент! — сепна се Иван Асен.

Старият протостратор пристигна с кочия, изморен и изтощен. Щом влезе в двореца, поиска да му дадат малко студена вода.

Царят го чакаше във вътрешното дворче под дървения навес.

— Добре дошъл, войводо — пресрещна го той, покани го да седне и за нищо не попита, докато Климент не си отдъхна.

— Не ме гледай, че не се усмихвам, господарю — поде тихо протостраторът, — нося ти радостни вести, каквито от години не си получавал.

„Говори, по-скоро говори!“ — искаше да заповяда Иван Асен, но обузда нетърпението си, седна срещу войводата, склони глава в почит да го изслуша.

— Приех от твое име предложението на големите барони за годез на дъщеря ти Елена с малолетния император Балдуин II и обещах да им помогнеш срещу враговете им. Със своя войска, господарю, ще трябва да отвоюваш земите, завладени от кир Теодор Комнин. В договора не е вписано името на кир Теодора, ала то се разбира.

— Срещу Ватаци и Комнин! — възкликна царят. Сякаш не беше решил сам той това, а сега за пръв път го чуваше.

— За да тежи думата ти в Константинопол, господарю — подсказа му Климент. — Да се стресне Комнин, който се кани и Плъвдив да завземе... Изтръгнах от латинците съгласие да ни отстъпят Плъвдив.

Иван Асен мигом стана. Той поруменя, като че получи първата заслужена похвала. Цяла област се присъединяваше към царството. Следващата крачка щеше да бъде към Адрианопол.

„Не бързай, времето ще покаже дали ще може да постигнеш всичко по мирен път“ — за да не даде простор на гордостта си, повтаряше си царят.

— След няколко дена двамата с Александър ще тръгнем към Плъвдив, войводо — на един дъх изрече Иван Асен. — Ти си почини, върви в летния дворец край Дряновец, полочувай, забавлявай се, с каквото желяеш. От сърце ти благодаря за трудното пратеничество. Само ти можеше да постигнеш от латинците такива условия на съглашение.

Климент с уморена усмивка му благодари. Трябваше вече да напусне двореца, но не му се ставаше. Беше му приятно да си постои в малкото дворче, в здрачината на настъпващата топла вечер. Далечна тъга вейна в душата му.

„Сега е времето на Асеновия син, ние един след друг си отиваме“ — помисли си Климент.

Той с мъка се надигна от стола и тръгна към двореца, за да се спаси от спомените.

С куманския хан Итлар Иван Асен се споразумя още през миналата година да му заплаща за всеки поход, за който ще го повика, както бе заплатил на бродниците. Зиме вежите на куманите от ордата на Итлар бяха пръснати в степта между устието на Дунав и Днестър. Куманите можеха бързо да дойдат в Подунавието.

За завземането на Плъвдив царят не се обади на Итлар. Търновският полк като тежка конница бе достатъчен. Два полка леки конници имаше Иван Асен под ръка от дружините на областните войводи, насъбрани през лятото на обучение в пасищата край Трявна. Няколко месеца войводата Михаил се измъчва, докато войниците усвоят различните видове бой и бойни редове. Всеки войвода бе учил хората си, както си знаеше, нямаше единство в построяването за бой и в заповедите на военачалниците.

Много се искаше от Михаила да покаже на царя как стройно, като един човек, конните дружини потеглят в тръс, ускоряват хода и по знак от рог както куманите се връщат обратно.

Лятото си отиваше, ала такава жега бе легнала над земята, като че не приближаваше Кръстовден, а идваха Петровите пекове. Духаше суховеи, нажежаваше въздуха, разнасяше стръкове изсушена трева и вдъхнеше ли човек, усещаше полъха на огнена пещ.

Конете извиваха глави, за да се запазят от суховея, конниците обръщаха гърбове, ругаеха горещината.

— Не стига ли цяло лято, че и сега...

— Студена ще е зимата, щом по това време суховеи се появи.

— Ами в Плъвдивското поле какво ли ще е?

В дълбокия Тревненски проход войниците се поуспокоиха. През почивките конете и хората жадно пиеха ледената планинска вода.

Между втората и третата стотица на търновския конен полк яздеше Иван Асен с дружина телопазители и близни боляри. Александър придружаваше брат си, но не се месеше в началстването на войската. Михаил имаше грижа за походния ред. Бавният му говор

не отговаряше на стегнатата му войнишка стойка. И все пак, който го слушаше, не можеше да не се удиви на точността и ясения смисъл на всичко, каквото кажеше. Царят се вслушваше в съветите му. Някои от военачалниците искаха да минат през Боруй, ала Михаил настоя:

— Не бива, господарю. Минем ли оттам, хората на Комнин в Адрианопол по-бързо ще научат за нас и ще съобщят в Тесалоника. По-добре е незабелязано да стигнем до Плъвдив.

През Крън, по стария път, който минаваше край Неокастрон, царската войска се спусна в Плъвдивското поле.

Иван Асен никога не беше стъпвал в Плъвдив и щом забележа отдалече каменния венец на трихълмието, тихо възкликна:

— Каква красота!

В ясната утрин полето тръпнеше под лъчите на обещаващото гореща дневна ласка слънце. Горичките, пръснати в близката околност, тъмнееха като големи черни гъби.

Цяла нощ войската бе в поход, но царят не усещаше никаква умора. Той пак погледна високите стени на крепостта и си спомни за страшната разправа на чичо му Калояна с гърците в Плъвдив. Стоици убити, първенците осъдени на смърт, Алекси Аспиет обесен с главата надолу... Такива кървави събития често се случваха и в руските земи. Страхът държи в подчинение, но в народа страх не може да бъде вселен задълго. Ще изплашиш много хора, ще спреш съпротивата на враговете си и все пак ще се намерят смелчаци, които ще отмъстят заради всички.

„Насилието е довреме — припомни си царят думите на примас Василий при последния им разговор. — Добре, че ти, господарю, с всички сили се стремиш да спечелиш доверието на хората.“

В Плъвдив имаше само няколко десетки рицари и един отряд наемна пехота. Щом получиха заповедта на големите барони от Константинопол, те веднага започнаха да се изтеглят. Не желяеха да срещат българите лице с лице, обидно беше за техните военачалници да напуснат крепостта по силата на някакво съглашение.

Вратите на крепостта бяха разтворени. Нито един латинец вече не се намираще в Плъвдив. Българите, които живеяха в града, бяха като пияни, търчаха по улиците, викаха радостно и махаха с ръце.

Гърците се свиваха в къщите си. Ония, които през годините на латинското владичество помагаха на покорителите, сега трепереха от страх.

Тържествен църковен звън проеча над околността, после се понесе песнопение. Неколцината български свещеници заедно с обикновените богомолци отиваха към главната врата на крепостта, за да посрещнат царя.

Иван Асен долови далечното песнопение и се обърна към Михаила:

— Чуваш ли, войводо?

Михаил не успя да отвърне.

— За кефалия на Плъвдив — извиси се царевият глас — и войвода на цялата област обявявам болярина Михаил, владетеля на Брегово. Нека си избере пет големи села от околността и по моя милост да ги владее, догде е жив!

Военачалниците от царската свита, всички на коне, с наведени глави слушаха царските слова. Телопазителите вдигнаха копия.

— Слава! Слава! Слава! — три пъти извикаха те както винаги, когато царят въздигаше някого в чин и длъжност.

Михаил прехвърли крак, слезе на земята, приближи до коня на Иван Асен и целуна прашния царски ботуш.

— Ще оправдая доверието ти, великий господарю — с половин глас рече той и така най-добре Иван Асен долови вълнението на някогашния си оръженосец.

— Води ни, Михаиле, в крепостта! — ласкаво каза царят, дочака войводата отново да яхне коня си и вдигна ръка за поздрав на струпания пред главната врата народ.

Камбанният звън продължаваше да ечи. Църковното песнопение се усилваше. Приближаваше шествието на свещениците и псалтовете.

13.

*На сем камени седе Асен цар, егда прия
Кръчим*

Кричимски надпис
на цар Иван Асен II

На север полето се губеше в леко нагънати възвишения, а на юг полегатите склонове на Родопите се припичаха на слънцето. Там и по запад се притаяваха непристъпни крепости, подчинени на деспота Слав. По негово име някои наричаха планините Славиеви гори, а по деспотския му чин — Деспотови или Доспатови планини. Сроден с Теодор Комнин, настанил се в Мелник, Алексей Слав владееше просторните Родопи и не искаше да знае, че неговият братовчед Иван Асен има законно право над тях земи. Ако българският цар навлезеше в Родопите, това щеше да бъде явно предизвикателство към Теодор Комнин, защото Слав признаваше неговата върховна власт.

Царят отдавна обмисляше и търсеше начин да се закрепил в този край и на втория ден в Плъвдив изтръпна от радостен смут, щом му съобщиха, че латинците напуснали единственото си владение в Родопите — крепостта Кръчим.

— На поход! — изгърмяха барабаните, затръбиха бойните рогове.

За да завземат Кръчим, трябваше да изпреварят войниците на Слав от околните твърдини и хората на Теодор Комнин от Стенимахос^[1].

Нетърпението на царя се предаде на войводите. И войниците се разбързаха в старанието си по-скоро да се подготвят за поход. Половината войска щеше да остане в Плъвдив под началството на севастократор Александър.

Край брега на Въча дърветата бяха посърнали, изсушените орехи бяха окапали като борови шишарки. Водата бе намаляла толкова

много, че нямаше нужда да се търси брод. Привечер рояци комари настървено се спуснаха в поречието.

— Не спирай!

— Тая нощ трябва да завземем крепостта!

— Утре ще почиваме!

Десетниците и стотниците непрекъснато подканяха войниците. Конниците можеха да се откъснат от главната част на войската, но Иван Асен не разреши.

Настана светла, тиха нощ.

По петляно време предните дружини навлязоха в Кръчимското поле. Откъм реката не се разнасяше никакъв шум, като че водата се бе изпарила от дневния зной. Комарите и тук преследваха войската.

Крепостта се издигаше на скалиста височина и месечината осветяваше нейните белокаменни стени. Долу полето, през което течеше реката, сякаш се снишаваше, за да се открие още по-ясно скалата с каменната твърдина.

В селището, разположено под крепостта, се разляяха кучета, заскърцаха вратни. Хората не знаеха кой нахлува и които можеха, се измъкваха в близката гора.

Начело на петдесет конници от търновския полк войводата Михаил се отправи към крепостта. Към средата на стръмнината трябваше да се спешат. Няколко войници останаха да пазят конете, а другите тръгнаха към вратата. Крепостта изглеждаше мъртва.

— Да метнем въжената стълба и да се прехвърлим вътре — прошушна опитният в тия работи десетник Танас.

— Чакай — спря го Михаил.

В крепостта имаше хора, но какви бяха те, никой не можеше да каже. В селото разпитаните набързо двамина селяни не знаеха нищо. Повтаряха само, че латинците си отишли.

Войводата приближи до главния вход и без да се прикрива, се изправи с цял ръст. В тишината се разнесе съвсем слабо подрънкване, сякаш някой тътреше нещо по каменния зид. На Михаила се стори, че между двата зъбера над вратата се мярна нечия космата глава.

Войводата високо заговори:

— Войската на цар Иван Асена е пред крепостта! Кой си ти и какви хора владеят твърдината? Ако си българин и християнин, отговори направо — ще отвориш ли вратите на царската войска?

— Цар Иван... Асеновият син ли? — попита човекът.

Настъпи тишина, в която миговете мъчително се стопяваха.

— Добре! — най-после отговори човекът от каменния зид. — Нека дойде сам цар Асен, на него ще отворя вратата. Ей на, кръст сторвам и болярската си дума няма да престъпя.

— Откъде си ти, болярно? — попита Михаил.

— Това на царя ще кажа!

Недоумението още не напущаше войводата. Помисли си дали не е по-добре още сега да нападнат крепостта, ала в гласа на човека от крепостта имаше нещо топло и приветливо към дошлите.

„Ще кажа на царя, пък каквото той реши“ — тръгна Михаил по пътя към селището и с ръка даде знак на войниците да го последват.

Иван Асен търпеливо изслуша бавния разказ на войводата и рече веднага:

— Да вървим!

Войниците от конната охрана със запалени факли в ръце се наредиха от двете му страни. В светлата нощ пламъците изглеждаха по-големи и странно удължени. Сенките на хората и на конете като безплътни чудовища подскачаха зад тях. В средата на стръмнината всички трябваше да слязат от конете. Слезе и царят и като разбута телопазителите, закрачи начело.

Войводата Михаил притича след него, взе щита на един войник и застана за всеки случай от лявата му страна. Многобройната дружина спря на петдесетина крачки от крепостта и факлите, сега събрани на куп, приличаха на голям огън — като че дошлите се канеха да подпалят твърдината.

Над вратата на крепостта се показаха няколко сенки.

— Там... царят ли е? — разнесе се глас.

— Царят! — отвърна войводата Михаил.

На каменната стена сенките се размърдаха, разнесе се познатото на Михаила дрънкане. Не след дълго подвижната врата започна да се вдига. От царската свита никой не тръгна напред. Всички гледаха към вратата, отгдето се появи нисък човек, облечен в кожени дрехи, с кожен шлем и дълга, заострена накрая брада. Той беше много пълен и затова изглеждаше още по-нисък. В десницата си държеше дълга желязна верига, като че беше взел парче от веригата, с която се вдигаше и спускаше вратата на крепостта. На светлината на факлите

царят забеляза накрая на веригата голяма желязна топка и неволно се усмихна. Това оръжие отдавна беше забравено. За него бяха нужни силни ръце, всеки не можеше да се бие с бойна верига. Как ли ще изглежда в сражение тоя нисък, пълен и тромав човек?

Желязната топка на бойната верига се търкаляше по земята, чуваше се мелодично дрънкане, което Михаил в началото не можа да отгатне от какво е. Щом човекът дойде на пет-шест крачки, падна на едно коляно, изпусна веригата и скръсти ръце на гърдите:

— Кланя ти се, великий господарю, боляринът Тръпен от Храново. Много нещастия ми се случиха и много злини изтърпях, господарю. Изглежда, тъй бог нареди, за да оправдая името си. Селцето ми е наблизко, през няколко рида. Имам петнадесет зависими селяни...

Боляринът погледна царя, но не видя присмех в очите му, не видя и засмени лица сред придружвачите.

Той се изправи и продължи:

— Не се спогаждахме с твоя братовчед Слав. Направо му казах, че след смъртта на цар Калояна се увълчи, взе да се големее и с деспотското си звание да се кипри. По чудо останах жив от гнева му. Крих се в гората, гладувах и студувах. Ама милостив е всевишният, господарю... Един син имам, Твърдко го кръстих, та ако аз все търпях, нека той да търпи до време, с твърдост да извоюва чест и имот. Ето го, цял орел! Дадох му оръжието си. На мене стига само бойната верига...

От вратата излезе тъмноок момък, безбрад, с тънки мустачки. И неговите дрехи бяха стари и износени както на баща му, ала оръжието му блестеше. Дръжката на меча бе посребрена, на пояса му висеше дълъг нож в ножница от червена, извезана със сребро кожа. Момъкът притича, поклони се на царя.

— Вчера научих, че латинците напуснали Кръчим — продължи боляринът Тръпен, — и като зная подлостта и коварството на Слав, реших, каквото и да става, да не му разреша да се настани тук. Събрах селяните от Храново и завзех крепостта. Канех се да ти известя в Плъвдив по сина си Твърдко или по някой от старите слуги, които навремето се биха заедно с мене при Адрианопол. Я, Тилко, Чильо, елате!

Слугите, които до тоя миг се спотайваха в тъмнината на входа, бързо се отзоваха на повика. Въоръжени с ловджийски копия, те

неумело се поклониха на царя и не вдигнаха глави, сякаш се срамуваха от окърпените си дрехи и „селските“ си оръжия.

Иван Асен още не продумваше. Тоя болярин с единствено оръжие стара бойна верига му напомни за ония здрави мъже, които бяха ходили на бой с баща му, бяха помагали на Калояна. Като закъснели цветя в опърлена от слънцето равнина те бяха останали тук-там.

— Вдигни, болярино Тръпен, бойната си верига. С нея и с верността си към нас ще държиш от наше име, докле си жив, крепостта Кръчим. Обявявам те за кефалия на Кръчим, дарявам ти две села от околността, а синът ти нека бъде петдесетник от нашата войска.

Само една част от войската можа да се приюти в крепостта. Другите останаха в селището, запалиха огньове, разпънаха шатри.

Нощта беше гореща, задушна. Щурците едва се обаждаха.

Царят стана от постелята, когато слънцето бе на цяло копие от хоризонта. Потупа се по гърдите и както бе спал, само по копринена риза, бос, излезе на каменното балконче, което гледаше вътре в крепостта.

— Славиеви гори! — проговори на глас Иван Асен и кимна към отсрещните планински склонове. — Ще те видим, братовчедо Алексие — добави той и поглади брадата си.

На двора двамата слуги на болярина Тръпен въртяха железните дръжки на кладенчовото колело. Окърпените им конопени ризи сега не се сториха на царя неприятни и неприлични. Спокойствието на сенчестия двор, тихото скрибуцане на кладенчовото колело и дивите гълъби, които летяха над крепостта, бавно въведоха царя в мирната суетня на отдалечените от градовете полузападнали болярски имения, гдето стари войводи доживяваха дните си.

Единият от слугите, малко кривогледият Чильо, изви глава и видя Иван Асена.

— Ца... рят! — изплашен рече тихо на срички той и другият без малко не изпусна дръжките.

— Отивам при господаря! Дръж! — разбърза се Чильо.

Боляринът Тръпен се мъчеше да лъсне с мас кожения шлем. Целият се омаза, но си оставаше вехт, както си беше. Той изслуша запъхтения слуга, поразтри още мас по връхната му част, наложи го и рече:

— Идвам!

Царят прие новия кръчимски войвода в ложницата и го покани да седне.

— Да не се застояваме тука, господарю — започна боляринът Тръпен. — Още призори изпратих Твърдко в гората да удари пресен дивеч, а ние с тебе ще отидем на такава хладовина, че след това няма да ти се връща в крепостта.

Иван Асен кимна в знак на съгласие, подири с очи меча си, взе го и преметна през рамо широкия, украсен със златни и сребърни гвоздейчета ремък.

Войводата Михаил Бреговски се занимаваше с войската — уреждаше храна за войниците. Той и не разбра кога царят хапна малко козя пастърма, изпи цяла паница мляко и придружен от болярина Тръпен, напусна твърдината.

Небето беше изцъклено синьо, без нито едно облаче. Маранята отрано трептеше в топлия въздух. По клоните на дърветата се спотайваха умърлушени птици.

Не беше време нито за лов, нито за разходка из горските гъсталаци. Тежък дъх на изгорено се носеше над каменистата стръмнина.

— Като превалим ей оня хребет, ще слезем в дълбок дол. Има там, господарю, прохладна горичка и студена вода...

По лицето му боляринът разбра, че царят днес не е склонен на дълги разходки. Без да отвърне, Иван Асен се отправи към една скалиста издатина и когато пътеката се изгуби, тръгна направо към зъбера. Стъпваше внимателно и бавно. Скалата завършваше с няколко издатъка и единият от тях приличаше на широка столница. Иван Асен седна там, обърна се и стори знак на болярина да иде при него.

— Да погледаме оттук планината и полето — с приглушен глас рече царят.

Мислите неусетно го увлякоха. Когато се съгласи на съюз с латинците, той знаеше, че хвърля камък в плитчина. Знаеше, че съюзът ще е нетраен. Стремежът му да стане настойник на малолетния

император навярно ще предизвика недоволство сред мнозина латински благородници и сред западните владетели.

„Започвам голяма игра, с големи опасности“ — преценяваше Иван Асен.

Щеше да бъде съюзник с латинците, докато има изгода. След това може да се обърне към Ватаци, за да не допусне прекомерното разрастване на Комниновата държава.

— Болярино Тръпен — обърна се царят към новия кефалия на Кръчим. — Кажете ми, как намираше сили за борба с деспота Слав?

Тръпен с изненада погледна царя.

— Сърцето само да е търпеливо, господарю!

— И твърдо като тая скала нали, болярино? — удари Иван Асен по камъка.

— Като тая скала, господарю — на свой ред тупна с пестник Тръпен. — Виждаш ли колко е малка, ала все пак е скала и скала ще си остане вовеки веков!

В гърдите на царя проникваше горещият полъх на суховея, слънцето се издигаше високо в небето, но никаква, дори най-прохладната сянка не го примамяваше.

„Кир Теодор Комнин не ще закъснее да се обади“ — предугади Иван Асен. За задължението на царя да отвоюва доскорошните владения на латинците не бе определен близък срок. Засега по-добре е да бъде съюзник и с малолетния император, и с Комнин. Накъдето се покаже по-голяма изгода за царството, натам ще потегли.

— ... Та, господарю, като ти се намери син, Твърдо го кръсти! Като моя син, да го поживи господ.

Боляринът Тръпен млъкна. Навярно царят не го слушаше. Погледът му бе далечен, замъглен.

Радостен и горд бе кефалията на Кръчим. „Заслужава да се знае, че тук седя цар Иван Асен“ — рече си той наум.

След няколко дена, когато царската войска се завърна в Плъвдив и се разчу, че Иван Асен се прибира в престолнината, боляринът Тръпен повика двама каменоделци и им заръча с едри букви да издълбаят: „На тази скала седя цар Асен, когато превзе Кръчим“.

Отново в Търнов, отново в познатите стаи на двореца. Ана-Мария му се стори напълняла в кръста, макар че за последен път я бе видял само преди два месеца. Тамара си беше все тъй слабичка, болнава. Елена не оставяше на мира баща си, плачеше, когато Оприка искаше да я отдели от него.

Изведнъж, още на втория ден, откак Иван Асен пристигна в Търнов, долетя черна вест: в Суходолския манастир починала майка му, монахиня Евгения.

— Защо не са ми съобщили, че е зле?

Царят се нахвърли с гневни думи върху вестителя, стражник от пътната кула край манастира, и войникът застина, онемя. Не знаеше нищо повече от това, което десетникът му беше наредил да събщи в двореца.

— Господи! — отчаяно прошепна Иван Асен.

Майка му беше твърде стара, сама обичаше да говори, че не ѝ остава много време да живее, но царят не се бе замислял за нейната близка кончина.

„Мамо... Защо ни напусна?“

Досега, макар през месец, през два, се виждаше с майка си. Избягваше да ходи в Суходолския манастир, за да не среща „първата Ана“. По-често пращаше кочия да доведе монахиня Евгения в Кефаларево или в Търнов.

Майка му рядко го кореше, но по погледа ѝ Иван Асен отгатваше дали тя одобрява, или осъжда решенията му. Той толкова много обичаше да слуша, когато старицата заговореше за баща му, за цар Петра, за дните около бунта срещу ромеите...

Докато стигне в манастира, Иван Асен си припомняше минали случки, повтаряше си в ума отдавнашни разговори. За каквото и да си спомняше, виждаше майка си все в черни вдовишки дрехи, които покъсно смени с расото на монахиня. Целият ѝ живот мина в молитви и тайни страдания.

В черните дрехи на монахиня царят я видя и на смъртното ложе. Стори му се, че майка му се е смалила, че лицето ѝ е станало малко, свито. Той целуна студените ѝ ръце, допря устни до челото ѝ. В очите му се появиха сълзи, на сърцето му прималая. Извърна се, опря глава о близкия стълб и светлините на кандилата от олтара на църквата заиграха пред погледа му.

Игуменията приближи до царя и шепнешком му заразправя за последните часове на монахиня Евгения. Напоследък тя често боледувала, но никоя от сестрите не предполагала, че смъртта тъй бързо ще дойде. Вечерта преди кончината си царица Елена била много добре, излязла в открития ходник, разговаряла със сестра Евтимия. А през нощта започнала да стене, молела се на глас, докато накрая притихнала...

Александър дойде на другия ден, съсипан от мъка, изтощен от бързата езда. Той беше по-несдържан от брат си, падна на колене до мъртвата и заплака на глас. Едва следобед, когато се поуспокои, севастократорът разказа на царя, че като минал през Ловеч, отбил се за малко при войводата Климент, който там прекарвал лятото. Протостраторът бил на легло и му се оплакал:

— Ей тук, под най-долното дясно ребро, все ме боли. Нощем не мога да спя...

Иван Асен не се замисли много над Александровите думи. Скръбта по майка му го бе погълнала изцяло.

Сред тъжното, бавно песнопение покойната изчезна в зиналия гроб.

И още същия ден вечерта от Ловеч дойде вестител: протостраторът Климент починал.

Царят нищо не можа да каже. Затвори се в килията, гдето щеше да ноцува, и разреши само на Александра да влезе при него. В полутъмнината, на светлината на малкото кандило, двамата си говореха тихо, а очите им бяха навлажнени. Младостта им беше свързана с някогашния Калоянов войвода, нему дължаха спасението си от Борила.

На сутринта Иван Асен и Александър заминаха за Ловеч.

... Каквото и да се случеше, каквото и да преживяваше Иван Асен, животът в царството си течеше в познатия ред и грижите не свършваха.

През зимата царят получи добри вести от Пльвдив. Войводата Михаил Бреговски съобщаваше, че е насъбрал войници за цял полк. Конете още не му стигат, за да бъдат всички конници.

Иван Асен се зае да увеличи дружините на областните войводи. В близките градове ходи през зимата в закрыта шейна, а в по-

далечните изпрати неколцина от помощниците си, за да проверят дали кефалиите изпълняват нарежданията му.

През пролетта в Търнов дойде на гости великият хан Итлар. Тоя дребен куманин не беше много щедър на обещанията.

„Платиш добре, биеш добре!“ — опитваше се той да говори на български, като се хилеше в лицето на царя.

Иван Асен се отнесе с него като с равен. Знаеше, че Итлар се нарича „велик хан“ не само за хвалба. Той бе успял да събере около себе си няколко близки орди, избил бе съперниците си, имаше под ръка дружината на берладниците, защото не се скъпеше, когато му бе нужна помощ.

На великия хан царят подари всички хубави оръжия и тъкани, върху които се спреше погледът на куманина.

„Добро меч... И тоз седло добро... Видял вчера два коня, бял добър“ — смееше се беззвучно Итлар.

Иван Асен само простираше ръка:

— За да се зарадва сърцето на моя брат — дарявам...

Хан Итлар отвърщаше на всеки подарък с тъничък звук. Възкликваше от радост на глас.

Когато се прощаваха, царят даде предплата за пет хиляди кумани. Щом само им събщи, куманите трябваше да минат Дунава веднага и да дойдат в Търнов. Хан Итлар прибра златото и се закле във всички богове, че неговите воини няма да се забавят нито миг, щом научат заповедта на „Ивана българина“.

И неслучайно Иван Асен беше така щедър към куманите. На Сретение господне през 1230 година долетя лоша вест — Теодор Комнин с многобройна войска се отправил за Адрианопол.

[1] Стенимахос — средновековна крепост до гр. Асеновград. — Б.пр. ↑

14.

Голямата тракийска крепост прие владетеля си с особена възбуда. Хората се питаха тревожно накъде се е накарал да отива кир Теодор с толкова много войници, тъй добре въоръжени. И военачалниците не можеха да кажат нищо, само повтаряха:

— Не ни трябва да знаем где ни води василевсът^[1]. Плаща ни богато, ще се бием, с когото заповяда!

Войсковият стан се разпротря пред южната врата на крепостта. Скоро там стана истинско тържище. Дребни търговци с върбови кошници и кожени торби в ръце се мъчеха да продадат на войниците своите стоки, деряха си гърлата да доказват, че искат съвсем малко пари и че такава стока не може да се намери никъде по-евтино.

В дома на стратега сред града, гдето се бе настанил Теодор Комнин със семейството си, цареше същата суетня. Архонти — кои по-богати, кои по-бедни — искаха да се запознаят и да поговорят с „тесалоническия василевс“. Всеки се възмущаваше, че Иван Ватаци се обявил за император, без да има право на това, и че „само кир Теодор, смелият и най-умният владетел, какъвто ромеите отдавна не са имали“, ще освободи Константинопол от латинците.

На богатия обед кир Теодор чу толкова похвали, колкото не бе получавал през всичките години като деспот. Човек на границата между зрялата възраст и началото на старостта, той се мъчеше да внуши на другите, че белите косми, промъкнали се в гъстата му черна коса и в късата подстригана брада, са нещо случайно, ненужно, но няма как... Очите му в няколко мига можеха да се прехвърлят на тричетири предмета и все пак да забележат най-главното. Думите му излитаха на пресеклив поток. Той ту си отдъхваше, ту се втурваше в нов словесен пристъп. Ала сетеше ли се, че после някой от слушателите му може да се подиграва със словоохотливостта му, изведнъж спираше и с няколко думи даваше да се разбере, че разговорът е приключен и василевсът предпочита да остане сам.

Приближените на кир Теодор знаеха тези особености в държанието му и бързаха да изпълнят мълчаливата заповед. В своя

двор и в цялата си държава Комнин изискваше пълно подчинение. Жестоко наказваше всеки, който се обявяваше против него. Често пъти изпадаше в ярост и от най-дребните провинения.

В тоя поход Теодор Комнин тръгна придружен от цялото си семейство. Съпругата му Мария, повехнала петдесетгодишна жена, беше капризна и сама не знаеше какво иска. Четири деца бе родила. Най-голямата, Ана — съпругата на сръбския крал, — на времето причиняваше доста главоболия на кера Мария.

От останалите деца само Йоан, вече двадесетгодишен момък, беше примерен. Като сянка ходеше след баща си, слушаше го какво говори и бързаше да отговаря с раболепна усмивка:

— Да, татко!

Понякога Теодор Комнин се ядосваше на сина си, загдето не е никак самостоятелен и като негов наследник не ще може да решава отведнъж важните дела. Ала в повечето случаи се радваше на покорството му. И децата му трябваше да се подчиняват на най-малкия му знак!

Единадесетгодишната Ирина беше постоянна грижа и най-честата радост на родителите си. С кръгло бяло лице и тънички черни вежди, тя имаше големите очи на майка си, но не тъй изпъкнали, а приютени в пухкави ямички. Когато извършеше някоя лудория, Ирина сама отиваше при баща си и мълчаливо изслушваше укорите му. На кир Теодора дожаляваше, че измъчва дъщеря си, и протягаше ръка да я погали. Тя само това и чакаше, спускаше се в прегръдките му, целуваше го и го караше да се разчувства от обич.

А осемгодишният Димитриос беше любимец на майка си. От първите месеци пазен като рохкаво яйце, той навикна да се оплаква дори когато нищо не го боли, само за да му обръщат повече внимание. На богатите пирове стоеше с възрастните, плачеше и риташе слугите, когато баща му заповядваше да го заведат в стаята му. Оставеха ли го на мира, издебваше залисията на гостите и бързо изпиваше първата попаднала му чаша вино.

Кир Теодор забеляза веднъж това и посегна да го удари, но жена му го спря и нежно прегърна Димитриос. Един знахар й беше казал, че след хубава вечеря чаша вино раздвижва кръвта и кара черната жлъчка в човека да намалее. Затова кера Мария даваше на сина си „по глътчица“.

Тоя път Димитриос стана от обедната трапеза сърдит. Зоркият поглед на баща му не позволи да изпие дори глътка вино. Той излезе на двора и се втренчи недоволено в Ирина. Сестра му искаше във всичко да надмине момчетата. Сега началникът на наемната венецианска пехота Джорджио Орлано я учеше да язди кон по мъжки. Тя се смееше високо и се държеше здраво в гривата на коня.

— Кир Джорджио! — викна Димитриос. — И аз искам!

Орлано учудено го изгледа.

— И аз искам! — тропна с крак Димитриос, подражавайки на баща си.

Джорджио Орлано изчака момчето да стигне до него, улови го за кръста и го постави на седлото зад сестра му.

— Дай ми поводите! — заудря Димитриос Ирина по гърба.

Сестра му стисна устни и неочаквано смушка коня с пети.

Жребецът изви глава, изпръхтя и се понесе в лек тръс по двора.

Димитриос примря от страх. Той подскачаше на седлото и ръцете му трепереха. Най-сетне гърлото му се отпусти и той завика пресежливо:

— Ще паднааа! Мамооо!

Джорджио Орлано се затече да улови коня, ала Ирина предугади, че военачалникът ще прекъсне играта ѝ, и дръпна поводите. Орлано се втурна в новата посока на жребеца.

Кера Мария беше си полегнала след обета, но дочула виковете на сина си, излезе разчорлена на терасата. Появи се и Йоан, видя всичко и се усмихна в себе си: „Тъй му се пада на маминия Димитриос. Ще се подмокри сега от страх!“.

— Ирино! Луда ли си! — завика кера Мария.

В това време на портата се появи Мануил — братът на Теодор Комнин. Той се спусна и стигна до коня заедно с Орлано. Дватама мъже уловиха животното и Димитриос като покосен падна в ръцете на чичо си.

— Ти... мръсна, мръсна... — зашепна Димитриос, останал без глас от уплаха.

Ирина победоносно го гледаше от седлото.

— Прибирай се! — подвикна майка ѝ.

Кера Мария притича, прегърна Димитриос, зацелува го по страните.

Мануил Комнин остана при началника на наемната пехота. Той беше по-млад от Орлано с пет-шест години, но не му личеше. Имаше бръчки край очите и челото му бе набраздено. Мануил беше мълчалив, затворен човек. Разбираше се само с племенника си Йоан. Брат му Теодор се отнасяше с него като с човек от второ качество.

„Плашлив е като сврака и зъл като комар“ — беше казал за него веднъж той и Мануил за цял живот запомни тая обида. В похода участваше, защото василевсът го застави: „Ако не дойдеш, навсякъде ще разправя колко си страхлив!“ — каза му Теодор.

Мануил беше много привързан към Ирина. Момичето се държеше с него внимателно, караше го да ѝ подарява дребни украшения, макар че немалко подаръци получаваше от баща си. Наричаше го „чичо“ с такъв, приятен глас, че Мануил неволно се натъжаваше. Той рано овдовя, без да има деца. Брат му го сгоди за първородната дъщеря на българския цар. Вече шеста година Иван Асен обясняваше на Мануил Комнин по нарочни пратеници, че Мария-Белослава още е в неукрепнала възраст, да почака, докато стане годна за съпруга и майка. А Мануил тъй много искаше да има дъщеря като Ирина!

Бяха минали Заговезни, приближаваше Православната неделя, ала сякаш зимата отдавна си беше отишла. Дори в Адрианопол, където други години по-често падаше сняг, отколкото в беломорските градове, сега бе истинска пролет. Топлият вятър струеше по течението на Ибъра^[2]. Много овощки бяха показали първите си пъпки.

Теодор Комнин се радваше на дъщеря си, която вече заприличваше на истинска мома, радваше се и на хубавото време.

„През идущата седмица ще тръгна!“ — рече си той.

Джорджио Орлано се поклони на господаря си и напусна двора.

— Мануиле! — подвикна кир Теодор.

Единствен Мануил знаеше истинските намерения на тесалонишкия василевс. Теодор Комнин презираше най-малкия си брат заради нерешителността и мекия му нрав, но винаги с него обмисляше големите държавни начинания. Мануил имаше пъргав ум, умееше да отгатва по дребни приказки какво може да донесе бъдещето, а и в хитрините го биваше.

За похода срещу българското царство двамата се скараха още през есента. Мануил настояваше брат му да се откаже. С Иван Асена

ги свързваше мирен договор, сам Мануил беше сгоден за дъщерята на българския цар. С какво ги бе предизвикал Иван Асен, та в очите на населението той да е виновен за една тежка война? Мануил не се съмняваше, че войната ще е изтощителна и за двете страни, най-много за ромеите.

Българите имаха добре уредена държава, Подунавието бе защитено от непристъпни планини, в чиито проходи бяха загинали хиляди ромейски войници през многобройните походи на императорите Исак-Ангел и Алексей Комнин.

„Предишните василевси не са разбирали едно-единствено нещо — възразяваше Теодор Комнин на брат си. — Достатъчно е да владеем Родопите и Тракия, разбира се, с градовете Филипопол и Сердика. Не ни трябва техният Паристрион^[3]! Отсам Хемските планини населението в много селища е смесено, има гърци, арменци и заселени преди години кумани. Те са нашата първа опора. После ще си създадем нови приятели сред благородниците!“

„Хемските планини са гръбнакът на един организъм — отвърщаше Мануил. — Не можеш да обявиш за свое притежание едната ръка, защото другата ще стори всичко, което силите ѝ позволяват, за да помогне на своята сестра. Гърците, арменците и куманите са едва забележими островчета, на които дори върхът на ботуша ти не ще може да опре, за да намери опора!“

„Глупак си и глупак ще си умреш!“ — прекратяваше кир Теодор спора, но след време пак го подновяваше.

Когато тръгнаха в поход, като гледаше отлично въоръжената си войска, опитните наемници, блестящата конница от охраната, той забрави за тия разговори.

Мануил по негова заповед трябваше да го придружава до Средец, гдето след няколко седмици, в това той не се съмняваше, щеше да се настани като господар.

— Още ли мислиш, че походът ще завърши с неуспех? — подхвърли кир Теодор с превъзходството на човек, който окончателно се е убедил в глупостта на събеседника си.

— Още! — рече Мануил.

— Страхливец! — избухна Теодор Комнин.

Той очакваше, че сега брат му ще отстъпи, ще се съгласи с него, ако не от друго, поне от вечния си страха, с който, изглежда, се беше

родил.

— И ти не си смел! — повиши глас Мануил. — Ти си само дързък! Запомни, че тая дързост скъпо ще ти струва!

— Ха-ха-ха! — насила се засмя кир Теодор. — Каквото и да стане, ти ще бъдеш винаги с мене! И ти ще споделиш моята съдба!

„Трябва да избягам. Само да ми падне сгоден миг — ще избягам!“ — сега по-твърдо от всякога реши Мануил.

Отначало брат му може да спечели някоя победа, ала в последна сметка българите ще го отблъснат. Човек никога не е сигурен в чужда земя, не познава нейните селища и люде, трудно намира подкрепа. Тайната на успеха в битките с латинците беше, че ромеите се бореха срещу поробители, помагаха им и архонтите, и селяните.

А тоя път Теодор Комнин заемаше мястото на латинците — ставаше покорител на чужда земя. Мануил виждаше колко трудно бе на ромеите да управляват българските области, включени още преди години в епирското деспотство. Сърцето му трепваше, като си помислеше, че и сега във войската имаше българи като охрана на обоза.

Теодор Комнин спря да се смее. Погледът му стана остър, гърдите му се повдигнаха при дълбокия дъх:

— След три седмици ще бъда в Сердика! Чуваш ли, Мануил Страхливи?

Още една обида трябваше да запомни за цял живот по-малкият му брат.

Началникът на тежката конница Порфири Каматерос по заповед на Теодор Комнин отдели три стотици и ги изпрати да завземат близките български селища. Само след два дена в Адрианопол се получи вест, че в ромейски ръце са Агатоники, Констанция и градът Блисна.

Кир Теодор не признаваше и не свикваше никакъв съвет на военачалниците. Всичко сам решаваше.

— През Филипопол към Сердика! — нареди той.

Още в зори цялата адрианополска околност проеча от рева на бойните тръби. Венецианската пехота без суетене прибра палатките си и се нареди в тъмнокафяви карета, настръхнали от блестящите острия

на дългите копия. Джорджио Орлано обходи войниците си, спря се пред челната редица и вдигна ръка:

— Без пощада — на бой!

— На бой! — викнаха венецианците и като един тръгнаха напред.

Войниците от задните редици поставиха копия върху раменете на предните си другари и докато останалата част от войската още се строяваше, тъмнокафявите карета едно след друго напуснаха стана.

Началникът на ломбардците изруга от яд: тоя мръсник Орлано пак се докарваше пред кир Теодора. Нищо чудно след похода да поиска по-голяма плата. Ето Теодор Комнин му се усмихва радостно, поздравява го с вдигната десница.

Габриеле Миланезе с ругатни подканяше войниците си, в движение запаса кожения пояс над ризницата.

— Мързеливци! Лентяи! Проявете се пред императора! Постарайте се!

И ломбардците зарадваха погледа на кир Теодора. В три редици те тръгнаха подир венецианската пехота. Габриеле Миланезе, изпотен от бързина, не можа да постави, както трябва, шлема си. Наносникът увисна над лявото му око, ала това не попречи Теодор Комнин да му кимне одобрително.

Леката конница на архонта Врахаминос настигна ломбардците и венецианците и ги задмина. Тя отиваше напред, за да осигурява пътя на главните сили.

По правилата на походния ред тежката конница трябваше да върви пред пехотата и протоспатарий Каматерос, както и Габриеле Миланезе, минаха пред венецианците със своите отряди.

В средата беше мястото на многолюдната императорска свита. Мануил Комнин още в Тесалоника бе обявен за началник на императорската охрана. В закрити кочии пътуваха кера Мария, Димитриос и Ирина. Йоан яздеше от лявата страна на баща си, а отдясно на василевса неподвижно седеше на седлото, мълчалив като сфинкс, първият му адютант Отеон. Той беше едър мъж с дълги ръце, ниско чело и щръкнали уши. С него Теодор Комнин дойде навремето от Никея. Отеон му беше верен като куче, не приказваше много, но погледът говореше вместо него. Бдеше непрекъснато над безопасността на своя господар.

Големият обоз от волски коли бавно потегли напред, сподирен от последния, охранителен отряд на стратопедарха Варлаки.

Утринното слънце грееше в гърба на войската и лъчите му правеха цветовете на облеклата и на оръжията да изглеждат по-ярки. Докато ромеите бяха в тъмни дрехи и тъмни ризници, а венецианската пехота цялата в тъмнокафяво, ломбардците, по обичай от родината си, носеха пъстри облекла. Човек можеше да ги гледа часове, без да му омръзнат.

За да се разпознават във време на бой, всяка конна част имаше еднакви по цвят знаменца на дългите копия.

Свитата на Теодор Комнин блестеше от злато и сребро. Високите извити гривни на шлемовете отдалече приличаха на лебедови шици.

Само един тръбен звук или полугласна заповед на Теодор Комнин можеше да накара за няколко мига това въоръжено множество да ревне разярено и да се втурне на бой. Ала от челния отряд на архонта Врахаминос не се разнасяха никакви тревожни звуци, а равномерният тропот на конете и еднообразното скърцане на обозните коли внушаваха на войниците спокойствие и вяра в силите. Толкова много конници и пешаци, така добре уреден обоз нямаха нито константинополските латини, нито съперникът на Теодор Комнин — никейският владетел Ватаци, — още по-малко българският цар.

И друго караше войниците да гледат на похода като на лека и забавна разходка из българските земи: кир Теодор бе повел със себе си цялото си семейство. Щеше ли да постъпи така, ако не беше уверен в победата?

На кера Мария й прилоша. Не помагаха пухените възглавници и копринените застилки на седалищата. Кочията подскачаше, люлееше се неравномерно по разбития път. Отгоре на всичко Ирина постоянно се въртеше, ту гледаше през прозорчето, ту питаше коларя дали вече „варварите българи“ не се виждат.

— Мирувай, Ирино! — караше се майка й.

Димитриос още беше сърдит на сестра си заради шегата с коня. Той сумтеше и дъвчеше препечена бакла, която един учен лечител бе препоръчал на майка му за стомаха по време на път. Кера Мария го милваше по косата и слагаше в устата му по няколко зърна бакла.

— Яж, мамино, да не те боли после стомахчето. Света Богородице Влахернска! Не можа ли баща ви да ни остави в

Адрианопол. Накъде ни помъкна...

— Татко знае где ни води! — бързаше Ирина да защити баща си.

Кера Мария само мълчаливо въздишаше. Деверът ѝ Мануил често минаваше край кочията, отваряше малката вратичка и питаше:

— Веселите ли се?

И като виждаше умърлушените лица на императрицата и на племенника си Димитриос, на заминаване подхвърляше:

— Ще ви изпратя свирачи и певци да ви забавляват!

Ала флейтистите и певците не развеселиха кера Мария.

Ирина с любопитство гледаше чернооките тесалийки, които извиваха гласове и кършеха станове, сякаш не вървяха след кочията, не гълтаха прах и не ги грееше слънцето, а се намираха в Тесалоника, в голямата зала, гдето ставаха пиршествата и където най-добрите гръцки певци и свирачи показваха своето умение.

Скърцаха колелата на кочията, игриво, като припев на ускореното походно движение, се носеше песента на тесалийките. Затрептяваха и замираха звуците на флейтите.

Мануил Комнин накриво се усмихваше. Колко малко приличаше това нахлуване в българските земи на напрегнат поход... Дали не грешеше, като укоряваше брат си в неразумност? Може Теодор да излезе прав. Войската му беше избрана и подготвяна от няколко години, опитни военачалници оглавяваха отделните части — какво повече бе нужно?

„И мене оплете Теодор!“ — внезапно се сепна Мануил.

Ядоса се, че макар за няколко мига приспа постоянните си подозрения. Приспаха го игривите, весели песни на неуморните тесалийки.

„Щом усетя, че ни заплашва опасност, ще избягам, докато другите още се колебаят“ — успокояваше се Мануил Комнин и никак не се срамуваше, че ще напусне брат си и войската. Всеки се грижи за себе си, защо Мануил Комнин да заплаща за глупостта на другите?

... И на първия ден, и на втория, и на третия нищо обезпокояващо не се случи. Ромейската войска навлизаше все по-дълбоко в българските земи. Малките пътни кули бяха напуснати. Изглежда, някой беше предупредил стражниците. От селищата, край които минаваха, не се показваше жив човек.

Теодор Комнин похвали Врахаминос, че е избрал хубаво място за стануване. Село Клокотница се простираше край левия бряг на река Добричка. Кирпичените и дървените къщи, покрити с ръженица и рогозина, отдалече приличаха на купи пожълтяло, прогизнало сено, забравени в широката лъка от нехаен стопанин. Къщи имаше и по десния бряг на реката. Те стигаха до дъбовата гора, която пъплеше по многобройните плоски ридове и на места, разредена от габър, глог и дренак, покриваше цялата околност.

На югозапад от селото, там, гдето в река Добричка се вливаше бързотечен, пъргав поток, върху височината между двата речни дола, още преди няколко десетилетия бе построена каменна крепост. Тя охраняваше главния път за Плъвдив, в нея често отсядаха видни пътници. Както другите крепости край Ибъра и тая твърдина бе изоставена от българите.

Теодор Комнин не искаше да се настанява с военачалниците си в крепостта. Шатърът му бе просторен, удобен, а и не подобаваше на василевс воин да се дели от войниците си.

Войската се разположи на стан на север от селото, по десния бряг на река Добричка, чак до пътя. Колите, които придружаваха главните сили, наредиха в дълги редици за защита от юг, изток и север. Западният край на лагерния четириъгълник опираше в реката. Там трябваше да бди надеждна нощна стража.

Тежкия обоз още не бе пристигнал. Стратопедархът Варлаки събщи, че колите няма да спират през нощта и утре призори ще са в Клокотница, гдето цялата войска ще почине няколко дена, за да събере сили за още по-усилен поход. По-нататък щяха да вървят през земи, населени само с българи, лесно нямаше да доставят храна за хората и добитъка, а навярно и войските на Иван Асен вече ще са наблизко. Завчера кир Теодор каза на първите си военачалници:

— Добре, че Ибър е пълноводен. Неприятелят трудно ще го премине, а ние трябва по-скоро да завземем Филипопол!

Войниците разпънаха шатрите на военачалниците, а за себе си застлаха земята със сухи съчки и миналогодишна трева и налягаха, плътно притиснати един до друг.

Стражите запалиха огньовете. Буен огън гореше сред няколкото наредени в кръг кочии, гдето в многоскатния шатър нощуваше

семејството на Теодор Комнин.

[1] Василевс (гр.) — византијски император. — Б.пр. ↑

[2] Ибър — река Марица. — Б.пр. ↑

[3] Паристрион — така ромеите наричали Подунавието (днешна Северна Бџлгария). — Б.пр. ↑

15.

Откак превзе Търнов, Иван Асен не бе преживявал такава тревога. Нямаше време да свика и да въоръжи опълчението. Трябваше да тръгне срещу Комнин с войниците на областните войводи, с пешаците, които кефалиите успяха набързо да съберат, с търновския конен полк и отряда на Михаил Бреговски, обучен в Плъвдив още миналата година.

Хан Итлар се отзова на Ивановата молба, ала доведе само хиляда конници, като се оправдаваше, че войниците му са изтощени от скорошните походи. Севастократор Александър се обади, че ще поведе цял конен полк.

Само две седмици от получаването на вестта, че Теодор Комнин е в Адрианопол, в Плъвдив през няколко хемски прохода се стекоха българските воини. Сега се видя на кого царят може да вярва. Много боляри пристигнаха с дружините си. Едни водеха повече пешаци, други повечето конници.

Кефалията на Кръчим, войводата Тръпен, заедно със сина си дойде начело на двеста пешаци. Въоръжил ги бе с латински мечове, насъбрани от околността, а най-едрите мъже бе отделил в дружина копиеносци.

Като подреди отделните отряди и полкове, като определи военачалниците, Иван Асен не се задържа нито ден повече в Плъвдив. Неизвестността го теглеше на юг, ръцете му пареха, пипнеше ли дръжката на ратния меч.

Срещата с Александра не излезе така, както царят я бе желал. Брат му започна да го успокоява, че Теодор Комнин се е запътил срещу латинците, как тъй ще престъпи договорната клетва? Иван Асен се ядоса на думите на Александра: „Не може да пресява хорската реч! — възнегодува в себе си той. — Вярва на приказките на лицемерите.“

На войсковия съвет войводата Михаил настояваше да не вървят край Ибъра, а да поемат по другия път, през Стенимахос и Топлица, да се прикриват до решителния миг. Царят прие съвета, че трябва скрито да се придвижват, ала отсече — ще вървят край левия бряг на Ибъра.

Още не се знае какво крои Теодор Комнин. Нищо, че реката е придошла — щом се наложи, ще намерят брод. И друг път български войски са я преминавали.

Конни съгледвачи се впуснаха в бърз набег край Ибъра и узнаха, че ромеите нахлули в българска земя. Още в Плъвдив царят одобри заповедта, която войводата Михаил бе побързал да даде на кастрофилаксите и на стражите в малките гранични крепости и пътни кули по пътя за Адрианопол — да напускат без бой и да се оттеглят към Плъвдив. Така Теодор Комнин щеше да помисли, че българите се страхуват от него, че са слаби и че само името му е достатъчно, за да ги прогони.

Нека сега Кир Теодор се величае сам, ще дойде време за решителния бой!

„Господи, на помощ!“ — помоли се Иван Асен и се дръпна встрани от пътя, за да види още веднъж войниците си. Възседнал бял кон с червени поводи и червено седло, царят носеше висок калпак, обнизан с бисери. Тъмен походен плащ скриваше аксамитената му дреха. Мечът му беше стар, в очукана ножница. С този меч някога баща му бе влизал в битки, а по-късно и чичо му Калоян. И царското знаме беше както при първите Асеновци — черно, с образа на свети Димитрий и на Христос, със златен кръст отгоре на високия прът.

А войниците — такива войници и цар Калоян с гордост би водил в битки. Куманите бяха заминали далече напред, очите на царя радостно светеха, когато пред него минаваха конниците от големия отряд на войводата Михаил Бреговски.

По обичай, който цар Калоян въведе година преди смъртта си, българската тежка конница, освен дълго копие, щит, сабя и ризница носеше и оръжието на леката конница — лък и късо копие за хвърляне. Когато бе нужно, сабята и дългото копие влизаха в работа, а потрябваше ли лък — колчаните бяха праметнати през рамо.

Другият голям отряд от конните болярски дружини яздеше в разсипан строй и боляринът Радослав само се ядосваше. Много не го слушаха подчинените му стотници и петдесетници, защото бяха боляри като него и мислеха, че могат да нареждат на войниците си, както искат.

Царят приветливо махна с ръка на Радослав. Войводата с длани, притиснати до гърдите, се поклони от коня, обърна се и отчаяно

изглежда нестройните редици на отряда си.

Пешаците водеше войводата Алексей, през зимата обявен за севаст. Царят срещна погледа му и обзет от странно смущение, изви очи. Струваше му се, че докато е жив Алексей, ще го укорява, загдето изостави сестра му Ана.

Сякаш от горите се бяха свлекли най-хубавите дръвчета, с най-стройни върхове и носени от широк поток, заминаваха на юг. Толкова много бяха копията на пешаците и тъй красиво се люлееха на крепките им рамене. А тъмните ръбове на хълмовете като бойници подпираха небето. Всяко възвишение беше крепост. Безброй такива крепости, невидими за нашествениците, една след друга изникваха пред погледа на царя и той тихичко въздъхна. Сега бе уверен, наистина уверен, че българската земя лесно няма да се даде на кир Теодора.

Отминаха пешаците на севаст Алексей, зададох се конниците от полка на севастократор Александър, зад които вървеше обозът.

Иван Асен бавно подкара коня си.

— Великий господарю! Господарю...

Царят дръпна поводите на коня, за да стори място на болярския син Твърдко. Момъкът изви коня си встрани и Иван Асен видя зад него на изморен вран жребец превит над седлото възрастен войник, който с усилие се надигна и свали шлема си. Косата му падна върху очите.

— В плешката ме раниха... — разнесе се отпадналият му глас.

Като огледа конника по-добре, царят забеляза оръжието и дрехите му — ромейски. И шлемът му беше ромейски, с извита грива.

— ... Българин съм от солунския край, господарю... царю Асене — бавно, като си почиваше на всяка дума, продължи раненият. — Във войската на кир Теодор има доста българи, в охраната на обоза ги сложиха. Малцина избраха в предния отряд на архонта Врахаминос и аз попаднах сред тях...

— Къде... къде е сега ромейската войска? — не се стърпя царят.

— Побягнах рано сутринта, когато на тройки оглеждахме околностите на Клокотница. Останалите двама от моята тройка бяха гърци, опънаха лъкове след мене, щом побягнах. Войниците на архонта Врахаминос се настаниха в крепостта край Клокотница. Сам Врахаминос избира местата за ношуване и за стануване на войската...

Беглецът пак отпусна глава, шлемът се изплъзна от ръцете му и падна на земята.

— Ти си наш поданик по сърце и по кръв! Обявявам те за десетник! И награда ще получиш! — високо рече царят, за да прикрие вълнението си.

Тоя човек не можеше да бъде лъжец, не можеше да бъде воин, изпратен от ромеите за заблуда. Думите, гласът му и чистият, макар и измъчен от болките поглед говореха най-добре за него. Ала намираха се преди битка, всяко нещо трябваше по два, по три пъти да се преценява и Иван Асен реши да изпрати една десетка скрито да огледа околностите на Клокотница.

— Съобщи на баща си още сега да дойде при мене! — обърна се царят към Твърдко.

Момъкът се поклони от седлото и смушка коня си.

Вестта за нахлуването на Теодор Комнин като вихрушка мина над селищата по двата бряга на Ибъра. Отначало малки групи, а сетне стотици мъже се отправиха към Плъвдив. Чу се за цар Асеновата войска, която минала Маториевите гори, и хората се надяваха да я пресрещнат в Плъвдивското поле.

По заповед на царя дошлите веднага биваха подреждани в десетки и стотици, зачисляваха ги към пешия отряд на севаст Алексей. За всички имаше здраво оръжие. Колкото войската отиваше по на юг, толкова по-много воини идваха.

Боривой началстваше полк пешаци в отряда на севаст Алексей и за да не се дели от войниците си, не се качваше на коня, вървеше с някоя десетка. В гълчавата на похода имаше и безсмислени разговори, и съвети за това, как най-лесно можеш да събориш ездач от седлото, и разкази за стари битки, и закачки към някой войник, който никак не понася шегите.

Като в топла, приятна за къпане вода Боривой се отпущаше в тоя войнишки поток от думи, смях и песни. Най-много го вълнуваха войнишките песни от времето на цар Асена и песните за Калояновите походи.

*Заизвил се е сив-бял сокол
над цареви равни двори...*

Подхващаше някой и широката мелодия бавно се понасяше над пешите редици.

Преди години, когато царят изпрати десетимата млади строители, Боривой се зае с радост да ги научи да строят военни машини. За две години имаше с какво да се занимава, ала щом Иван Асен му изпрати нови десет ученици на мястото на вече обучените, Боривой се отпусна. Вършеше всичко само тъй, колкото да се каже, че изпълнява поръката, показваше на момците как да правят обсадни кули, каменометки и стрелометки. След една година младежите сами се върнаха в Търнов. Оттогава царят престана да се занимава с ришкия кефалия.

Бели кичури имаше в косите на Боривой, брадата му бе прошарена, а понякога ръцете му старчески потрепераха.

Вестта за големия поход бе неочакван отдушник за него. Поиска му се да покаже смелостта си, опитността си в битките.

— Войводо! — идваха често при Боривой войници и питаха за неща, които само той като техен началник можеше да реши.

Боривой отвръщаше без усилие, по навик, и все по-често го завладяваше странен унес...

Преминаването на Ибъра, настаняването на стан, слуховете за близостта с многобройната войска на Теодор Комнин — нищо не можеше да развълнува Боривой...

В гънките на ридовете и на хълмовете се белееше тънка мъглица. Клоните на старите дъбове и на едрите габъри дори не помръдваха от слабия ветреца. Нямахше ги миналогодишните листа, за да зашумят, да затрептят от дъха на беломореца.

Десетината телопазители изостанаха от царската свита. Разкаляният горски път беше тесен, трябваше да яздят един по един. Иван Асен не наложи нито шлем, нито калпак и главата му се тъмнееше начело на редицата.

Тръпен не се отделяше от царя. Той не беше от първите военачалници, но Иван Асен го покани на войводския съвет, ценеше думите му, още повече че боляринът познаваше околностите на Клокотница.

През гората пътят излезе на малка полянка и спря до самия връх на височината. Царят се изкачи с коня си на най-горната каменна тераса и сложи длан над очите си:

— Добре се вижда оттук! — доволно рече той.

Възвишенията се редяха едно зад друго и най-далечните се губеха в сиво-белия край на кръгозора. Доловете на многобройните рекички личаха като тъмни черти и там, гдето се сливаха, мъглата се простираше най-широко и през нея прозираха черните линии на ромейския стан.

Откъм гората се разнесоха припрени удари на копита. Иван Асен се обърна и видя в края на поляната брат си Александър и хан Итлар. Двамата ездачи бързо извиха коне към царската свита. В това време телопазителите се пръснаха и завардиха околността в кръг.

Александър мълчаливо се поклони от седлото, а хан Итлар чак допря чело в конската грива.

— Нека и сега боговете да ни покровителстват! — рече куманинът на своя език и още веднъж се поклони.

Царят отвърна с леко кимване, сложил десница на сърцето си.

— Бойното поле скоро ще чуе как кълтят копитата на куманските коне — каза той на кумански и хан Итлар се усмихна с притворени очи.

Иван Асен отново обърна поглед към ромейския стан.

— Утре е денят на светите четиридесет мъченици — рече царят и изгледа войводите си. — Победим ли, ще посветя новата църква в нашата престолнина на светите застъпници! Нека бог и четиридесетте мъченици от Севастие ни помагат! Амин! — прекръсти се Иван Асен.

Хан Итлар отново се усмихна.

Севастократор Александър рано събуди брат си:

— Бате! Пристигнал е тежкия обоз на ромеите! В цялата околност се чувало скърцането на колите!

Царят примигна със сънени очи, махна плъстената походна завивка от гърдите си и протегна ръце.

— Теодор Комнин и не подозира, че сме толкова наблизно.

Александър събра пръсти в пестник. Брат му се усмихна, но веднага сви вежди. Денят предвещаваше да бъде напрегнат, тревогите започваха още в зори.

— Сандро, ти сам ли разпита сходниците?

— Сам! И наредих още десет конници да се промъкнат към Клокотница.

— Умно! — одобри Иван Асен, стана от ложето и три пъти плесна с ръце да дойдат слугите.

Александър едва се сдържаше да не укори брат си, че днес, когато всеки миг е скъп, той се мие и облича, сякаш се намира в двореца и нищо обезпокоително не се е случило. Не е необходимо така дълго да причесва черните си коси, така бавно да оправя мустаците и брадичката си. Иван Асен даде знак да го обуят с червените ботуши, бавно наведе глава, за да надянат на плещите му бойната ризница. После сам окачи гръдната броня и протегна ръка към шлема, но не го постави на главата си.

— Договорът! — сети се изведнъж той, отиде в ъгъла на шатъра, отключи малкото сандъче, гдето държеше необходимите за в поход вещи, и измъкна навития на руло пергамент. С нервно движение разгъна свитъка и го показа на Александра.

— Виждаш ли? „Василевсът“ се подписа тук. С думи от светото писание се кле.

В лявата страна на пергаментата бе написан на гръцки, а в дясната — на български, мирният договор между двамата владетели. Два златни печата висяха на копринени конци, два едри подписа с червено мастило украсяваха дългия пергамент.

— Теодор Комнин ще види този договор! И присъдата за вероломството си ще види — развълнуван, с искрящи от гняв очи рече царят и бръкна в сандъчето за паче перо и мастило.

Върху капака на сандъчето, като топеше начесто в сребърната мастилница, Иван Асен написа на обратната страна на пергаментата: „Танатос“. Червеното мастило се разля в едри дебели букви от единия до другия край на пергаментата, сякаш беше бликнала кръв там, гдето царят натиска с пачето перо, докато го ухаби.

— Смърт! — преведе Александър на български написаното и ноздрите му потрепераха от възбуда.

Иван Асен грабна бойния си меч и с договора в другата ръка излезе от шатъра. Телопазителят едва успя да се отдръпне от входа и да сведе копие в почит.

Беше хладно и по покривите на палатките бе полепнал тъничък скреж. Слънцето бе изплувало на изток като огромно червено петно, леко забулено от прозрачната мрежа на малките облачета. Гористите възвишения сега изглеждаха по-тъмни, спотаили в себе си неизвестността на деня.

— Сандро! — рязко се обърна царят. — Нека свирят сбор! Твоите конници да се строят долу, в низината!

16.

Боляринът Тръпен сам избра мястото за засадата. Александър го одобри.

Три десетки войници насякоха дървета край българския стан и за да не усетят нищо ромеите, внимателно ги навързаха за седлата на конете и ги замъкнаха там, гдето пътят за Плъвдив извиваше край височината, която се издигаше на запад от река Суха. При самия завой се отделяше дълбок коларски път и навлизаше във вековна дъбова гора. Пътят бе изоставен и човек трябваше внимателно да се взре, за да го забележи.

Войниците навързаха дърветата с въжета, тъй че главният път за Плъвдив след завоя бе преграден. Железните бодли, които в поход винаги носеха, сега щяха да свършат добра работа. Пръснаха ги по целия път, като оставиха свободна само една ивица, отгдето щяха да минат българските конници. В същото време няколко десетки пешаци разчистиха изоставения коларски път навътре в гората и изтръгнаха храсталаците по поляната, от която започваше плитък дол.

Конниците на севастократор Александър безшумно напуснаха стана и в две редици, за да не вдигат прах, се отправиха към завоя. През мястото на засадата те минаха бавно и след тях войниците преградиха отвора, засипаха пътя с още бодли дотам, гдето се отделяше старият коларски път.

Александър неволно обърна глава. Той знаеше, че брат му от височината край завоя ще следи първото нападение над ромейския стан и че цялата българска войска, строена по отряди и полкове, чака недалече оттук.

Река Суха приличаше на голям поток. Мостчето само щеше да забави конниците и затова севастократор Александър заповяда на войниците си да прегазят реката. На десния бряг дружините се наредиха в боен ред и той високо, по момчешки, извика:

— Бий ромеите!

— Смърт! — откликнаха войниците.

Шумът изпревари челните конници, полетя над ниските възвишения, отекна в доловете и долчинките.

Сред конниците на Врахаминос, които се готвеха да потеглят напред, за да разузнаят пътя на войската, настъпи смут. Архонтът чак отвори уста от изненада.

— Къде ми е шлемът? — кресна той и като се озърна, видя, че шлемът е закачен на седлото му.

— Бързо! — извика Врахаминос и помощниците му не можаха да разберат началникът им какво точно заповяда.

Нахлупи бойния си шлем, метна плаща на гърба си и едва когато се качи на коня, можа да издаде ясна заповед:

— В боен ред край реката!

После се отправи към ниския бряг, за да прегази река Добричка и да отиде при войниците си.

Челните български конници се появиха по стария път, а леката конница на Врахаминос още не можеше да се нареди.

— Бързо! Бързо! — подскачаше на седлото архонтът и плащът, незавързан с кожените ремъчки за шията, се свлече върху задницата на коня.

Българите нападаха по дружини, тъй както пристигаха по пътя. В движение опъваха лъкове, пускаха стрелите високо нагоре и те падаха отвесно върху ромеите. После конниците приближаваха и като хвърляха късите си копия, извиваха вдясно, за да сторят място на идващите след тях.

В ромейския стан край десния бряг на реката ечаха рогове и тръби. Кир Теодор сам ръководеше построяването на главните сили. Колите на тежкия обоз бяха спрели в източния край на лагера и изморените колари, които бяха задрямали на седалките, с нежелание вдигнаха глави.

Теодор Комнин с разчорлена коса, облечен с риза от яркосиня коприна, тъй както бе спал, гневно викаше пред шатъра си:

— Кажете на тоя глупак Врахаминос още сега да нападне варварите! Да ги прогони оттук! Малко ли войници има?

Двама вестители на коне прегазиха река Добричка и като се прикриваха от стрелите с малките си кръгли щитове, предадоха един

след друг заповедта на Врахаминос. Архонтът само навъсено кимна.

Леката ромейска конница се вдигна от левия бряг на реката като пръснато ято, което се колебае накъде да потегли.

Българите още продължаваха да нападат. Дружините се изреждаха за трети път и като че не искаха да отстъпят.

— Притиснете ги и отляво! — заповяда Врахаминос.

Ятото сви крила, ромеите бавно изтласкаха българските конници от равнината.

— Сечи! — на своя глава се впуснаха напред началниците на челните части и неусетно целият отряд се увлече в преследване.

Близките възвишения бяха по-ниски от ридовете край крепостта. Нищо обезпокоително не се забелязваше.

Изостаналите български конници бяха обречени на гибел. Отначало блясваше меч, после ездачът се свличаше от седлото и по тялото му минаваха стотици подковани копита, а конят отчаяно цвилеше и се блъскаше в едрите охранени коне на ромеите. Предсмъртните викове потъваха в тропота на бясната надпревара.

Потокът, който се вливаше край пътя в река Добричка, скоро остана зад гърба на ромеите и те със същия устрем продължиха по широкия път. Едва при река Суха архонтът Врахаминос почувства смъртна тревога. Доста се бяха отдалечили от лагера. Ала можеха ли да се върнат при кир Теодор, без да са изпълнили заповедта му?

Завоят дойде изведнъж и като по чудо българската конница изчезна от погледа му. Само неколцина войници се опитваха да се скрият в страничния чер път. Врахаминос изруга и веднага се сети, че българите са се отбили по тоя коловоз. Трябваше да ги преследват в гората. Той се канеше да заповяда на войниците си да спрат, ала тъкмо в това време проечаха викове:

— Измамиха ни!

— Засада! Засада!

Сутринта леката конница вдигна тинята от дъното на река Добричка, а водата стана още по-кална — цялата ромейска войска премина на левия бряг и се построи за бой там, отгдето тръгна отрядът на Врахаминос. В лагера останаха само охраната на тежкия обоз под

началството на стратопедарха Варлаки и една част от личната охрана на василевса, да бди край семейството на Теодор Комнин.

Стотина конници се спуснаха към селището, за да прогонят селяните далече в гората, защото в тила на войската не биваше да има българи.

Теодор Комнин беше зъл и раздразнен. Брат му Мануил неотстъпно го придружаваше на кон и често се озърташе.

— Стига си се въртял на седлото! Няма отгде да избягаш — злобно подхвърли кир Теодор. — Когато бог е сътворявал земята, тук дяволите са се разпореждали. Гледай какви хребети и падини...

Той не изрече гласно укорите към себе си, че предния ден не обърна никакво внимание на местността, гдето разполагаше войската си на стан. Зад мирните възвишения и безобидните рекички се криеха безброй опасности. Тъкмо тук ли трябваше да го нападнат българите!

„Ще видят те! — заканваше се Теодор Комнин. — Само да разбере какво е направил Врахаминос.“

Ала Врахаминос не се появяваше, а изпратените по пътя конници съобщаваха, че след големия завой нищо не се вижда. Гората закрива кръгозора и ония, които продължават нататък, биват посрещани със стрели и камъни от прашки.

— Да стегнат редиците! По-сбито! — няколко пъти повтори Комнин и Отеон с монотонен глас предаде заповедта му на тримата стотници. Те бяха момци от благороднически семейства, които се учеха на военно дело и служеха за свързки с отделните отряди.

В центъра бе строена венецианската пехота на Джорджио Орлано. Тъмнокафявите карета бяха неподвижни, само знаменцата по дългите копия леко трептяха с раздвоените си като на пепелянки езици. Ломбардската конница, командвана от Габриеле Миланезе, заемаше лявото крило на бойния ред, а на дясното бе тежката конница на протоспатария Порфири Каматерос. Зад венецианците в полукръг бе разположена многобройната конна свита на императора.

Шлемът на кир Теодор лъщеше отдалеч. Лицето на василевса беше затворено. Измъчваха го догадките за посоката, в която се изгуби отрядът на Врахаминос.

Напрегната тишина цареше над цялата войска и затова всички чуха, когато откъм изоставената тепавица край реката се разнесе пронизващият крясък на кукумявка:

— Кукумяууу! Кукумяууу!

Посред бял ден се обаждаше проклетата птица и дори глухите щяха да я чуят, толкова силен беше гласът ѝ. Кой не знаеше, че това е лошо знамение?

Мануил Комнин с усилие изви глава към брат си.

„Чу ли?“ — питаха очите му, но освен немия въпрос кир Теодор прочете и това, което сам чувстваше — уплаха.

„Глупости!“ — укори го василевсът.

От изоставената тепавица пак се обади кукумявката:

— Кукумяууу!

А войниците, смутени от злото знамение, другояче чува вика: „Лошо! Лошо ще ви се случи!“

Оцелелите ромеи от отряда на Врахаминос, навързани в редици, крачеха отчаяно към българския стан, а край тях минаваха български дружини и полкове.

През цялото време Иван Асен наблюдаваше боя от височината край река Суха. Сега по негова заповед войската се придвижваше напред.

Севастократор Александър, ранен в ръката от стрела, бе отведен в стана. Вместо него боляринът Тръпен и синът му отидоха да кажат на царя, че севастократорът е изпълнил докрай заповедта. Твърдо се бе разгорещил, силите му не бяха намалели и в себе си той съжаляваше, че схватката тъй бързо свърши.

— Ще влезеш ли пак в бой? — попита го царят.

Твърдо се зачерви като момиче и не можа да отговори.

— Ще се бие я — отвърна вместо него баща му.

— Почини си, войводо, почини си, доста се потруди днес! — обърна се царят към Тръпен.

Тръпен искаше да възрази, ала царят заговори на сина му:

— Върви и намери червен плат да се препашеш през кръста, намери и червена кърпа, за да обвиниш с нея шлема си. Искам ти със знаците на палач да носиш набучен на копие договора, който Комнин погази, и като палач отдалече да му предизвестиш смъртта!

Боляринът Тръпен чак плесна с ръце от удивление и радост:

— Ха тъй! Това му се пада!

Твърдо се поклони на царя, лек поклон стори и към баща си. После закрачи към войниците от царската свита.

17.

Теодор Комнин с изненада видя, че по пътя се задават пеши български войници. Беше очаквал ново стремително нападение на още по-многобройна българска конница и затова сърцето му се отпусна облекчено.

„Йоан Асен няма много конници под ръка — помисли си той. — Насъбрал е няколко хиляди селяци и е тръгнал в поход. Глупак! Моята войска е подбрана години!“

Такъв боен ред на пехотата Теодор Комнин за пръв път виждаше. Не можеха да се различат отделните части. Наредени в двадесетина редици, пешаците се разгънаха в малката низина между потока и река Добричка. Настъпваха бавно, с отмерена крачка, като пазеха равнение. Копията на първите редици бяха наведени за бой. Ако след тях идваха конници или ако двете крила на пешия отряд бяха охранявани от големи конни дружини, Теодор Комнин щеше да се стресне, защото пешаците ще имат опора. Ала сега те приближаваха сами, без викове и тръбни звуци, мълчаливи и без всякаква подкрепа...

„Стига им само една друнга^[1] от венецианската пехота! Конниците на Каматерос ще се престорят и ще ударят варварите в гръб“ — реши Комнин, повика Отеон и полугласно му изрече заповедта.

Двама стотници полетяха на коне да съобщят на Каматерос и на Джорджио Орлано повелята на василевса.

Комнин с още по-голяма изненада видя, че българите спряха. На няколко места редиците им се разтвориха и напред, вече на хвърлей стрела, се появиха леко въоръжени пешаци. Те запънаха тетивата на извитите си лъкове и към ромеите полетяха стрели. На Комнин се струваше, че гледа бой от стари-прастари военни правила, но заедно с любопитството го обхваща леко раздражение. По-скоро да се втурне тежката конница, да помете тия селяци!

Стрелите на българите, пускани като на шега, нараняваха не само ромеите от първите редици, те достигаха чак до императорската свита. Венецианците не се съдръжаха и без да чакат заповед, отвърнаха

с честа стрелба от арбалети^[2] и лъкове. Глухо недоволство премина над ромейската войска: докога ще стоят така и върху главите им ще вали дъжд от стрели!

Каматерос бързаше да нареди войниците си в дълга колона за полесен обход на българския отряд и не обръщаше внимание на стрелите, които падаха около него.

Българите станаха още по-смели — приближаваха на цели десетки, хвърляха къси копия, дразнеха ромейците с викове, наричаха ги с обидни имена.

Най-левият тъмнокафяв квадрат от венецианската пехота тръгна напред под отмерените удари на барабани. Леката българска пехота бързо се отдръпна в отворите на бойния ред. Дойде времето на копиеносците. Все тъй мълчаливо, без барабани и звуци на рогове, пешаците на севаст Алексий като един се вдигнаха напред и посрещнаха венецианците.

Дългите копия на противниците се преплетоха, проечаха първите викове на ранените. Полето глухо затътна под тежките стъпки на воините.

— Сан Марко!

— Свети Димитрий!

— Смърт!

— За кир Теодора!

Най-често се чуваше бойният вик, който звучеше като зъл повик към свети Марко, покровителя на Венеция, ала и българите се обаждаха. Със стиснати зъби те посрещаха настъплението на опитните наемни войници. Истинско въодушевление обхвана всички, когато видяха как стройната редица на венецианците се огъна и в нея като железен клин се вбиха български войници.

— Напред!

— Разкъсайте ги тия фръзи!

— Смърт!

По заповед на Теодор Комнин от строя на венецианската пехота се отдели още един квадрат. Джорджио Орлано отиваше на помощ и ругаеше кир Теодора, загдето така глупаво започва боя. Пехотата е силна, когато всички части се сражават едновременно и всеки войник чувства, че е част от цялото. А въвеждането на отделни друнги е

разпиляване на силите. Добре, че българите нямат други големи отряди. И все пак дали само това е българската войска?

Конниците на Михаил Бреговски, наредени в дружини, чакаха до завоя на пътя, на няколкостотин крачки от мястото, гдето бе разбит отрядът на архонта Врахаминос. Войводата Михаил беше опрял ръце в предната част на седлото и гледаше към земята. Само така можеше да потиска нетърпението си. Пешаците отдавна заминаха, оттук нищо не се виждаше и той нищо не знаеше за сражението.

„Три удара — повтаряше вчера Иван Асен. — С три последователни удара ще слоим главните ромейски сили!“

Ала ударите трябва да бъдат нанесени бързо, един след друг. Първият да зашемети, вторият да нарани най-тежко, а с третия да се стъпи върху гърдите на противника. Нямаше ли да закъснеят за втория удар?

Съвсем слабо долетя звук на рог, но и това стигаше конниците на войводата Михаил да обърнат глави. Царят идваше по пътя откъм височината и за изненада на всички от дясната му страна яздеше млад мъж, облечен като палач.

Иван Асен впиваше колене в стройното тяло на коня и усещаше как устните му изгарят от топлина. А тъкмо сега трябваше да говори, да каже на войниците си онова, което таеше в мислите си, да чуят всички за какво отиват в бой. Той спря коня, отстрани с лакти плаща към гърба си и първите думи излетяха из пресъхналата му уста:

— Слушайте ме, войници! Бащите ни се биха, за да прогонят поробителите ромеи от нашата земя, братята ни разгромиха латинците, а нам бог изпрати друго изпитание. С вероломника Теодор Комнин трябва да премерим сили. Не е това сражение като всяко друго, а изпълнение на божия присъда и дълг към българската земя. Закле се кир Теодор, че ще бъде наш верен съюзник, а ето, тръгна да покорява наша земя, да съсипва български селища, българи да умъртвява. Щом той пръв пожела смърт на съюзниците си, нека сам загине като престъпник. Виждате ли той палач? И Теодор Комнин ще го види! Ако в боя десниците ви отмалеят и безсилие ви обземе, обърнете се и погледнете договора, който Комнин погази!

Твърдо наведе копието и царят надяна на острието дългия пергамент.

— На гърба на договора написах присъдата: смърт! — извика Иван Асен с всичка сила.

— Смърт! — екнаха в отговор няколкостотин вика и вековният дъбов лес повтори:

— Смърт!

— Бог и светите четиридесет мъченици от Севастие да са с нас! — тихичко рече царят, прекръсти се и смушка коня, за да се отмести встрани.

В ромейския стан отгатък реката като че пламна пожар. Войниците на стратопедарха Варлаки, част от които бяха българи, се огънаха при първото нападение на куманите.

— Няма да се бием! Ние сме българи...

— Насила ни докараха...

— Предаваме се!

Отначало отделни гласове, а сетне по цели десетки викаха високо и пронизително. Куманите не ги разбираха и продължаваха да опъват лъкове, да мятат копия. Едва когато войниците българи започнаха да хвърлят оръжието си на земята и да повтарят отчаяно „Българи сме! Българи!“, хан Итлар разбра какви хора има насреща.

— Спрете стрелбата! Не мятайте копия! — нареди той.

В краткото затишие българите на групи се измъкнаха от стана. След тях залетяха стрели. Ромейските войници, които оставаха верни на Теодор Комнин, се опитваха да прострелят бегълците.

Хан Итлар обгради целия лагер. Куманите стегнаха обръча и навлязоха в двата края на стана. Гдето ромеите най-яростно се съпротивляваха, там бързо се скупчваха по няколко десетки кумани. Започваше сеч. Воловете мучаха, въртяха се около колите, край които бяха вързани, а конете на войниците изтръгнаха общото въже на коневръза и се мъчеха да пробият отвор сред множеството слуги и колари на тежкия обоз.

Стратопедархът Варлаки, пъргав шестдесетгодишен старец със зли безцветни очи, в бързината бе докопал една брадва и с нея търчеше из стана.

— Към реката! Около шатъра на василевса! Да защитим семейството на василевса! — викаше той.

Пипнеше ли за раменете някой изплашен до смърт войник, архонтът го обръщаше с лице към реката и с дръжката на бравата го засилваше да бяга натам. Като останки от разбит кораб край шатъра, гдето беше подслонено императорското семейство, се насъбраха стотина войници.

Престолонаследникът Йоан с разтреперани пръсти ту закопчаваше, ту откопчаваше подбрадника на шлема си. Майка му не искаше да го пусне навън от шатъра и с потънало в плач лице отчаяно го молеше:

— Йоане, сине, недей! На кого ни оставяш?

Димитриос се бе сврял в ъгъла, зад големия дървен сандък с премените на кера Мария, и от хълцане не можеше да си поеме дъх. Когато гърлото му се отпуснеше, писклив вик пронизваше шатъра, като че куманите вече почваха да колят императорското семейство.

Ирина притискаше до гърдите си златната иконка с образа на света Богородица и шепнешком страстно изричаше:

— Запази ни! Пречиста дево, запази и татко!

Отвън се разнесе вече отмалелият глас на кир Варлаки:

— Да наредим три реда коли!

Кера Мария се спусна към най-малкия си син: Миличкото ми момче! Ела при мама! Бог ще ни помогне!

Ала Димитриос се сви в ъгъла зад сандъка и неистово запищя:

— Не искам! Те ще ни убият!

Край шатъра се носеше глух тътен от колела. Една по една големите волски коли очертаваха последната защита на императорското семейство.

Пешаците на севаст Алексей вече изнемогваха. Те първи започнаха боя, а последни трябваше да го свършат. Не бяха защитени с брони и ризници, гърди с гърди срещаха ромеите и аленееха кълчищните им ризи. Не беше сега време за бойни викове. Всеки с ярост ругаеше ромееца, с когото се бе счепкал.

Полкът на Боривой се биеше в десния край. Когато конният отряд, предвождан от Иван Асен, застана срещу ломбардците, Боривой леко въздъхна. Дося му се да яхне боен кон, да вдигне тежък меч! Конникът има и простор около себе си, и свободен замах, а пешакът

трябва да се блъска в множеството, да се уповава на копието си и само при близка схватка да се бие с меч.

Как кънтяха ударите в щитовете, как падаха лъскавите шлемове от ромейските глави! Каква здрава стена бяха българските пешаци! На мястото на убития от задните редици веднага идваше друг. Като мартенски сняг отгъняваше бойният ред, ала догдето десниците все още бяха здрави, смъртта мълниеносно излиташе от острията на копията, от мечовете, от бойните брадви. Ранените се задъхваха, падаха, но не изпущаха оръжието, а тия, които нямаха сили да се бият, подканяха другарите си:

— Удряйте, братя!

— В реката да ги издавим!

— Жив да одерем Комнина!

Набученият на копието договор като птица се мяркаше над главите на конниците и вещаеше зла участ за ромеите.

„Танатос“ — пишеше на обратната страна на пергаментата и кир Теодор изтръпна, като го видя.

— Танатос! Танатос! — до втръсване повтаряха обичайния си боен вик ромеите и Теодор Комнин, стреснат от нападението в тила на войската, объркан от мисълта за съдбата на семейството си, като луд закрещя:

— Млъкнете! Стига!

— Танатос! Танатос! — продължаваха да викат войниците му.

„Ами ако моите собствени войници ме убият?“ — изтръпна от неочаквана мисъл кир Теодор. Ако собствената му охрана изпълни присъдата на българския цар?

Конникът, който носеше на копие договора, беше палач и със същите отличителни знаци като на ромейските палачи, със същия червен пояс.

„Полудявам, господи... Иде краят!“ — изплака в себе си Теодор Комнин, обърна очи да подири брат си и като видя, че Мануил с още неколцина конници се отдалечава към левия край на бойния ред, диво изкрещя след него:

— Пукни, страхливецо!

Край василевса вече нямаше никаква охрана. Войниците, щом видяха, че са обградени, започнаха да се блъскат на тълпи нагоре по

течението на река Добричка, гдето беше единственото все още свободно място за отстъпление.

Отеон скочи от седлото и улови императорския кон за юздата.

— Да се измъкнем, докато не е късно, господарю.

Теодор Комнин не отвърна нищо.

Българските конници напредваха от двете страни на бойния ред, само пехотата едва-едва настъпваше, но навярно и тя щеше да притисне ромеите, защото венецианците вече се озъртаха и пръв Джорджио Орлано с оръженосците си се дръпна назад.

Теодор Комнин се обръщаше, гледаше как куманите разсипват стана отатък реката и знаеше, че сега нищо, нищо не можеше да му помогне. Той сам искаше да побегне като брат си Мануила, но дали и там, нейде зад дебелиите стволоче на вековните дъбове, не се криеха българии?

— Защо поведох с войската Мария и децата... — упрекна се отчаяно той.

Реката натежа от мъртвци. От двата й бряга падаха убити ромеи, от двата й бряга се носеха отчаяни викове.

Палачът с набучения на копието договор се появи в първата редица и сега всички можеха да прочетат червения надпис: „Танатос“.

Никой вече не подемаше ромейския боен вик. Остана само тоя надпис, само тая присъда, страшна и безпощадна като самата смърт.

Джорджио Орлано бе прочут като добър военачалник на наемници, но войниците му знаеха, че той притежава и друго качество — разбереше ли, че битката клони към поражение, умееше ловко да се изплъзва. Щом венецианците видяха предводителя си да се отдръпва, бързо разхлабиха редовете. Те бяха обучени да отстъпват, без да бягат, да запазват самообладание и в най-трудните мигове, защото в безредиците падаха много повече жертви.

Останките от тежката конница на протоспатария Каматерос бяха край реката като подгонени зайци. Те увлякоха императорската свита, задръстиха тясната ивица между реката и отряда на ломбардците. Никой не се опита да прегазии реката през същото място, гдето войската мина сутринта, защото това означаваше да попадне направо в ръцете на куманите, които доразсипваха ромейския стан.

Само на юг, нагоре срещу течението на река Добричка, по пътя за селото, все още нямаше българи и бегълците впиваха очи натам.

Мануил Комнин трябваше да слезе от своя кон. Пешите войници, спешените конници от отряда на Каматерос, войниците от императорската охрана се блъскаха отчаяно, всеки гледаше да се докопа на юг.

Джорджио Орлано с петдесетина свои хора бавно напредваше в тълпата. Едни от войниците му бяха наредили щитовете си в каре, а другите подпираха другарите си и им помагаха да отблъсват обезумелите ромеи. В средата на карето беше Джорджио Орлано. Той ръкомахаше, често притичваше към най-заstraшеното място и забил пети в земята, с всичка сила тласкаше плътната редица напред.

След първото каре и другите венецианци по същия начин се оттегляха от бойното поле. Мануил Комнин завика към Орлано:

— Кир Джорджио! Почакай!

Венецианецът му махна с ръка да идва по-бързо. Мануил Комнин успя да се приближи до карето, накара един от телопазителите си да се наведе, стъпи на гърба му и като хвърли щита си върху главите на наредените като гъст плет войници, скочи върху него. Със следващия скок той се озова в средата на карето. Задъхан, разтреперан, Мануил Комнин улови Орлано за ръката:

— Спаси ме! Ще отидем в Тесалоника! Теодор ще загине, аз ще стана василевс! Ще ти дам толкова злато, колкото ти целият тежиш!

— Само да не се отметнеш после, кир Мануиле. Аз помня и други такива обещания — отвърна Орлано. — Напред! Още по-силно! — подвикна на войниците си той.

Тъмнокаявото каре пълпеше като костенурка.

На юг в далечината селото пламна. Кой го запали? Ако българите настъпваха и оттам, тогава нямаше да има никакъв изход...

Мануил Комнин по-бързо от Орлано проумя това.

— Кажи на войниците си да извадят мечове! Сечете, мушкайте, всеки миг е скъп! — като се тресеше целият, завика той. — Обещавам по пет перпери на всекиго! Кажи им!

Орлано преведе думите му на венецианско наречие. И той разбра — трябваше да загинат много ромеи от мечовете и копията на венецианците, за да се спаси Мануил Комнин, да се спаси сам Орлано, да отърват кожата си и венецианците.

— Бий! — издаде заповед Орлано.

Копията се промушиха през отворите на наредените в каре щитове и от тълпата ромей се изтръгнаха викове от ужас и изненада.

Венецианците минаха по труповете на повалените войници и сподирени от мръсни ругатни и писъци, си проправиха път напред. Тръгнали веднъж с широка крачка, те вече не се спираха пред нищо. На копията помагаха и мечовете. Някъде ромейски войници се нахвърляха върху им. Ставаха бързи схватки, ала тъмнокафявото каре напредваше и напредваше.

При най-тясното място и дългите копия не успяха да разчистят пътя. Труповете на избитите ромей не можеха да паднат на земята, толкова гъсто се тълпяха войниците. Мануил Комнин гледаше като обезумял:

— Бийте! По десет перпери на човек! Спасете ме! — едва намери сили да извика той.

Джорджио Орлано дори не се обърна към него. Пламъците на запаленото село се увеличаваха още повече. Като дълги огнени стягове те се вееха над реката.

— По петнадесет, по двадесет перпери на човек! — в припадък на страх крещеше Мануил Комнин.

[1] Друнга (гр.ез.) — или тагма — войсково поделение във византийската войска от около хиляда души. Пет друнги са образували една мерия, а две мерии — една мера, която е била войсково крило. Бойният ред на първата и втората линия е бил образуван от три мерии: лява мера (крило), средна мера и дясна мера (крило). Всяка друнга имала свое знаме. — Б.пр. ↑

[2] Арбалет — самострел — съчетание на лък и на ложа с приклад. — Б.пр. ↑

18.

Двата български конни отряда все повече приближаваха един към друг — пешаците се изтегляха назад. Изтощени в боя, войниците на севаст Алексей едва се държаха на крака. Изморени бяха и оцелелите пешаци от полка на Боривой. Затова едва пет-шест десетки последваха войводата си, когато той им викна да тръгнат след него. Зоркият му поглед бе забелязал как ромеите се блъскат край реката.

Ломбардците се биеха отчаяно и с войниците си Боривой мина встрани от тях. В това време венецианците от карето на Джорджио Орлано бяха успели да се промъкнат през тълпата ромеи и се отправяха към близкия брод.

— Сечи мръсните кучета! — втурна се с вдигнат меч Боривой.

След него затрополяха няколко десетки крака.

Венецианците се дръпнаха встрани и българите, които се притискаха плътно, като порой се вмъкнаха във внезапно сторения отвор. Боривой беше начело на войниците си и пръв бе изблъскан напред.

Орлано заповяда на хората си да разширят отвора още и когато повече от десет българи нахълтаха опиянени от устрема си, големите железни щитове пак бяха наредени както преди.

— Смърт! Смърт! — поде Боривой бойния вик.

Душно беше сред железните венециански редици, Боривой не можеше да размахва меча свободно, нашироко и все пак той се биеше с ярост, каквато никога не бе изпитвал.

Джорджио Орлано се стъписа пред налитания български войвода. Другите българи един след друг падаха, посечени от опитните венециански мечоносци. Скоро зад Боривой останаха само двама българи.

Мануил Комнин се притискаше в единия край на карето, вдигаше до очи щита, който бе взел от един убит войник, и зъбите му тракаха. Забавиха се, много се забавиха. А трябваше да минат оттатък реката, веднъж да се укрият в дъбовия лес.

— Тридесет перпери, кир Джорджио! Тридесет перпери на човек! По-скоро да вървим! — като надви тракането на челюстите си, изкрещя Мануил Комнин.

— Всички вкупом! — заповяда Орлано.

И друг път венецианците бяха примамвали неприятелски воители във вътрешността на каретата. Останеха ли неколцина врагове, железните редици ги смазваха като ваяк — със здраво уловени щитове всички тръгваха напред.

Боривой вдигна ръце, мечът му няколко пъти удари по шлемовете на най-близките венецианци, ала в гърдите му не остана въздух.

— Смърт! — за последен път извика той, изпусна меча, ръцете му се свиха в пестници и в тоя миг три остриета се забиха в гърдите му.

Венецианците тичешком, но пак в каре се отдалечаваха край реката. До брода пръв стигна Мануил Комнин и подпомогнат от Орлано, нагази във водата:

— По четиридесет перпери на човек! Бързо! — запъхтян подканяше Мануил Комнин.

— Кир Мануиле, ние помним обещанията! Както повишаваш платата, скоро ще ни подариш половината ся земя! — пошегува се Джорджио Орлано, но като си помисли, че все пак не е излишно да получи обещание за още по-високо заплащане, със същия тон подаде: — Петдесет перпери са добри пари, бога ми! Не е ли тъй?

Тоя разговор ставаше, като преминаваха реката, и Комнин, опрян върху здравата десница на венецианеца, глухо рече:

— Петдесет перпери да са! Само веднъж да стигнем в Тесалоника!

Струваше му се невероятно, истинско чудо, да оцелее от това поражение и да заеме братовото си място.

Отрядът на болярина Радослав се появи иззад запаленото село, премина през гъстия дим, втурна се към мястото на полесражението и се разгъна широко. Това беше последната верига, която трябваше да плени цялата ромейска войска. Ако някой случайно успееше да се прехвърли на десния бряг на река Добричка, пак нямаше да се спаси,

защото конни дружини от отряда на Радослав се бяха вече появили там и само свитата на Мануил Комнин им убягна. Всички ромейски войници заедно със своите началници останаха в обръча.

Кир Теодор се свлече на земята. Отеон помисли, че василевсът е ранен, и бързо опипа гърдите му.

— Жив съм, Отеон... Остави! Свършено е с нас!

Теодор Комнин заблъска с пестници главата си. Хващаше се за косите, скърцаше със зъби:

— Аз! Глупак! Да ме заловят в клопка!

Загинаха хиляди войници, а вестителите, преди да се разбягат, му съобщиха за смъртта на първите му военачалници.

Отеон не се зае да успокоява господаря си. Неразколебаваното до тоя ден доверие във василевса бе разбито на късчета. Той виждаше колко слаб и малък е кир Теодор.

— Палачът, господарю! — неволно възкликна Отеон.

Теодор Комнин престана да се тресе, вдигна глава и видя как към него се отправя дълго бойно копие с договора, как се червенеет кърпата върху шлема на палача. Да, това беше истински палач — не се усъмни Комнин и усетил, че към него идва смъртта, трескаво се прекръсти.

— Господи, приеми ме в лоното Аврамово!

Пешаците, които бяха единствената преграда между българите и василевса, като обезумели крещяха:

— Милост! Предаваме се!

— Милост!

Тоя вик се носеше от всички страни, като плач се изтръгваше от гърдите на войниците, като отчаян вопъл изпълваше околността. Ромеите хвърляха оръжия, вдигаха ръце, блъскаха се назад, притискани от българските редици, и вече никой не мислеше за съпротива.

Позлатената ризница и златният с висока грива шлем на василевса се открояваха върху тъмния, сплетен възел от войнишки тела и болярският син Твърдко отдалеч насочи копието натам. Българските конници дадоха път на момъка. Ромеите се свиха чак до земята, изчезна преградата и кир Теодор застана с лице към палача. Върхът на копието стигна на няколко лакътя, на няколко педи, само на десет пръста от гърдите на василевса. Договорът се люлееше като махало, което отброяваше сетните мигове на клетвопрестъпника, и

Отеон притвори очи. Вече никой не можеше да помогне на Теодор Комнин.

— Спри! — раздаде се властен глас на български и Твърдко стреснато дръпна копието.

Иван Асен с две ръце опъна поводите, за да закове коня на място, и дясното му стреме опря до коня на Твърдко.

— Добра среща, кир Теодоре! — рече на гръцки царят.

Теодор Комнин безмълвно размърда устни.

„Победа! Пълна победа!“ — преливаше от гордост сърцето на Иван Асен и в морето затаена обида за пръв път се появиха капчици на съжаление.

— Победените заслужават само съжаление! — рече Иван Асен високо на гръцки, повтори на български и изгледа войниците си, които напрегнато чакаха да видят какво ще се случи.

Царят дръпна червения пояс от кръста на Твърдко, прехвърли развития край и знакът на палач падна в краката на конете. После посочи с десница червения плат, който покриваше шлема на момъка. Твърдко го сне и го хвърли на земята.

— Няма вече кой да изпълни присъдата, която заслужаваш, кир Теодоре! — бавно произнесе Иван Асен. — Само договора ще запазя за спомен от твоето вероломство!

Твърдко измъкна от острието пергамента и го подаде на царя.

— Можеш да ме убиеш — простена глухо Комнин, като гледаше към земята. — И навярно тъй ще е най-добре... Ала те моля, като вярващ в бога и неговата сила, семейството ми запази. Отвъд реката са жена ми и децата ми...

Стратопедархът Варлаки не изпущаше брадвата из ръце. С нея той разби черепите на двама кумани, които се опитаха да се промъкнат под колата, защитавана от него, с брадвата старият военачалник замахваше към своите войници.

— Който побегне — ще го пребия! Василевсът ще ни дойде на помощ! Той няма да изостави семейството си!

Защитниците не виждаха бойното поле, но по виковете долавяха хода на сражението. Бойният ромейски зов „Танатос“ отдавна вече не

се чуваше, разнасяха се гласовете на български и за ужас на войниците на кир Варлаки до ромейския стан долетяха отчаяни молби:

— Милост! Милост!

Това беше първият знак за поражението...

Съпротивата на ромеите, които защитаваха императорския шатър, озвери куманите. Те бяха разграбили целия стан, конете им тежаха от платове, оръжие, обуца и ботуши, ала в ъгъла, защитен от три реда волски коли, навярно бяха укрити най-скъпите предмети.

Хан Итлар подканяше войниците си:

— Хайде, мои степни вълчета! Разпорете коремите на тия проклетници, само те останаха!

Куманите можеха да подпалят колите, да задушат с дим ромейските войници, но щеше да изгори и скъпата плячка. Затова те лазеха под колите, пущаха стрели в пролуките, хвърляха високо нагоре късите си копия, които падаха отвесно над ромеите.

Още малко оставаше, още малко и богатата плячка щеше да падне в ръцете им. Изведнъж хан Итлар се изплю гневно пред краката на коня си, щом забеляза идващите от юг български конници. Те също щяха да поискат дял от плячката.

Трите дружини, които боляринът Радослав изпрати да вардят десния бряг на реката, като разбраха, че ромеите са обградени от всички страни и се предават, бързаха към стана, гдето куманите още не се бяха справили със защитниците.

Хан Итлар обърна гръб на алагатора^[1] Диман, който приближи до него, и попита отгде да ударят. Диман предложи да извлекат с въжета по една кола от трите реда, за да направят отвор в преградата. Ханът се ядоса, че не му дойде наум това, и нищо не отвърна.

Алагаторът Диман отиде при хората си и им обясни какво трябва да направят. Петима войници с пълзене се промъкнаха до колите и вързаха по три въжета за двете външни колела на една обозна кола. Българите се наловиха на въжетата. Дружно „ее-оп!“ се разнесе и колата се обърна на едната си страна. Сега беше по-лесно да я измъкнат.

По същия начин изтеглиха една кола от втората редица. С третия, вътрешния, ред беше най-трудно. Ромеите разбраха, че ако позволят да бъде прекатурена и тая кола, неприятелите лесно ще нахлуят. С последни сили те защитаваха най-слабото място в отбраната си и все

пак българите успяха да метнат здрави въжета и да изтеглят колата, макар само наполовина. Отворът беше тесен, конник не можеше да мине, ала спешените българи един по един се вмъкнаха и поведоха бой с мечове. Към тях се бяха присъединили много от българите бегълци от войската на Теодор Комнин.

Куманите издърпаха докрай повалената кола. Хан Итлар се отпрати към императорския шатър, но отново гневно се изхрачи пред краката на коня си. Българите го бяха изпреварили. Пред Диман, пребледнели, с наведени глави, минаваха съпругата и синовете на Теодор Комнин. Последна излезе Ирина с разплакано лице и потъмнели очи. Тя видя само на няколко крачки от шатъра трупа на стратопедарха Варлаки и се втурна към майка си:

— Мамичко! Ами татко къде е?

Кера Мария задавено хлипаше.

От левия бряг на реката с още по-голямо отчаяние в мъка долитаха викове на гръцки:

— Милост! Милост!

Толкова много пленници българите не бяха заловили и в адрианополската битка. Ромеите сами струпаха оръжието си на няколко големи купчини и после, охранявани от конни стражи, прегазиха реката. Водата стигаше до гърдите им. Те се ловяха един други за ръцете, търсеха опора, за да не се удавят, а когато най-сетне излизаха на брега, пак се подпиряха, за да не се строполят на земята.

Разсипаният, ограбен от куманите стан се изпълни с пленници. Българските стражи завардиха цялата околност, запалиха огньове, за да виждат надалеч. На всички ромеи бе обявено, че стражите ще посекаат и прострелят всеки, който се опита да напусне крайните палатки на лагера.

Стана хладно, слънцето бързо се скри и българите едва успяха да съберат ранените от бойното поле. Имаше неколцина убити български военачалници, ала Иван Асен се развълнува най-много от смъртта на Боривой. В сражението царят не научи за гибелта на ришкия кефалия и когато видя носилката с трупа, скръбно отпусна глава.

В края на бойното поле, до гората, няколко десетки войници копаеха общ гроб. Царят се поколеба къде да поставят мъртвеца — при

убитите боляри, или при войниците, — видя дългата редица трупове със скръстени на гърдите ръце, с посечени лица и си рече: „Земята ражда, земята прибира. Той се роди като парик, стигна до болярско достойнство, ала земята трябва да го приеме пак като парик“.

— В общия гроб — обърна се Иван Асен към двамата носачи.

Стори му се, че с това последно внимание към убития извърши добро дело и ако Боривой може да проговори, ще му благодари.

Към общия гроб се задаваше шествието на свещениците, които придружаваха войската. Те пееха тихо, като че не искаха да нарушат светостта на победата. С малко жертви беше постигната голяма победа.

„За Клокотница тепърва ще се говори!“ — каза си царят и още веднъж погледна бойното поле.

Бледи звезди примигваха по небето. Стана толкова тихо, че ако човек допреше ухо до земята, щеше да чуе как в отсрещното възвишение из невидими пещери и подмоли клокочат подземни води. Клокотът, който бе дал името на селището и на крепостта.

През нощта падна слана и на разсъмване стана необичайно студено.

Пленените ромеи се разбудиха дълго преди да се зазори. Те подскачаха, за да се постопят, някои отиваха при загасналите огньовете на стражите, раздухваха живите въглени, заравяха пръсти в топлата пепел.

По-голямата част от българите бяха ноцували край левия бряг на река Добричка, на няколкостотин метра от бойното поле. Царският шатър беше до самия бряг и Иван Асен през цялата нощ чуваше в съня си еднообразния шум на пълноводната река.

Войводата Михаил Бреговски пръв поздрави царя с новия ден, поклони се и чу плътния Иванов глас:

— Още сега, войводо, отдели от пленниците архонтите и знатните военачалници. Под строга охрана ги доведи тук. А кир Теодор със семейството си нека остане в шатъра...

Михаил не можа да отгатне какво точно бе решил царят, но не попита. Поклони се и мълчаливо се отдалечи. Затова и се нравеше той на Иван Асена, че не се опитваше да се меси в кроежите му, не говореше излишни думи, не се усмихваше угоднически.

Като се изми, царят облече далматиката^[2], накара слугите да извадят от сандъка с походни вещи ниската корона, с която някога бе венчан цар Петър. Короната, изпратена от папа Ипокентий III на Калояна, стоеше в Търнов и нея Иван Асен слагаше в редки случаи.

Багреницата Иван Асен метна на ложето. Тя цялата лъщеше от злато — тънките нишки се преплитаха в красиви орнаменти, очертаваха едри квадрати, в които личаха тъмни двуглави орли. За белия царски кон имаше скъпа покривка, дълга чак до земята.

Двамата коняри усърдно вчесаха едрия жребец, а в това време военните строители бързаха да доизкарат подпряното на лодки дървено мостче през реката.

По мостчето минаха първите ромейски военачалници и архонти. Те вървяха бавно, отчаяни, с превити рамене. Силна стража ги охраняваше. В лагера за тях беше отреден източният ъгъл, гдето ги очакваха няколко десетки войници с копия в ръце.

Царят стана от сгъваемия походен стол, оправи с ръце далматиката, слугите го наметнаха с багреницата и той излезе пред шатъра, където двама млади телопазители държаха поводите на коня му.

Щом Иван Асен възседна своя кон, като един се метнаха на конете си петдесетина телопазители, а четирима тръбачи, с дълги медни тръби, върху бели коне, първи потеглиха към дървеното мостче. Конниците минаваха един по един и се строяваха на другия бряг.

След прекараната в студ и неизвестност нощ бляскавото шествие се стори на пленниците като далечно видение. Те гледаха как красиво се полюляват плащовете на конниците, как Иван Асен ясно се откроява върху белия жребец и мълчаливо се дръпнаха, за да сторят път на идващите.

Тръбачите пак затръбиха, телопазителите очертаха двойна редица и царят спря коня си в средата на стана. Заобикаляха го хиляди ромеи, наемници, латинци, дребни военачалници, а от шатъра през малките пролуки навярно надничаха кир Теодор и децата му.

Иван Асен лекичко повдигна брада и заговори на гръцки бавно, като разчленяваше думите:

— Говоря ви като християнин на християни. Сами чувате, че зная вашия език, а, вярвайте ми, зная и вашите мъки. Няма човек на тоя свят, който да не е страдал. Вашите страдания щяха да бъдат много

големи и нямаше да има никакво спасение за вас, ако не се вслушах в гласа на сърцето си. Искам да сте мои верни приятели, да няма в душите ви злоба към мене и към царството ми, защото човекът, когото зачитахте за свой господар, излъга вашите надежди и като стадо без пастир ще се лутате по божия свят. Върнете се по домовете и навсякъде разказвайте, че аз, синът на стария Асен, приемам под защита всеки, който признае моето царство и вярва в Христа. Четиридесетте мъченици от Севастие, които вчера ми помогнаха в битката, да ви пазят по пътя и да ви внушават добри мисли!

Царят млъкна, с победен поглед обшари притихналото мнозинство и изведнъж викна на български:

— Стражи! Пуснете неволниците! Пожелайте им добър път!

Най-припрените, най-измъчените от пленниците раздвижиха лакти, наведоха глави, сякаш щяха да се втурнат в ръкопашна схватка.

— Елевтерия!^[3] Елевтерия!

Това не беше вик, не беше и радостен възклик. Това беше съдбата им, изречена само с една дума.

Крайните палатки бяха прегазени само за няколко мига, а отворите между тежките коли — разширени от човешките потоци, втурнали се през тях. Вече никой не се обръщаше към средата на стана, гдето беше свитата на българския цар. Страх, че може някаква друга, неумолима заповед да ги спре, се носеше над освободените пленници.

Отеон, който бе успял да се укрие, когато подбираха архонтите и знатните военачалници, се озърташе и се блъскаше в навалищата. Когато излязоха от лагера, и той както всички други хукна с всичка сила.

Иван Асен едва доловимо се усмихваше. Той не се сърдеше на ромеите, загдето нито един от тях не му благодари, та макар с няколко слова, за освобождението си. Ала той знаеше, че още след първите прекосени хребети, още след първата почивка, освен мислите за спасението в ромеите ще се появят и други мисли. И тия мисли царят умело бе насочил в своя полза.

От многоскатния шатър излезе Теодор Комнин. Той беше гологлав, облечен бе в синя туника, никакви украшения нямаше по дрехите му. Като се мъчеше да придаде смирен, покорен израз на лицето си, той се отправи към българския цар. След него пристъпваше

кера Мария. Очите ѝ бяха подпухнали от плач. И тя бе в обикновена дреха, с каквата в Тесалоника не би се показала и пред слугите. Димитриос държеше лявата ѝ ръка и вървеше малко назад, като се криеше зад майка си от погледите на българските стражи.

Престолонаследникът Йоан стискаше устни и плътно притискаше длани до бедрата си. Вървеше като вдървен, не поглеждаше никого. Само Ирина дръзко вдигаше глава и черните ѝ вежди бяха свити гневно. Унижението на баща ѝ я изпълваше с мъка, каквата не бе изпитвала досега. Капка по капка в сърцето ѝ се насъбираше омраза към българите, към българския цар, който надменно седеше на коня си и се усмихваше. Той беше варварин, истински варварин — така беше казал баща ѝ сутринта — и Ирина тръпнеше от ненавист към него. Да можеше да му стори някоя злина, да го накара и той да страда като баща ѝ!

Отначало кир Теодор подви само едното коляно и като че се колебаеше как да постъпи, подви и другото. Коленичи пред българския цар, ниско сведе глава, закри с ръце очите си.

— Бог отсъди справедливо и ме наказва... — глухо рече той. — Потънал съм в грехове. Ти си победител. Можеш да сториш с мене, каквото искаш, ала отново те моля — не прехвърляй гнева си върху семейството ми. Само аз заслужавам унижения и страдания.

Накрая в гласа на Теодор Комнин затрептя искреност, в погледа му се появи чистосърдечна молба.

— Заради децата ни, кирие... — обади се кера Мария.

Тя прегърна Димитриос и заплака.

Престолонаследникът Йоан сложи ръка на рамото ѝ и започна тихо да я успокоява. Ирина притича при баща си. Кир Теодор още беше на колене.

— Татко! — сякаш му заповяда Ирина и той се изправи, без да размисли как Иван Асен ще приеме това.

Ирина улови ръцете му, покри ги с целувки, разхълца се и намерила опора в баща си, хвърли зъл поглед към българския цар.

Иван Асен неприятно присви очи. След като освободи хиляди пленници, той в себе си беше сигурен, че е не само хитър, но и добросърдечен, милостив. А сега дъщерята на Комнин го гледаше, сякаш не баща ѝ, а той е престъпник.

„Тя е още твърде малка, обичта ѝ към родителя е по-силна от всички други чувства“ — оправда я набързо царят и любезно попита на гръцки:

— Как се казваш, момиче?

— Ирина — недружелюбно отвърна тя.

— На български Ирина значи мир. В мир ще живеем с тебе, кир Теодоре — обърна се царят към Комнин. — За тебе и за семейството ти ще отредя хубав дом в моята престолнина. Няма да диря отплата за сторената злина, както не дирех отплата от войниците ти.

Той махна с ръка към тръбачите и смушка коня си. Под тръбните звуци, сподирен от блестящата си свита, Иван Асен се отправи към българския стан. Тук, гдето ромеите бяха нощували два пъти — веднъж като нашественици и втори път като пленници, — щяха да останат поломени копия, изпокъсани палатки и разкаляна земя. Сред тия останки стоеше гологлав кир Теодор и от широкото му, прорязано от дълбоки бръчки лице изчезна изразът на покорство и покаяние.

[1] Алагатор — началник на отделна конна дружина. — Б.пр. ↑

[2] Далматика (лат.ез.) — старинна тържествена царска дреха. — Б.пр. ↑

[3] Елевтерия (гр.ез.) — свобода. — Б.пр. ↑

19.

Хан Итлар бързаше да се върне оттатък Дунава. Куманите щяха да минат през Търнов. С тях тръгна една конна дружина, за да закара в престолнината знатните пленници, тежко ранените български войници и заграбената плячка. На малцината останали боляри от синклита царят съобщи по-скоро да насъберат колкото може повече войници, да повикат под знамената нови болярски дружини, защото след победната битка не биваше да се губи нито ден. Трябваше да се завземат всички доскорошни владения на Теодор Комнин и да се поставят български управители в големите крепости и градове.

На примас Василий Иван Асен писа за закрилата на светите четиридесет мъченици и го помоли от сърце във всички църкви да бъдат отслужени благодарствени молебени. За Ана-Мария и децата царят избра най-хубавите платове и скъпоценности от плячката и по нарочен пратеник с вести за здравето си ги изпрати в Търнов.

Тежкият ромейски обоз Иван Асен реши да използва за своята войска. Повечето коли бяха здрави. Воловете, едри и охранени, по време на куманското нападение се бяха пръснали из околността, но войниците лесно ги събраха.

Отпочинала, войската тръгна по пътя към Адрианопол.

Севастократор Александър не обръщаше внимание на ранената си ръка, но още на първия ден от похода започна да го тресе, цялата му ръка подпухна. Царят насила го накара да потегли към Средец и да не мърда оттам, догде не се излекува. Двамата се простиха пред воините и болярите от царската свита. Александър с мъка се качи на коня. Той и сега не искаше да се предава на болките, да охка, да пътува с кочия или кола.

— Често се обаждай, Сандро! — няколко пъти му напомни Иван Асен.

Пътят за Адрианопол се открояваше на тъмното като разорана нива.

Конниците на болярина Радослав първи стигнаха пред крепостта. Адрианополчани помислиха болярина за самия Иван Асен,

неколцина знатни архонти се завтекоха през отворената врата да му подадат на поднос ключовете на крепостта. Преди няколко дена целият град научи за разбиването и пленяването на кир Теодора. Пуснатите на свобода пленници бяха разнесли из околността славата на българския цар, навсякъде говореха за добросърдечието му.

На неправилен гръцки език боляринът Радослав обясни на архонтите, че великият господар Иван Асен идва след него, нему трябва да поднесат ключовете на твърдината. А когато царят най-сетне дойде и прие ниските поклони на архонтите, обърна се към войводата Радослав:

— Не са сгрешили! Още веднъж трябва да ти се поклонят. Тебе оставям за кефалия на Адрианополската област. Тук ще останат половината войници от отряда ти. Навярно след седмица-две от престолнината ще пристигнат още дружини. Изпращай ги по дирите на нашата войска... Не е зле да обиколиш околностите. Записвай войници, обучавай ги, знам, че това ти приляга!

От Адрианопол българската войска се насочи надолу по брега на Ибъра. Из цялото Беломорие се говореше за битката при Клокотница. „Солунската империя“ вече не съществуваше.

В Дидимотикон царят обяви първата голяма почивка на войската. Тук боляринът Константин бе провъзгласен за кефалия и за управител на областта Волерон^[1].

В крепостта Иван Асен остави два полка от пешаците на севаст Алексей. Войводата Константин сам трябваше да си събере конници.

Едва когато напусна Дидимотикон и тръгна по крайморския път за Тесалоника, царят усети дъха на Беломорието. Топлият повей на вятъра сякаш извираше из самото небе. С радостни крясъци прелитаха птици. Слънчевият блясък заслепяваше очите, несвикнали на толкова много светлина. Шепотът на листата приличаше на дълбока, облекчителна въздишка и царят неволно въздъхваше. Толкова бе хубаво да дишаш с лекота, да знаеш, че гдето и да спреш, няма да срещнеш врагове...

Ала опитът му и обичайната му подозрителност го подсещаха да не си отпуска сърцето. Гърците са уплашени от поражението на Теодор Комнин, архонтите не знаят на кого да се опрат, Ватаци е далече, оттатък Мраморно море, а Мануил Комнин е страхливец, няма никакво влияние сред благородниците и черния народ. Както се бе разчуло за

пленияването на кир Теодора, тъй се знаеше за бягството на неговия брат.

Още с пристигането си в Тесалоника Мануил Комнин се бе обявил за василевс, но какъв василевс щеше да бъде, когато българският цар отиваше към неговата престолнина и отгдето минеше, поставяше свои управители и военачалници.

С отмерени дневни преходи българската войска приближаваше към най-голямото пристанище на Беломорието. От Вромискос до залива оставаха още два дена път и тъкмо там Иван Асен нареди да поемат по разбития, неподдържан път, който водеше за най-източното разклонение на полуострова — прочутата Света гора. Военачалниците недоумяваха, гърците от близките селища се струпаха да видят българския цар.

При крепостта Иерисо войската се настани за дълга почивка, а Иван Асен и първите войводи, придружени само от конна свита, тръгнаха по неудобните пътеки, по които най-лесно минаваха мулета. Тия пътеки се провираха през залесените склонове на Атонската планина, през гъста зеленина, сред която старите круши и клонатите орехи приличаха на мълчаливи стражи.

Там, гдето гората се бе дръпнала, за да стори място на човешкото трудолюбие, се виждаха разлистени лозя, пуснали вече ластари. Прозрачното, чисто небе се синееше над Атон. По-голям пролетен празник от Великден нямаше и царят скрито се радваше, че щеше да обикаля Света гора тъкмо сега.

Още като момче Иван Асен бе виждал из къщи пътуващи монаси от светогорските манастири. Царица Елена ги приемаше като желани гости, даряваше обителите, от чието име те ходеха из селищата, слушаше разказите им за чудеса, станали в атонските манастири.

Запомнил бе Иван преданията за Атон. Още по времето на император Константин Велики там се заселили монаси. В Карея била създадена първата обител и бил построен първият храм. После манастирите се появявали като от божия подбуда, докато цялата Атонска планина се превърнала в свято място, убежище на постници и схимници.

В следобеда на Великата събота Иван Асен пристигна във Ватопедския манастир.

От три страни вековна гора ограждаше манастира, който бе закътан на морския бряг в красивия залив Контес. Между гората и белите зидове на манастира се простираха овощни градини и лозя. Виждаха се високи кестени, дълга редица кипариси, портокалови и лимонови дървета. Най-големият храм в Атон — „Свето благовещение“ — преди две седмици бе чествал своя празник и украсата още стоеше.

Йеромонах Доситей, който някога бе дал последна утеха на умирация цар Калоян и бе придружил мъртвеца до гроба му в Кефаларево, за да се спаси от гнева на Борила, се укри в Света гора. Сега той беше архимандрит^[2] и игумен на Ватопедския манастир. Седемдесет и пет годишният старец посрещна развълнуван българския цар. Неколцина монаси го подкрепяха, сам отец Доситей се подпираше с две ръце на игуменската патерица и гласът му се понесе тънък и измъчен:

— Благословен да си, царю български Иван Асене! Ти идваш в божието име, нека бог неотстъпно бди над тебе!

Царят слезе от коня, пристъпи до игумена. Под сводестата каменна врата на манастира сне походния шлем и ниско сведе глава за благослов.

Още при първите крачки в двора беше почувствал лек трепет. Посещавал е десетки манастири и винаги му се е струвало, че е малкото момче, което царица Елена за пръв път въвежда в света обител. Храмът, килиите на черноризците, застланият с камъни двор — гдето и да обърнеше поглед, мислеше си, че се таи нещо неразбираемо за него, че колкото и години да живее, ще си остане мирянин. Никога не ще може да вникне в света на монасите.

В себе си царят признаваше, че по обвързаност с бога стои много по-ниско, от който и да е истински монах, нищо, че чернецът може да е от неизвестен род. Може би това чувство го караше да дава богати дарове, а не само обичайната му хитрост, с която се оправдаваше в мислите си след някое голямо дарение: „Така винаги ще имам подкрепата на църквата“.

Камбаните на манастирската църква забиха за вечерня.

Скоро щеше да се стъмни и отец Доситей побърза да остави царя да си почине. Монасите се пръснаха в килиите си. Тази вечер те щяха да отслужат света Василиева литургия.

Откакто помнеше, царят всяка година бе стоял до късно през нощта срещу Великата събота. Знаеше цялата служба и все пак се вълнуваше.

Двете крила на царските двери бяха извадени и сложени в олтара. Там щяха да стоят до вечернята на Светлата събота.

Снажен тъмноок йеромонах водеше службата. След разпус на полунощницата той отвори завесата и запали голяма свещ. После застана на царските двери и подкани с възглас всички да запалят свещите си.

Към изхода на храма първи се отправиха певците. Камбаните бавно забиха. С кръста и евангелието в ръце йеромонахът излезе от олтара, следван от млад черноризец, който носеше иконата на възкресението и сребърната кадилница.

Монасите и дошлите за службата миряни тръгнаха на кръстен ход.

„Воскресение твое, Христе спасе...“ — пееха всички стихирата на шести глас. Пламъчетата на свещите се люлееха и примигваха. Сред тях със златно сияние проблясваше големият кръст.

Йеромонахът спря пред западната врата на църквата, постави евангелието, иконата и кръста върху застлан със скъпа покривка аналой^[3]. Камбаните спряха да бият и в тишината на молитвената нощ се разнесе гласът на йеромонаха:

— И о сподобитися нам...

После той зачете утринното евангелие. Думите, изречени на скоропоговорка, се стопиха, изгубиха се. Гласът му стана тих и недоловим...

В края на дванадесетия час плътни гласове запяха тропара на възкресението „Христос воскрес“.

Иван Асен стоеше зад първите редици на монасите и с ръка пазеше завет на нежното пламъче. От майка си знаеше, че е лошо знамение да ти угасне великденската свещ, и той не смееше да си поеме свободно дъх...

Службата беше изморителна, ушите пищяха от песнопенията и възгласите. В чест на царя отец Доситей бе наредил българи монаси да четат и пеят на български. Старецът бе взел върху себе си всяко

последно неодобрение и укори на отците от протатона^[4]. Едва когато йеромонахът, ритайки затворената врата на църквата, започна високо да произнася прочутия Давидов псалом, Иван Асен изправи глава.

„Повдигнете, двери, горницето си, повдигнете се, вечни двери, и ще влезе царят на славата!“

— Кой е тоя цар на славата? — с думите на псалома питаше йеромонахът и Иван Асен затаи дъх.

Той бе победил при Клокотница, над него се бе вдигнало горницето на вечните двери, за да влезе той — царят на славата!

„Цар славы!“ — повтаряше в Иван Асена силен, властен глас. Така се наричаше сега сам и беше сигурен, че в тая великденска нощ бог му подсказа как ще го зоват по цялото царство.

— Кой е тоя цар на славата? — отново питаше йеромонахът и бързаше да си отговори с псалома: — Господ на силите. Той е цар на славата!

На втория ден на Великден Иван Асен напусна Ватопедския манастир. Неудобните пътеки го поведоха към южните склонове на Атонската планина.

Топеше се синевата в безоблачното небе. Клепалата на невидими църквици долитаха като приветливи гласове из глъбината на леса.

Леко дишаше царят. Пълна беше душата му. Очите му диреха зад завоя зидовете на лаврата „Свети Атанасий“.

Не бе тръгнал Иван Асен из Атонската гора, не идваше в лаврата, за да го посрещнат с почести, да показва своята власт. Дойде, воден от чистото, хубаво желание да се поклони като християнин на светите места, да си отдъхне след битката и похода.

Камбанният звън от храма „Свето Благовещение“ на лаврата го извади от състоянието на тиха мечтателност. Царят спря коня и обърна очи на юг.

Зад дълбокия залив Агион-Орос, зад сивите купчини на полуостровите Лонгос и Касандра се синееше Олимп...

След манастира „Свети Атанасий“ идваше ред на най-важното място в Света гора — Карея, — гдето бе седалището на протатона, управата на всички атонски манастири.

Три пъти в годината в Карея ставаше голям събор, ала на Великден се стичаха най-много хора. Единствената улица на манастирското селище — Кривата улица — в тия дни беше непроходима: лавки, дъсчени закрития за стоката, големи върбови кошници с плодове. На два езика ечаха подвикванията на търговците, дошли още преди седмица с по няколко натоварени мулета.

Монасите не отстъпваха на търговците по съобразителност и по хвалене на стоката. Кой, дошъл в Карея, няма да купи светогорска иконка с лика на светията покровител, броеници или хубаво седефено кръстче!

Вестта, че българският цар обикаля атонските манастири, отдавна бе долетяла в Карея и още когато Иван Асен бе в лаврата, старците от протатона се събраха, за да решат как да посрещнат високия гост. Нарочни хора бяха изпратени в лаврата, за да преведат царя и придружвачите му по най-преките пътеки.

Заведоха го в килията, гдето някога отсядаха ромейските императори. На вечерята поднесоха ястия в златни съдини, в голяма златна чаша му наляха старо вино.

Тук царят за пръв път си помисли, че е вече време да реши съдбата на епирското деспотство. Разбира се, можеше да превземе Тесалоника, да плени Мануил Комнин. Ала така щеше сам да си създаде грижи. По-добре бе да държи в зависимост един слаб и страхлив деспот и когато е необходимо, да го противопоставя на Никея, отколкото да влезе сам в гръцки води и да се увлече от стремежа на Теодор Комнин за отвоюване на Константинопол. Сега българското царство бе в най-приятелски отношения с латинците и Иван Асен виждаше, че ако постъпва умело, ще може да насочва съдбините на околните държави.

Севаст Алексей замина за Тесалоника като велик пратеник. Мануил Комнин трябваше да положи пред него като представител на българския цар клетва, че ще е зависим от Иван Асена, че се отказва от титлата василевс и че се задължава всяка година да плаща данък на своя върховен господар. Севаст Алексей не трябваше да преговаря, а да диктува условията на кир Мануил. И друго поръча Иван Асен на пратеника: да доведе с добро или насила владетеля на Мелник — деспот Алексей Слав. Нали с царя са близка рода, да се видят, да си поговорят...

В Карея Иван Асен не можеше да се отърве от приказливите игумени. Те го посещаваха в килията, изричаха дълги благословии и умело подхвърляха, че от векове има обичай всеки голям владетел, дошъл в Атон, да дарява села и зависими люде на манастирите.

Иван Асен повика двама бързописци и ги накара да напишат новата му грамота:

„Благоизволи царството ми да дари на светия манастир на пресветата Богородица, наричана Ватопедска, който се намира на Света гора, селото, наречено Семалто, което лежи в Серската област, така щото това село заедно с людете му и с всичките му правдини и стаси и прилежащия доход да го владее този честен манастир със самовластна и неутолима власт, докато живее царството ми...“

На другия ден двама боляри от царската свита занесоха грамотата в манастира.

Протоигуменът се зачуди, когато Иван Асен поиска да го заведат в най-добрата свещоливница, и сам подбра чист восък за четири невиджани по големина свещи. Висока пет лакътя, първата отлята свещ приличаше на малък бор с окастрени клони. В горната част царят нареди да залепят иконка на свети Георги и едва тогава протоигуменът разбра какво е намислил Иван Асен.

Наближаваше Гергьовден, празникът на Зографския манастир, който открай време минаваше за средище на българските монаси в Света гора.

Останалите три свещи Иван Асен поръча за Ватопедския манастир, за лаврата и за храма „Успение Богородично“ в Карея. В Зографската обител царят реши да отиде с малцина придружвачи. Пътуването нямаше да е леко. Пътеките минаваха през най-залесената част на планината.

Алексий Слав пристигна в Карея заедно със севаст Алексий. Още щом научи за поражението на Теодор Комнин при Клокотница, той подири закрила зад високите крепостни стени на Тесалоника. Там не му провървя. Мануил Комнин гледаше с подозрение братовчеда на българския цар. Направо му каза, че няма да плаща за неговите грехове.

Макар че от шест години кир Мануил бе сгоден за Асеновата дъщеря Мария-Белослава, той знаеше, че това няма да му помогне, и побърза да приеме условията, които Иван Асен му поставяше. Негови стражи повикаха Слав и го предадоха на севаст Алексия с вързани ръце, като да беше престъпник.

Алексий Слав завиждаше на Иван Асен и не знаеше как ще изтърпи срещата с него. Докато го чакаше в манастира, не излезе от килията си. Не излезе и когато един предобед по шума и суетнята на двора разбра, че Иван Асен се е върнал от Зографския манастир.

Царят бе доволен от посещението на старата обител и от отпразнуването на Гергьовден. Поклони се на чудотворната икона на свети Георги, остави богати дарове и голямата свещ с лика на светеца, издаде грамота за точно определяне границите на манастира, обеща да построи каменна кула.

Севаст Алексий го зарадва с добра вест, показва му клетвената грамота, с която Мануил Комнин заявяваше, че ще носи само титлата деспот и че признава върховната власт на христоролюбивия господар Йоан. По севаст Алексия Мануил Комнин запитваше дали най-сетне ще се състои сватбата му с Мария-Белослава.

Царят се засмя, като слушаше севаст Алексия:

— Ще има още да чака. Не ни е сега до сватба! А деспот Слав покани от мое име на обедната трапеза, там ще поговорим...

Масата бе поставена на двора, под големия разклонен орех. Слънцето не можеше да пробие с лъчите си гъстата сянка и лек хлад се бе утаил около старото дърво.

Протоигуменът канеше царя да опита меда, да вкуси от пряското сирене. Иван Асен мислеше вече да изпрати някого от слугите за деспот Слава, когато към трапезата се зададе възрастен човек със затворено, смръщено лице. Той бе облечен като ромейски благородник, само че нямаше никакво оръжие и бе гологлав, както се полагаше на човек, на когото са отнети званията и владенията.

Слав приближи към оная страна на масата, гдето седеше Иван Асен, и без да вдига глава, се отпусна на колене. Не помнеше да е стигал до такова падение, не бе търпял унижения, но сега му се струваше, че малко дни му остават да живее и трябва да свиква с мисълта за смъртта. Беше се уморил да живее, да се въздига и да пада,

да се тревожи и да дири радости и развлечения. Тая умора бе проникнала в кръвта, в мислите му.

— Седни на трапезата и не се сърди, драги ми братовчедо Алексие, че по толкова странен начин те поканих да дойдеш в Света гора.

Царят говореше любезно, с любопитство оглеждаше някога прочутия деспот.

Алексий Слав не отрони ни слово и когато седна на трапезата. Не посегна към ястието, не видя дори, че поставиха пред него пълна купа с вино.

— Да не си болен, светли деспоте?

В гласа и думите на царя имаше загриженост, но споменаването на чина му накара деспот Алексия още по-горчиво, още по-мъчително да почувства падението си.

— Болестта ми е неизлечима, царю Иван Асене — тихо, без да вдига поглед, рече Слав. — Позволи ми в Търнов да дочакам сетния си час...

„Бог го е наказал — помисли си Иван Асен. — Нека отиде в Търнов.“

Той го съжаляваше, но в същото време го презираше. Не можеше да понася хора, които цял живот се мъчат да се докопат до онова, което не заслужават нито по разум, нито по характер.

Сега земите на Алексий Слав се вливаха в българското царство, изчезваше сетната следа от разпокъсаните владения на българските земи. От днес щеше да има един български господар!

— Драго ще ни бъде да те виждаме всеки ден в Търнов — рече царят и Алексий Слав още по-ниско се наведе над масата.

[1] Волерон — област между долните течения на Марица и Места. — Б.пр. ↑

[2] Архимандрит (гр.ез.) — православен монах със сан, по-долен от епископ. — Б.пр. ↑

[3] Аналой (гр.ез.) — висока тясна масичка с полегата повърхност в черква за поставяне на икони и книги. — Б.пр. ↑

[4] Протатон (гр.) — в древността игуменът на Карейския манастир носел титла прота, т.е. първи между игумените на манастирите, а съветът при него се е наричал протатон. — Б.пр. ↑

20.

Дойде време Иван Асен да напусне Света гора.

В Иерисо войската с нетърпение чакаше пристигането му. Доста почиваха войниците. Време бе да тръгват по прашни и далечни пътища.

Царят поръча на войводите походът да е умерен, дори бавен, за да не се изморяват войниците и конете. Отправяха се вече към арбанашката земя.

Когато войската минаваше край Тесалоника, Иван Асен заповяда да не спират. Мануил Комнин трябваше да разбере, че е зависим от българския цар и че с него Иван Асен няма да дели трапеза и да го зачита за роднина. Кир Мануил беше страхлив и това щеше да подейства. На архонтите, които притичаха да се поклонят, царят отвърна любезно, дори по единия от тях му изпрати „много здраве“.

Иван Асен спря за по ден-два в градовете Воден, Битоля, Охрид и Струга, за които бе слушал от малък. В Арбанон^[1] войската остана една седмица и както във всички крепости, край които минаваха, и тук царят остави няколко дружини. Като си помислеше колко са далече тия земи от Търнов, необясним страх се вмъкваше в сърцето му. Навярно и тук щяха да се намерят противници на неговата власт. Още сега той трябваше да реши как по-здраво да свърже далечната Арбанашка област с търновския престол. Решението дойде ненадейно. В Арбанон войводата Михаил съвсем лесно настани войските, издири Асенови привърженици сред местните благородници и търговци.

Кой друг, освен Михаил щеше да управлява умно и справедливо просторната област? И добър военачалник беше Михаил Бреговски, ще създаде няколко отряда и още в началото ще пресече всяко зломислие.

Едва когато отидоха в крепостта Кроя, царят каза на Михаил решението си. Войводата леко въздъхна и рече бавно, както си говореше:

— С божия помощ, ще се потрудя, господарю. Само че не в Арбанон, а тук, в непристъпната Кроя, ще се установя.

— Както Радослав ще отговаря пред мен за Беломорието, така ти ще си мой наместник във всички тукашни земи.

Повече от половината воители се стопиха по големите крепости и градове. На много места царят остави управителите, назначени от Теодор Комнина, които му се заклеха във вярност. Така голяма част от местните благородници минаха на негова страна, като запазиха своите права и владения.

— Изглежда ще се върна в Търнов само с една дружина конници — усмихна се доволно царят.

За пръв път от времето на цар Симеон толкова много земи влизаха в границите на царството тихо и кротко, без продължителни и изтощителни войни.

„Цар славы...“ — мръдна устни Иван Асен и тутакси се озърна, да не го е чул Михаил. Не искаше да изрича онова, което беше неговото най-скъпо, най-хубаво преживяване...

Адриатика... Бързи, едва забележими тръпки в далечината и високи вълни, които равномерно налитат върху брега... Колкото и еднообразна, тая гледка не омръзваше на царя. Той крачеше унесено, ботушите му оставяха следи по влажния пясък. Беше му леко, приятно. Като обръщаше ту едната, ту другата страна на лицето си срещу вятъра, Иван Асен радостно примижаваше.

Придружвачите му и благородниците от околностите на Драч, събрани край морския бряг, гледаха царя и се чудеха докога ще върви сам, като замаян. Не е ли време вече да се прибират в града?

И тук посетителите не оставяха на мира Иван Асена. Благородниците се мъчеха да измолят някоя облага, търговците искаха да научат какви ще са новите вносни мита.

От Дубровник дойдоха трима пратеници, донесоха богати дарове и надълго обясниха на царя кой владетел какви грамоти е издал, за да улесни търговията с „републиката на свети Власий“^[2], която, макар и зависима от Венеция, сама уреждаше търговските си дела.

Иван Асен обеща на пратениците, че и той ще им даде такава грамота.

За към Търнов царят избра друг път, през други селища и крепости, отгдето минеше, посрещаша го с камбанен звън, ниски

поклони и радостни възгласи. Архиепери го благославяха, занаятчии и търговци го даряваха с най-хубавите си стоки. Където и да спреше Иван Асен, все намираше по някой войник, освободен при Клокотница. Хората се надяваха на мир и спокойствие.

„Мир“ — десетилетия вече тая дума не бе прозвучавала в истинския ѝ смисъл. Имаше години на затишие и все пак това бяха само примирия, приготовления за нови битки...

В Средец Иван Асен се отби да види брат си. Раната на Александър вече зарастваше. Севастократорът забеляза промяната в погледа, в трепетната усмивка на царя, която бе станала още по-бърза и неуловима.

— Гледай да не се развали годежът на Елена с малолетния латински император — подхвърли в последния разговор Александър.

— Недоумявам, защо?

— По договора трябва да отвоюваш земите, които Теодор Комнин е откъснал от Латинската империя.

— Сторих това.

— ... И да ги върнеш на хлапака император!

— Е, малко ще почакаат. Или пък много ще трябва да почакаат — усмихна се Иван Асен. — Нямам намерение да засилвам измършавялата им държава. Ако пожелае, мога да ги изтикам от Константинопол.

— Латинците разчитат на помощта на западните държави и на папата.

— Разчитат и на моята помощ. Каквото им заповядам, това ще сторят. Като бях в Света гора, дойде ми наум да пренеса в Търнов мощите на прочут светец. Тъй и престолнината ще се прослави, и навсякъде по царството ще научат колко много държа на Христовата вяра. А вярата, Сандро, е най-сигурната основа, върху която царете градят своята власт.

Александър го изслуша внимателно. Брат му се канеше да поиска от константинополските латинци мощите на света Петка от Епиват. Това беше една от най-ценните реликви на латинската държава. Иван е много умен и хитър. Още в Берлад бе забелязал това и вместо да му завижда, само му се възхищаваше.

И така от Средец замина вестител до Константинопол за мощите на света Петка, защото царят на българите и гърците Йоан Асен вече

два пъти сънувал светицата и тя му казала съвсем ясно: „В Търнов трябва да ме пренесат, там е истинското ми място“.

Иван се връщаше!

Ана-Мария радостно пляскаше с ръце, играеше си с петгодишната Елена и припяваше:

— Иде, иде татко!

Наскуча се напоследък в двореца, омръзнаха ѝ приказките на Оприка. Старата дойка умееше да разказва разни небивалици, да забавлява двете царски дъщери, че и Ана-Мария. По някои белези Оприка отгатваше бъдещето и царицата малко се плашеше от нея. Струваше ѝ се, че дойката, ако поиска, може и магия да направи. Ето тя и сега прекъсна забавлението.

— Господарке, бял гълъб прелетя над двора, вече съвсем близо е нашият господар!

Наистина, как да не вярваш в пророчествата на Оприка, когато сам началникът на дворцовата стража влезе и съобщи:

— Великият господар е изпратил гонец. Войската приближава към Търнов. Шествието тръгва, отец Василий пита дали царица Ана ще излезе.

Как да тръгне с двете деца, да чака по завоите на пътя, да се визира в далечината. По-добре тук, в двореца, да посрещне Иван.

Ана-Мария каза на военачалника да я извини пред отца Василия, че Тамара не е твърде добре и не смее да я изведе толкова далече, а да тръгне без децата нито е редно, нито тя самата иска. Преди това още Оприка беше накарала Тамара да полегне в стаята си.

— Какво е на момиченцето ми? — попита на маджарски Ана-Мария.

Тамара се усмихна, наведе главичка и погледна майка си под очи. В тъмните ѝ зеници се появи игриво, макар и не твърде весело пламъче.

— Мамичко!

Ана-Мария я прегърна и зашепна на ухото ѝ:

— Ще помолим татко ти да ни пусне в Естергом поне за един месец. И Елена ще вземем. Да видиш реката там каква е голяма! И какви ладии плуват по нея... Ох!

Тамара се обади със слабичко, неуверено гласче:

— Ти, мамичко, научи Илонка поне малко на маджарски. Иначе в Естергом ще ѝ се смеят...

Ана-Мария и сега, както много пъти напоследък, се учуди на ума на дъщеря си. Само че е болнава, дано божията майка я изцери. Елена не задържаше в паметта си маджарските думи и царицата се укоряваше, че докато дъщеря ѝ беше малка, докато още бърбеше несвързано, не я научи да говори на тоя език. Сега по заповед на Иван йеродякон Саватий обучаваше Илонка по гръцки и латински. Бъдещата невяста на Балдуин II трябваше да знае езика на империята и езика на ромеите.

Дойката Оприка не закъсня да дойде в ложницата.

— Трябва да те облечем, господарке. Няма време...

В ложницата настъпи шум, какъвто отдавна не се бе вдигал. Постелничните моми, прислужничките на царицата не знаеха кое где да търсят, така много ги изплаши с бързите си заповеди Оприка. Никой не смееше да противоречи на старата дейка, нея слушаше и самата царица.

— Гребените! — произнасяше Оприка и веднага два големи гребена от слонова кост се гмурваха в косите на царицата.

— Мрежата! — пак прозвучаваше гласът ѝ и тънката като паяжина златна мрежа само след миг прибираше косите на Ана-Мария.

Лицето на царицата беше бледо. Оприка сложи малко венецианско червило на бузите и на устните ѝ. Тя не разрешаваше всеки път да се хаби червилото. Ала сега Ана-Мария трябваше да бъде красива, много красива.

Нагласиха и царските дъщери. Елена не можеше да понася аксамитената дреха с твърда яка и се мръщеше.

— Потрай, гургуличката ми, татко трябва да те види пременена, да ти се порадва! — галеше я по страните Ана-Мария.

Оприка излезе от двореца и отиде чак горе на хълма. Ана-Мария се показа в малкото дворче и тъкмо в това време се разнесе камбанен звън. „Свети Димитрий“ известяваше на цялата престолнина, че царят и победната му войска вече влизат в града.

В първия миг Ана-Мария забрави да се прекръсти. Едва когато на тежкия камбанен звън започнаха да пригласят клепалата на няколкото болярски църквици от Трапезица, тя прехапа устни, стори

кръст първо, както я бяха учили от малка, с цяла ръка, а после с три пръста. Събра ръце, притисна ги до гърдите си тъй, че върховете на пръстите опираха в малката ѝ брадичка, и се замоли страстно, от душа, за здравето на Иван.

„Амин! Да бъде!“ — гърмеше в ушите ѝ камбанният звън.

Тоя звън се усилваше, ставаше все по-плътен, по-тържествен. На Ана-Мария се струваше, че с всяко залюляване камбаната се приближава към Царевец и ще спре над самия дворец точно когато Иван стигне до северния вход.

Роговете на стражите се изгубиха в камбанния ек като слабо подвикване, чу се пръхтене на коне, но Ана-Мария нямаше сили да се спусне към входа. Оприка я диреше из целия дворец, Елена ѝ помагаше и звънко викаше:

— Няма я! Няма я тук мамичка!

— Света Богородице! — възкликна дойката, като надникна в дворчето и видя царицата. — Ами че господарят идва!

Тя прегърна царицата през раменете, после бързо я разтри по слепите очи.

— Съвземи се, господарке! Не се оставяй радостта да те замае!

Иван Асен не дочака телопазителят да разтвори докрай вратата. Знаеше где да дири Ана-Мария и децата — в ложницата. Запъти се натам и възкликна от учудване, като видя жена си в ходника.

— Ано!

— Иван... Витяз мой... — на маджарски отвърна царицата, улови царя за ръцете, цялата зачервена, с щастливи, блестящи очи.

Толкова хубава, така развълнувана той не я беше виждал от първите им съпружески дни и неволно си спомни как я взе на ръце и я внесе в ложницата. Така би сторил и сега, ако малка ръчичка не го бе уловила за дрехите.

— Татенце!

— Годеницата! На татко момичето!

Иван Асен вдигна Елена, силно я целуна, после целуна Ана-Мария по устните и притисна главата ѝ до лицето си, като през цялото време държеше Елена с дясната си ръка.

— Салве, цезар! — припомни си Елена думите, които сутринта йеродякон Саватий и бе повтарял и ѝ бе внушил да ги каже като поздрав към баща си.

Царят чак изви глава. Сякаш не петгодишната му дъщеря, а възрастен учен човек бе заговорил. Той се сети, че Саватий е научил Елена, и бързо я целуна:

— Умното ми момиче! Цариград ще се зачуди каква дъщеря имам!

Оприка доведе Тамара от ложницата и Иван Асен пусна Елена на пода. Видът на голямата му дъщеря го разтревожи, ала когато Тамара му се усмихна и го изгледа радостно, той забрави всичко, наведе се, приклепна и я остави да го прегръща и целува.

Тъмните завеси бяха спуснати и полуздрачът покриваше ложницата. Беше тихо и Иван Асен си мислеше, че тая тишина, ласките на Ана-Мария и радостните гласчета на дъщерите бяха му липсвали много. Сега той пак можеше да почива в мекото ложе, да чете библията и да се занимава с неизбежните царски дела.

Навярно Ана-Мария бе излязла, когато Иван Асен още е спял дълбоко. Леглото беше неоправено и тъкмо тия разхвърляни завивки, праметнатата на стола Анина дреха го накараха най-добре да усети, че всичко е постарому, че въпреки големите промени в държавата животът в двореца си тече както преди.

„Ами мощите на света Параскева?“ — мълком се запита той.

Защо да не разшири сегашния параклис, да построи истинска дворцова църква? Ще я посвети на света Петка-Параскева и самата светица ще се нарича не Епиватска, а Търновска, по името на престолния град.

Приятната му сънлива отпуснатост за миг изчезна. Царят пъргаво стана, облече се, вчеса брадата си и излезе в ходника.

Работната горница бе почистена, всички познати предмети бяха на местата си.

Иван Асен седна, издърпа от купчината венецианска хартия голям лист, подстри едно перо и се опита да начертае с криволичеща линия пътя, който измина след Клокотница. Малките крепости отбелязваше с едва видими колелца, именувахе ги със ситни буквички, а важните селища и твърдини означаваше с едри триъгълници и като истински калиграф изписваше названията им. Получи се дълга, оплетена линия.

Отвъд Маториевите гори се простираха обширни области. Трима верни наместници имаше царят там: брат му Александър в Средецкия край, боляринът Радослав в Беломорието и Михаил Бреговски в Кроя. Всеки от тях управляваше земя, колкото Иван Асен завари, като се върна от изгнание, дори повече.

Мануил Комнин се свиваше в Тесалоника, сърбите се вслушваха във всяка Иванова дума, а латинците не смееха да му противоречат.

Поколенията трябваше да знаят всичко това, да остане то във вековете, написано с гранитни слова.

„Знам какво е нужно!“ — здраво улови царят пачето перо, обърна другата страна на листа и с едри букви написа появилите се в ума му думи.

В новата църква бяха вградени две колони, които Иван Асен бе забелязал по време на пътуванията си и бе наредил да се докарат в престолнината. Едната имаше надпис „крепостта Родосто“ — навярно Симеон, както обясняваше примас Василий, я е въздигнал. Другата беше от прочутия хан Омуртаг. На гръцки език Омуртаг заявяваше, че е съградил преславен дом на Дунава и е направил могила между стария и новия си дом. На тази могила поставил колоната с надпис. Иван Асен беше запаметил завършъка на надписа и обичаше да си го повтаря. Дълбок смисъл се криеше в думите на хан Омуртаг: „Човек, дори и добре да живее, умира и друг се ражда. Нека роденият покъсно, като разглежда тоя надпис, си спомня за оногова, който го е направил. А името на владетеля е Омуртаг, велик хан. Дано бог го удостои да преживее сто години“.

С тая мисъл хан Омуртаг надникваше в душата на Иван Асена и му загатваше: „И ти ще си отидеш от тоя свят, приятелю. Запомни от мене — остават само доброто име и добрите дела. Съзиждай, изграждай!“.

За новата църква майстор Драган избра и постави още четири колони, но само една беше от гладък мрамор, лъсната, нагласена за надпис като Омуртаговия. По-рано царят си мислеше на тая колона майстор Драган да вдълбае годината на изграждането на църквата и името му, но сега, след Клокотница, той най-добре разбираше какво трябва да заговорят връзаните в мрамора редове.

„Ще е по-хубава и от Омуртаговата колона!“ — радваше се Иван Асен и вече виждаше как току-що написаните на хартия думи се

превръщат в дълбоки, незаличими следи...

[1] Арбанон — сега гр. Елбасан в Албания. — Б.пр. ↑

[2] В западните страни дубровнишката република била наричана рагузанска република. Свети Власий бил смятан за покровител на републиката. — Б.пр. ↑

21.

Денят за освещаване на новата църква бе оповестен отрано — неделята на всички светии. Така вестта щеше да проникне и в най-отдалечените краища на царството, да дойде всеки, който поиска.

Иван Асен с мъка потискаше любопитството си да види как майсторите са изградили отвътре църквата, какви са стенописите, как майстор Драган е изчукал надписа, който му поръча. Ала си припомни, че навремето каза на четиримата строители да направят църквата тъй, както умението и сърцето им подсказват. До последния миг не желаше да се меси в тяхната работа.

В ума си таеше своя, никому неизказана мисъл: тая църква ще е дар на бога. И бог, и сам той, българският цар, заедно ще надникнат в завършената постройка, заедно ще приемат големия строеж. Защото за царя църквата бе повече от богоугодно дело. Тя щеше да бъде посветена на четиридесетте мъченици от Севастие, които му помогнаха в битката. В нея ще бъде неговата, Иван Асенова колона.

Когато оставаха само няколко дена до освещаването, царят повика йеродякон Саватий и подробно го разпита какъв ще е обредът. С пеещия си глас, като вдигаше с изискани движения добре гледаните си ръце, йеродяконът разказа за реда на службата. Той беше най-ученият измежду духовниците, които примас Василий бе насъбрал край себе си, и знанията му учудваха царя. Затова често го канеше да беседват за занимателни случки от историята, говореха не само за църковни, но и за светски дела. Младият йеродякон отговаряше на всеки въпрос точно и смислено.

В църквата сред тамяновия дим и нескончаемото песнопение на псалтовете Иван Асен гледаше с широко отворени очи, за да не изпусне нещо от службата. Ана-Мария с децата бе застанала вляво, в женската част на църквата. И тя не откъсваше поглед от примас Василия. Върху архиепископските дрехи старецът бе облякъл широка бяла риза, която стигаше чак до петите му. Тъй повеляваше обичаят. Уловил с две ръце дълъг повече от десет лакътя прът, той обикаляше подред всички ъгли на църквата.

Краят на пръта бе обвит в бяло платно, натопено в свето миро, и с него примасът правеше кръстен знак във всеки ъгъл, за да прогонва злите духове.

Псалтовете неотстъпно вървяха след отца Василия. Богомолците, повечето боляри и малко търговци, ниско свеждаха глави. Сведе глава и царят, когато примасът приближи към източния ъгъл на църквата.

Още когато влизаше, Иван Асен забеляза в притвора свежите багри на стенописа, но не можа добре да разгледа четирите реда на календара, гдето бяха изобразени отделните месеци.

„Майстор Драган се отличи!“ — каза си царят.

Образописецът имаше много ученици, в десетки църкви бе рисувал стенописите, ала тук беше вложил цялото си майсторство. Това личеше и в особеното, не както в другите храмове подреждане на отделните сцени, и в ярките цветове, и най-вече в изписаните фигури. Те бяха като живи. Светците се показваха в най-яркия си лик. Дори тези, които страдаха, не се свеняха да покажат страданието си.

Царят издебваше всеки миг, когато примас Василий четеше евангелието, за да огледа още веднъж отсрещната стена, да потопи поглед в потока от багри, лица и пъстри облекла. От царския трон той не можеше да различи в първите редици на богомолците майстор Драгана, видя само стария майстор Богой и приветливо го погледна, притвори клепки в едва забележим поздрав.

Църковната служба ту вървеше на бързи, шумни преходи, ту се проточваше с еднообразни песнопения, дрънкане на кадилници и четене на евангелието. Като че седмици и месеци минаха до последния тържествен миг.

Свещениците и дяконите раздраха на дълги ивици бялата риза, с която бе облечен примасът, и всеки богомолец получи по едно парче. Всички вярваха, че поставено зад иконостаса, то щеше да има сила по-голяма от тая на светена вода, щеше да помага при болести, да предпазва от нещастия.

Сега вече в пълно архиепископско облекло, Василий излезе от малката врата на олтара и се отправи към мраморната колона до входа. Голям бял плат закриваше издълбания надпис и примас Всаилий с широк замах го дръпна.

— Вечная слава! — запя той и всички духовници — свещеници, дякони, митрополити и игумени — заедно с псалтовете запяха

славословие.

Василий се обърна към царя, като че искаше одобрение от него, после вдигна глава и високо, с треперещ старчески глас зачете на всеослушание надписа:

„В лято 6738, индикт III аз, Иван Асен, в Христа бога верен цар и самодържец на българите, син на стария цар Асен, съградих от основи и украсих изцяло с живопис пречистата тази църква в името на светите четиридесет мъченици, с чиято помощ през дванадесетата година от моето царуване, в която се изписваше този храм, излязох на бран в Романия и разбих гръцката войска, а самия кир Теодор Комнин взех в плен с всичките му боляри. И завладях цялата му земя от Одрин до Дра — гръцка, още арбанашка и сръбска: само градовете около Цариград и самия този град владееха латинците. Но и те се покоряваха под скиптъра на моето царство, понеже нямаха друг цар, освен мене и благодарение на мене прекарваха дните си, защото така повелява бог, а без него ни дело, ни слово се изпълнява. Нему слава вовеки, амин.“

Иван Асен гледаше бледосивия мрамор на колоната и в ушите му като с гласовете на десетки певци звучаха думите на Давидовия псалом: „Цар славы... Цар славы...“.

Богомолците се дръпнаха, отвори се широка пътека и Иван Асен тръгна към изхода. В притвора пак видя стенния календар, вдигна глава и изгледа образа на света Елисавета Млекопитателница. Тя държеше младенеца Йоан и приветливо срещна царевия поглед.

Просторният двор на църквата гъмжеше от народ. Гласовете постепенно утихнаха, дори към реката, гдето свиреше гайда, се възцари тишина. Народът затаи дъх. Стройната фигура на Иван Асен, златната корона и вдигнатият нагоре поглед като че бяха част от оня тържествено тайнствен обред, който освещаваше най-хубавата в царството църква. В тая църква бе въплътена голямата Асенова победа...

От същите чувства тръпнеше и майстор Драган. Той се спотайваше сред мнозинството и се вълнуваше не по-малко от самия Иван Асен.

Толкова много църкви бе стенописвал майсторът, толкова много капители и колони бе издялал и нито веднъж не бе почувствал трепетно желание да остави името си. Когато започна да дълбае надписа на цар Иван Асена, той удряше с чука върху длетото и му се струваше, че всеки удар скъсява дните му, че ще дойде страшният, смъртният миг, когато нищо няма да остане от него. А царят изправяше тая колона от мрамор и нищо не можеше да попречи на вкаменената слава, тъй както никой не бе попречил на хан Омуртаг чрез своята колона да надживее столетията. Защо тая слава да се пада само на царете? Не вършеше ли и той, Драган, дела, достойни за безсмъртие?

Майсторът ту пребледняваше, ту гъста руменина обливаше лицето му. Нито веднъж не го бяха укорявали в славолубие, в нескромност, но сега сякаш някой улови ръката му и между третия и четвъртия ред на Асеновия надпис той издълба с тънички, сблъскани една в друга букви своето име: „Аз, Драган, писа“.

От пръв поглед буквите не можеха да се забележат, а надписът започваше доста нагоре. Ала след време някой ще се взре по-внимателно и ще прочете неговото име...

Как щеше да се отнесе царят към дързостта на майстора?

Който погледнеше издълбаните слова, не можеше да не се възхити. Сравнение не можеше да става между Омуртаговия надпис на гръцки и плетеницата, която бе извезал Драган, и бе накарал гладкия, бездушен мрамор да заговори с победния глас на цар Асена. Заради това майсторът имаше право да се открие на идните поколения.

Стенописите ще се олющят, влагата ще ги похаби, Христов враг може да ги унищожи, а мраморната колона тъй ще остане във вековете. Чрез Асеновия надпис щеше да живее и стенописецът, каменоделецът Драган.

„Боже, ти си безсмъртен! Не се присмивай на слабостта ми! И ние, бедните люде, както и царете, страдаме от мисълта за тленността на делата си...“ — шепнеше си майсторът и притиснат от тълпата, едва си поемаше дъх.

Напразно старият майстор Богой диреше в навалицата верния си приятел. Драган сплиташе пръсти, притискаше ръце до гърди и не

откъсваше поглед от стройната фигура на царя. Струваше му се, че двамата се гледат през скупчения народ и всеки бе сигурен, че той има по-голямо право да надхвърли границите на земния си живот и да заговори на бъдещите поколения.

Големите барони, съветници на малолетния император, отговориха на Иван Асена, че с височайше удоволствие ще предадат на българския цар мощите на света Параскева от Епиват. Те винаги са искали да покажат по някакъв начин почитта и уважението си към „сеньор Йоаниция, владетел на толкова много земи“.

Строителите на „Свети четиридесет мъченици“ щяха да изградят и дворцовата църква. Ала когато дойдоха и майстор Богда започна да мери и размерва, излезе, че и тронната зала трябва да се преустрои. Мисълта да разшири и да украси двореца си по-добре от своите предшественици поблазни царя и той заповяда майсторите да го направят по-хубав от всякога.

И друга мисъл му хрумна:

„Време е да опаша Трапезица с каменен пояс, да укрепя града между двата хълма.“

Чичо му нямаше време за вътрешната уредба на царството — племенникът трябваше да извърши това. Иван Асен знаеше, че някои от болярите ще недоволстват, загдето ще отдели техни хора за строежа, че на каменоломните ще са нужни опитни люде, за превоза ще трябва стотици коли, а на самия градеж — добри майстори. И все пак трябваше да дострой и украси престолнината си така, както разширяваше и украсяваше двореца.

Ана-Мария се намръщи, когато научи, че месеци наред ще живеят само в ложницата, че през цялото време по ходниците ще сноват майстори и с вар и пясък ще изпоцапат всичко. Ала скоро щяха да започнат летните горещини и царят реши да изпрати семейството си в двореца край Дряновец.

22.

Царят сам написа с калаена пръчица върху хартията черновката на новата грамота.

Царството ми дава тая грамота на цялата Дубровнишка област, на любезните и всеверни гости на царството ми да ходят по всяка област на царството ми с каквато и да било стока, донасят ли, или вземат, или пък пренасят каквато и да било стока, до която земя или област и да дойдат; до Бдин ли, или до Браничево и Бялград дойдат; или до Търнов и по цялото Загоре отиват, или до Преслав, или до Карвунската област при Боруйската, или в Одрин и в Димотика, или в Скопската област или Прилепска, или в Дяволска област, или в Арбанашка земя и в Солун отиват — навсякъде да купуват и продават свободно без всяка пакост; да нямат запрет по всички области на царството ми и в градовете и клисурите, но да ходят, купуват и продават без грижа, като всеверни и любезни гости на царството ми. Който им напакости в нещо: или при клисури, или на пазарища, или където и да било според закона за митата, той да знае, че е противник на царството ми и милост няма да получи, а голям гняв ще претърпи от царството ми.

Асен — цар на българи и гърци

Едрият му почерк изпълни големия лист с бледи, синкавосиви редове. „Останалата работа е на калиграфа“ — помисли той и се облегна назад.

Вчера в работната си горница Иван Асен прие пратеника на дубровнишката република търговеца Джунио Джорджич. В Царевец го въведе Делчо Серафимец и царят отгатна, че дубровчанинът първо към него се е обърнал за съвет и подкрепа.

„Златото лесно ги сродява“ — забеляза мислено той и докато траеше разговорът, докато преглеждаше грамотата на крал Стефан Първовенчани, не изпускаше из очи рагузанския търговец. Джунио Джорджич не се смути нито в началото, нито сетне, когато разговорът взе по-откровен характер. Личеше, че пази достойнството си и че не е обикновен пратеник на търговската република, а човек имотен и тачен.

Макар да не се бе спирал повече от един-два дена в големите български градове, той бе забелязал и хубавото, и лошото. Говореше без заобикалки, не гледаше да се докара. Направо попита: „Как мислиш, пресветли господарю, ще върви ли търговията в държавата ти, без да сечеш монети с образа си? Дори кир Теодор Комнин имаше свои пари, а знае се колко му бе земята“. Иван Асен задържа в паметта си тия думи като укор и през нощта, колкото пъти се пробудеше, те изплуваха из сънната мътилка, караха го да ругае рагузанеца:

— С Теодор Комнин ще ме сравнява! Че какво владееше Комнин? Цяла империя лежи под моя скиптър!

Нито баща му Асен, нито чичовците му и Борил бяха секли монети. Сам той не мислеше, че това е толкова важно, ала сега, когато размисляше, разбираше: без единни парични знаци не може да мине и не бива да губи повече време. Затова тая сутрин изпрати да повикат майстор Драгана.

Драган влезе с леко наведена глава. По свитите му рамене и по погледа личеше, че е смутен и с нетърпение чака да разбере за какво го е повикал царят.

С обърнати длани на ръцете Иван Асен мълчаливо забрани на майстора да пада по очи върху пода, както изискваше дворцовият ред, и Драган, зарадван от височайшата милост, която царят не оказваше всекиму, размърда лакти, разпери пръсти. Гореше от желание да заговори — какво, сам не знаеше, но чувстваше необходимост да каже нещо, да се наруши най-сетне мълчанието, зад което той смътно долавяше, че Иван Асен таи някаква мисъл.

— Виж образа на един престъпник! — рече царят и подаде на майстора сребърна монета, сечена от Теодор Комнин като василевс „повелител на всички ромеи“.

Драган пое монетата от ръката на царя и леко надвесен над масата, зад която неподвижно седеше Иван Асен, впери очи в образа. Не виждаше за пръв път монета, сечена от Теодор Комнин, но сега

навярно имаше нещо особено, което друг път не бе забелязвал, за да го вика царят и да му поднася тоя сребърен къс.

— И цял ден да се взираш, освен лика на нашия знатен пленник друго не ще откриеш.

Иван Асен говореше присмехулно и все пак Драган догаждаше, че друго, не само присмехът, бе накарало царя да му подаде монетата.

— Пресветлий господарю — осмели се да заговори той, — очаквам думите ти с желание да извърша всичко, каквото ми заповядаш.

По-ясна подкана към царя да прекрати словесната криеница не можеше да бъде изречена от подчинен и Иван Асен вдигна глава:

— Преди години ти направи печата, с който подпечатвам грамотите си. Сега ще се заемеш с първите монети, които нашето царство ще започне да сече!

Тоя повишен, прочувствен глас звучеше винаги, когато царят говореше за вълнуващи неща. Пръв от българските царе щеше да запечата своя лик върху сребърна монета. Не, по-добре първите монети да са златни! Достатъчно много злато има в царското съкровище:

— ... С търговеца Серафимец ще се уговориш, той ще намери място за монетарницата, ще уреди охраната, ще избере помощниците ти!

— Досега, господарю, не съм... — започна Драган.

Едновременно с облекчението, че царят не е забелязал дързостта му, записана на мраморната колона, и не го вика да го кори, чувство на лек страх се появи в сърцето му.

— Зная, че друг път не си се захващал с такова дело. Не само ти, никой българин досега не е начевал това, което на тебе възлагам — тихо рече царят, вдигна глава и продължи по-ясно и по-високо: — Върху едната страна ще изобразиш мене заедно със свети Димитрий, а върху другата — Христос Вседържател. И ще напишеш „Исус Христос, цар на славата“!

Отгде се появиха думите на Давидовия псалом? Те звучаха в ушите му като нежна песен, преплитаха се в мислите му, вмъкваха се в сърцето му и носеха доволство и успокоение. Тъмнината около църквата във Ватопедския манастир, високият глас на йеромонаха и трепетната светлина на свещите — всичко, което Иван Асен преживя в оная великденска нощ, мина през ума му. Нямахше за кога да отлага.

„Цар славы“ — ще пише на монетите до образа на Христа, но умните ще отгатнат, че не само за Христа, а и за Иван Асен се отнасят тия думи.

„Цар на българи и гърци“ — за пръв път под грамотата на дубровчаните се подписа той и това бе самата истина: хиляди ромеи му се подчиняваха.

Драган не смееше да мръдне. Същото чувство, което то вълнуваше при освещаването на църквата, го бе сковало като в здрава прегръдка и само пръстите му, непослушните пръсти на ваятел и образописец, ровеха сякаш в жива жарава.

— Вярвам, че добре ще извършиш всичко — рече царят и додаде с добродушна усмивка: — Макар че на монетите не ще има място да вдълбаеш както на колоната „Аз, Драган, писа“.

Лудешки прилив на топлина парна гърдите на майстора, вмъкна се някъде дълбоко, там, гдето се бе спотайвало чувството на страх и радост от дръзката постъпка.

— Велики... господарю... царю...

Повече Драган не можа да каже, падна по лице върху пода като покосен.

— Ти си умен. Лошото е, че и умните понякога грешат. Ала да говоря открито — сам не зная дали не си постъпил, както трябва. Никоя радост не е по-голяма от радостта на твореца. Сам бог е дал напътствие грешния човешки род да върви по неговите стъпки!

Царят стана от столницата, вдигна дясната си ръка и като че четеше светото писание, бавно произнесе:

„И рече бог: да има твърд посред водата... Биде вечер, биде утро — ден втори!“

До горницата долиташе говорът на майсторите, които работеха в двореца, а ако Иван Асен надникнеше през прозореца, щеше да види строителите каменоделци, накацали по скалистия венец на Трапезица. Новата, твърдина растеше камък по камък, ред по ред.

23.

Да беше видял някой велик болярин, както майка го е родила, Велемир нямаше толкова много да се изненада.

— Силяне! Прелюбезни ми Силяне!

Ала пред него не стоеше, както го помнеше от Борилово време, едрият намръщен и непристъпен владетел на Сечище, а някакво си плашило в черно расо, с невчесвана кой знае откога дълга, посивяла брада, с превити плещи.

— Монах Сионий те благославя, войводо Велемире! — вдигна десница плашилото и наистина благослови болярина.

— Сионий!

— Сионий, сиреч божествен...

Застанал пред входа на своя дом в Клек, някогашният протостратор усети, че в стомаха му завря на кисело. Там го присвиваше напоследък, щом се ядосаше или развълнуваше.

Черноризецът Сионий беше дошъл с дръглив кон, на който ребрата личаха като обръчи. А как ходеше някога, какви наперени стражници го придружаваха!

Още преди години Велемир дочу, че Силян станал много благочестив, дарявал манастири и църкви, ходел с черноризци и презвитери, дори нощем ставал да чете молитви и да струва поклони. До къщата си на Трапезица построил истинска църква, в която викал свещеници да му служат утринни служби и повечерня. Всичко би му простил Велемир, и най-големите му преструвки и лукавства, само не това самоунижение. Да се подстриже, да се покалугери!

Но дали не го бяха заставили? Тоя, Асеновият син, какви ли не хитрини прилага и как ли не се мъчи да обърне на смях болярите, прочули се при Борила, за да изчезне и у простия народ уважението към тях.

Докато въвеждаше отца Сиония в трема и гледаше как слугите му помагат да изтърси снега от дрехите си и да свали зимното, подплатено с кожи расо, Велемир мрачно пресмяташе колцина от

приятелите му останаха. Едни старостта погуби, други от болести измряха, трети изгасват в немилост.

На масата слугите наредиха кървавица, сланина, варени свински крака.

„Аз излязох от най-жилаво тесто, по-жилав и от дрян“ — сам си вдъхваше смелост Велемир, макар че отдавна бе минал шестдесетте. Пак ходеше по лов, само че по-рядко, и то колкото да се разправя из околността, че старият болярин още се държи.

„На ръст малък, но по дух забележителен“ — някога бе казал за него граф Гвидо, пратеник на император Хенри.

Тоя дух крепеше Велемира, накара го с насмешка сега да заговори на „отца Сиония“:

— Царят ли, тая ли змия прехитра те покалугери?

— Без ропот нося тежкия кръст — с пълни уста отвърна монахът. Не тръгна разговорът така, както домакинът би желал.

„Какво, на ударен ли се прави, или наистина умът му не е в ред?“ — мъчеше се да отгатне Велемир.

Силян — Сионий — като че не забелязваше недоумението на стария си приятел. Опитваше подред от всяка съдина, надигаше чашата и шумно мляскаше.

— Как така се сети за мене, та дойде в Клек? Не те ли е страх, че царят няма да те погледне с добро, щом научи, че си ми гостувал? — ядовито подхвърли Велемир.

Не че му дожаля за яденето и за виното, ала все пак като гост Силян трябваше да му каже няколко любезни думи. А той — само сумти и премлясква. Няма що — истински черноризец, може и игумен да стане, с архимандритски кръст да се накити.

— Тръгнал съм за светата обител в Змейново — отвърна Силян. — Виж какво ти нося от престолнината...

Велемир без желание пое златната монета. Какво, за пръв път не вижда ромейски пари. Само че тая Златица бе съвсем новичка. Как ли се е запазила така чиста? На оскъдната светлина на зимния ден монетата лъщеше като току-що сечена.

— Гледай, по-добре гледай! — подкани го Силян — Сионий.

И Велемир видя: Иван Асен бе изобразен вляво до свети Димитрий Солунски. Личеше, че е с брада. И короната му личеше — ниска, с едри бисерни зърна, с висулки от двете страни. Бисери имаше

и по дрехите му. Десницата си бе притиснал до гърди в смирение и послушание божие. Свети Димитрий поставяше короната върху главата на царя и му подаваше меч.

По-ясно от стенопис бе направена лицевата страна на монетата. Велемир с мъка се сдържа да не изпсува. Като император се е докарал тоя мръсен Асеновец. И името си написал: „Иван Асен цар“. А на опаката страна около образа на Христос се чете: „Исус Христос, цар на славата“. Не, Велемира никой не може излъга. Не за Христа, за себе си Иван Асен е написал, че е цар на славата. „Наистина, не е ли цар на славата? Надмина Калояна, затъмни баща си и цар Петра...“ — помисли съкрушено Велемир.

— Лъже! — викна изведнъж той и хвърли монетата пред монаха. — Сам се величае като василевс, ала си е същият, какъвто се върна от изгнание, измамник и негодник!

Отец Сионий не каза нито „да“, нито „не“. Чоплеше си зъбите и само изпуцаше по едно „хмм...“. Велемир се нахвърли върху него с думи:

— Ами ти? Кому служиш? Не си ли изпратен от Сатаната? Не си ли навлякъл расо, за да предаваш братята си по съдба и кръв?

— Отче наш, иже еси на небесах... — зачете молитва след яденето Силян-Сионий — и Велемир занемя: „Като презвитер^[1] се моли брадатият му козел, върви, че го разбирай!“.

— Много са спходниците и съработниците на нивата Христова — смислено заговори Сионий след молитвата. — И аз се наредих между тях... Ти не се гневи, Велемире. Бог избира и отбира, пресява и плявата, за да открие някое загубено зърно...

„Ама и ти си едно зърно! Да не те знам какъв си кождер! И брата си можеш да погубиш, щом е за имот!“ — едва потисна негодуванието си боляринът.

Гняв се събираше в гърдите му, че не можеше да разбере какъв е сега, с кого е Силян. Дали е както преди Асенов противник, или се е огънал. Не говори разбрано, ами с думите от писанието отвърща!

— Кажу какво друго се е случило в Търнов — за да поведе спокоен разговор, го подкани Велемир.

Сионий не го чу. Той унесено гледаше пред себе си, поклащаше от време на време глава и нещо си изговаряше с половин глас.

„Умът му не е в ред!“ — трепна Велемир.

Не за укор, а за съжаление бе някогашният владетел на Сечище. Така е, един по един си отиват Велемировите приятели. Няма с кого две думи от сърце да сподели, да наругае той хитрец, Асеновия син, който се прави на кротък, хрисим и богобоязлив.

„Дано остане без наследник! Дано бог съсипе царството му, ако не сега — след смъртта му!“ — молеше се тайно Велемир.

Той си помисли дали да заръча на „отца Сиония“ да запали свещ в манастира и да се помоли „за здраве и дълголетие на грешния раб Велемир, болярина на...“.

— Пфу! — изплю се Велемир.

И в молитва не вървеше това глупаво име на селото „Клек“. На посмешище го правеше.

На сутринта господарят на Клек изпрати стария си приятел далече по пътя за Змейново. После, за да се разсее, тръгна към Риш. След него язدهа само двамина слуги.

През някоя и друга седмица боляринът се отбиваше в крепостта. Там сега нямаше кефалия, нито войвода. След Клокотнишката битка не само границите, но и вътрешната уредба на царството се измениха. Риш стана най-обикновена стражева крепост с десетина войници. Аглика, вдовицата на войводата Боривой, живееше в каменния дом и Велемир само заради нея ходеше в Риш.

Тая жена сега беше самотна, посърнала, а навремето разправяха, че е Калоянова любовница, че на стари години сам Войсил хвърлил око на снаха си.

Имаше в нея нещо скрито, трудно доловимо, и Велемир, който цял живот, освен жена си бе познавал в леглото си само момичета от простолюдието, със закъсняло любопитство оглеждаше и слушаше болярката. Той бе единственият ѝ посетител и Аглика с благодарност го посрещаше.

Неколцината стражници навярно бяха в трема, край огъня, унесени в сладка дрямка. Вратата на крепостта беше отворена. Занемарение, пустош и мъртвило личаха на всяка крачка.

Мършавата прислужница мълчаливо се поклони на болярина. Велемир заповяда на придружвачите си да го чакат при стражниците и се запъти към ложницата на Аглика. В големите помещения, през

които боляринът минаваше, беше студено. Дори в ложницата, гдето гореше огън, не бе толкова топло, че човек да свали кожата си.

— Добър ти ден, съседке! — приветливо поздрави Велемир. — Прощавай, загдето влязох без предизвестие. Никого не видях в преддверието.

Аглика седеше до огнището, загърната в голям пътен кожух. По лицето ѝ играеха слаби отблясъци, клепките ѝ бяха разтворени само наполовина и през тях сякаш надничаше черна като катран нощ.

— Добре дошъл... войводо... Велемире... — с усилие отвърна тя. — Ето на, и слугите се разбягаха... Не съм добре... Никак не съм добре...

Велемир заговори за новините, които научи от „отца Сиония“. Пред Аглика той се отпущаше — ругаеше и царя, и великите боляри. Тя го слушаше безучастно, клепките ѝ бяха разтворени все тъй наполовина и лицето ѝ, набръчкано и пожълтяло, не даваше признаци на живот. Само веднъж, заговори и думите ѝ сепнаха Велемира.

— Онова гълъбче... с черните пера по крилете... Поне то да беше тук!

„С луд се разделих, на луд налетях. Няма ли най-сетне да намеря разумен човек, та както душата ми иска, тъй да се наговоря“ — кипна боляринът.

Още повече се ядоса Велемир, защото в същия миг си припомни как преди две години Иван Асен отдели от него брат му — „да дойде боляринът Цоко и по височайша милост да живее в престолнината“. Страхуваше се Иван Асен, че двамата братя, макар и далече от Търнов, са сила срещу него.

Велемир се сбогува намръщен и като изричаше под нос ругатни към „объркания, пощурял свят“, пое към владението си.

Едва след седмица той научи за смъртта на Аглика. Стражниците от крепостта или бяха забравили, или ги бе домързяло да го повикат на погребението. Велемир отиде на гроба на болярката. Бяха я погребали пред малката крепостна църква, до войводата Войсил и първия и мъж Мирослав. Някогашният протостратор се прекръсти неумело и като се обърна, ритна една заледена буца. Защо се перчеше още, не бяха ли преброени и неговите дни!

„Мръсен живот! Мръсно нареден свят!“ — ругаеше безсилно той, като се отдалечаваше от гроба на болярката Аглика.

[1] Презвитер (гр.ез.) — свещеник, поп. — Б.пр. ↑

24.

Цоко живееше в братовата си къща на Трапезица и не чувстваше нужда от нищо. През месец-два Велемир му изпращаше храна и дори по някоя и друга златица. За Коледа и за Великден Цоко, жена му и децата му получаваха от брата хубави дрехи или обувки. Женен за сестрината дъщеря на някогашния велик болярин Латун, Цоко имаше две деца — момчета. Сега кой знае какви грижи не го занимаваха и той се чудеше по цял ден какво да прави.

Иван Асен диреше войводи, даже още неопитни болярски синове изпращаше в присъединените земи, но Станиш Радовски вече дванадесет години гаснеше в престолнината. Как ли не се мъчеше да получи разрешение от царя да отиде само за няколко седмици в имението си Радово. Вече бе на седемдесет и три години. Казваше, че няма да умре спокойно, ако не види мястото, гдето се бе родил и отраснал. Ала това място бе към устието на Дунава и Станиш въпреки белите си коси можеше да изчезне при куманите или при власите. Не че ще стори кой знае какво, но Иван Асен не допускаше никой от Борилите привърженици да побегне. Думите създават недоверие, неколцина такива беглеца с приказките си могат да повлияят на чужденците.

Към по-дребните боляри, някога проявили се срещу Асеновци или подкрепили по-сетне Борила, царят се държеше другояче. Правеше се, че не знае за тяхното съществуване. Нито те, нито който и да било болярин можеше да се оплаче, че Иван Асен с безмерни тегоби накърнява имота му и болярските му права. Ако някъде селяните недоволстваха, намираха се царски войници да се притекат и да ги умират навреме.

Всичко това Цоко виждаше много добре и се ядосваше само на едно — че беше брат на Велемира. Ако нямаше това петно, царят можеше да го изпрати някъде към новите граници като кефалия или войвода. Нали разправяха за тия, които успяха да се вредят: по-добре от първите царедворци живеят там. Богати земи, голяма власт. Какво друго е нужно на умния човек?

Казваха, че царският наместник в Адрианопол боляринът Радослав избрал за себе си най-плодородните места, повече от десет села владеел. Гръцките благородници само гледали как да му се подмажат.

И най-дребните военачалници, настанили се в малки крепости като кастрофилакси, бяха по-добре, отколкото който и да било болярин в престолнината.

Затова Цоко ругаеше и ненавиждаше брат си. Той бе виновен за всичко! Цоко рядко си спомняше за миналите години, когато Велемир бе протостратор и управляваше като истински цар. Тогава най-малкият брат на протостратора ходеше в злато, имаше конюшня с двадесет коня — от хубави по-хубави, — а на сватбата му, като че царски син се женеше, бъчвите с вино се търкаляха по улиците на престолнината — да пие и да го слави черният народ.

Цоко никак не се зарадва, когато след Клокотнишката битка в Търнов доведоха знатните пленници и настаниха Теодор Комнин с цялото му семейство в някогашния дом на болярина Войсил — до къщата, гдето живееше Цоко. Само един каменен зид делеше дворовете на двата дома. Не се зарадва той, защото около пленения „василевс“ постоянно щеше да има стража, винаги щяха да го следят, а заедно с това ще оглеждат и неговия дом.

Ала царят бе дал на знатните пленници учудваща свобода. Само двама стражници пазеха къщата и един от тях придружаваше кир Теодора, когато той поискаше да се поразходи из града. Търновчани скоро свикнаха с малко приведената фигура на ромееца, с мрачния му, отчаян поглед и дори не се извъръщаха след него, когато той минеше по улиците.

През зимата, няколко дена преди Коледа, Цоко за пръв път заговори с Теодор Комнин. Пленникът беше излязъл на двора, вървеше край каменния зид и сваляше с шепи снега. Забеляза съседа си и го поздрави с леко кимване. Цоко отвърна на гръцки:

— Бог да ти дава здраве, кир Теодоре!

Комнин се усмихна и заговори бързо, сякаш само бе чакал повод:

— Благодаря на бога, че един българин се осмели да се обърне към мене, без да се озърта. Ти, болярино, си по-добър от всички българи, които познавам. Дано винаги си такъв!

Думите му се застигаха, някои неясно произнесени, и от тая неравна реч сърцето на Цоко изстина.

„Защо ми трябваше да отвърщам на поздрава му...“ — съжали в мислите си той.

Теодор Комнин не спираше. Толкова рядко имаше случай да говори с българин болярин, че искаше изведнъж да каже онова, което му бе направило впечатление в непознатата за него страна.

Цоко отвърщаше кратко, нито веднъж не се обърна да види дали някой не ги наблюдава, нали Комнин още в началото на разговора го поласка, че не е страхливец като другите българи. А през цялото време изпитваше неудържимо желание да хукне към дома си.

На другия ден пак така случайно двамата се срещнаха при зида. Цоко се поотпусна. Кир Теодор се откриваше пред него, толкова бе любезен, че той, без да иска, се увлече, отвърщаше, за каквото го попиташе. А ромеецът любопитстваше. Питаше как е уредено областното управление, кои са първите съветници на царя. Само това! После искаше да разбере как се събира и обучава войската.

В по-студените дни двамата навличаха кожуси и тропаха с крака, но не бързаха да се прибират. А като се запролети, срещаха се в самия ъгъл, там, гдето най-трудно можеха да ги забележат.

Крепостните стени, които щяха да ограждат Трапезица, растяха с всеки ден. Казваха, че за Великден дворецът ще е готов. Тронната зала цялата ще блести от злато и от майсторски стенописи, а в дворцовата църква тържествено ще пренесат мощите на света Параскева, които през зимата бяха донесени от Епиват.

Като се връщаше вкъщи, Цоко намръщено гледаше извисилите се каменни стени. А Теодор Комнин се прибираше мрачен и с никого не разговаряше. Най-големият му син Йоан често изпитваше гнева му. Много пъти без повод кир Теодор го наричаше „малоумен“, кореше го, че не бе успял да се спаси с бягство от битката и той, а не страхливият Мануил, да управлява сега в Солун. Ако беше там Йоан, щеше може би да помогне на всички, не да седи в стаята си и да преписва по цял ден евангелието.

— Поне стани постник, да не те гледам толкова жалък! — викаше Теодор Комнин, докато се появеше кера Мария и въдвореше мир.

Синът никога не отвърщаше на бащините си думи, само стискаше устни и веждите му потрепваха.

Пренебрежението на Комнин към Йоан се предаде и на Ирина. Тя не пропускаше случай да подиграе брат си, макар че той бе много по-голям от нея и не заслужаваше закачки като Димитриос.

В Търнов кера Мария се чувстваше по-добре, но по навик продължаваше да се оплаква от какви ли не болки. Пак търсеше лечители. Димитриос и сега беше постоянната ѝ грижа. Тя криеше от мъжа си провиненията му и още повече го глезеше. На пленниците, освен храна редовно носеха и вино. За Коледа им дадоха три запечатани с восък глинени амфори отлежало и Димитриос, скрито от всички, само за два дена изпи едната амфора. Кера Мария отгатна, че това е сторил той, ала обвини един от гърците слуги.

Само Ирина без страх влизаше в стаята на Теодор Комнин, галеше се, като че не бе на дванадесет, а на пет години.

— Татенце... Не се тревожи, може българският цар да умре!

Кир Теодор се усмихваше и нищо не отвърщаше, а нощем дълго не можеше да заспи. Непрекъснато возеха камъни за строежа и достатъчно бе по улицата да мине една волска кола, за да го върне към мрачните мисли. Дори там, гдето не можеше да надникне, да види със собствените си очи, той отгатваше как расте силата на българския цар. Умен бе тоя Асен, не можеше да се отрече. Искаше да превърне престолнината си в град за чудо и приказ. Тук щяха да идват пратениците на другите владетели и търговци от далечни земи и блясъкът на Търновград ще ги замайва. В двореца ще личат богатството и мощта на държавата.

Вълни на завист, чувство на самотност и мисли за своето падение измъчваха кир Теодора ден и нощ. Напразно бе повтарял някога на всеослушание, че е роден под щастлива звезда. Звездоброецът го излъга. Или бе смесил звездата му с друга, която не само не угасваше, но все повече блестеше. И тая звезда беше на Иван Асена...

25.

Като малко хора севаст Алексей имаше способността да живее в сянка, да не излиза наяве дори там, гдето го желяеха. Може би това бе една от причините Иван Асен тъй много да го цени. След Клокотнишката битка той няколко пъти му предлага да го изпрати кефалия в някой областен град или да го обяви за велик войвода.

Алексий винаги намираше повод да откаже и да живее в Раховец като най-обикновен военачалник. Както по-рано в двореца се отбиваше нарядко и неловко, без каквато и да било хитрина, разказваше на царя как живее сестра му, монахиня Анисия, какво питала за баща си Мария-Белослава.

Севаст Алексей обичаше племенницата си с любовта на човек, който не се бе свързал за цял живот с жена и който имаше нужда някому да показва, че не е мълчалив, затворен болярин, за каквото всички го смятаха. Той се измъчваше, че не може да помогне по някакъв начин на Мария-Белослава, да й намери добър жених, да не минават дните на вече двадесетгодишната му племенница в сянката на манастирската килия.

„Останах стара мома, вуйчо — надсмиваше се над себе си Мария-Белослава. — От шест години съм годеница, а какъв е годеникът ми, чер ли е, или бял, и ще стана ли някога деспотица в Солун, никоя гледачка не може да отгатне...“

В характера на момичето имаше една особена присмехулност, каквато нито Иван Асен, нито Ана притежаваха. Може би затвореният живот в манастира, отчуждаването от баща й бяха накарали Мария-Белослава да не вярва в никого, често да избухва в болезнен плач.

Севаст Алексей наскоро бе ходил да види племенницата и сестра си, но след това не се отби при царя. Краят на лятото донесе неочаквани, никога неподвиждани събития. През август в Константинопол пристигна бившият ерусалимски крал Йоан дьо Бриен, който със съгласието на големите барони бе коронясан за император. Едва сега се разкриха тайните кроежи на латинските първенци.

Още през април на 1229 година в италианския град Перуджия бе сключено съглашение между пратениците на големите барони — регенти на малолетния Балдуин II — и осемдесетгодишния Йоан дьо Бриен. Папа Григорий IX, който предната година бе заявил, че не одобрява договора между българския цар и регентството, както и сгодяването на Балдуин II за Асеновата дъщеря, присъства на срещата и се постара да изглади дребните несъгласия.

В съглашението се казваше, че Йоан дьо Бриен ще управлява с титлата император, а Балдуин II, щом навърши двадесет години, трябва да се ожени за дъщеря му Мария, да получи никейското царство и земите отвъд Пролива, които някога са принадлежали на латинците.

Войската на латинците не стигаше да защити малкото крепости. Затова Дьо Бриен две години събира пари и хора и с венециански кораби пристигна най-сетне в Константинопол.

Ударът в гръб бе успял. Иван Асен още не можеше да се съвземе. Латинците, които бяха толкова любезни с него, които му предадоха мощите на света Параскева и гледаха всякак да му угодят, сега показаха своята наглост.

Севаст Алексий с нетърпение чакаше да научи как Иван Асен ще отвърне на удара. Той не бе предполагал, че тъкмо сега царят може да го потърси, и затова не повярва на войника, който в един ясен септемврийски предобед се втурна в стаята и съобщи:

— Сам великият господар идва! И търговецът Серафимец е с него!

Севаст Алексий побърза да запаше меча си, сложи войводския си калпак и се завтече да посрещне гостите. Не успя да излезе въвн — царят и Делчо вече изкачваха вътрешната стълба. Иван Асен бе в дрехи от черно сукно и лек кожен шлем, държеше малък камшик в десницата си. Делчо се беше запъхтял. Напоследък той доста напълня. „Раста нашироко, стига ми нависоко“ — казваше Делчо и дрехите му все отесняваха.

— Спипахме ли те натясно! — подвикна Делчо. — Докато не изпием най-хубавото ти вино, няма да си отидем!

Иван Асен спря на две стъпала под севаста, който му се поклони.
— Бъди здрав, Алексие.

Царят се мъчеше да говори спокойно, ала гласът му леко трептеше и в израза на лицето му имаше нещо неопределено,

блуждаещо.

Севаст Алексей мълчаливо се поклони още веднъж и с ръце посочи на гостите да влязат в светлицата. Делчо запъшка към горните стъпала, настигна домакина и го улови за рамото.

— Не отказвай нищо на царя! Сега трябва да му помогнем! — прошушна му той задъхано и високо се окашля, за да заглади всякакво подозрение, ако Иван Асен случайно е доловил нещо.

Край двете стени на светлицата бяха поставени широки одри, застлани с шарени постилки, срамчени с възглавници. Иван Асен хвърли кожения шлем върху единия одър, разкопча ремъка, който пристягаше кръста му и придържаше меча, и седна на единия край.

— Ела, Алексие... Да поговорим както някога в Берлад... Остаряхме, приятелю, колко години станаха, откак се върнахме?

Алексий седна от дясната страна на царя и неволно притвори очи. Как ясно видя младоженците Иван и Ана! Те се държаха за ръцете, говореха си нещо, смееха се и изчезваха в зеленината на двора, под сведените клони на дърветата. Ала човекът, който сега бе навел глава до него, беше царят, победителят Иван Асен, и Алексей не знаеше какво да му каже.

— Латинците ме измамиха! — дрезгаво заговори царят. — Никой досега не ме е лъгал тъй мръсно, тъй подло!

— Господарю, разбирам, че те боли много, и все пак не те съветвам да вземеш каквото и да е решение, докато гневът те владее... — загрижено поклати глава Севаст Алексей.

— Сякаш предчувствах, че нещо лошо ще се случи — по-тихо продължи Иван Асен. — През пролетта наредих на войводата Радослав и на пльвдивския кефалия да се заемат с възстановяването на важните родопски крепости. Две редици от твърдини ще защитават средището на царството: едната по самата граница, от Енос до Мидия и от Бяло море до Драч; другата от Адрианопол до Средец, в северните краища на Родопите. Първата е готова, нужно е само изпратените там български дружини да се удвоят, а втората тая година трябва да бъде завършена. Вече поправиха крепостта Цепена, надстроиха стените на Баткунската твърдина, преди няколко дена ми съобщиха, че майстор Богой е затегнал най-непристъпната крепост в подножието на Родопите — Стенимахос. Реших, Алексие, тебе да поставя за кефалия на Стенимахос. Ти ще отговаряш пред мене за цялата втора редица от

крепости. По длъжност ще си областен войвода, а по звание — велик болярин!

Севаст Алексей протегна крак, свлече се и коленичи пред царя. Как теглеха спомените назад и как лесно заблуждаваха! Царят преживяваше сполуки и несполуки, но си оставаше цар, повелител. В държанието му нямаше и следа от плахостта и нерешителността на изгнаника. А Алексей бе помислил, че той наистина идва при него за съвет и помощ.

В себе си войводата призна, че царят заслужава той да изпълнява всяка негова дума. Латинците навярно ще се опитат да покажат, че са насъбрали сили, ала Иван Асен ще ги изпревари, ще ги натика в няколкото твърдини, които бяха успели да опазят, а може и от тях да ги прогони.

— Благодаря ти, великий господарю, за доверието. В Стенимахос няма да имаш по-верен човек от мене!

Делчо въртеше петите на краката си. Никак не му се понрави, че разговорът с Алексей тъй бързо отиваше към своя край. Той бе предполагал, че севастът ще откаже, ще стане нужда да го убеждават и тогава ще му се удаде случай да покаже красноречието си. Напоследък навикна да говори с цветисти изрази, да виждат всички, че царският съветник и търговец Делчо Серафимец в приказките бие, който и да е велик болярин.

Иван Асен протегна ръка към коленичилиия севаст:

— Стани! Ще ти дойдем на гости в Стенимахос! Там ще гуляем, както нашият приятел Серафимец желае — усмихна се царят и си помисли: „Дано дотогава се разбере... Наследник или пак момиче!“.

Преди няколко дена Ана-Мария му довери предположението си, че навярно е трудна. За трети път Иван Асен изпитваше тайно желание — да е момче! Сега това чувство беше по-остро. Той се мъчеше да го пренебрегне, да го потисне, но все не успяваше.

— В Стенимахос ще завариш майстор Богой — рече царят, за да се изтръгне от мислите си. — Кажи му да остане, докато бъде изцяло готова църквата, която е започнал да гради. Той строи умело, предай му моята похвала, Алексие!

Трапезица бе оградена с крепостен зид. Сега стотици люде работеха стените, които щяха да защитават града между двата хълма. Царят бе наумил да построи на върха на Царевец нов храм, още по-

голям и по-хубав от „Свети четиридесет мъченици“ — храм, какъвто българската църква и нейният йерарх^[1] заслужаваха да имат. За Преображенския манастир беше нужен нов иконостас, а за другите манастири — красиво изписани евангелия...

Колко много още трябваше да се направи!

И през цялото време — да следи какво става по границите, да дебне и да крои как да отвърне на латинците за подлостта...

Когато пристигна в Стенимахос, севаст Алексей си спомни умисленото лице на царя при раздялата, припомни си и промените в градовете и селищата, през които мина. Нови, поправени пътища, затегнати крепости, големи мостове. На много места се срещаха струпани камъни, коли, натоварени с отсечени дървета, ковачници, които димят. Каменоделци, препасани с кожени престилки, мъже, оцапани с вар, носачи с дървени тарги спираха работата си за малко и се покланяха на великия болярин.

Алексий отвръщаше на поздравите им и не преставаше да се учудва как съумя Иван Асен да раздвижи толкова много хора, да въвлече в огромния, пръснат по цялото царство, строеж всички добри майстори.

А в Стенимахос севастът с удивление огледа крепостта — поправена и преобразена от майстор Богой. Скалистата височина, надвиснала над река Чая, бе препасана от нови каменни стени тъй, че бяха защитени достъпните места и стръмните издатини бяха използвани като естествени зидове на голямата твърдина. Още много работа имаше... Църквата току-що бе започната. Тя щеше да се издига на североизточния край на височината, при най-голямата стръмнина. Пътят до нея щеше да върви между два високи зида.

Ала крепостта бе вече готова, останалото беше доукраса и севаст Алексей реши, че има право да поръча на майстор Богой да вдълбае надпис върху мраморната скала в двора на твърдината. С тържественост, каквато личеше в надписа на Асеновата колона, боляринът подбра думите.

„В лето 6739, индиктион 4-и Асен, боговъздигнатият цар на българите и гърците, а също и на останалите страни, постави севаста Алексия и изгради тази крепост.“

[1] Йерарх (гр.ез.) — владика, митрополит. — Б.пр. ↑

26.

Година хиляда двеста тридесет и втора... Тя започна с дребни грижи и дребни радости за царя. Зимата продължаваше мека и приятна, с пухкав сняг и бледо, като лицето на болник, слънце, което се опитваше да наднича иззад сключения сив небосвод.

Празниците се редяха като пъстър хоровод. Денят на един светия сменяше друг, занаятчиите честваха своите светци покровители. Именици, богати търговци с шейни разнасяха из града веселието си. Бялата тишина бе прокудена от престолнината и винопродавниците до късно бяха претъпкани с народ.

Слънцето възвръщаше частица по частица силата си. Първите му усмивки едва се забелязваха, но когато тръгна по небето, засияло в предпролетна радост, снегът потъмня, отъня и се загуби.

През зимата царят продължи започнатите преди четири години преговори с негово светейшество Герман, който живееше в Никея, но носеше титлата константинополски и всеромейски патриарх. По-рано Иван Асен искаше само да установи приятелски връзки с константинополската църква, но и до това не се стигна. Навярно латинците бяха узнали за тия преговори. Сега царят, измамен от папата, реши на всяка цена да скъса унията с Рим и да се разбере с патриарх Герман.

В разширената държава влизаха епархии, които по-рано се подчиняваха на константинополския йерарх, и епископите не искаха да признаят върховенството на примас Василия, който при Калояна се беше клел във вярност на папата.

Отец Василий направо заяви на царя, че не намира сили в себе си да измени на духовната връзка, към която навремето го бе подтикнал Калоян, и да се обърне към патриарха. Тежък беше последният им разговор. Седемдесетгодишният старец едва говореше. Целият му живот беше свързан с Асеновци. От обикновен свещеник кефаларските боляри го въздигнаха в архиепископ, като заставиха трима гърци митрополити да участват в обряда. Колко мъки му струваше унията с Рим.

И сега за трети път един Асеновец искаше от него да извърши съдбоносна и, както му се струваше, греховна постъпка — да се откаже от тържествената клетва за вярност на папата, да се обърне с приятелски слова към гърка патриарх.

Старият примас благослови царя и замина за Атон, гдето щеше да приеме схимата и да живее в някой от манастирите.

До избирането на нов духовен баща на българската църква най-старият от владиците, доростоло-червенският митрополит^[1] Йоаким, щеше да се грижи за църковните дела.

Папа Григорий IX продължаваше да подготвя нови удари срещу Иван Асена и не се успокои, докато не накара маджарския крал Андрей II да нападне с голяма войска земите на своя зет.

Тъкмо когато в Търнов празнуваха две години от победата при Клокотница, в деня на свети четиридесет мъченици, се получи вест: маджарската войска, предвождана от престолонаследника Бела, завзела Бялград и Браничево, а след това се втурнала да плячкосва северозападните български земи. Една част от маджарите обсадили Бдин.

Ана-Мария, на която оставаха още два месеца до края на бременността, припадна и още същата нощ роди. Най-сетне на царя се намери момче, ала не беше време за радост и веселие. Трябваше да отблъснат маджарите.

Севастократор Александър не дочака заповед от Търнов. Той имаше под ръка отряд конници и няколко полка пешаци, свика болярските дружини от своята област и най-напред се отправи към Бдин. На помощ му дойдоха куманите на хан Итлар, когото царят успя да предупреди навреме.

Нови сили изпрати крал Андрей на своя син. Магистър Дионисий отначало успя да отблъсне българите, но в упоритите боеве не издържа и започна да отстъпва. Престолонаследникът Бела, който се канеше да завземе Средец, изпревари магистъра и пръв побягна. В преследването севасторатор Александър избиваше цели маджарски дружини, мнозина плени, като между знатните пленници беше водачът на сикулите Богомир, син на Зубислава.

Вече две години Алексей Слав живееше в Търнов и все повече отпаднаше. Той рядко излизаше из стария Асенов дом, който царят му даде да обитава. Слав имаше само един слуга — побелял, но все още държелив. Той го придружаваше в кратките му разходки по тесните улички на Трапезица и когато човек видеше отдалеч двамата мъже, неволно свеждаше поглед. Те като че бяха сенки, които блуждаят — неми, приведени, с тъмни делнични дрехи.

Навремето голям чревоугодник, сега Алексей Слав се задоволяваше с по няколко залька на ядене, малко сирене или мляко. Пари имаше да нахрани и да напои половината престолнина, ала нещо в гърдите му постоянно тежеше, изсмукваше силите му. Той слабееше, лицето му доби глинен цвят, зъбите му един по един започнаха да падат. В началото на пролетта, тъкмо когато се разчу, че маджарите нахлули в българските земи. Алексей Слав заболя още по-тежко. Вече не можеше да става от леглото, понякога го обземаше огненица и той дърпаше дрехите си и викаше с всичка сила:

— Аз съм деспот! Още съм деспот! Ти, кир Теодоре, не си никакъв василевс. Плюя на тебе! Мръсник! И тук искаш да ме вкараш в грях...

В такива случаи старият слуга се озърташе дали някой не е влязъл в къщата, та да чуе господаря му.

— Успокой се, пресветлий деспоте — дърпаше го за ръцете той.

Когато Слав утихнеше, слугата слагаше на челото му кърпи, натопени в оцет, и палеше свещ пред иконостаса „за даруване здраве на деспота Слава“.

Царят научи за болестта на своя братовчед, посети го заедно с йеродякон Саватий, стоя цял час, държа се любезно, като към близък роднина. Слав през цялото време извърщаше глава, не погледна нито веднъж царя и само на прощаване се обади:

— Грешен съм пред тебе, царю Иване...

Йеродякон Саватий посъветва болния да пие няколко билки и след седмица намина да види дали на Слав е поолекнало. Деспотът не беше пил нито глътка от питието, което слугата му бе приготвил, лежеше с вцепенена лява страна на тялото и едва мърдаше устни.

— Ти... отче... можеш ли да изповядваш? — с усилие попита той.

— Не мога, господине Славе.

— Не... Не ми трябва изповедник... Греховете ми са много... Само бог... той...

Слав сложи лявата си ръка на гърдите. Така приличаше на мъртвец. Едната половина от тялото му бе вече мъртва, твърде малко бе останало от господаря на Родопите, от зетя на латинския император, от независимия деспот Слав.

— Недей, господарю! — втурна се в стаята старият слуга.

Той бе подслушвал зад вратата и накрая не бе издържал.

— Ще ти мине болестта, господарю. Не се отчайвай! Само не говори нищо, съвсем нищо!

— Не... Това трябва да стане...

Слав мръдна устни и устата му мъчително се разтегна в левия ъгъл. Той си пое дъх и вперил поглед в потопа, дума по дума заизрича тайните, които вече не можеше да задържи в себе си.

Доиде в Търнов с надежда да живее без големи стремежи, да си почине след годините на войни и превратности.

Ала Теодор Комнин не закъсня отново да се вмъкне в живота му като ловък нощен крадец. Слав беше женен за неговата сестра, пълната като бъчва Анастасия, която не пожела да последва мъжа си в Търнов и остана в Тесалоника. Зет си кир Теодор посещаваше рядко, но затова пък редовно — в края на всеки месец. Така не възбуждаше подозрение и все пак можеше да му каже онова, което бе намислил.

Отначало Теодор Комнин се оплакваше, говореше, че Иван Асен се преструва на добросърдечен и няма да мине много време, ще измори един по един знатните си пленници. Та само гърци ли държеше в плен българският цар! Много от болярите, които били верни помощници на Борила, вече години наред са под постоянно наблюдение и не могат да напуснат престолнината. Теодор Комнин се свързал с неколцина от тях.

Това беше отчаян, опасен опит на „тесалонишкия василевс“ да излее злобата си срещу Иван Асена и Алексей Слав го разбра още в първия миг. Той мислеше да заяви на Комнин, че не иска да се меси в никакви борби, но кир Теодор имаше способността да въздейства на хората, да използва и най-малкото колебание, най-малката пукнатина в разсъжденията им.

„Друго не ни трябва — да подскажем на болярите, стари противници на Асеновия род, че времената се менят и те не бива да

стоят със скръстени ръце. След Клокотница Асен се почувства като Александър Македонски, но ето че латинците го измамиха, сръбският крал и мой зет Стефан Радослав се прави, че не чува съветите и внушенията му. Изненади, колкото щеш... Тримата братя Асеновци бяха убити от болярите. Защо да не загине и последният от техния род?“

Когато маджарите нападнаха България, Теодор Комнин сияеше: „Сега е време да събудим задрямалите и притаени стремежи. Ти имаш много роднини, можеш да ходиш из града и дори из околността, без каквато и да е стражът — поговори, хвърли някоя въдица. Друг начин да се съпротивяваме няма.“

Тогава, заблуден от мълчанието, а може би и насърчен от оплакванията на Слав за живота му в Търнов и за лошото му здраве, Комнин спомена имената на болярите, които бе успял да събере около себе си. Слав познаваше повечето от тях, само неколцина не знаеше, но те бяха от стари, прочути родове. Сега той шепнешком изричаше имената им и с всяка дума на душата му олекваше. Мръсната утайка от разговорите с Теодор Комнин постепенно намаляваше.

Слав беше от Асеновия род, бе Калоянов войвода, сражава се при Адрианопол, враждува след това с Борила, но събитията и гордостта му го бяха отнесли на другия бряг. Колко тежко му беше до тоя миг и как успокоението дойде при него с изречените слова...

Сърцето на йеродякон Саватий биеше ускорено, ушите му пищяха, като че тънки свирки бяха втикнати в тях и го оглушаваха, зашеметяваха.

Станиш Радовски...

Латун...

Отец Сионий, а иначе като мирянин Силян...

Най-главният — Цоко — Велемировият брат...

Имената, които Слав бе казал с усилие, се въртяха в ума на йеродякона в бесен кръг и хрипкавият глас на деспота се носеше наоколо, като че това изреждане нямаше край.

Саватий се изправи, пребледнял, тръгна към вратата.

Слав го изпрати с поглед, после бавно мръдна глава. Старият прислужник го гледаше от ъгъла с неподвижни от страх очи. Като че смъртта се бе появила в стаята и караше всеки да немее. Безмълвен беше деспот Слав.

Той обърна поглед към потона и дори опита да се усмихне. Колко лесно било всичко, как думите могат да измият тайните грехове... За пръв път, откак бе в Търнов, Слав въздъхна свободно и отново опита да се усмихне.

Тъй го завари и смъртта — с накриво разтегнати устни.

През отворения прозорец на ложницата си една нощ Теодор Комнин долови необичаен шум и надигна глава. Той спеше сам в стаята. В ходника нямаше както някога в Тесалоника по неколцина слуги и затова, като се посъвзе от съня, Теодор Комнин протегна крака, за да опипа пода. Неуверено направи първите крачки. Шумът се усили и наостри уши.

Войниците, които пазеха денонощно знатния пленник, първи влязоха в голямата стая на горния кат. След тях се появи още, може би десетина. Те изпълниха половината помещение и сенките им застинаха. Само една малка факла осветяваше стаята — факлата, която единият от постоянните пазачи бе внесъл. Като че светлият език на пламъка присмехулно танцуваше пред кир Теодора, плашеше го с неизвестността, която се криеше зад мълчаливите войници, така неочаквано нахлули в къщата.

Светлината на факлата се увеличи. Войникът я вдигна високо и се обърна към вратата.

— Иван Асен!

Никой дума не изрече, войниците не мръднаха, ала на кир Теодора се стори, че всички в хор извикаха името на царя.

Иван Асен беше с кожен шлем, с черни дрехи. Тъмното облекло го правеше още по-мрачен, със свъсени вежди и приведени напред рамене.

Той приближи на няколко крачки, наведе се, че беше по-висок от кир Теодора, и попита на гръцки:

— На какво си се надявал, неблагодарнико? На няколкото отрепки ли? Или на дързостта си, която мислех, че е изчезнала при Клокотница?

Теодор Комнин не сведе глава и почувства как в сърцето му вместо първоначалния страх се появи твърдост. Няма да се кланя на

тоя варварин. Ще му покаже, че макар и пленник, пак си остава василевс!

— Отговори!

— Василевсите не се оправдават пред никого, освен пред бога — рече Комнин и издържа новия, още по-зъл блясък в очите на царя.

— А пленниците, които се опитват да правят заговори и да подбуждат враговете ми, ще отидат в ръцете на палача. Върви!

Иван Асен посочи с десница към вратата. Там не се виждаше нищо и кир Теодор закри, вдигнал глава. Светлината на единствената факла неочаквано се премести и в дъното, на стъпалата, се очерта едро тяло. Това не беше преоблеченият като палач болярски син, както в битката при Клокотница, това бе човек, чийто занаят беше да изпраща на оня свят престъпници и злодеи.

Теодор Комнин спря, обърна се, с отчаяние изгледа Иван Асена и с разтреперан глас каза:

— Искам да се простя със семейството си!

— Не!

— Ти вършиш царубийство, поне това ми разреши!

— Изтикайте го по-скоро оттук! — извика Иван Асен на войниците.

— Ирино! — проеча гласът на кир Теодора.

Войниците уловиха някогашния василевс за ръцете и го повлякоха надолу.

От крайната стая, гдето кера Мария и децата ѝ слушаха какво става и трепереха като от треска, излетя Ирина в бяла нощна дреха, с разплетена дълга коса. Тя затича към царя, но сепната от злия му вид, спря до него и изхлипа:

— Прости на татко, кирие! Каж ми как да ти се моля, какво да ти говоря! Само му прости!

— Прибери се в ложницата! — на гръцки отвърна Иван Асен.

Ирина притисна ръце към очите си и зариде. Няколко мига Иван Асен гледа лъскавите ѝ черни коси, после се обърна и тръгна след последните войници, които се източваха през вратата.

Отвън, в тишината на лятната нощ, като вълк зави овчарско куче.

Същата нощ боляринът Цоко изчезна от дома си. Из престолнината се говореше, че Теодор Комнин се опитал да отрови Иван Асена, когато по царска милост бил поканен на гощавка, и затова

бил ослепен и затворен с големия си син Йоан в манастира „Свети Илия“ край Оряхов, гдето бе подстриган Борил.

Кера Мария остана да живее в същата къща заедно с Ирина и Димитриос.

За никакъв заговор не се чуваше. А изчезването на болярина Цоко обясняваха с това, че избягал при маджарите.

Не мина много време и се разчу, че една вечер разбойници нападнали болярина Латун, когато се връщал в дома си. Латун бил пиян повече от друг път, разказваше единственият оцелял слуга, и дори не успял да измъкне меча си. Разбойниците го ограбили, взели му и дрехите и го убили.

Това се случило, когато боляринът заобикалял по пътя от фръзкия град, и хората се изплашиха. Твърде смели станаха разбойниците. По заповед на царя няколко конни дружини тръгнаха да обикалят околността, дано някъде спипат разбойниците.

Към края на лятото се позабрави за убийството на Латун и се разнесе нова вест: Станиш Радовски се отровил с гъби. Дори царят се загрижи да разбере кой точно е донесъл гъбите в болярския дом. Не стигнаха доникъде, защото овчарчето, което продало гъбите на един от слугите, вече не се появи в Търнов.

Ония от болярите, които често ходеха по манастирите, научиха, че благочестивият отец Сионий, в света на миряните наречен Силян, изпаднал в умопомрачение и бил затворен в килия с железни решетки, гдето починал след дълги мъки.

Далече беше имението на болярина Велемир, но в Търнов скоро научиха за смъртта му. Не си гледал Велемир старините, ами често ходел на лов. По оня край имало много вепри^[2]. Веднъж боляринът сам излязъл в гората на лов и на другия ден слугите, обезпокоени, че не се завръща, тръгнали да го дирят. Намерили го с изтърбушен стомах, гърдите му били разкъсани.

Болярите, които обичаха да си чешат езиците, не знаеха какво вече да говорят. Като че ли провидението напоследък се погрижи един по един да измрат противниците на Асеновия род.

— Бог му помага — приказваха те. — Затова строи толкова църкви, дарява манастирите. Ето на върха на Царевец всеки ден расте новият храм...

[1] Митрополит (гр.ез.) — висш православен духовник, който управлява епархия; най-висше звание на православен епископ. — Б.пр.

↑

[2] Вепър — глиган. — Б.пр. ↑

ЧАСТ II

1.

Ловът продължи цяла седмица. Царят отдавна не бе попадал на толкова дивеч — три мечки, няколко вълци и лисици, един стар вепър. Него Иван Асен уби сам с голямото си ловджийско копие. Шумна дружина придружаваше великия господар. По цял ден не млъкваха пискливите гласове на ловджийските рогове.

Зимата сякаш току-що започваше. Снегът валеше спорно, затрупваше пътищата, превиваше клоните на дърветата. Беше много светло от белината на снега и весело от сполуката в лова. Само накрая царят се наскърби: от Търнов съобщиха за смъртта на високия гост Сава Сръбски, отличил се с постнически подвизи и богоугодни дела, наречен още приживе светител.

Когато Иван Асен пристигна в престолнината, светителят бе вече погребан в „Свети четиридесет мъченици“. В черна дреха и с непокрита глава, царят отиде да се поклони на гроба. Дълго се моли, паднал на колене. В двореца се завърна мълчалив, с натъжено лице. По негова поръка Саватий, ръкоположен наскоро за архимандрит и обявен от царя със съгласието на синклита за логотет, се зае да съобщи на сръбския крал Владислав и на кралица Мария-Белослава за смъртта на светителя.

Преди една година Владислав свали брат си от престола и го затвори заедно с цялото му семейство в отдалечена крепост. Не беше тайна, че това стана с помощта на българския цар, и тъкмо затова новият крал — зет на Иван Асена — бързо се закрепил. Враговете му не смееха да надигат глави.

Саватий получи и друга поръка от царя: най-добрите майстори да иззидат гроба на светителя Сава, да го закрият отгоре с плоча от скъп мрамор, да поставят на всеки ъгъл по едно златоковано кандило и три високи свещника денонощно да пръскат светлина.

Неколцината монаси придружвачи на светителя Сава заминаха за Сърбия и в Търнов само четири дена след това пристигнаха нечакани гости — трима пратеници на никейския василевс Йоан Ватаци. Те тръгнаха още в началото на зимата, ала трудностите по пътя ги

забавили. Водач на пратеничеството беше седемдесетгодишен старец с дълга бяла брада. В тронната зала след тържественото връчване на грамотата, която Йоан Ватаци изпращаше за потвърждаване пълномощията на пратениците, Иван Асен най-напред заговори на стареца:

— Досега не съм виждал човек на твоята възраст, кирие, да извървява такъв дълъг път, за да изпълни заповедта на своя господар. Навярно Йоан Ватаци ти плаща извънредно много? Или си в нужда, та и малкото те задоволява?

Пратеникът приближи до трона и преди да отвърне, се поклони:

— Някои помощници на василевса приличат на метателни копия. Те охраняват само от разстояние. Други приличат на мечове, които може да бъдат използвани съвсем отблизо. А трети напомнят стрелите, пуснати от далекобоен лък — далече полетяват... Към третите принадлежи нищожният роб Илиодор, пратеник на господаря Ватаци.

Тихият глас на стареца заглъхна. Другите двама пратеници мълчаливо стояха в средата на залата. Великите боляри, застанали край стените от двете страни на трона, младите телопазители, които охраняваха вратите, облечени в бели дрехи, със зелени ботуши, големият златен канделабър^[1], който бе закачен в средата на потона — всичко тук имаше свое място. Дори царят на високия, украсен със слонова кост трон другаде не би бил толкова величествен.

Пратеникът Илиодор бе ходил при много чужди владетели, говореше седем езика и с чисто сърце можеше да каже, че тронната зала на търновския дворец по великолепие и украса не отстъпва, на който и да е източен двор, че Иван Асен говори гръцки със съвършенство и в погледа му има много дълбочина.

— С тебе, кирие, и дългият разговор не ще е отегчителен — рече царят. — Завиждам на Йоан Ватаци, че има такъв служител.

— Не ме лъсти, господарю Асене. Шест неща са непостоянни по своята природа: сенките на облаците, дружбата на глупеца, женската любов, извънредно голямото богатство, тиранинът управник и лъжливата слава. Не искам слава, която не отговаря на истината.

Вечерта архимандрит Саватий отиде на Трапезица в дома, отреден за нощуване на пратениците, и покани стареца Илиодор на

вечеря в двореца. За да не се обидят другите двама пратеници, Иван Асен им подари по един скъп кожух.

Царят обичаше да вечеря, заобиколен от най-близки хора. Трапезната горница беше малка, но затова пък топла, с нисък потон, от който висяха два малки канделабъра. Престолонаследникът Коломан, който вече караше трета година, се въртеше на столницата и посягаше към ножовете, поставени на масата. Майка му няколко пъти го плесна по ръцете и му се скара на маджарски.

Илиодор влезе в горницата, когато царското семейство бе събрано край трапезата. Елена се смееше тихичко и шушукаше нещо на по-голямата си сестра, а Тамара, тъничка, слабичка, едва се засмиваше с бледите си устни. Те и двете млъкнаха, щом в горницата се появи белобрадият старец.

— Поклон на милостивия господар Асен и на челядта му! — поздрави пратеникът.

Архимандрит Саватий вървеше на почтително разстояние след него.

Царят отвърна на поздрава и посочи с ръка стола срещу себе си. Така и по време на вечерята щяха да разговарят.

— Важните дела не се решават пред много хора, в тронни зали — напомни Иван Асен още в началото на вечерята.

Само двама слуги прислужваха. Един след друг те влизаха в горницата с подноси в ръце. Илиодор очакваше и тук същия блясък както в тронната зала и се учуди, като видя пръстените съдини. Ала учудването му премина във възхищение, когато разгледа паницата, поставена пред него. Тя беше изящно гледжосана, цялата боядисана в жълто, покрая с тъмнокафяви линии. Старецът не се стърпя и лекичко бутна с ножа късчетата пържено еленово месо, за да види рисунката в дъното на паницата. Там като че бе кацнало хубаво птиче с повдигната човка и Илиодор, без да ще, се усмихна. Мина му през ума да сподели възхищението си с царя, но погледът му падна върху голямата глинена паница, пълна с грозде, която бе поставена в средата на трапезата. Паницата бе черна, изписана с жълти гроздове и зелени лозови листа, тъй че чепките грозде, току-що откъснати от свеслото и поставени в нея, изглеждаха грозни, изсъхнали в сравнение с изрисуваните сочни зърна.

Иван Асен бе възприел гръцкия обичай да говори по време на ядене. Така си спестяваше много отегчителни разговори и решенията идваха неусетно. Той се хранеше бавно, посягаше към чашата с вино и внимателно изслушваше дългите обяснения на стария пратеник.

Напоследък на Йоан Ватаци никак не му вървеше. На остров Родос кесарят^[2] Лъв Гавала, подкрепян от венецианците, се отдели от върховната му власт.

По-голямата част от наемните войници напуснаха Константинопол, защото императорът не им плащаше редовно. По това време четирима католически монаси се опитваха да сключат духовен съюз между папата и забягналия в Никея патриарх. До съюз не се стигна, но миналата година през месец март пратениците успяха да уредят за една година примирие между Латинската империя и Никея.

След два месеца срокът на примирието изтичаше и затова Йоан Ватаци се обърна към българския цар с предложение за приятелски и военен съюз. На остров Родос Лъв Гавала отблъсна никейците и призна върховната власт на венецианската република. Йоан дьо Бриен навярно събираше сили за настъпление срещу Никея...

От въпросите на Иван Асена Илиодор разбра, че царят знае в подробности всичко, което се случи напоследък в Константинопол и Никея. Разговорът се превърна във взаимни открити преценки.

— Лошо се нареди господарят ти, почетни пратенико.

— Казват, че на пръстена на Питагор било издълбано следното изречение: „Кратковременният неуспех е по-добър от кратковременния успех“ — отвърна старецът.

Вечерята вече свършваше, пиеха подсладено с мед вино. Архимандрит Саватий от опит знаеше, че царят не обича друг да се намесва в разговора, който той води, и през цялото време мълчеше. Обаждаше се само да отвърне на някой въпрос на Ана-Мария или да обясни нещо на любопитната и приказлива Елена.

— Илонка, остави отеча на мира! — караше се царицата на дъщеря си.

Малкият Коломан започна да плаче. Ана-Мария го изнесе из горницата и го предаде на дойката Оприка.

Иван Асен изпрати с поглед сина си, после обърна очи към най-голямата си дъщеря. Тамара му се стори по-бледа и по-слаба от

всякога. А я кръстиха на грузинската царица Тамара, за която царят бе слушал още в руските земи, че е силна и умна владетелка. Тайно се бе надявал първата му дъщеря да не отстъпва по нищо на грузинката, да е гордост за рода на Асеновци.

Към Елена Иван Асен бе привързан повече, макар че често се разчувстваше от жалост към болнавата Тамара. Сега, когато пратеникът Илиодор му предложи от името на своя господар да се сродят двете владетелни семейства, царят не знаеше какво да отвърне.

Синът на Ватаци бе навършил дванадесет години. Тамара бе на четирнадесет години, не биваше нея да изпраца — ще се поболее още повече. Освен това възрастта ѝ не подходдаше за никейския престолонаследник... Съюзът с Ватаци бе необходим. Латинците трябваше да почувстват силата на Асеновата десница. Тъкмо затова предложението за брак не биваше да бъде отхвърлено.

— Елено — обърна се Иван Асен към дъщеря си.

Елена чинно стана и с плавна походка отиде при царя.

— Ще ме послуша ли моето момиче? — промени се гласът на баща ѝ.

— Да, татко.

— Мисля да те изпратя в един далечен град, при много добри хора. След години ще бъдеш там императрица!

— Както заповядаш, татко.

Царят се обърна на гръцки към пратеника:

— Тежка е съдбата на владетелите — пръскат децата си по четирите страни на света...

— Умният човек се утешава с неизбежността на случилото се — отвърна Илиодор.

— Ти говориш като древен мъдрец.

— Мъдростта на древните е само светъл лъч в тъмнината. По него може да се отгатне единствено посоката. А пътя и без друго човек сам трябва да извърви... — рече старецът.

Иван Асен държеше дъщеря си за ръката и му беше мъчно, че тя много малка ще се отдели от него. Ще склучи съюз с Ватаци, ще омъжи дъщеря си за неговия син, но Никея трябваше да му даде онова, което не можеше да получи от Рим — независимост на българската църква, патриаршеско достойнство на българския първосвещеник. Константинополският патриарх зависи от Йоан Ватаци, а тримата

източни патриарси ще послушат, каквото им каже съперникът на папата, най-старшият от духовните отци.

Като не пуцаше топлатата ръчичка на Елена, царят изрече условието, при което щеше да сключи съюз с никейския василевс.

„На лице е благ и дори хрисим, но в душата си е хитър“ — помисли си пратеникът Илиодор.

Той си припомни всичко, което знаеше за Иван Асена, и леко поклати глава. Едно сражение на неголеми войски — това бе битката при Клокотница. Едва ли някой владетел бе използвал успешна битка така пълно, така докрай, както Иван Асен. И сега българският цар щеше да изтръгне от Ватаци, каквото желае. Никея бе в притеснено положение, нямаше на кого да се опре, а срокът на примирието изтичаше.

— Ти си много умен, господарю Асене, защото се стремиш само към достижими цели — рече старият пратеник и царят разбра, че в тоя миг, край тая трапеца в затоплената горница, се реши въпросът за самостоятелността на българската църква.

Йоан Ватаци не бе изпратил случаен човек в Търнов.

— Завиждам на събрата Йоана, че има помощници като тебе...

Пиха последна наздравница, а в това време Саватий по мълчалив знак на царя излезе. Върна се скоро с кожена торба в ръце.

Иван Асен взе голямата гледжосана паница, в която бе поставено гроздето, изтърси няколкото останали чепки и я подаде на пратеника. Недоумяващ, Илиодор пое съдината. Странен беше тоя подарък. Царят взе торбата от ръцете на Саватий, дръпна тънката връв и като стана, през масата наведе отвора към паницата.

Няколко златици с ясен звън се изсипаха в гледжосаното дъно, после рукна златна струя. Старецът не смееше да мръдне. Златиците, наскоро сечени, блестяха, искряха като жарава.

— Всяка умна дума струва колкото златица, а умният разговор — колкото товар злато. Приеми тоя дар, отнеси със себе си образа на нашия покровител свети Димитрий!

Пратеникът Илиодор се поклонил ниско, притиснал пълната със злато съдина до гърдите си. Две златици се изтърколиха и звъннаха по пода.

Царят погледна стареца и се усмихна.

Като изпрати Илиодора, младият архимандрит се върна в горницата. Иван Асен го очакваше край трапезата съвсем сам. Децата и Ана-Мария си бяха легнали.

Със Саватий царят споделяше всички държавни начинания. Вече седемнадесет години духовникът живееше на Царевец. Той беше болярски син, останал без родители, и от малък бе приютен от архиепископ Василия.

Иван Асен не можеше да забрави оная нощ, когато успя да проникне в Царевец с войниците си, и там, пред северната врата на двореца, отец Василий го благослови с приемането на короната. До архиепископа стоеше развълнуван момък, син на стар Асенов войвода. Той пръв поде със силен и звучен глас:

— Царю Йоану Асену, сину старога Асена царя... многая лета!

Тоя момък бе минал една след друга първите степени на черното духовенство и по настояване на царя бе ръкоположен за архимандрит. Макар и твърде млад, Саватий влезе в кръга на висшите духовници. От две години негласно вършеше работата на логотет, докато преди няколко месеца тържествено встъпи в тая длъжност.

Саватий застана до Иван Асена и изискано, както умееше да говори той, му съобщи какви вести са получени през деня.

— С помощта на дубровчанина Джунио Джорджич и с усърдието на твоя верен слуга Делчо Серафимец от Венеция са закупени двадесет и четири галери уж за нуждите на двамина гърци търговци. Джорджич съобщава, че най-късно до месец и половина в Дубровник трябва да пристигнат три хиляди здрави мъже за гребци на галерите.

— Изкарайте всички престъпници от тъмниците! — отсече царят.

— А ако не стигнат?

— Напиши от мое име грамота: всеки заловен по пътищата скитник, който не може да обясни и да докаже от какво изкарва прехраната си, да бъде задържан и изпратен на галерите!

„Двадесет и четири кораба!“ — радваше се Иван Асен.

Чичо му Калоян не можа да създаде своя флота, макар че даваше големи облаги на търговците, които плуваха с корабите си край черноморския бряг. Някога ромеите имаха корабостроителници в българските земи, сечаха най-хубавите дървета. Защо Иван Асен да не

построй корабостроителници? Ала щеше да загуби много време, а той имаше нужда от кораби, за да държи в подчинение далечните морски граници.

Царят се радваше, че преди две години даде на Джунио Джорджич на откуп всичкото сребро и олово, изваждано от българските рудници. Джорджич плащаше добре, ето че и сега се отсрами. Венецианците не можеха да му сторят нищо, защото зад Джорджич стоеше българският цар.

— Да можех да видя поне една от галерите! — гласно изрече Иван Асен желанието си.

— И това ще стане, господарю — обади се Саватий, все още застанал почтително от дясната страна на царя.

— Ще стане, ще стане — повтори Иван Асен.

Архимандрит Саватий вече обмисляше грамотата, която царят му поръча. Изразите трябваше да бъдат ясни, думите — звучни и хубави. Мисълта му не отиваше по-далече, не политаше към тия три хиляди души, които щяха да оставят силите си над греблата на галерите. Важното бе грамотата да е написана добре и царят, като я прочете, да му каже:

— Само ти, Саватие, можеш така хубаво да съчиняваш грамоти!

[1] Канделабър (фр.ез.) — многосвещник. — Б.пр. ↑

[2] Кесар (гр.ез.) — титла на висш сановник и роднина на византийския император. — Б.пр. ↑

2.

В края на зимата Йоан Ватаци с цялата си войска тръгна към Проливите. Лесно завзе града Лампсак, с една част от войниците си мина на отсрещния бряг и обсади крепостта Калиопол. Като не успя с пристъп, Ватаци заповяда да пренесат стенобойни машини и така принуди венецианците да се предадат. В това време от Никея пристигнаха висшите духовници, които съставляваха събора на константинополската църква, водени от патриарх Герман. Между тях имаше митрополити, архиепископи, епископи, архимандрити и игумени. С тях дойде императрица Ирина с дванадесетгодишния си син Теодор.

Отначало Иван Асен мислеше да тръгне за срещата с малко войска, но колкото повече размисляше, толкова по се убеждаваше, че трябва да поведе дружините постоянна войска на всички областни войводи от Подунавие, а от Адрианопол към него ще се присъедини боляринът Радослав с войниците си.

На тържественото обявяване на патриаршията щяха да присъстват всички епископи, митрополити и игумени. Те пътуваха с големи кочии, придружени от много иноци, и когато войската пое към Калиопол, имаше два обоза — единият със скърцащи волски коли, другият от черни кочии с хранени коне, слуги, послушници и монаси.

Ана-Мария, още повече напълняла напоследък, със зачервени страни на кръглото пухкаво лице, как не се опитваше да бъде весела. Показваше на Елена през слюденото прозорче на кочията някоя хубава гледка, спотайваше въздишките си и щом очите ѝ се навлажняваха, бързаше да възкликне със задавен глас:

— Ух! Пак си напраших очите... Душно ми е, дъще, много ми е душно... — повтаряше тя, макар че нямаше задуха, дори беше прохладно.

Като минаваше край кочията, Иван Асен се накланяше от седлото:

— Как е годеницата? — питаше той, а по гласа и по погледа му личеше, че не това иска да каже. Закачливостта му бе престорена.

— Татко, искам да пояздя с тебе. Пред седлото, както ме вземаше в Кефаларево!

Елена умолително гледаше баща си. Тя още не можеше да осъзнае грамадната промяна, която щеше да стане с нея. Знаеше само, че скоро ще попадне сред съвсем непознати хора.

— Не бива, момичето ми — рече провлачено царят. — Скоро ти ще бъдеш невяста на никейския престолонаследник...

— Иван, много малко почивки даваш по пътя... Не бързаш ли много? — намеси се царицата.

— Закъсняхме, Ано! Кир Йоан навярно вече ни очаква.

Ана-Мария кимна мълчаливо, дръпна се назад и опря глава в ъгъла на кочията.

— Мамичко, къде постави витяза? — попита Елена.

Като събираше дрехите на дъщеря си, Ана-Мария сложи сред тях и глинената кана с изрисувания мустакат чичко.

— В кожения вързоп сложих витяза, Илонка... Като ти домъчнее за майка, погледай си го и му се усмихни. Само да не плачеш!

Йоан Ватаци посрещна българския цар при вратата на Калиополската крепост. Валеше ситен пролетен дъжд. Водата в Протока се вълнуваше. Небето беше сиво, мрачно. Вятърът често сменяше посоката си, като че беше заблуден пътник и не знаеше накъде да поеме.

Кочията на архиепископа първа спря до вратата и Йоаким, подкрепян от двама иноци, както бе редът, се запъти към никейския василевс. Той бе застанал под засводената каменна врата, за да се запази от дъжда. Ватаци леко се намръщи, но обичайната му любезност и сега го предпази. Лицето му бързо смени израза, устните му се разтегнаха в усмивка. На високото му чело личеше само една голяма бръчка. Косите му сребрееха.

Архиепископ Йоаким, прегърбен старец с болнаво жълто лице, благослови василевса. Ватаци леко склони глава пред българския йерарх.

Иван Асен излезе от кочията си, за миг-два оправи багреницата и тръгна към василевса. На главата му се виждаше пътен калпак от самур. Той пристъпваше уверен в своята сила, блестящ и спокоен и

сякаш не забелязваше нито дъждовните капки, които се плъзгаха по златотъкания плат на багреницата, нито навъсеното небе. Погледите на двамата владетели се срещнаха. Ватаци се поклони в същия миг, когато и Иван Асен сведе глава. После двамата тръгнаха един към друг, уловиха се за ръцете и както предварително беше уговорено чрез пратениците, прегърнаха се братски, без да допират лицата си, само с гърди.

Архиепископ Йоаким изричаше гласно молитва „за здраве и дългоденствие на господаря Йоана Асена и на господаря Йоана Ватаци“.

— Кръщелните ни имена са еднакви, нека и мислите ни да не се различават — рече царят на гръцки.

— Това желая и аз, брате по достойнство.

Ана-Мария приближи, като водеше Елена за ръката.

Царицата бе наметната с плащаница от аксамит. Дъщеря ѝ, със сплетена на няколко тънки плитчици коса, облечена в дълга синя рокля, беше по-смутена и от майка си. Ръкавите на роклята ѝ бяха обвезани със злато. Елена бе препасана с пояс от златотъкан плат и дъждовните капки не личаха, като падаха върху ипърското сукно на роклята.

Йоан Ватаци се поклони на царицата и протегна ръка към Елена.

— Ела, дъще! От днес ти ще имаш двама бащи и две майки!

Момичето наведе очи.

— Не разбираш ли гръцки? — недоумяващо попита Ватаци.

— Разбирам, кирие...

— Тя и латински учи — обади се царят. — Надявам се, че в Никея няма да преустанови заниманията си.

— Моят син Теодор от две години също учи тоя език. С помощта на латинския можем да се разбираме със западните владетели и с папата.

Иван Асен се усмихна:

— Аз вече уредих всичките си сметки с негово светейшество римския първосвещеник. Сега здраво се свързвам с Никея!

— Дано бог да закриля нашия съюз! — събра дланите на ръцете си Ватаци.

Ана-Мария не знаеше гръцки и затова ѝ стана още по-мъчно, като слушаше непознатата реч. Тоя човек щеше да отведе дъщеря ѝ!

— Мамичко, искам да дойдеш с мене! — притисна глава Елена до майчината си ръка. — Искам.

— Не може, Илонка, цветенце мое... — прошушна Ана-Мария. — Татко ще остане сам. Тамара и Коломан ще плачат...

— И аз ще плача, мамичко.

— Не, не! — скара ѝ се царицата, дръпна я за ръката.

Йоан Ватаци забеляза краткия, ала развълнуван разговор между майката и дъщерята.

— Да тръгваме, брате Йоан Асене.

— В моята кочия има място за двама души — предложи царят.

— Навярно ще има място и за моята нова дъщеря?

— Разбира се — побърза да отвърне Иван Асен.

Той отиде, прошушна нещо на ухото на жена си и пое ръчичката на Елена.

Ана-Мария се поклони на василевса и тръгна към своята кочия.

Войниците на Йоан Ватаци посрещнаха гостите с викове още щом в града се появиха първите кочии. Сега вече никой не обръщаше внимание на дъжда. Дори ония, които се криеха под стрехите, наизлязоха. Кога друг път ще могат да видят двамата големи владетели!

А в царската кочия василевсът още по-любезно разпитваше Елена за българската престолнина, за двореца. Той тъй умело измъкваше отговори от момичето, че Елена не се съдържа и му каза за глинената кана с изрисувания чичко, която „майка Ануш донесла от Естергом“.

— Ще мога ли да я поставя в стаята си? — попита тя.

— Разбира се, дъще — усмихна се Ватаци.

Богат беше обедът. Богата, както подобава на василевс, беше и вечерята. При наздравиците Йоан Ватаци не пропускаше да спомене имената на царя, на царицата и на дъщеря им Елена. А Иван Асен пиеше „за всемъдрата и добронравна кера Ирина и за престолонаследника, мой зет“.

Императрица Ирина със сина си Теодор и патриарх Герман заедно с духовниците и една част от войската се намираха на отсрещния бряг, в града Лампсак. Йоан Ватаци предложи на царя на

другия ден всички да преминат Протока и да отидат при тях. Ала Иван Асен настояваше още тук да сключат договора за съюз и за общи военни действия срещу Латинската империя. Нямаше нужда да викат солунския деспот Мануил Комнин, защото той зависеше от Търнов.

На другия ден дъждът намаля и небето се проясни. Морето утихна, дромоните и платноходките, с които ромеите бяха дошли, доплуваха в края на пристана.

Йоан Ватаци се ядосваше на непреклонността на българския цар. Иван Асен искаше на всяка цена договорът да бъде подписан още тоя ден и василевсът нямаше как да откаже. Бързописците успяха да напишат текста на гръцки и на български. В дома на кастрофилакса двамата владетели подписаха и скрепиха с печати договора.

Иван Асен се оттегли, за да се подготви за пътя, а Ватаци отиде сам да провери готови ли са дромоните и платноходките.

Когато дойде време да тръгнат, на пристана се появиха само Ана-Мария и Елена. Архимандрит Саватий, който ги придружаваше, обясни на василевса, че Иван Асен получил сърдечен припадък. Сега лежи неподвижно и няма сили дори да говори. Като не искал да попречи на тържеството в Лампсак, той просел извинение от своя събрат и сват и го молел да ръководи сам нужните обреди, да придружи Ана-Мария, Елена и българските духовници до града на отсрещния бряг.

Ватаци поиска да навести царя, но архимандритът му каза, че най-добре е никой да не безпокои Иван Асена. Сърдечната слабост е много опасна за здравето и срещите, разговорите са нежелателни. Василевсът не отвърна нищо.

Най-напред отплуваха платноходките, после дромоните един по един се отделиха от брега.

Чак на другия ден привечер Иван Асен излезе от къщата на кастрофилакса и се отправи извън града. Той беше още блед, говореше с усилие. Телопазителите му помогнаха да се качи в кочията и конете потеглиха бавно.

Досега такъв сърдечен припадък царят не бе получавал. През последните години, щом се преумореше, на сърцето му прималяваше, искаше чаша вода и гледаше веднага да си полегне. Вчера за пръв път той почувства колко тъничка е нишката, която свързва духа с тялото, колко малко е нужно, за да настъпи сетният миг. Сърцето ускорява

ударите си, започва да тупти като лудо и изведнъж спира... Може би умората от бързото пътуване, което царят изкара само на кон, беше причина за припадъка. А вълнението преди раздялата с Елена само ускори настъпването на тая внезапна слабост.

На царя се поиска да излезе извън града, да види войниците си. След Клокотнишката битка сега за пръв път извеждаше голяма войска.

Българският стан се бе разпрострял на северозапад от Калиопол. Скоро щеше да мръкне и на огньовете вече вреше просената каша с късове овче месо. Големите черни котли притискаха с дъната си дългите огнени езици.

Войниците застиваха на местата си, когато край тях минаваше царската кочия. Широките пътеки между палатките се събираха в средата на стана, гдето бяха разпънати шатрите на войводите.

Иван Асен отвори прозорчето на кочията.

Той се чувстваше най-добре сред войската си — далече от шума на празненството. Ако бе отишъл в Лампсак, трудно щеше да изтрае дългата църковна служба, продължителната процесия по въздигането на новия патриарх... Познаваше се добре и не му се искаше в такъв момент да бъде в близост с лъхация на здраве и престорено любезен Ватаци. Българският цар, гдето и да се появи, трябва да превъзхожда всички, да няма съперници в каквото и да било!

„Надхитрих го... По-право, болестта ми го надхитри!“ — каза си Иван Асен и от тая мисъл сякаш му стана по-леко, сякаш гърдите му се разтвориха и той без усилие си пое дъх.

Войводите се разтърчаха из стана, щом разбраха, че царят е пристигнал.

Кочията спря пред шатъра на болярина Радослав, кефалията на Адрианопол. Радослав напоследък бе оплешивял и не сваляше от главата си кожения шлем. Той се затече да помогне на царя, но не успя да стигне до вратичката. Изпревариха го двама боляри — полкови войводи.

— Бог с нас, войводи и боляри! — рече Иван Асен.

— Всевишният да ни закриля!

— И да ни помага!

Тия бяха станали обичайните поздравии, които царят неусетно въведе.

В шатъра на войводата Радослав на два триножника тлееха дървени въглища. Имаше няколко стола, а масичката бе приготвена по войнишки, закрепена върху два сандъка с походните вещи на болярина.

Радослав излезе да каже на слугите какво ядене да приготвят, а царят отиде при единия триножник, за да си постопли ръцете. Не беше много студено, но влагата във въздуха караше заспалите болки в ставите да се съживяват.

— Радостна вест, господарю! — втурна се Радослав само след няколко мига. — Току-що долетя конник. Първите наши галери вече навлезли в Протока.

— Къде? Кога са успели?

Царят дръпна мигновено ръцете си от триножника, вдигна длани нагоре, без да знае какво още да каже.

— Да отидем на брега, господарю! — подсказа му Радослав.

— Истина, войводо — промълви Иван Асен и на свой ред заговори високо: — Само че сега не ми трябва кочия, кон искам да яхна!

— Ще ти дам, господарю, моя жребец. Под копитата му огън излиза.

Царят кимна усмихнат. Радослав се затече към коневръзките. Пред шатъра пристигна засмян и доволен, че тъкмо той ще придружи Иван Асена в тоя радостен ден.

Войводите, научили вчера за неразположението на царя, извърнаха учудено глави — царят седеше на седлото прав като свещ. Управляваше жребеца само с колене и конят с игрив тръс го носеше по широките пътеки на стана.

Мъчително и радостно се взираше в притихналото море Иван Асен. Там нейде пореха вълните предвестниците на българската флота. Като тресчица, захвърлена на синия кръгзор, се откри първата галера.

— Благодаря ти, господи... — не можа да сподави въздишката си царят.

Сърцето му се обърна, но не примря мъчително както вчера, а заудря уверено в гърдите му: „Ти си роден под щастлива звезда, царю Асене“.

Как се появи тая мисъл? Дали по нечие внушение, или като отзвук на най-важните събития в живота му?

Вълните се блъскаха в брега, водни пръски падаха по червените ботуши на царя, но той не ги усещаше. Очите му следяха галерите в сивия четириъгълник на Протока.

Седем дена българските кораби чакаха да дойдат дромоните и платноходките на Йоан Ватаци. Патриарх Йоаким и Ана-Мария заедно с духовниците заминаха за Търнов. Войската на Иван Асен беше готова за поход.

Още първите дромони поразиха царя със сигурността, с която плуваха, с въоръжените моряци, окичили бордовете като шарени наниз. Ватаци не бе излъгал — повече от триста негови кораба задръстиха Протока и хвърлиха котва край двата бряга.

По това време двамата владетели вече се бяха споразумели за границите на държавите си. Ватаци се бе подготвил много по-добре за войната с латинците, отколкото Иван Асен очакваше. Ромеите бяха три пъти по-многобройни от българите. За десет дена корабите едва успяха да пренесат пешите отряди от азиатския на европейския бряг на Протока.

Съюзните войски тръгнаха заедно в успоредни походни редици по крайморския път. Корабите щяха да потеглят след седмица, за да не надминат пешаците и да не стигнат първи под стените на Константинопол.

Латинците от малките крепости бягаха, без дори да помислят за съпротива.

Най-сетне деспот Мануил Комнин по вестоносец събщи, че е тръгнал с войската си и се надява за седмица-две да настигне съюзниците.

Ватаци бързаше колкото се може по-скоро да обсадят Константинопол по море, за да прекъснат връзките на Йоан дьо Бриен с външния свят. Триста кораба щяха да стигнат за смел пристъп откъм приморските стени на най-силната крепост в света. Сухопътната войска щеше да пази латинците да не излизат през вратите на Теодосиевата стена, откъдето можеха да ударят съюзниците в гръб.

Константинопол посрещна нападателите с каменното спокойствие на световен град, който не за пръв път бе обсаждан. Голям отрязък от сушата между Мраморно море, Босфора и Златния рог, защитен от северозапад с тройна каменна стена — това представляваше отдалече той. А вътре се открояваха силуетите на Свещения дворец, Влахерна, Буколеон, „Света София“ и още много творения на опитни майстори.

Крепостната стена продължаваше край морския бряг и по брега на Златния рог. На места тя отстъпваше навътре, за да стори място на няколко пристана.

Иван Асен гледаше белите зидове, поглъщаше с очи очертанията на големите здания. Колко различно беше всичко това от представата му за „средището на света“! Тук повече поразяваха размерите, отколкото красотата. Да, купищата камъни можеха да предизвикат учудване, дори смайване, но невинаги наслада от гледката. Красотата не бе притежание само на Константинопол и царят се чувстваше горд, че и Търнов със своите малки размери по хубост не отстъпваше на Константинопол.

„Царевград Търнов“ — тъй обичаше да го нарича архимандрит Саватий и Иван Асен съжали, че духовникът замина с Ана-Мария и не е сега при него, за да сподели мислите си.

Йоан дьо Бриен най-сетне имаше възможност да покаже, че е най-смелият рицар и най-опитният военачалник в света, както го величаеха на Запад. Вярно, че по негова вина наемниците отдавна напуснаха крепостта, но такъв многолюден град като Константинопол можеше да даде човешки материал и за голяма война.

По заповед на императора няколко отряда сержанти се пръснаха из града и насъбраха всичкото оръжие, което можаха да открият у гърците. Заселниците латинци от търговския квартал бяха поставени на бойна нога. Те се въоръжиха с отнетото от гърците оръжие и образуваха голям пеши отряд. Латинците щяха да се бият ожесточено, защото при поражение съдбата им бе решена: гърците от града до един ще ги избият.

Йоан дьо Бриен изпрати отряда пешаци да наблюдава гръцките квартали и да охранява приморските крепостни стени. Рицарите, оръженосците, конните сержанти и пешаците копиеносци и стрелци

бяха разделени в три отряда. С тях Йоан дьо Бриен се канеше да защитава крепостта откъм сушата.

Още в първия ден от пристигането на съюзниците императорът се впусна в смел набег срещу охранителните гръцки отряди. Рицарската конница обърна гърците пешаци в бягство. Дошлите на помощ български дружини успяха да спрат нападението, ала конните сержанти заобиколиха съюзниците отдясно, като заплашваха да ги притиснат и издавят в морето.

По това време Йоан Ватаци и Иван Асен бяха заети с уреждането на двата големи стана за своите войски и при тревожната вест побързаха да отидат с конните си свити към полесражението. Докато пристигнат, латинците успяха да обкръжат една част от гръцката пехота, да я обезоръжат и да я откарат в крепостта. Йоан дьо Бриен забеляза съюзните конници и заповяда на рицарите да се приберат зад каменните стени.

Тоя ден българските кораби първи от цялата флота приближиха приморските стени на Константинопол. Когато боляринът Левтер забеляза разгорялата се на брега битка, помисли, че е дошло време за общо нападение, и без да се посъветва с някого, отправи галерата си към залива на Теодосий, където в подножието на крепостните стени се виждаха търговски складове и ниски постройки.

Българските кораби, на които в Калиопол се качиха опитни в морските битки гръцки войници, един по един заплуваха след челната галера.

Многобройната гръцка флота бе останала назад, проточила се в дълга редица. Така бе наредил Йоан Ватаци на хората си — да дадат преднина на българите. Иван Асен бе поласкан от това, че неговите кораби ще водят цялата флота и че те първи ще нападнат крепостта, разбира се, с помощта на гръцките войници, защото сред българите нямаше хора, водили морски бой.

Четири венециански галери, пуснали котва в Босфора, бързо се скриха в Златния рог. Огромната желязна верига, която затваряше устието на дългия залив, бе спусната.

Три български кораба едновременно стигнаха дъното на залива, хвърлиха котва и по подвижните мостчета гръцките войници слязоха на брега. Търговците и занаятчиите, които живееха в подножието на

градските стени, се бяха изпокрили. Войниците започнаха да палят складовете и къщите.

Мястото под крепостните стени беше недостатъчно, освен това войниците трябваше да стоят настрана от горящите здания. Иззад каменните зъбери отначало полетяха стрели. Пешият латински отряд се прехвърли към застрашената част от крепостните стени.

Корабите така задръстиха пристанището, че дори лека платноходка не можеше да приближи и да хвърли котва. Ечаха радостни викове. Нападателят бяха уверени в своя успех. Не вярваха, че ще използват стълбите, които носеха за пристъп. Пред вратата се бяха струпали повече от двеста души — помагаха на тарана да разбие железните крила.

— По-силно!

— По-бързо! — припираха военачалниците.

— Ленивци! — негодуваше един пълен архент със сребърен шлем.

Обкованата с желязо предна част на тарана с още по-голяма сила се стоварваше върху вратата, заплашваше да я пробие и затова, щом двете крила изскърцаха и се разтвориха навътре, повечето от гърците помислиха, че това е сторил техният таран. Ала отворът се разшири и през него с насочени напред дълги копия се появиха първите редици на латинската пехота.

— Бий! Бий! — в такт с маршовата стъпка викаха те хорovo и всеки вик бе придружен със силното думкане на барабаните.

Гърците не бяха в боен ред, под крепостните стени нямаше място где да се наредят. Те се надяваха с общ пристъп да нахлуят в крепостта, да хвърлят в паника защитниците. Ала латинците знаеха, че ако сега не ги отблъснат, сами ще докарат смъртта си. Затова лицата им бяха опънати, а ръцете им здраво държаха оръжието.

— Бий! Бий!

Тоя беше обичайният вик на френската пехота и сега всички — ломбардци, венецианци и генуезци — на всяка стъпка високо изричаха френския боен зов. В тия мигове латинците пешаци не бяха пришълци, скитници и търговски слуги в световния град. Всеки се чувстваше частица от общата сила на латинците — господари на Константинопол.

Воините от челните редици високо държаха щитовете си, на раменете им се крепяха копията на латинците, които ги следваха. А

барабаните сякаш отмерваха такта на последен, решителен марш.

Най-смелите от гърците се опитаха да нападнат, ала скоро се оттеглиха, смутени от самоуверения ход на врага и от желязната стена на копията им.

— Изколете тия латински кокошки! — почервеният от гняв викаше архонтът със сребърния шлем.

— Танатос! — без желание подеха гърците бойния си вик.

Схватката започна с мечове и копия. Таранът стоеше настрана като безполезна вещ.

От града прииждаха нови дружини латинска пехота. Те внесоха още по-бояк дух в настъплението, раздвижиха редиците. Чу се вик на венецианско наречие:

— Корабите на гърците са пълни със скъпа плячка. Тя е наша!

— Напред!

И французите не закъсняха да се въодушевят:

— Ние първи ще стигнем до корабите!

— Бий, сечи!

Барабаните спряха да думкат. Редиците се разшириха, копията се наведоха още по-ниско, мечовете се вдигнаха за бой.

На корабите, които продължаваха да идват, имаше гръцки войници, но те не можеха да помогнат на другарите си, защото целият залив бе изпълнен с галери. Хапеха устни и ругаеха, като гледаха как латинците гонят по наклонения бряг тия, които доскоро мислеха, че са победители.

Някои от гърците, като не можеха да се спасят другаде, се затичваха към горящите сгради. Латинците ги застигаха и с дългите си копия ги натикваха в пламъците. Чуваха се отчаяни писъци.

От града идваха все нови и нови латински дружини. Малцина останаха да пазят гръцките квартали. Никой не можеше да обясни как се разнесе из целия град, че гърците са претърпели поражение в залива на Теодосий.

Няколко десетки рицари, току-що завърнали се от нападението, в което ги бе предвождал императорът, без да чакат разрешение, се отправиха към приморските стени. Те стигнаха, когато боят вече се водеше на самия бряг и заплашваше да се пренесе на корабите. Докато рицарите все още се колебаеха дали да слезат от конете и да се намесят

в сражението, оръженосците им и пешите слуги се спуснаха към пристана.

Пръснатите под стените гърци нямаше къде да избягат. Латинците ги ловяха, връзваха ги за ръцете на общи въжета и рицарите доволно се усмихваха, като гледаха как хората им водят пленници. За всеки грък, продаден като роб, щяха да вземат добри пари.

Сега вече към пристанището идваха не само въоръжени латинци — изметта на големия град бе подушил, че в залива може да се докопа нещо. Гладни скитници и крадци се спуснаха към мястото на боя.

Сражението се пренесе върху корабите. Моряците наемници, разбрали, че и те ще погинат заедно с гърците, се опитваха да вдигнат котва. Паниката по корабите с всеки изминат миг се увеличаваше. Някои от гребците се заловиха за греблата, но повечето не мръдваха ръце. Моряците наемници спуснаха няколко лодки и побягнаха.

Лятната нощ беше задушна. Капаците на връхните отвори на царския шатър бяха махнати. Килимът, който закриваше входа, беше дръпнат на една страна и въпреки това Иван Асен не можеше да заспи.

Днес погинаха българските кораби!

Каквото и да мислеше, както и да опитваше да се успокои, не можеше да избяга от тая мисъл. Сам видя как венецианските галери преградиха залива, как спряха да стрелят и се спуснаха напред.

Повечето български кораби бяха изловени и откарани в пристанището, другите отидоха на морското дъно.

Многобройната ромейска флота не пристигаше и не пристигаше. Само няколко леки платноходки се завъртяха около мястото на сражението и се върнаха назад.

Едва сега царят подозря, че Йоан Ватаци нарочно даде преднина на българските кораби, за да приемат те първия удар. А той се бе радвал, мислеше, че на българските кораби се пада висока чест!

Това беше първото озлобление на царя към Ватаци и първото голямо разочарование от сключения съюз.

... Обсадата на Константинопол продължи с приготовления за общ пристъп. Ромейските кораби пазеха в Мраморно море и в Босфора да не идват чужди кораби с продоволствие и оръжие. Ала защитниците можеха свободно да излизат от крепостта и да внасят храни през

Златния рог, да минават на европейския бряг на Босфора, та дори и на отсрещната страна, защото съюзниците не можеха да им попречат. Иван Асен с всеки изминат ден се убеждаваше в безполезността на обсадата.

Настъпи есента. Приготовленията за пристъпа все продължаваха. Ромейските военни строители правеха големи каменометки и обсадни кули, на корабите поставяха високи дървени стълби, за да се изкачват по тях на приморските стени.

През седмица, през две Иван Асен извеждаше по няколко полка от стана и ги обучаваше в нападение на крепост. Караше ги да се катерят по нарочно издигнати дървени кули, за да задвижват тарани. Вършеше това с ясната мисъл, че тоя път няма да заповяда войниците му да отидат на явна смърт.

По Димитровден вестител от Търнов събщи, че Ана-Мария получила писмо от брата си Бела, с което ѝ съобщавал за смъртта на баща ѝ крал Андрей II. Малко по-късно царят научи, че Бела бил коронясан за крал на маджарите. Иван Асен знаеше, че енергичният му шурей, който преди три години предвождаше маджарските войски при нападението на България, и сега не изпитва добри чувства към него. Освен това Бела IV ще иска да се поправи на папата, а римският първосвещеник, разгневен на Иван Асена заради скъсването на унията, щеше да го накара да нападне българското царство.

Съюзът с Никея започваше да става опасен, а обсадата на Константинопол — безпредметна.

С настъпването на зимата българската войска потегли към Търнов. Царят обеща на Ватаци, че през пролетта пак ще дойде с войниците си, за да продължат обсадата на голямата крепост.

3.

Градината край двореца приличаше на малко зелено езеро. Тук и крехките дръвчета, и старият клонест орех тънеха в зеленина. Южнякът полюшваше гранките им и се носеше над ленивия Етър.

Миналата година архимандрит Саватий донесе от Беломорието няколко пауна и сега красивите птици величествено стъпваха по полянките.

Ана-Мария и кера Мария — съпругата на Теодор Комнин — седяха на припек върху малки сгъваеми столчета до брястовете и се оплакваха една на друга. Царицата беше бременна в деветия месец и макар че щеше да ражда за четвърти път, беше неспокойна. С кера Мария се сближиха още през есента, един и същ знахар ги лекуваше. Някогашната „солунска императрица“ бе научила български.

Опечаленото, съсухрено лице на кера Мария караше чувствителното сърце на царицата да потръпва от жалост. Пленницата не бе сторила никому нищо лошо: страдаше от същите болки, които изпитваше и Ана-Мария. А дъщеря ѝ Ирина, вместо да я успокоява, все ѝ натякваше:

— Нищо ти няма. Татко и Йоан са за оплакване, от години не сме ги виждали.

Тамара, вече петнадесетгодишна, две години по-малка от Ирина, бързо се сдружи с ромейката.

В тъгата си по сестричката си Елена Тамара мислеше, че е намерила искрена приятелка. Тиха, винаги болнава, тя се възхищаваше на жизнерадостната Комнинова дъщеря. Ирина умееше да пее хубаво, да танцува, а хукнеше ли из двора, стройното ѝ тяло пореше въздуха като стрела.

Взаимните гостувания на Трапезица и в двореца станаха необходимост за жените и момичетата. Иван Асен с благосклонност гледаше на това, но избягваше да се отбива в ложницата на Ана-Мария, когато при нея беше някогашната „императрица“ с дъщеря си.

Тоя ден царят излезе в градината за малко. В работната горница беше хладно, а още при първите стъпки навън слънцето го заслепи,

вятърът го погали и му напомни, че каквито и грижи да има, колкото и години да минават, все пак има нещо, което винаги носи приятен трепет.

И в най-дребните, незабележими на пръв поглед промени бе притаена частица от слънчевата радост и от бушуващата пролет. А гордите стойки на пауните накараха царя да се усмихне.

Щом забеляза Иван Асен, кера Мария понечи да стане. Той простря длан, за да ѝ забрани поклона, който тя щеше да стори, поздрави и заговори на гръцки:

— Не издържах в двореца. Слънцето ме помами.

— То дава здраве, кирие.

— И радост!

— Иван — помоли Ана-Мария, — приказвай на български.

Тя винаги се ядосваше, когато около нея говореха на гръцки. Струваше ѝ се, че пропуска нещо много важно от разговора.

— Няма какво толкова много да си казваме — рече царят, поклони се с глава на кера Мария, погледна усмихнат жена си и тръгна нагоре по широката пътека.

Вървеше, а пред очите му не изчезваше лицето на Ана-Мария. С бръчки по челото и тъмни петна по страните, в него нямаше и следа от някогашната миловидност. Гушката ѝ бе отпусната. Бледи бяха месестите ѝ устни.

Не промяната във външния вид на Ана-Мария караше царя все по-често да чувства някаква непълнота и незадоволеност. С жена си той никога не можеше да говори за делата, които го вълнуваха, и за какво ли биха могли двамата да приказват? За здравето на децата, за новите платове, които търговците донесли, за това, че дойката Оприка по някакъв сигурен белег пророкувала, че скоро ще омъжат и Тамара.

„Вярно ли е, Иван?“ — наивно питаше Ана-Мария и той си мислеше с отегчение дали някога ще престанат глупавите ѝ въпроси, нейните постоянни и излишни безпокойства.

Царят постави лявата си ръка над очите. Изглежда, зрението му бе отслабнало или през последните вечери, когато седеше до късно на работната си маса, се бе преуморил. Светлината струеше като водопади, небето ослепително блестеше.

— Татко! — чу Иван Асен гласа на Тамара.

От близката полянка дъщеря му махаше с ръка. В краката ѝ се виждаше един от пауните. До нея Ирина галеше дългата опашка на друг паун. Тя бе облечена в синя туника, впита в тялото ѝ, общита по края със златна шевица. Под огърлието се откриваше нежнобяла кожа.

Царят приближи към момичетата, наведе се и понечи да погали пауна, който стоеше до Тамара. Паунът се дръпна, сви опашка и уплашен побягна по нанадолнището. Тамара се затича след него.

— Цезар! Цезар! — викаше го тя по име.

Архимандрит Саватий бе кръстил птиците по имената на императори и императрици. Имаше една Помпея, един Октавиан, Александър Велики.

Ирина улови своя паун за опашката, да не побегне. Сякаш подтикван от нечия ръка, Иван Асен тръгна към нея. Продълговатото ѝ лице беше чисто и бяло, косата ѝ — лъскава и черна. Зад тъмните зеници на големите ѝ очи се таеше нещо, което царят поиска на всяка цена да отгатне: дали уплаха, че стои пред господаря на българите и гърците, или самоувереност, каквато притежава всяка истинска красавица?

„Как не съм забелязал. Та тя...“ — мисълта на Иван Асен не спря дотук.

В този пролетен ден, сред зеленината на дворцовата градина, той откри, че все още се вълнува като момък. Това беше и радостно, и малко тъжно, защото косите му сребрееха и често усещаше как сърцето му се уморява.

Той вдигна глава и с чужд, несвойствен нему глас попита:

— Обичаш ли пауните?

— Те са царски птици. Всичко царско обичам.

Колко плътен и звучен беше гласът ѝ, как спокойно отвръщаше тя! А зад зениците със светли кръгчета пак оставаше онова, притаеното, което царят на всяка цена трябваше да открие.

Ирина се изправи. Гърдите ѝ равномерно се повдигаха. Тя стоеше дръзко и невъзмутимо, като че бе императрица, а не дъщеря на победен деспот.

Тамара се завърна, като носеше пауна на ръце. Тя се бе изморила, цялото и лице бе зачервено. Иван Асен отиде при нея, целуна я по челото и без да погледне Ирина, пое нагоре по пътеката.

Отдавна запаметените слова от „Притчите Соломонови“ изплуваха в ума му:

„Три неща са непостижими за мене, дори четири, които не разбирам: път на орел по небето, път на змия по скала, път на кораб посред море и път на мъж към девица...“

Два пауна му пресякоха пътя и Иван Асен спря да им се полюбува. И отново видя Ирина със синя туника и царствената птица до краката ѝ.

Навръх Великден на царя се роди втори син. Кръстиха го Петър по името на цар Петра, най-стария от братята Асеновци.

Както при раждането на Коломан и сега търновчани споделиха радостта на Иван Асен. Бурета с вино се търкаляха по улиците, Великден продължи още два дена.

В престолнината имаше няколко полка. Чуваше се, че царят се кани да ги поведе към Константинопол, където Йоан Ватаци се отправил с многобройната си флота и с голяма войска. Ала минаваха седмици и месеци, а Иван Асен с нищо не даваше да се разбере, че ще тръгва в поход. Казваха, че Ватаци е изпратил вече трима архонти до царя да го питат защо не изпълнява обещанието си. Иван Асен отговорил:

— Ами ако в това време маджарите ме нападнат? Да почакаме още, има време.

Повечето от болярите, които живееха в Търнов, знаеха за писмото на Григорий IX до Бела IV. Папата още в края на миналата година подканяше младия крал да нападне „двамата схизматици Ватаци и Асен, които сключили помежду си съюз на безчестието“. За отговора на Бела в Търнов отдавна гадаеха. Отказът на Иван Асен да обсажда тая година Константинопол можеше да се тълкува като отдръпване от съюза с Никея, но можеше да означава и решение за силен отпор на маджарско нападение върху българските земи.

Три седмици след Гергьовден царят получи писмо от Григорий IX. Папата го съветваше да се откаже от съюза с никейския василевс и да се помири с латинския император. В противен случай ще бъде отлъчен от църквата.

Иван Асен отговори, че не е злопамятен, но помни удара, подготвен в Перуджия, когато той беше в добри отношения с константинополските латинци. Именно туй не му позволява да се сприятели с Йоан дьо Бриен.

По това време Ватаци продължаваше да обсажда Константинопол. Владетелят на Морей Жофроа дьо Вилардуен се опита да помогне на латинския император със своите сто и двадесет кораба. Той успя да се промъкне през веригата от кораби на гръцката флота, като потопи петнадесет от тях, и стигна в Константинопол.

И сега надеждите на Ватаци нямаше да се сбъднат.

Лятото си отиваше. Водите на Етъра все по-често влачеха сухи листа и прегоряла трева.

Царят се връщаше от обиколка на близките крепости, гдето се обучаваха дружини от постоянната войска. Реката му напомняше за приятните часове, прекарани във вировете по горното течение, и той не издържа. Нареди на десетината войници, които го придружаваха, да го почакат на пътя, под някоя сянка. После подкара коня си по пътеката, която слизаше към реката.

Конят, зажаднял, бързо притича по наклона и се спря на самия бряг. Иван Асен слезе, сне синята венецианска шапка, която носеше напоследък, махна летния плащ и остана по къса горна дреха от боядисан в зелено ленен плат. Краката в ботушите му пареха, но той първо разкопча дрехата си, запретна ръкави и наплиска лицето си. По брадата му потече вода, малки струйки, вмъкнали се в гърба, приятно го гъделичкаха.

Търнов не беше далече. Зад още два завоя се виждаше Трапезица.

Като изтри лицето си с голямата копринена кърпа, Иван Асен се послуша. Не, това не беше вик.

„Пеят, но кои?“ — даде ухо той.

По това време, след вършитба, момите ходеха на реката да белят тънки дарове. И Ана-Мария говореше, че трябва да избелят изтъканите през последните месеци платна за чеиза на Тамара.

Иван Асен улови поводите на коня и тръгна нагоре по реката. Краката му потъваха в меката пръст. Той често навеждаше глава, за да

се промушва под надвисналите клони на върбите. Песента все по-ясно звучеше, долавяха се и думи:

*Белнали се бели платна
край реката, край Етъра...*

Като яхна коня и мина на отсрещния бряг, Иван Асен неволно спря. По крайречните храсти като дълги пътеки се белееха платна.

Жива душа нямаше наоколо. Песента секна, разнесе се кръшен смях, чу се тупане на бухалки. Зад завоя имаше бързей — царят си спомни това, — там жените белеха платната.

Знаеше, че жените ще се смутят от появяването му, но не можеше да сподави желанието си да погледа как въртят бухалките и газят с боси крака на киснатите платна.

Точно зад големия глогов храст конят изпръхтя и в същото време се разнесе момински вик:

— Ой!

Царят тръгна по посока на вика и третата крачка занемя. Върху изсъхналите вече платна лежеше Ирина. Тя се бе надигнала на лакти, за да види кой минава. Като забеляза царя, дръпна с ръка дрехата си нагоре, за да закрие разголената гръд. Личеше, че е била задрямала и че не се е надявала някой да мине оттук. Беше облечена в бял хитон, така, както спеше лете. Туниката си бе подложила за възглавие и по краката ѝ бе полепнал пясък.

„Господи! Като Суламита!“ — можа само да си каже Иван Асен.

Ирина сведе очи, сложи лявата си ръка върху гърдите и повече не мръдна. Разбудена от сладък сън, тя цялата бе изпълнена с топлина. Отдавна, още когато тялото ѝ се променяше и гърдите ѝ опъваха дрехата, тя бе забелязала как мъжките погледи я опипват и сама започна да желае ласката на мъж...

Домът на Трапезица, гдето живееха постоянно, беше охраняван. Ирина нямаше свобода да излиза на улицата, когато иска, а онова, което виждаше през прозореца, бе единственото ѝ развлечение. Отсреща се издигаше къщата на болярина Люцкан. Той беше млад, често се изправяше на своя прозорец и се усмихваше на момичето.

Ирина го сънуваше и свикна вечер, преди да заспи, да си представя как той влиза в ложницата, как ляга до нея и слага ръка върху гърдите ѝ.

Ала един ден в отсрещния двор загърмяха кочии, вдигна се голям шум. Боляринът се женеше... Още на сутринта Ирина видя жена му — пълничка болярска щерка с кръгло лице. Люцкан и сега се показваше на прозореца — до него се облакътяваше жена му и го милваше по лицето, а той се усмихваше доволно.

Ирина се зарече да не поглежда към отсрещния дом. Наскоро след това между стражите, които пазеха къщата на знатните пленници, се появи момък с тънки черни мустачки, едър и силен. В неговите очи тя забеляза желание. Една вечер той дойде и поиска огън, за да запази борината при входа. Кера Мария си бе легнала, Димитриос беше в съседната стая и Ирина сама посрещна младия страж. Тя протегна ръка, за да поеме борината, ала пръстите ѝ неволно докоснаха рамото му. Тогава войникът я улови през кръста. Беше толкова хубаво, че Ирина замря, притисна се в него. Ала това трая само няколко мига. Войникът си тръгна набързо.

Оная нощ Ирина не спа. Чак след три дена беше редът на младия страж да пази пред къщата и тогава тя издебна, отиде при него и му прошепушна:

— Ела, в ложницата съм сама!

Той нищо не отвърна и не дойде. След това, колкото пъти го виждаше при входа на къщата, тя цялата се зачервяваше и си спомняше първата прегръдка.

Тоя войник беше страхливец. И боляринът Люцкан беше страхливец. И оная млад войвода, който миналата година на великденската служба се приближи в тъмнината до нея, бе страхливец. Той я прегърна по-буйно от войника, ала щом научи, че тя е дъщеря на Теодор Комнин и може да я види само ако някоя нощ се осмели да прескочи зида на охранявания дом, нито дума не ѝ каза. Повече тя не го видя.

Ирина знаеше, че желаната среща с мъж ще стане, трябваше да стане. Тя очакваше тоя миг и страстно искаше човекът, който пръв ще я има, да е силен, мъжествен. С цялото си сърце тя ненавиждаше страхливците, които не се бяха осмелили да дойдат при нея.

От никого Ирина не бе чула, че може да я омъжат, както омъжваха всички момичета. Тя беше пленничка, стигаше ѝ това, че с

майка си и най-малкия си брат живееше в Търнов, а не в някой отдалечен манастир.

Тя усещаше погледа на царя върху себе си, усещаше как по жилите ѝ се разлива нетърпима горещина, а гърдите ѝ сякаш още повече наедряват. Като изви очи, Ирина видя, че глезените ѝ са изкаляни, и внезапно стана.

— Защо лежиш на белените платна?

Той изрече глупави, излишни думи и веднага почувства това.

— Нищо... Ще ги белят още веднъж...

Ирина мина край него, мина и пред коня и нагази в реката. Като искаше да се измие добре, тя вдигна нагоре хитона. Откриха се коленете ѝ и тъничките жилки на прегънките. Това не беше жест на опитна жена. В постъпката на момичето имаше наивност и прелест и тъкмо това още повече развъълнува царя.

— Ела тук! — рече той.

Тя се обърна, сепната от властния му глас. Той я гледаше с поглед на човек, комуто нищо не е отказвано. Това беше мъжът — силен, здрав — когото тя очакваше. Лицето му беше опалено от слънцето, ръцете му бяха големи и мускулести.

— Ела — повтори Иван Асен и Ирина се подчини.

Като пусна дрехата си, тя не забеляза, че водата я измокри по края.

Откъм завоя долитаха женски викове. Нито за миг бухалките не преставаха да се стоварват върху мокрите платна. Пак се понесе песента — сега весела, шеговита:

*Да ми дойдеш тази вечер,
тази вечер, мило либе...*

Ирина не чуваше нищо и нищо друго не виждаше, освен опънатото лице на царя.

Случи се онова, от което Иван Асен се страхуваше най-много. Той попадна във властта на чувство, каквото никога не бе изпитвал.

Срещата край реката бе съдбоносна и за двамата. Иван Асен усещаше това смътно, ала постоянно. И как момчешки бе постъпил! Там, зад завоя, имаше жени. Когато отново поведе коня си, той отиде

право при тях. Тамара се развика: „Татко, татко!“. Прегърна го през шията, а той не смееше да я погледне в очите.

„Ти си се изморил, татенце. Защо си минал чак оттук, за да ме видиш! Ние вече щяхме да се прибираме...“

Тия думи още повече го измъчиха. Тамара мислеше, че е дошъл заради нея, че е пристигнал да ѝ се порадва.

Добре, че Ирина не се появи, остана върху купчината смачкани платна сама, познала за пръв път мъж. Иван Асен в себе си ѝ благодареше за това и в същото време я съжаляваше. А може би тя осъждаше през сълзи себе си и постъпката на царя.

„Татко, не видя ли Ирина надолу по реката? — ненадейно го попита Тамара. — Като се изкъпахме, тя се облече и побягна. Не знам какво ѝ щукна в ума.“

„Не съм... — отвърна царят. — Нали я познаваш, тя си е такава...“

Той не посмя да целуне дъщеря си. Струваше му се, че след всичко няма право да я докосва със същите устни, да я прегръща със същите ръце.

Ала това беше само временно отрезняване и още вечерта Иван Асен пожела Ирина с още по-голяма сила. Той вече караше четиридесет и седмата си година и след многобройните преживявания можеше трезво и спокойно да оцени щастието, което му се случи.

Думите, с които Соломон бе зовал Суламита, така пълно прилягаха на царевите мисли, тъй точно изразяваха трепетите на сърцето му, че той целият се отпущаше в словесния поток, повтаряше всеки израз, изричаше на глас най-звучните редове:

„Хубава си, мила моя, и петно няма на тебе!“

С всеки миг по-неудържимо ставаше желанието му пак да види Ирина.

Ана-Мария поиска да отиде за няколко седмици в летния дворец край Дряновец. В първите дни на есента там беше хубаво, освен това след раждането тя не беше напускала Търнов и се бе притеснила. Иван Асен одобри намерението ѝ, прояви добро разположение към приятелката ѝ кера Мария.

— Нека те придружи и тя, но без дъщеря си, защото и Тамара ще дойде с тебе, а съберат ли се двете момичета, по цял ден няма да

мирясат. За Тамаричка това е вредно... По-добре е с кера Мария да бъде Димитриос.

Ана-Мария само кимна, че е съгласна. След раждането тя бе напълняла още повече.

Царят побърза да излезе от ложницата. Досега бе хитрувал, бе поставял клопки на враговете си, а от днес започваше да лъже и в семейството си. Онова, което бе нужно за благо на царството, за преуспяването на властта му, той извършваше, без да се бои от каквото и да е. Ала мисълта, че излъга жена си, за да може да се види с Ирина, го хвърли в смут. И още по-желана му беше Ирина, защото трябваше да къса от себе си, за да ѝ докаже своята обич.

Сутринта Ана-Мария, кера Мария, Димитриос и Тамара заминаха за летния дворец, а вечерта Иван Асен, придружен само от верния си телопазител Смил, отиде на Трапезица. Пред дома на знатните пленници нямаше стража. По царска заповед стражата бе снета преди два дена.

Вратата бе затворена, не се виждаше нито една светлина в прозорците. Царят почука с пръстена си.

— Кой е?

— Отвори! — заповяда Иван Асен със същия глас, както бе заповядал там, край реката: „Ела тук!“.

Ирина го позна. Тя се канеше да ляга, за пръв път щеше да ношува сама в големия дом. Пет дена минаха от паметната среща и през цялото време предчувстваше, че царят ще я подири. Той не можеше да я изостави тъкмо сега, когато тя бе негова, не можеше да я отмине, защото се вълнуваше повече и от нея. Ирина помнеше как силно биеше сърцето му, с какви гальовни думи я наричаше.

Вече шеста година тя живееше в Търнов и не бе чула да говорят за царя, че има любовница или че обича да се весели с млади момичета. Иван Асен бе уважаван и за това, че е любящ баща и верен съпруг. В много случаи, когато боляри изоставяха семействата си и водеха разпуснат живот, той се бе намесвал. Онова, което бе скрито от очите му, все едно че не съществуваше, ала винаги строго бе корил сластолюбците.

С усета на момиче, което бе станало жена, преди да срещне мъж, много слушала за любовта и непостоянството на мъжете, Ирина бе доловила, че Иван Асен не търси в нея само момиче за развлечение. Тя

добре познаваше Ана-Мария. Такава отпусната, постоянно охкаща жена носеше със себе си еднообразие и отегчение. Празничното в живота на царя беше тя — Ирина — и затова Иван Асен пак щеше да дойде при нея!

— Царю мой... — прошепна Ирина на български, като отвори вратата.

— Суламита... Моята Суламита!

Царят още от прага прегърна Ирина. Отвън на стража застана верният телопазител Смил — ням и бездушен към всичко, което ставаше около него.

— Чаках те, царю мой, как те чаках! — шепнеше Ирина, сложила глава на рамото му.

Свещта, която тя държеше в ръка, угасна. През отворения прозорец месечината разливаше светли полукръгове. Етър шумеше тихо, приятно.

4.

След три седмици Ана-Мария, кера Мария, Димитриос и Тамара се върнаха от летния дворец. Иван Асен ги посрещна на кон недалече от Търнов. Беше много любезен към кера Мария и с тържествен глас обяви, че ѝ разрешава да живее с двете си деца на Царевец, в къщата, която навремето бе издигнал Калояновият логотет Белота. Това беше особено благоволение, но можеше да бъде изтълкувано и като заповед.

Ана-Мария се зарадва повече от приятелката си.

— Вечер ще оставаш при нас до късно, няма да бързаш както досега. Нали, Иван?

Царят побърза да се съгласи:

— Разбира се. Кера Мария винаги ни е била желана гостенка.

Тамара искаше да узнае, докато са отсъствали, какво е правил четиригодишният ѝ брат Коломан, който бе останал с дойката Оприка в двореца. Ала тя не успя да заговори. Царят смушка коня си и се понесе напред, без дори да я попита как е прекарала в летния дворец. А друг път бе толкова разговорлив...

Тамара забеляза промяната не само в отношението на баща ѝ към нея. Ирина вече живееше с майка си и брат си на Царевец, Тамара я виждаше почти всеки ден и се учудваше на нейния замислен поглед, на странното ѝ държание.

Ирина се унасяше в свои мисли, забравяше, че до нея има някой. Обичаше често да казва:

— Ти си още малка, по-късно ще разбереш това...

В присъствието на Ана-Мария Ирина говореше малко и се усмихваше мълчаливо и загадъчно. Когато се появяваше царят, тя ставаше още по-самоуверена и Тамара виждаше как баща ѝ отправя особени погледи към приятелката ѝ. И походката на Ирина сега беше друга — спокойна и в същото време дръзка.

Започнаха да ваят есенните дъждове. Вечерите бяха дълги и скучни. Кера Мария със сина си и с дъщеря си често идваше в двореца. Царицата я гощаваше със сушени плодове, орехи, медовина. Отначало

Ирина редовно придружаваше майка си, но изведнъж започна да остава вкъщи. Кера Мария я извиняваше:

— Везе една копринена кърпа. Такава си е — залови ли се с нещо, по-добре не я закачай.

А щом Тамара кажеше, че иска да отиде при нея, да си поприказват, тя бързо отвърщаше:

— Ти не се сърди на Иринка, забранила ми е да каня, когото и да е вкъщи.

Иван Асен се появяваше, за да поздрави кера Мария, казваше по някоя дума на жена си и се прибираще в работната горница.

— Боже, по цял ден все там стои. Ще се прегърби над масата — съжеляваше го царицата.

В седмицата по веднъж-дваж през някой следобед Ирина идваше в двореца да гостува на Тамара. Момичето се радваше, показваше й платовете, които чуждоземци търговци носеха на царя като подарък, и ако Ирина кажеше: „Много ми харесва тоя плат, как ще ми отива!“, Тамара го слагаше в ръцете й: „Вземи го!“.

В такива случаи тя беше радостна, че е дарила приятелката си. Ирина я прегръщаше и за кратко ставаше същата както по-рано — смееше се, разправяше как един млад болярин, като мислел, че тя не знае български, подхвърлил след нея: „Брей, че момиче имал Теодор Комнин!“.

А тя се обърнала и му рекла: „Ей че прости били българските архонти!“.

— Такива са мъжете — като възрастна, патила-препатила жена завършваше Ирина.

Тамара й се възхищаваше искрено. Всичко, което Ирина вършеше, бе хубаво и вечерите, които тя прекарваше сама вкъщи, докато майка й и Димитриос гостуваха в двореца, й придаваха някаква особена тайнственост. Навярно не само везбата я караше да се затваря в стаята си, защото Тамара видя, че за две седмици не е извезала дори единия ъгъл от копринения плат. Имаше нещо друго...

Падна първият сняг.

Зиме Царевец заприличваше на огромен бял купен. Звънарницата на „Възнесение господне“ като че опираше в самото небе. Тънки нишки дим сплитаха тъмна паяжина над хълма и в безветрието снежинките падаха равномерно — игриви и пухкави.

Дълбока като тишината на зимния ден и светла като бялата снежна покривка беше радостта на Тамара. Зимата настъпваше леко и неуловимо. Скоро щяха да започнат големите празници и девойката предварително изпитваше радост от буйните веселия, които заливаха целия град, от тържествените църковни служби, от оная хубава, светла нощ, когато гласовете на коледарите долитаха до Царевец като проточени припеви...

Тя искаше да сподели с някого всичко това, ала Ирина не ѝ се бе обаждала повече от седмица.

Една вечер, когато кера Мария с Димитриос гостуваха в двореца, Тамара облече кожухчето си от лисичи кожи, сложи малкото самурено калпаче и в тъмнината, като потичваше по пътеките, се отправи към къщата, гдето живееше Ирина. Снегът увеличаваше светлината на месечината и блестеше матово, като че бе посипан с кристалчета от стъкло. По заледения крепостен зид се виждаха сенките на стражите, а на площадките по ъглите горяха огньовете, на които войниците, като се разминаваха, спираха за миг да си постопят ръцете.

Когато стигна до къщата, Тамара не можеше да продума от студ и вместо да дръпне желязната халка, чукна долния край на вратата с крак. За нейно учудване дървеното крило изскърца и се отвори. Тя знаеше къде е стаята на Ирина и се отправи към нея. В средата на ходника се досети, че в стаята може да се влезе и през ложницата на кера Мария, откъдето беше по-направо.

В ъгъла на ложницата, пред иконостаса, гореше кандило. Светлината му беше достатъчна Тамара да види вратата за стаята на Ирина.

„Там ще е топло... Премръзнах...“ — мислеше си момичето.

Тамара блъсна вратата с рамо, както бе виждала да правят стражниците, когато се връщаха в помещението, гдето спяха.

И тук, както в ложницата на кера Мария, гореше само кандилото под иконата на Спасителя, ала на Тамара се стори, че ярък сноп светлина нахлу в стаята. На ложето, стреснат от влизането ѝ, се изправи царят, а зад него, с разпусната коса, в бяла нощна дреха, Ирина я гледаше с втренчени, жестоки очи.

— Татко! — извика Тамара.

Да можеше с още по-голяма сила, още по-отчаяно да извика, да изкрещи, за да заглуши своята болка!

— Татко... — по-ниско, задавена от плач повтори Тамара и се втурна към вратата.

Ала вратата към ходника бе заключена, Иван Асен бе се сетил за това. Само вътрешната врата към ложницата стоеше отворена и Тамара, като замаяна птица, се блъсна в ъгъла, върна се и побягна през ложницата и ходника навън, на студа, там, гдето нямаше да вижда баща си и Ирина, гдето щеше да бъде сама, съвсем сама.

Тя загуби баща си! И майка ѝ оставаше самотна, добрата, милата мама Ана. Лъжеха се и баща ѝ, и Ирина, и всички, като мислеха, че Тамара е още малка и недосетлива. Защо тая гъркиня, тая пленница, се беше вмъкнала в царското семейство? И баща ѝ, нейният добър и внимателен татко...

Тя не усети кога самуреното калпаче падна в снега, не виждаше накъде върви. Чу само дрезгав, простуден глас:

— Я! Та това е малката господарка!

Висок, здрав като мечка стражник я внесе в двореца, а дойката Оприка побледня и запищя:

— Господи! Какво е станало с момиченцето ми! Тамаричка!

Кера Мария и царицата се появиха в ходника. Тамара не разбра какво говореха, какво нареждаха. В дълбок унес долови тихо хълцане и по усет, вкоренен през толкова години, отгатна: до нея бе дойката Оприка, коленичила пред ложето. А възглавието бе меко и топло, то внезапно се удължи, стана хубава постеля и понесе Тамаричка из синьото бездънно небе, над което слънцето сипеше жар.

— Горещо ми е... — прошепна тя.

Дойката Оприка не спа три нощи, Ана-Мария от тревоги посърна, болките в стомаха ѝ се усилиха. Старият лечител павликянинът Леон мажеше гърдите на момичето с някакъв чер мехлем, разтриваше слепите му очи, бъркаше с гъше перо в ноздрите „за раздвижване на кръвта“.

Иван Асен идваше по няколко пъти на ден, мълчаливо слагаше ръка върху челото на Тамара и когато си отиваше, вървеше бавно, свел глава.

„Как ѝ е дошло наум да мине през вътрешната врата!“ — мислеше си той.

Толкова вечери бе прекарвал при Ирина. Стражникът Смил вече не му бе нужен. Затворената врата към ходника беше достатъчна. Кера Мария знаеше всичко.

Най-сетне Тамара дойде в съзнание:

— Мамичко! Ти ли си?

— Аз съм, дъще... Как ни изплаши!

— Не съм виновна, мамичко, не съм...

Тамара направи усилие да обърне глава, но пред погледа ѝ се появи бащиното лице, а зад него Ирина с нощна дреха и разпусната коса.

— Тя! — извика Тамара. — Двамата! Видях ги!

Ана-Мария прегърна дъщеря си, започна да я успокоява:

— Ще ти мине, момиченцето ми, ще ти мине...

— Не, не! — дръпна се от ръцете ѝ Тамара. — Ти нищо не знаеш, мамичко! — избухна тя в плач и със задавен глас успя да изрече: — Оная вечер... В стаята ѝ беше татко... Видях ги!

Ана-Мария се изправи пребледняла, с безкръвни устни. В ума ѝ се сблъскаха думите на Тамара и слабите, едва сега осъзнати подозрения. Дъщеря ѝ не лъжеше. Тя беше сигурна в това. А Ирина можеше да примами Ивана, с нейната хубост това беше толкова лесно.

През последните години между Ана-Мария и царя се бе утвърдило взаимно зачитане, но без следа от някогашната нежност. Тя не искаше да му показва силни чувства, каквито не я вълнуваха. Приятно ѝ бе да бъде при него, да разговарят за дребни, дори незначителни неща. Той беше неин съпруг, за друг мъж тя никога не бе помисляла и нито веднъж не ѝ бе минавало през ум, че Иван може да подири чужда жена. Вече имаха четири деца, омъжиха Елена. Иван страдеше от слабо сърце. След големия припадък миналата година в Калиопол той още повече се пазеше, изпълняваше препоръките на лечителя Леон всеки ден следобед да поспива по час-два, вечер преди лягане вземаше по две лъжици горски мед.

Той, който никога не ѝ се бе скарвал и не я бе нагрубявал, за когото не бе чувала, че някъде се е веселил с момичета — той бе направил Ирина своя любовница.

„Кера Мария е знаела! Затова вечер стоеше до късно!“ — помисли си царицата.

Това беше вторият удар. Беше мислила, че си е намерила вярна приятелка, с която може всичко да споделя, и едва сега разбра подлостта на гъркинята.

— Не искам да я виждам! — първо на нея изля гнева си Ана-Мария. — Змия!

Не смееше да осъди мъжа си пред Тамара. Той се бе заблудил, ще се осъзнае. На тази възраст не може да върши неща, за които всички ще му се смеят. Та Ирина е тридесет години по-млада от него!

Ана-Мария се втурна към ложето, прегърна дъщеря си:

— Тамаричка! Момиченцето ми... На никого не казвай. Ще се върне!

Тамара я гледаше мълчаливо, устните ѝ трепереха в нов пристъп на треска. Ана-Мария я целуна по бузите, скочи и побягна в ложницата си.

Два дена тя събира сили, за да заговори на царя. Какви ли не думи намисляше и всички ѝ се струваха неподходящи, слаби, за да въздействат на Ивана, да го отрезвят. Когато на третата нощ не можа да заспи, тя стана, облече се, приглади косите си и влезе в съседната стая. Там напоследък нощуваше Иван — за да не я безпокои, когато стои до късно в работната горница и си ляга по петляно време. Така ѝ бе обяснил той.

Голямата свещ до ложето светеше с равен пламък. Царят обичаше да чете в леглото, преди да го унесе сънят, и често забравяше да угаси свещта.

— Иван... спиш ли?

Той не отвърна. Ана-Мария още повече приближи.

— Ти не спиш, Иван... Не спиш!

Клепките на царя бяха затворени, нито мускул по лицето му не мръдваше. Той приличаше на заспал човек, но Ана-Мария знаеше колко шумно диша и беше сигурна, че не спи.

— За Ирина, за тая дъщеря на вероломник... Вярно ли е?

— Вярно е, Ануш — без да отваря очи, отвърна Иван Асен и тъжно кимна с глава.

— Защо, Иван? Защо направи това? — изхлипа Ана-Мария. — Омръзнах ли ти? Мразиш ли ме? Аз родих четири деца, Иван... Виж, четири живота се откъснаха от мене, взеха от силите ми...

Царят и сега не отвори клепки.

— Няма да позволя дяволът да си играе с тебе! Няма! — викна Ана-Мария.

За пръв път от съвместния им живот Иван Асен я чуваше да вика, да се вълнува толкова много. Обичаше ли го, или това беше гневът на изоставена жена?

Тя се втурна, прегърна го, сложи ръце на лицето му. От очите ѝ се стичаха сълзи и на светлината на свещта не личеше, че по челото ѝ има бръчки, че страните ѝ са повехнали. Тя беше мила и безпомощна, тъй както при първата им среща, когато му показва глинената кана с мустакатия чичко витяз. Иван Асен си спомни колко топли бяха ръцете ѝ, когато го прегръщаше през първата нощ след шумната сватба.

Той знаеше, че този разговор ще се състои. Тамара нямаше да скрие от майка си. И може би тъй беше най-добре... Накъде щеше да го изведе пътят, по който го зовеше Ирина? Да изостави жена си, сестра на маджарския крал, издънка на едно от най-старите владетелни семейства?

— Обещавам ти, Ануш... Ще се опитам да я изтръгна от сърцето си.

Ана-Мария го целуна бурно по устните, притисна се в него и утихна, замаяна от сълзите, ала щастлива, защото знаеше, че Иван никога не говори напразно.

5.

Той трябваше да изпълни обещанието си. Налагаше му не само честността, която се мъчеше да възстанови в семейството си. Принуждаваше го чувството на дълг, на уважение към онова, което бе постигнал. Не биваше да излага страната на опасност от маджарско нахлуване. Трябваше да направи всичко, за да живее в мир с крал Бела.

На кера Мария лично архимандрит Саватий събщи, че трябва да се върне в дома на Трапезица с дъщеря си и Димитриос. А когато те се пренесоха там, пред къщата пак застанаха стражи, за да ги пазят като пленници.

След Коледа Иван Асен започна да приема просители боляри, да изслушва дошлите за нови царски наредби областни войводи и кефалии. Сам отговаряше на най-важните грамоти, проявяваше такова старание, като че искаше всичко, което бе отлагал с месеци, да свърши за няколко дена. Лицето му бе умислено. Той често напущаше работната горница и отиваше в стаята на Тамара. Дъщеря му вече оздравяваше, но бе неразговорлива, избягваше да гледа баща си в очите.

С какво ли не се мъчеше Ана-Мария да угажда на царя. Знаеше кои са любимите му ястия и стоеше при готвачките, докато ги приготвят; следобед, когато Иван Асен си почиваше, бдеше никой да не вдига шум по ходниците, а вечер се обличаше в хубави дрехи, които преди слагаше само в празник, и като седнеше на трапезата, не отделяше очи от мъжа си. Челото ѝ често се сбръчкваше — защо той не се усмихва и не води шеговити разговори както някога? Беше внимателен, ала сдържан, неразбираем и недостъпен. Заговореше ли, то беше, за да спомене с каква работа се е занимавал през деня.

Ана-Мария одобряваше всичко, каквото той бе решил, дори онова, което никак не разбираше. Иван Асен казваше, че съюзът с Ватаци отдавна му носи само главоболия, и Ана-Мария бързаше да се съгласи. Във владенията на българския цар имаше много гърци и те със скрита радост следяха успехите на Никея. А не помагаше ли Иван

Асен на Ватаци да се възмогне, не подриваше ли с това сам своята власт над гърците в земите си?

— Така е, Иван — често повтаряше след вечерята, седнала до мъжа си, Ана-Мария, без да вниква дълбоко в думите му.

Ала когато царят спомена, че ако скъса съюза с Ватаци, ще може да избегне неприятностите, които папата би могъл да му създаде, и да предотврати една бъдеща война с маджарите, тя го улови за ръцете:

— Иван, ами Илонка?

Елена щеше да остане сред враговете на българския цар... А, от друга страна, ако съюзът с Ватаци бъде запазен, брат ѝ Бела ще обяви война на българското царство.

— Иван, ти си умен, намери изход! Запази Илонка и не се бий с Бела!

Царят замислено поклащаше глава. Не само това трябваше да разреши. Наскоро му съобщиха за нашествието на страшните монголски орди^[1]. Те гонеха с огън и меч всичко по пътя си. Куманите бягаха от тях и за да се спасят, приближаваха към устието на Дунава. Макар че беше зима, те преминаваха реката заедно с жените и децата си върху кожени салове, пълни със слама. Конете им преплуваха студената вода.

Вече няколко кумански орди се настаниха в българските земи. Ако останеха там, щяха да опустошат не само близките селища — ще нападнат богатите села в Дръстърската област, ще стигнат чак до Карвуна.

„Ще накарам хан Итлар да ги заведе при общата ни граница с латинците и никейците, по долното течение на Ибъра“ — реши царят.

Така щеше да държи в страх съседите си и ще се отърве от тази неочаквана напаст. Куманите му бяха помагали много пъти, ала нямаше да променят обичаите си.

Йоан Ватаци не закъсня да се оплаче на царя от куманите на хан Итлар. Те нападали и плякосвали не само латинските владения — посягали на селища и крепости, подвластни на Никея. Цялата област на юг от Адрианопол скоро заприличала на пустиня. Куманите се настанили в няколко крепости, ловели пленници, повече гърци и по-малко латинци, и ги продавали като роби в Адрианопол, Дидимотикон,

Виза и Калиопол. Намирали се чужденци, особено пизанци и генуезци, които купували робите и ги откарвали за продан чак до левантийските^[2] брегове.

Когато се канеше да отговори на Ватаци и да се оправдае, че другояче не е могъл да постъпи, Иван Асен получи вест, която бе чакал години наред — починал най-големият му враг, латинският император Йоан дьо Бриен. Тоя властолюбив старец попречи на българския цар да стане регент на малолетния Балдуин. Измамата, подготвена в Перуджия, подтикна Иван Асена да се съюзи с Ватаци. Сега можеше да се оправдае пред никейския василевс, че не е клетвопрестъпник, а човек на трезвото решение. Ала първо трябваше да върне Елена в Търнов.

Предлогът лесно бе намерен: родителското сърце на българския цар не може да изтрае, нека Ватаци изпрати Елена с верни придружвачи в Адрианопол, гдето Иван Асен със съпругата си ще отиде да я види, след което ще я върне при свекъра ѝ и при свекърва ѝ.

Точно така царят написа писмото до Ватаци и нареди архимандрит Саватий лично да го занесе, да приспи подозренията на василевса и на всяка цена да откопчи Елена.

Той чака дълго, всеки ден излизаше на върха на Царевец, като че оттам можеше да види дали пратеничеството се връща. Ала мисълта му често се отклоняваше и царят обръщаше очи към Трапезица, гдето, пазена от стражниците, живееше Ирина.

„Паякът с щипалки се залавя, но се вмъква в царските палати“ — повтаряше си той една от притчите Соломонови и с всичко лошо, което можеше да измисли за Ирина, се мъчеше да се успокои.

Най-сетне пристигна конник вестител. Архимандрит Саватий съобщаваше от Калиопол, че пътува заедно с княгиня Елена, придружен от съветника на Ватаци стареца Илиодор. Нека великият господар тръгва по-скоро.

Това беше спасение от мислите и копнежа по Ирина. Иван Асен накара да вдигнат на крак два конни полка, обеща на Ана-Мария, че ще се върне с Елена най-късно след три седмици, и поведе войниците си.

Тук, в полето на север от Адрианопол, цар Калоян бе сразил рицарите, оттук се понесе славата му на голям военачалник.

Иван Асен гледаше ниските възвишения, тръстиките, дърветата по левия бряг на Тъжа^[3] и не можеше да повярва, че сред тия незабележителни с нищо, мирни и спокойни хълмове са се стопили силите на отбраната рицарска войска. Навярно и местностите край Клокотница тъй щяха да му изглеждат. Отшумяват битките, забравят се преживяванията и вълненията и хората започват да украсяват миналото.

Възвишенията край Адрианопол се преливаха с тъмнозелените си гънки и постепенно изчезваха в крайречната равнина. Крепостните стени приличаха на широка бяла лента, по чудо закрепена в ъгъла между Ибър и Тъжа.

— Препусни бързо, кажи на войводата Радослав и на архимандрит Саватия, че няма да влизам в крепостта. Нека изведат Елена пред северната врата! — заповяда царят на един от телопазителите.

— Полковете — в два полукръга около крепостната врата! — нареди след това той на военачалниците по конни вестители.

Войската започна да се престороява в движение. Дружините очертаха редиците си, сякаш щяха да нападат твърдината.

Войниците бяха изтощени от продължителната езда и сухоежбината. Обозът бе изостанал на цял дневен преход.

— В Адрианопол ще си починем и ще се нахраним до насита! Хубаво вино има там! — говореха войниците помежду си.

И ето крепостта е пред тях — грамадна и величествена... Северната врата се разтваря. Спускат подвижния мост над дълбокия ров. Няколко конни тръбачи бързо излитат и с тръбни звуци известяват на целия град, че господарят на българите и гърците, самодържецът Иван Асен, е благоволил да пристигне в една от своите крепости.

Излязоха и пешаци копиеносци, наредиха се в две дълги редици. Между тях първа мина Елена, вече единадесетгодишна, облечена като ромейска принцеса, с малка коронка на главата. Зад нея пристъпваше пратеникът на Ватаци Илиодор, следван от архимандрит Саватий и войводата Радослав.

Български боляри и гръцки архонти от околността, облечени празнично, вървяха в мълчаливо шествие. Секнаха тръбните звуци и тогава откъм града се разнесе камбанен звън.

Духовниците начело с митрополита се появиха иззад болярите, задминаха ги и застанаха начело на шествието.

Иван Асен не откъсваше поглед от малката фигурка на Елена. Разстоянието бързо се скъсяваше, останаха само петдесетина крачки. Лично войводата Радослав притича, улови царския кон за поводите и подпря стремето с ръка.

— Младееш ли, войводо? — тихо го попита царят.

— Още мога да играя ръченица, господарю — усмихнат отвърна Радослав.

— Колцина ромеи придружават Елена? — като слезе, шепнешком попита Иван Асен.

— Освен Илиодор, когото виждаш, още двамина архонти и охрана от петдесет войници.

Царят рязко се обърна и тръгна напред.

Митрополитът — едър старец с дълга брада и голям корем — вдигна кръст за благослов. Иван Асен отиде при него, подви крак и се прекръсти.

Камбаните продължаваха да бият.

— Дъще! — протегна ръце царят.

Елена се мъчеше да спазва, както я бяха учили, строгите предписания на императорския двор. Стъпваше ситно, гледаше в земята, прибрала ръце пред гърдите си с преплетени пръстчета. Ала желанието по-скоро да се озове при баща си надви, тя се затича, дрехата от златотъкан плат, която беше тясна в полите, я спъна. Елена щеше да падне, ако царят не я улови и притисна в прегръдките си. Целуна я приведен, защото тя едва стигаше до гърдите му.

— Татко!

Елена вдигна нагоре глава и малката коронка падна на земята. Тя се обърна, понечи да я вдигне. Баща ѝ махна с ръка:

— Остави! Вече няма да ти трябва. Друга корона съм определил за тебе.

— Защо... Татко!

Като я изпращаше от Никея, императрица Ирина каза на момичето: „Може да се случи така, че вече да не се върнеш при нас, снахичке моя! Само едно запомни: оня, който ще стори това, не ти мисли доброто. Ние те обичаме. Теодор ще тъгува без тебе...“.

Към новата си майка Елена се привърза бързо. Василевсът се отнасяше към нея като към своя дъщеря, а Теодор след първоначалната подозрителност не можеше да се занимава, с каквото и да е, ако Елена не бе край него. Заедно ги обучаваха по латински и по предметите на ромейската школа, заедно играеха. Спомни си как се беше изплашила и не знаеше какво да стори, когато веднъж Теодор падна на земята, започна да се гърчи, а на устата му се появи пяна. Дотичалите слуги застанаха в кръг и зачакаха припадъкът да мине.

Епилепсията, от която престолонаследникът страдаше, се беше отразила на характера му. Той беше тъжно, неразговорливо момче. Само с Елена се забавляваше. Тя замина, без да си вземат довиждане. Императрица Ирина знаеше, че Теодор ще се развълнува много. Щяха да му кажат, че Елена е отишла съвсем наблизо, до Калиопол, и ще се върне най-късно след седмица.

— Не искам да идвам в Търнов, татко!

В мъничкото сърце на Елена обичта към родителите се сблъска с привързаността и признателността към семейството на Ватаци и най-вече с неосъзнатата, още детска обич към Теодор. Той толкова много щеше да страда без нея, щеше да я нарича лъжкиня и неблагодарница...

Старецът Илиодор пристъпи напред. Беше гологлав — в знак на почит към царя. Носеше тъмна дреха, каквато подобаваше на възрастта му. Като се поклонил с протегнатата до земята десница, той взе коронката, която падна от главата на Елена.

— Приеми, господарю, братските поздравии на светлоликия и богоподобен василевс, автократа Йоан Ватаци — рече той на гръцки и вдигна коронката. — Какво да му предам от твое име?

— Че най-големият ми враг Йоан дьо Бриен почина и че ръцете ми са развързани от клетвата, която дадох при подписването на съюзния договор с господаря ти! — отвърна Иван Асен.

— Който не уважава искрените си приятели, не уважава и себе си — напомни Илиодор, като продължаваше да държи коронката пред очите на царя.

— В отношенията между владетелите искреността идва след изгодата за царството и държавните дела — тихо отвърна Иван Асен, за да не чуят архонтите и болярите.

— Само, господарю, да не постъпиш като човек, който е решил с измама да опие някого и като стои с него на трапезата да го подканя, сам се напива. Лошо е, когато оплиташ в хитрини и собственото си семейство...

— За това бог ще ни съди!

— Така ми поръчаха да ти кажа и господарите Йоан и Ирина. Да знаеш, че бог всичко вижда и наказва ония, които престъпват клетвите и договорите, сключени пред господнето свидетелство... Господарят Ватацес отгатна, че ти ще отведеш Елена, и въпреки това не ти попречи. Ще му отнеса тая коронка!

Пратеникът се поклони и се обърна.

Елена извика с плачлив гласец след него:

— И аз ще дойда!

— Мълчи! — пламна от гняв царят.

Очите на Елена се изпълниха със сълзи. Тя поривисто, по детски заплака.

— Недей, татко... Моля ти се, недей...

„Собствената ми дъщеря да се продаде на чуждите!“ — едва се сдържаше Иван Асен.

А той се бе надявал Елена да бъде негови очи и уши в Никея, както Мария-Белослава при сърбите. Беше мислил, че след време, когато ще може да се прикрива умело, тя ще му изпраца тайни сведения, ще му помага...

Боляринът Радослав пак улови поводите на царския кон и държа стремето, докато Иван Асен се метна на седлото. Хълцанията на Елена достигаха до смълчаните български войници, до копиеносците пред крепостната врата. Безпомощна и отчаяна беше тя и напразно извърещаше главица.

— Подай ми я! — заповяда царят на Радослав, целият почервенял от гняв.

Войводата улови Елена през кръста и я вдигна на височината на седлото. Иван Асен я пое, постави я да седне пред него и впи шпори в хълбоците на коня.

— Към Търнов! — високо заповяда той.

Елена се замята в ръцете му. Дърпаше поводите, гърлото ѝ се задави от сълзи. Царят не издържа, освободи дясната си ръка от

поводите и зашлеви силна плесница по лявата буза. С опакото на ръката си я плесна по дясната страна. Елена успя да извика:

— Ти не си ми баща! Лош си, лош!

Извика на гръцки, забравила в отчаянието си, че родният ѝ език е български.

— Ще ти нашаря гърба от бой, ако не се вразумиш! — изсъска на ухото ѝ Иван Асен.

Той я приклеци по-здраво и подвикна на войводите, които язدهа край него:

— Повеждайте войниците по обратния път! Бързо!

Крилата на двата полукръга се свиха, дружините една по една се проточиха в двуреден походен строй.

При северната врата на Адрианополската крепост останаха мълчаливи и неподвижни духовниците, болярите и архонтите.

Едва в Дъбилино^[4] войниците си починаха. Царят обяви престой един ден и отседна в дома на кефалията. Елена, утихнала, примирена, не излизаше от стаята си. А Иван Асен и архимандрит Саватий седнаха край масата в трапезната зала и съчиниха две важни писма. Първото беше до папа Григорий IX. Сега царят можеше и трябваше да обяви, че се е отказал от съюза с Никея. Дъщеря му беше при него. Ватаци не ще намери смелост пръв да започне война със силното българско царство.

Написа, че се е отказал от заблудението си и желае отново да влезе в преговори с римската църква. Нека най-светейшият отец изпрати доверено лице, за да уговорят чрез него не само църковни дела, но и положението на младия император Балдуин II. Като даваше надежди на Григорий IX българската църква отново да сключи уния с Рим, Иван Асен подхвърляше, че е съгласен да стане защитник и покровител на император Балдуин и да му помогне в борбата с Никея.

До Бела IV царят изпрати приятелско писмо, в което му извести, че вече е в преговори с папата и че маджарският крал няма никакви основания да му се сърди. Тъкмо напротив, трябва да живеят като добри съседи и близки роднини.

[1] Чингис хан бил от малкото племе „монголи“. След като се въздигнал, по негова заповед „монголи“ били наричани всички

татарски племена в Централна Азия, които признали властта му. — Б.пр. ↑

[2] Левант (лат.ез.) — общо наименование на крайбрежната територия, разположена край източната част на Средиземно море. — Б.пр. ↑

[3] Тъжа — река Тунджа. — Б.пр. ↑

[4] Дъбилино — средновековно название на гр. Ямбол. — Б.пр. ↑

6.

Двамата папски пратеници трябваше да бъдат заслепени от блясъка и величието на българския трон. Иван Асен не бързаше да ги приема, макар че се измъчваше от нетърпение. Чрез архимандрит Саватий съобщи на легатите, че ще ги чака в тронната зала след два дена в третия следобеден час.

Преговорите с Рим не бяха само духовна работа. Папата се грижеше за Латинската империя. Не свещеници и монаси, а първите боляри трябваше да присъства на приема.

И ето — тръбачите затръбиха пред северния вход на двореца, телопазителите в ходниците замряха неподвижни с копия в ръце. Болярите от синклита в златотъкани дрехи, с калпаци в ръце станаха от широките столове, наредени край двете дълги страни на залата. Патриарх Йоаким не присъстваше — така бе наредил царят. Духовният глава на българската църква бе получил своя сан от източните патриарси и от константинополския патриарх и за да не предизвикват папата, Иван Асен реши старецът Йоаким нито веднъж да не се среща с пратениците. За него ще кажат, че е болен. Преговорите трябваше да се водят като между големи владетели. Това да се чувства и в най-дребните неща, дори в обръщението към пратениците.

— Епископът на Перуджия... Монсеньор Вилдхаузен — представи ги архимандрит Саватий, като пресрещна пратениците в средата на залата и се обърна към царя. — Носят писмо от апостолическия престол.

Вилдхаузен остана назад, за да даде възможност на своя по-старши брат да предаде писмото. Като бивш епископ на Босна Вилдхаузен минаваше за познавач на Сърбия, България и отчасти на Романия. С бръснато продълговато лице, по което личаха няколко белега от отдавнашни рани, и разцепена горна устна, той повече приличаше на стар наемен войник, отколкото на духовник. Вилдхаузен неприятно мръдна вежди. Стори му се, че Иван Асен прилича на статуя. В скъпата наредба на залата, в израза на лицата на болярите, както и в неподвижния поглед на царя бяха застинали спокойствието и

самоувереността на голям владетел. Като че пратениците бяха излишна подробност — дошли, ще си отидат. Ала натежалите от злато дрехи, златната резба по трона и по столовете, безмълвните фигури на болярите ще останат като неми свидетели за благолепието на българския цар.

Епископът на Перуджия подаде на Саватий писмото на папата. Архимандритът поднесе свитъка на царя. Иван Асен кратко рече на български:

— Добре дошли. Утре ще получите отговор.

Саватий преведе на латински.

Отвън тръбачите отново затръбиха.

Вилдхаузен отиде при епископа:

— Брате во Христе, да си вървим — прошушна му той. — Не допусках, че приемът е както в някогашния ромейски двор.

Епископът на Перуджия — недосетлив старец с напълно оплешивяла глава и късогледни очи — още веднъж се взря в царя. Той беше смутен. Мислеше, че ще се срещне с „варварин“, пред когото ще може да покаже красноречието си и да му повлияе.

— Да вървим — рече той на бившия босненски епископ.

Никой в залата не мръдваше. Двамата пратеници мълчаливо минаха по ходниците, край телопазителите, които високо държаха копия в ръце.

Папа Григорий IX обещаваще пълно опрощение на греховете на българския цар, ако той избави Латинската империя „от нейното стеснено и тежко положение“.

На четвъртия ден от пристигането на двамата пратеници в Търнов дойде граф Роберт, един от изтъкнатите военачалници на Латинската империя. От името на Балдуин II и на големите барони той предложи на Иван Асена военен съюз срещу никейците.

Светият отец от Рим пипаше тънко, даваше възможност на българския цар да докаже, че не само на думи е приятел на апостолическия престол. Иван Асен разбра това и още в Търнов подписа договор за общи военни действия срещу Никея.

Никога досега царят не бе напуснал престолнината и не бе тръгвал в поход с такова раздвоение в мислите. Обратът в отношенията с Никея беше необходим, но Иван Асен не искаше да служи като опора на Латинската империя. В Константинопол трудно ще установи своето влияние. Зад Балдуин II стоеше папата, стояха и хищните като вълци големи барони, които нямаше да допуснат да ги ръководи Иван Асен.

Много полкове можеше да поведе царят. Във всеки областен град той имаше постоянни войници, обучени и въоръжени по-добре от латинците и никейците. Ала защо да се престарава?

„Един конен отряд и три-четири полка пешаци стигат!“ — реши Иван Асен.

А на военните строители заповяда да натоварят на волските коли разглобени толкова каменометки и стрелометки, колкото са необходими за обсаждането на крепост като Цурулон^[1].

Куманите на хан Итлар щяха да се присъединят към него.

Прощаването с Ана-Мария беше тежко. Тя се разплака, захълца на гърдите му:

— Иван... Ти не ме обичаш... Не можеш да забравиш оная...
Знам!

Тамара избяга от ложницата, а Елена обърна лице към стената. Само петгодишният Коломан отиде при баща си.

— Всички ме лъжете — сърдито, като възрастен рече той. —
Искам да мушкам с меч!

— Сине, сине — усмихна се царят. — Не ще отбегнеш от тежкия жребий, ще ти дотегне да носиш меч.

— Искам! — настояваше престолонаследникът.

В стаята влезе телопазител и се поклони:

— Великий господарю, войската е готова за поход.

— Тръгвам — рече царят, целуна Коломана по челото и закричи към ходника.

Чувството на безизходност от семейните неприятности с Ана-Мария и мисълта, че ще помага на латинците, без да има голяма полза от това, не го напускаха през цялото време на похода. Той минаваше през селища, които познаваше от години, срещаше се и говореше с войводи, които сам бе избрал и назначил, приемаше поклоните на болярите.

Многобройните преговори и кроежи го бяха научили на десетки тънкости и хитрини в отношенията с хората и владетелите и затова, щом направеше първата крачка, предугаждаше какво ще стане по-нататък. Ако латинците успеят във войната с Никея, за българския цар ще е неразумно да им помага по-нататък, без да е сигурен, че ще наложи влиянието си в Константинопол. Ако не успеят, ще трябва и занапред да се преструва на техен приятел, за да е запазен от удара, който папата може да му нанесе чрез маджарите.

Ами ако се споразумее с Бела IV без участието на папата?

Тая мисъл се появи неочаквано. От Ана-Мария царят знаеше, че брат ѝ е буен и несговорчив, че мрази да чувства чужда власт над себе си. С него Иван Асен трябваше да постигне тайна спогодба, дори да му даде злато, защото Бела в борбата си със своите барони има нужда от пари. Така маджарският крал привидно ще бъде с папата и ще намира различни оправдания, за да не изпълнява съветите от Рим.

„Как не се сетих по-рано да изпратя доверени хора до Бела!“ — укоряваше се царят.

Тогава тоя поход нямаше да се състои, нямаше да се обвързва и с Никея. Ватаци не разполагаше с толкова сили, та да нападне българските земи, а за да го успокои, Иван Асен отново ще му изпрати Елена.

Крепостта Цурулон от две години се намиреше в ръцете на никейците. Там Йоан Ватаци бе изпратил най-добрите си войници начело с опитния военачалник Никифор Тарханиот. Цурулон се намиреше близо до Константинопол и гърците, които населяваха околността, имаха откъде да черпят сили и смелост. От тая крепост никейците следяха всичко, каквото ставаше в Константинопол, и можеха да пречат на всяко начинание на латинския император. Затова големите барони решиха да я превземат.

Още при Адрианопол към българската войска се присъединиха куманите на хан Итлар. Ханът бе доволен. На ръцете му дрънкаха няколко златни гривни, на дясното си ухо бе закачил нова обица с голям бисер.

— Ти добре сторил, като изпрати нас тук — заговори той на български, за да угоди на царя, но бързо продължи на кумански. —

Богът на безкрайното синьо небе е с нас! Всеки ден продаваме по няколко десетки роби гърци.

По пътя до Цурулон Иван Асен разпита хана за монголите, които бяха нахлули в руските и половецките^[2] степи. Итлар само като си припомни кратките битки и отчаяното бягство, замахаше с ръце:

— Моли се да не минат великата река! Няма спасение от тях! Многобройни като скакалци, бързоподвижни като лястовици, огнедишащи като змейове, те могат да затрият цялото ти царство!

Не за пръв път Иван Асен слушаше страшни разкази за монголите. Сега се обезпокои повече: преди да напусне Търнов, Делчо му каза какво научил от един киевски търговец — монголите се канели да нахлуят в „западните земи“, както те наричали страните край Дунав, да стигнат до богатите градове в Маджарско и в краковското кралство.

Ако това се случеше, латинците не можеха да помогнат на българския цар. Иван Асен трябваше да бъде в мир и с тях, и с никейците — ето где беше трудността...

Границата между България и Латинската империя вървеше от Мидия на Черно море до Енос на Бяло море. Последната българска крепост от големия път Бялград — Плъвдив — Константинопол беше Месена, ала набезите на куманите бяха объркали граничната линия. Латинците нямаха сигурни твърдини около Цурулон, ако не се брояха няколкото крепости по брега на Мраморно море.

При Месена граф Роберт очакваше съюзната българска войска. Той се държеше, както и в Търнов — любезно, ала с подчертано достойнство. Пристигнал в Константинопол заедно с Йоан дьо Бриен, графът минаваше за един от първите барони на империята. Четиридесет и пет годишен, с продълговато лице и внимателни сиви очи, граф Роберт се отличаваше от другите рицари по разностранния си ум и военачалнически качества. Говореше добре гръцки и не смяташе, както мнозина барони, че е унизително да четете книги и да събира стари ръкописи.

Лятото вече си отиваше, но горещините продължаваха. Водите на реката, която течеше наблизо до Цурулон, бяха намалели. Високата трева по нагънатите хълмове жълтееше, изсушена като слама.

За стан Иван Асен и граф Роберт избраха малката равнина край левия бряг на реката, на запад от крепостта. Стенобойните машини на

българите бяха повече от латинските. Царят не се съгласи на пристъп от всички страни с всички сили, както искаше граф Роберт.

— Първо ще опипаме слабите места — рече той още когато двамата обикаляха на коне крепостта и брояха зъберите и кулите.

Конните и пешите сержанти, наемниците венецианци и ломбардци съставляваха по-голямата част от латинската войска. Рицарите рядко участваха в катеренето със стълби по крепостните стени и затова граф Роберт много не се надяваше на тях. Рицарската конница щеше да влезе в битката, когато останалите войници успеяха да разбият някоя врата или да срутят каменния зид до основи, за да минат конете.

Каменометките бяха поставени около цялата крепост срещу ония места от стената, които царят и граф Роберт счетоха, че най-лесно може да бъдат разрушени. Машините за хвърляне на дълги стрели щяха да поразяват защитниците с точни изстрели и да подпалват със запалителни стрели зданията, разположени в крайнината на града.

Започна еднообразното ежедневие на обсадата. Рано сутрин, още по тъмно, каменометките размахваха дървени ръце и пращаха тежки камъни по крепостния зид. Летяха стрели, носеха се викове. Защитниците предизвикателно крещяха:

— Дано пукне клетвопрестъпникът Йоан Асен!

— Богохулници!

— С мръсните латинци се съюзихте!

— Василевсът ще дойде с голяма войска и ще ви затрие от лицето на земята!

Ония от българите, които знаеха гръцки, отвърщаха, като слагаха ръце на фунии пред устата си:

— Изцапахте ли гащите!

— И сега ще ви бием!

— Искате пак в Цариград да господарувате...

— Нямааа, няма!

Подвикванията и дразгите бяха нещо обикновено по време на обсадите. Тогава се проявяваха най-остроумните и най-смелите. Само че сега Иван Асен не забелязваше във войниците си неудържимо желание да се хвърлят срещу крепостта, да я превземат на всяка цена. Може би само тъй му се струваше, може би приписваше своите колебания на войниците си...

От Дидимотикон по царска заповед дойде тамошният кефалия боляринът Константин. Той пристигна късно през нощта и един войник от първата външна стража го заведе право в царския шатър. Иван Асен бе обмислил всичко. На голямо колкото длан парче пергамент бе написал саморъчно: „Войводата Константин е наш доверен човек. Каквото извърши, ще е от полза за нашето царство“. Царят подпечата пълномощното, а на лист хартия написа писмо до търговеца Делчо Серафимец, който трябваше да намери начин боляринът Константин по-скоро да отиде в маджарската столица.

Още по петляно време Константин напусна царския шатър. Главата му тежеше, в ума му се въртяха думи и изрази от наставленията на Иван Асена. С охрана от десет конници войводата замина за Търнов.

Настъпиха дъжделиви есенни дни.

Войниците слагаха върху покривите на палатките и на шатрите допълнителни платна, ала нищо не помагаше. Водата проникваше в дрехите, мокреше оръжието, разкаля широките пътеки.

Трънаците и драките по близките хълмове бързо изчезнаха в огньовете, които войниците кладяха, за да се сушат. Духаше студен вятър. Дъждът поспираше за малко, за да рукне с нова сила.

Никейците се възползваха от намалената бдителност на стражите и нощем излизаха от крепостта, за да се снабдят от близките гръцки селища с храна.

Граф Роберт мрачно обикаляше около твърдината и във войсковия стан. Той виждаше, че българските войници и сам българският цар без желание водят обсадата. Не беше глупав, за да не разбере, че Иван Асен не желае да хвърля в кърваво сражение войската си.

Само куманите на хан Итлар от началото на обсадата бяха неуморни. Всеки ден по един-два отряда излизаха от стана и околните гръцки села си изпащаха. Нищо не можеше да спре куманите. Не помагаша нито увещанията на царя да не нарушават реда на обсадата, нито раздражителните забележки на граф Роберт към хан Итлар:

— Щом сте се съюзили с нас, трябва да престанете с разбойничеството!

Чрез един свой войник, който знаеше гръцки, ханът отвърщаше едно и също на латинския началник:

— Моите степни вълчета са с наточени нокти. Те не са болнави жени, че да стоят на топло във вежите!

Граф Роберт от ден на ден ставаше все по-мрачен. Щом дъждът понамаля, той покани в своята палатка Иван Асен.

— Досега и вие, и аз не се отличихме с нищо — предизвикателно заговори графът на гръцки. — Време е за пристъп!

— Ще опитаме — съгласи се Иван Асен. — Вие ще нападнете крепостта от изток, а аз с куманите от другите три страни.

Когато царят излезе от палатката на латинския благородник, чувстваше в себе си такова безразличие към всичко, че битката, която на другия ден щеше да се разгори, му изглеждаше нещо ненужно, безсмислено.

С това тягостно чувство сутринта той мина на кон пред строените полкове, даде на войводите последните нареждания.

Крепостта закриваше половината от кръгозора на изток. Ситен дъжд валеше от сивото, смъкнато ниско над земята небе. Латинците започнаха да обстрелват твърдината с каменометки и стрелометни машини.

И българите се присъединиха. Скорпионите размахваха големите дървени окове и от прашките им излитаха едри обли камъни. Каменометките хвърляха гранитни отломъци и цели греди, заострени като стрели.

Царят виждаше, че пристъпът почва, както бе военният обичай, ала и сега не го напущаше чувството за пропиляно време, за напразно погубени сили.

— Да тръгват куританките^[3] — от коня нареди той.

Първи запълниха куританките, под които се криеха войници, обучени да запълват крепостния ров със снопове пръчки и дървета.

„Добре, че не взех обсадни кули — помисли царят. — В тая кал трудно щяха да се придвижат...“

Напоената от дъждовете земя лепнеше по колелата, по ботушите на войниците. Иван Асен знаеше, че тъкмо сега трябва да се покаже като опитен военачалник, да следи и най-малката промяна в боя, да дава навременни разпореждания, ала не можеше да потуши в себе си мисълта, че и без него всичко ще стане тъй, както винаги при пристъп на крепост.

— Със стълбите — напред! — заповяда той.

Българските дружини тръгнаха една след друга в предварително определените посоки. От север куманите нападаха с диви викове. Зад царя, на конете, останаха войниците от запасния отряд.

Началникът на никейците Никифор Тарханиот беше подготвил хората си за упорита отбрана.

Крепостната стена на две места бе съборена наполовина, ала измежду защитниците имаше дружини за запълване на отворите с камъни и дървета. По зида бяха поставени котли с врящо масло и вода, бяха наредени и чували със ситен пясък.

С вряла вода, масло и пясък посрещаха катерачите по стените. Сражението продължи с ожесточение и озлобление...

Иван Асен виждаше как гинат българските войници, чуваше виковете на куманите и знаеше, че не ще сломят съпротивата на никейците. Цурулон се държеше здраво.

В гърдите си царят усети тежест, ударите на сърцето му зачестиха. През изминалата нощ не спа спокойно.

„Станах много рано“ — каза си той и опря ръце на предната извивка на седлото, за да се закрепи.

От този миг всичко, което ставаше наоколо, приличаше на разбъркан разказ, в който лицата и случките се меняха с удивителна непоследователност. Някакъв войник казваше:

— Трябват още стълби, господарю!

А един куманин се хилеше и размахваше сабята си:

— Искам да играя върху трупове!

Кон без ездач препускаше по полето. Върху шията му паднаха няколко аркана^[4], но конят отчаяно цвилеше и при всяко изправяне на задните крака се скъсваше по един аркан.

— Хан Итлар казва, че не иска да изпраща на сигурна смърт воините си. Ще отстъпи.

Царят не вижда кой говори. Пред очите му се разгаря буен огън. Пламъците се движат нагоре, надолу. Образ на страшен човек се появява из тях — с тесни очи, изпъкнали скули, безбрад, отворил голяма уста с редки зъби. Така хан Итлар бе описал монголите и Иван Асен не може да отдели поглед от грозното, всяващо ужас лице.

Редките зъби се задвижват, скулите се размърдват в усмивка.

— Трябва да пробием южната врата!

— Не! — отсича Иван Асен и ръцете му потъват в гъста, лепкава като кал мъгла.

Ала това не е мъгла — истински кален вир се е появил на мястото, гдето доскоро стоеше царят.

Тъмни кълба се търкалят, замайват погледа, премазват всичко по пътя си.

— Не виждате ли, че на царя е зле!

— Да го свалим от коня!

Това са последните думи, които Иван Асен чува ясно.

В Калиопол сърдечният припадък на царя мина по-бързо. Сега трябваше да лежи два дена, докато се почувства по-добре. През цялото време усещаше как по шията му лаят тръпки. С мъка си поемаше въздух.

Войсковият стан беше като мъртъв.

Войводата Радослав пристигна от Адрианопол, ала не посмя веднага да се яви при Иван Асен. Военачалниците знаеха, че в Търнов се е появила чума, но царят не успя да научи. Радослав донесе още лоша вест: пристигнал бърз пратеник в Адрианопол и казал, че царица Ана-Мария и най-малкият царски син Петър починали от чумата. Много боляри и търновски първенци измрели. Хората бягали от престолнината.

Радослав сам дойде да съобщи вестта на царя и да го успокои, доколкото може. Военачалниците се колебаеха, не смееха да попречат на стария войвода, но и не го съветваха да отиде веднага при Иван Асена.

— Моят ще е вината, ако на царя стане по-зле, но пак аз ще съм виновен, ако навреме не му съобщя — рече Радослав и малко преди обед тръгна към царския шатър.

Сините завеси, които закриваха страничните прозорчета, бяха леко разтворени и в шатъра струеше мека светлина. На сгъваемата масичка до ложето бе поставена златна амфора с изящно извити дръжки. Зад нея Радослав забеляза бледото лице на царя.

— Радвам се, че те виждам, войводо — слабо се усмихна Иван Асен, когато Радослав се поклони.

— Радостта и страданието са брат и сестра, господарю... Реших аз да ти съобщя вестта, която бърз конник донесе от Търнов.

— Какво?

— В престолнината се появила чума. Много люде загинали. Смъртта не отминала и добрата наша царица Ана-Мария...

— Ана!

Царят скочи от ложето.

— ... И по-малкия ти син Петър.

Сега вече Радослав не можеше да гледа царя. В очите на Иван Асен скръбта гореше със страшна сила, ръцете му отчаяно диреха и не можеха да срещнат опора.

— Тя! И детето ми!

Царят без сили се отпусна на ложето.

— Бог ме наказва...

В тоя миг омраза към Ирина изпълваше цялото му сърце. Тя го бе изкусила, тя го бе увлякла, за да забрави майката на децата си, тихата, добра Ана-Мария.

Тя и като спеше, дишаше безшумно, не искаше с нищо да го безпокои. Само когато бременност я измъчваше, ставаше неспокойна, будеше го посред нощ, ала и това вършеше не за себе си, а заради децата...

Синът му Петър... Година и половина бе живяло мъничкото същество на белия свят.

„Господи, запази ми Коломана, Тамара и Елена!“ — тая мисъл завладя царя. В нея той диреше подкрепа, защита от черната смърт, която бе посегнала на семейството му.

— Трябва да ги спася! — високо рече Иван Асен.

Радослав нищо не разбра от думите му.

— Кажи да вдигнат обсадата! — повиши глас царят. — Без полза стоим край тая крепост! Няма да слугувам на латинците!

— Отивам, господарю.

— Върви... върви...

Краката на царя натежаха, не можеше да ги мръдне, ала мислите му не се разбъркаха. Той впери поглед в пожълтялото горно платно на шатъра и му се стори, че около него се появяват църковни хоругви, кръстове и икони, а от далечината долитат звуците на надгробно песнопение и дълбок глас се разнася:

— Кой от човеците е живял, без да види смърт?

Успокоителните думи на псалома затихнаха, замряха в свитото царско сърце.

[1] Цурулон — сега гр. Чорлу в Турция. — Б.пр. ↑

[2] Половци — руско название на куманите. — Б.пр. ↑

[3] Куританки (костенурки) — покрити със сурови пресни кожи за предпазване от огън, камъни и стрели дървени навеси, придвижвани на колела до крепостната стена. — Б.пр. ↑

[4] Аркан — прът или въже с примка в края за ловене на животни. — Б.пр. ↑

7.

Военните строители сами подпалиха стенобойните машини, защото нямаше време да ги разглобяват, а и много от тях втори път не можеше да се използват.

Граф Роберт изпрати оръженосеца си с писмо до царя на гръцки, в което молеше и заклеваше „владетеля на българите“ да не поругава клетвата, дадена при сключване на съюзния договор.

Иван Асен не отговори на писмото.

Полковете поеха по пътя за Адрианопол. Зад тях останаха тлеещите огънове и разкаляната земя... Макар че времето ставаше все по-студено и дъждът по-неприятен, войниците крачеха бодро, радваха се, че си отиват.

Латинците ги гледаха с гняв и омраза. Граф Роберт не искаше да вдигне обсадата. Слаба надежда го крепеше, че може би ще успее да сломи съпротивата на никейците. Много по-силно от тая надежда беше чувството на накърнена гордост. Той реши да покаже, че и без българите ще държи в страх никейците и ако от Константинопол му изпратят няколко рицарски отряда, ще се хвърли в нов, още по-решителен пристъп.

А в това време Иван Асен водеше войската си към Търнов. При Дъбилино научи още една тъжна вест: от чумата починал и патриарх Йоаким.

„Тамара, Елена и Коломан — повтаряше той имената на трите си деца, — дано нищо не им се е случило! Ще ги изведа далече от Търнов, далече от смъртта!“

Когато войската мина Маториевите гори и тръгна по стария път за престолнината, Иван Асен видя следите от големия смут, в който чумата беше хвърлила хората. Минаваха през села, в които лаеха бездомни кучета. Селяните бяха избягали по други места, гдето страшната болест още не беше се появила.

От няколко пътни кули не излезе нито един стражник. Щом някои по-решителни войници надникнеха в тях, за миг побледняваха — те виждаха мъртъвци с посинели лица.

— Ще настаним полковете край Трявна и Дряновец! — каза царят на войводите. — Бързо проверете дали и там чумата не е подгонила хората.

Конниците, изпратени до Трявна и Дряновец, се върнаха с успокоителна вест, че в ония места чумата още не вземала жертви.

Само с една стотица конници царят се отпрати за Търнов.

Отдалече Царевец му се видя каменен остров, изплувал из гъстата есенна мъгла. Начупената линия на зъберите приличаше на накъсана дантела.

Пред Великата врата, на скалистия, широк само десетина крачки гребен, гореше огън. Такива огънове пламтяха и пред другите врати на Царевец и на Трапезица. Стражниците спуснаха подвижния мост, засвириха рогове. Тия звуци събудиха царя от странния унес, който го бе обзел. Не биеха камбани, не го посрещаше многолюдно шествие от духовници и боляри.

Началникът на стражата дотърча, улови царския кон за юздата и почтително го поведе през трите врати на главния вход.

— Прости ме, великий господарю, но тук трябва да слезеш — каза той, когато минаха третата врата и спряха пред помещението, гдето живееха стражниците.

Иван Асен видя два големи котела, поставени от двете страни на пътя.

— Оцет, в който има сол, господарю — поясни боляринът. — Трябва да си измиеш ръцете.

Царят слезе и запретна ръкави.

— Всички прием само преварена вода — заговори пак началникът на стражата. — Досега от стражниците измряха седемнадесет души. Долу в града изгорихме близо двадесет къщи, в които намерихме чума̀ви.

Иван Асен рязко се обърна към болярина:

— Где... где положихте царицата и сина ми?

— В църквата „Свети четиридесет мъченици“, в каменни гробове с мраморни плочи отгоре. А в двореца не пуцваме никого. Двете княгини и престолонаследникът Коломан са добре. И с господарката Ана-Мария нямаше да се случи така, ако не ходеше из града да чете молитви над заболелите. От нея се зарази княз Петър. И

светият отец Йоаким, както и великата господарка, като че ли сам си диреше смъртта.

Последните думи се изплъзнаха от устата на болярина неволно и той разбра, че е казал излишни слова едва когато видя как царят втренчи в него поглед.

— Тя... сама си е дирила смъртта!

Ана-Мария бе разбрала, че за нея вече няма място в сърцето на мъжа ѝ. Отстъпила бе на Ирина...

Въпреки мъката, която го притискаше, въпреки мисълта, че той е единственият виновник за смъртта на Ана-Мария, пред очите му се появи образът на Ирина. Там, в градината на Царевец, тя го бе погледнала спокойно и като гладеше дългата опашка на пауна, бе казала:

„Всичко царско обичам!“

„Това никога не ще стане!“ — без малко не изрече на глас мисълта си Иван Асен. Ирина — царица, със златотъканите дрехи на мъртвата!

Ала имаше някакво скрито кътче в душата му, гдето копнежите по Ирина се притаяваха. Оттам сега пропълзя желание да я зърне, макар само за миг-два.

„Ще ѝ кажа, че я мразя“ — веднага притисна с мисъл той това подло, издайническо желание.

„Не, тъкмо сега, след смъртта на Ана-Мария, без нея не можеш“ — отвърна му друга мисъл, която той не искаше да признае, че е негова, но която най-вярно отразяваше трепетите на сърцето му.

Тамара избухна в плач, като видя баща си. Коломан изтърва на пода дървения меч.

— Дечицата ми! Съкровища мои!

Елена дотича от съседната стая, мушна се между Тамара и Коломан да целуне баща си, да се притисне и тя в него.

— Чакахме те, татенце!

— Мама...

Иван Асен вдигна ръка, за да изтрие влагата от очите си.

С мъка той напусна стаята, гдето бяха децата му, и придружен от двама телопазители, слезе през Малката врата и отиде в „Свети

четиридесет мъченици“. Не бяха се навършили четиридесет дена от смъртта на Ана-Мария и Петър. До аналоя приведен монах четеше псалтира. Думите му се сливаха в бърз поток и гласът, възглух и дрезгав, се носеше в празната църква като еднообразно бучене.

Стенописите и мраморната колона, които толкова пъти бяха радвали погледа на царя, които бяха негова гордост, сега не можеха да отклонят мислите му. В ръцете си Иван Асен държеше две големи свещи. Приблужи до светилника, запали ги и пристъпи към гробовете до стената.

Мраморни плочи с вдълбани кръстове и надписи, по едно златоковано кандило над тях, в което пламъкът не угасваше. Тая гледка прикова царя и той едва намери сили да се прекръсти. Едната свещ залепи на плочата, гдето се четеше името на Ана-Мария, другата — до кандилото над гроба на сина си.

Дни наред пред погледа му стояха мраморните гробове на Ана и Петър. С децата си Иван Асен се пресели в летния дворец край Дряновец. Побягна от чумата, ала не успя да избяга от мислите, които го свързваха с Ирина.

Падна първият сняг. Дворецът беше целият направен от дърво, в огнищата трябваше постоянно да горят дебели букови цепеници. Оприка намираще с какво да запълва времето на царските дъщери.

Иван Асен бе предоставил на архимандрит Саватий да решава всички обикновени държавни дела, а него да безпокои само при най-важните случаи. По цели часове царят седеше на някой одър и подпрял се на възглавниците, четеше Вехтия завет. Коломан идваше при него и го питаше за всичко онова, което възбуждаше любопитството му.

Иван Асен се забавляваше със сина си, но гледаше да го отпрати и да остане сам. Отдавна не бе препрочитал от библията книгата „Премъдрост на Исуса, син Сирахов“. Сега я четеше ред по ред и често се замисляше. Вярно бе написано там: „Не се заглеждай в девица, за да не се съблазниш от нейните прелести“.

Чувството, че върши грях към паметта на Ана-Мария, като мисли постоянно за Ирина, всеки ден се усилваше. Той се опитваше да се занимава с незавършените дела. Мислеше за скъсването с латинците, за новото свързване с Никея, но и това не можеше да го погълне напълно.

Две военни несполуки претърпя царят през последните две години: едната като съюзник на Никея, другата като съюзник на латинците. Дойде време да се дръпне, да не се намесва в борбата между Ватаци и Балдуин II. Те взаимно ще се изтощават, а българското царство ще запазва силите си и ще ги следи отдалеч.

Войводата Константин се върна от тайното пратеничество. Иван Асен го прие в двореца край Дряновец. Цяла вечер двамата разговаряха. Маджарският крал отначало не искал да говори с Константина. После сам го повикал и му казал направо: „Пред всички други и пред папата ще минавам за враг на Асена, но не ще го напада, ако той ме подкрепя със злато“.

— Сега ще те изпратя в Никея — рече царят на Константин. — Не бързай да възразяваш. Друг едва ли ще свърши по-успешно новото пратеничество. Ти знаеш гръцки, ходил си оттатък Протока.

Писмото до Йоан Ватаци царят написа още същата вечер с изврътливи изрази, които можеше да се разбират и тъй, и иначе. Дъщеря му Елена тъгувала за своя съпруг Теодор, за свекъра и свекърва си. Най-много той, баща ѝ, бил виновен за нейната тъга. За да поправи сторената грешка и да покаже на Ватаци, че желае двамата да бъдат и занапред приятели, българският цар му протяга десница. Щом в Търнов се получи благоприятен отговор, Елена ще замине за Никея, макар че големите студове вече настъпват.

Когато пишеше това писмо и обмисляше как да обясни на латинците вдигането на обсадата при Цурулон, Иван Асен си повтаряше съвета на „Исуса, син Сираков“: „Не се натрапвай, за да те не отблъснат, и не стой много настрана, за да те не забравят“.

За Константинопол замина не царски пратеник, а обикновен вестител с писмо. Царят заявяваше на Балдуин II, че занапред няма да участва във военни действия срещу Никея. Предлагаше му „мир без нов договор за приятелски съюз, само на честна дума“.

Едри снегове затрупаха предполията на планината. Дървеният дворец изчезна под бялата козирка на заснежения покрив.

Слугите все по-често намираха край двореца следи от вълци и лисици.

Царят се канеше да излезе на лов, ала и не му се напущаше затопления трем. Когато стражниците влизаха да се постопят, ботушите им тежаха от сняг, на раменете и на калпаците им имаше бели купчинки. С тях в трема нахлуваше здравият дъх на зимата. Бялото спокойствие на заснежените земи проникваше в стаите на двореца, притаяваше се и край огнището.

С настъпването на зимата заболяванията от чума понамаляха. Като че снеговете затиснаха злата болест. От Търнов съобщаваха: през последната седмица са наброени само шест, после — само две заболявания.

Войводата Константин донесе от Никея добра вест: Йоан Ватаци с радост го приел. Императрицата и престолонаследникът Теодор цял ден разпитвали войводата за Елена — как живее тя, променила ли се е много, иска ли да се върне в Никея.

Пратеникът до латинците се върна без отговор. Съветниците на младия император по-късно щели да съобщят какво е решението на Балдуин II.

Царят трябваше незабавно да изпълни обещанието си пред Ватаци: войводата Константин пак щеше да замине за Никея, за да заведе Елена.

През месеците, които прекара в бащиния си дом, Елена се държеше странно. Иван Асен се чудеше как може за две години дъщеря му да се промени толкова много. Понякога тя беше весела, двете с Тамара играеха с часове, но останеше ли сама, сядаше в някой ъгъл и потъваше в тиха скръб. В такива мигове Елена не искаше да разговаря с никого, а появяше ли се баща ѝ, тя бързаше да обърне лице към стената.

Иван Асен се натъжи при прощаването с Елена. Беше му мъчно, че дъщеря му се държи с него като с чужд. Дори я заподозря в неискреност, когато тя, преди да се качи в шейната, го прегърна през врата и започна да го целува:

— Прости ми, загдето те гневих, татко... Прости ми!

„Тя ще ме забрави! Много скоро няма да си спомня за мене!“ — мислеше си царят, като приемаше целувките на дъщеря си.

Шейната понесе Елена по пътя за Никея.

В двореца след заминаването на момичето като че стана пусто и неприятно. Тамара беше още по-мълчалива. Не я развличаха

приказките на старата дейка, нито изпълнението на старите обичаи. На празника света Ана Оприка повика дворните моми, повика и Тамара в трема. В голямо гърне, пълно с пръст, момите посяха пшеница, а в глинена амфора наляха вода и всяка сложи по една вейка от вишна или от ябълково дърво. Ако до Васильовден вейките се раззеленееха и пшеницата поникнеше, всички моми, които дейката бе насъбрала, щяха да се омъжат през новата година.

Тамара си спомни как на тоя ден майка ѝ цялата сияеше, канеше в двореца най-знатните болярки, раздаваше подаръци, а от Естергом пристигаше конник вестоносец с поздравително писмо от крал Андрей II и, разбира се, освен писмото много скъпоценности — украшения „за Ануш и за внучетата“.

Напусто отидоха старанията на дейката да развесели Тамара...

На Игнажден вместо полазник в двореца пристигна гонец от Търнов. Архимандрит Саватий съобщаваше на царя, че е получил вест от сръбския крал. Сам Стефан Владислав с жена си Мария-Белослава е на път за българската престолнина. Кралят идвал да измоли от своя тъст мощите на светителя Сава Сръбски.

На Голяма Коледа в Търнов ставаха шумни веселби. Дружините на коледарите цяла нощ обикаляха из града.

На разсъмване се събираха по площадите и песните им не стихваха чак до обед. Всяка дружина си имаше гайдар. Когато коледарите се смесеха, гайдарите се събираха наедно и от ручилата се понасяше еднообразно бучене над града.

Сутринта царят се облажи, както беше по обичай, с хапка от печено врабче, уловено през коледните пости.

Под снежната покривка Царевец изглеждаше притихнал, като че смален. Иван Асен се наметна със самурения кожух и тръгна из градината. Не беше много студено, снегът приятно хрущеше под ботушите. Пътеките се бяха заличили, ала царят тук познаваше всяка педя земя, всяко дръвче.

Иван Асен се обърна. Едва ли имаше повече от триста крачки до къщата, в която бяха живели кера Мария, Ирина и Димитриос. Виждаше се само заснеженият покрив. От комините на околните сгради и на двореца се виеше дим. Само тая къща бе замръзнала в

ледена самота. И единствено от царя зависеше дали още тая вечер коминът ѝ ще задиша с гъсти струи дим...

В началото на втория вечерен час довереният царски телопазител Смил влезе в къщата на Трапезица, гдето живееше кера Мария с децата си. Стражата пред дома не беше вдигната.

Кера Мария се изплаши. Ирина мълчаливо изслуша телопазителя.

— Води ме! — рече тя със заповеднически глас.

Смил я поведе към къщата на Царевец, в която я чакаше царят. Коминът пръскаше едва забележими искри, а димът се стапяше в тъмнината на зимната нощ като в огромен чер котел.

8.

Сръбският крал Стефан Владислав бе посрещнат с почести. Иван Асен не се сдържа и още пред Великия вход на Царевец прегърна и целуна дъщеря си. Мария-Белослава толкова много приличаше на майка си, че царят се смути. Не намери време да посети, макар и за ден-два „първата Ана“, да поговори с нея, да ѝ съобщи вестта за скорошното пристигане на Мария-Белослава.

Ала в Суходолския манастир бяха научили за идването на кралицата. Няколко монахини бяха дошли в Търнов. Те познаваха Мария-Белослава от малка, промушиха се през мнозинството боляри, струпани пред вратата, и младата кралица засия от радост.

— Сестра Евтимия!

— Господарке Белослава!

— Сестра Юстина...

— Монахиня Анисия те чака, от пет години не те е виждала...

Иван Асен слушаше развълнуваните думи на посрещачките, възклицанията на дъщеря си.

„Кога минаха пет години...“ — пое той в мислите си доловените думи.

Мария-Белослава вече беше двадесет и седем годишна. С десет години по-възрастна от Ирина. Каквото и да правеше, каквито и грижи да имаше, той намираще начин да вмъкне името на Ирина. През последните две седмици няколко пъти се срещаха тайно. Той — господарят, самодържецът — трябваше да се крие, като че ли вършеше престъпление!

Мария-Белослава се обърна към него. Беше развълнувана, червенината по бузите я правеше още по-хубава, блясъкът в очите ѝ — още по-жизнена. На няколко крачки зад нея крал Владислав се усмихваше мълчаливо. Той не бе навършил тридесет години, но гъстата черна брада и тъмните вежди му притуриха поне пет години повече. Не бе снел високия си калпак, защото и Иван Асен стоеше с калпак на глава. Когато тръгна заедно с царя, Владислав заговори

любезно. От жена си бе понаучил доста добре български и речта му се лееше плавно:

— Приеми ме като свой син, царю и отче мои... Дойдох с много миряни измежду най-видните в моето кралство и заедно с духовници, избрани от висшите чинове на сръбската църква. Вече втора година очакваме твоето милостиво решение да ни предадеш мощите на светителя Сава.

Царят внимателно слушаше зет си. Преди три седмици вестители на Стефан Владислав съобщиха за скорошното му пристигане, като донесоха скъпи дарове на новия търновски патриарх Йоаким II, на първите царедворци, а за Иван Асена — три породисти жребца: единият чер, от издръжлива планинска порода, вторият бял, с дълъг гладък косъм, а третият на кафяви и бели петна, с голяма грива.

Стефан Владислав бе научил от Мария-Белослава кой към какво има слабост и не се бе скъпил. А може и тъй да го бе посъветвала жена му. Иван Асен знаеше, че кралят не начева нищо, без да се допита до съпругата си.

Щом и Мария-Белослава бе дошла да увещава баща си, значи наистина царят трябваше да разреши мощите на светителя да бъдат пренесени в Сърбия. Ала не биваше отсега да казва това на зет си. Нека Стефан Владислав му се помоли още веднъж, да почувства, че е зависим от българския цар.

Кралицата не се разделяше със сестрите монахини. Те вървяха от двете ѝ страни, надпреварваха се да ѝ разправят как живее майка ѝ, какво се е случило в манастира през последните години.

— И друго ще ти кажем, и друго...

— После. То не е за пред много хора...

Тя думи монахините изричаха с по-нисък глас, като се озъртаха.

На сутринта Мария-Белослава, без да предупреди баща си, замина сама за Суходолския манастир. Тайната, която монахините ѝ бяха открили, я измъчваше много. Тя не знаеше дали да вярва. Тая Ирина!

Мария-Белослава уважаваше баща си заради големия му ум и добрината му, оправдаваше го за втората му женитба, наложена от задълженията му на цар и държавник. Сега той можеше — в това никой нямаше да го упрекне — да повика от манастира майка ѝ, жената, с която за пръв път се бе свързал.

Шейната се устреми по наклона към закътаната между хълмовете долинка. Манастирските сгради се белнаха за миг като снежни купени и едва след големия завой Мария-Белослава видя покрива на високата звънарница.

Наклонът ставаше все по-голям, а след шейната летеше снежен прах.

Монахините първи слязоха от шейната, завтекоха се да отворят двойната манастирска врата. В това време надойдоха посрещачките. В първия миг Мария-Белослава не можа да определи коя от тъмните фигури е майка ѝ. После почувства как дъхът ѝ спира.

— Белослава! Ела...

Мария-Белослава не намери сили да отвърне. Втурна се, прегърна майка си. Целуна я по студените устни и по сбръчканите ѝ вече страни.

Монахиня Анисия като че бе онемяла. От скъпите дрехи на дъщеря ѝ, от пръстените по ръцете ѝ, от тънкия мирис на източно благоухание ѝ се стори, че ѝ се завива свят. Почувства се недостойна да бъде майка на такава хубава млада жена, на истинска кралица. Но срещна топлия поглед на Мария-Белослава и видя пред себе си своята дъщеря.

— Дъще... дъще... — задавено повтаряше монахиня Анисия.

Сестрите монахини се натрупаха около тях, от възклицанията и виковете им Мария-Белослава не можеше да чуе какво говори майка ѝ. Тя тръгна като замаяна и едва в манастирския двор вдигна глава. Широкият стрехи, под които бе стояла на сянка, под които тихо течеше манастирското ежедневие, слънчевият часовник, изрисуван върху западната външна стена на църквата, дървеният гълъбарник, всичко ѝ напомняше за детските години.

Като сне скъпия кожух и седна на одърчето, Мария-Белослава притихна. Гледаше как майка ѝ се суети из преддверието и не ѝ се искаше за нищо да говори. Дано не бе научила за Ирина...

Монахиня Анисия влезе в килията. В една ръка носеше паница със замръзнал мед, а в другата панерче от върбови пръчки, пълно с начупени орехи.

— Ти по-рано ги обичаше...

— Мамо!

Не беше нужно да се казва какво е преживяла майка ѝ напоследък. Мъката бе изписана на лицето ѝ. Ана можеше да преброи на едната си ръка случаите, когато Иван се бе сетил за нея през последните двадесет години. Отначало навярно и на него му е било мъчно, но защо така бързо я забрави?

Грижите по дъщеря ѝ донякъде запълваха времето ѝ. Големите, тежките страдания започнаха от деня, в който Мария-Белослава замина за сръбския кралски двор. Оттогава Ана още по-строго спазваше всички повели на монашеския живот, постеше по три дена в седмицата, молеше се бог да запази дъщеря ѝ в чуждата страна, а Ивана да дари с още по-големи милости. Тя никога не му бе желала злото, винаги го оправдаваше. И сега Мария-Белослава отгатна, че майка ѝ пак не ще го укори.

— Ти знаеш, мамо! Знаеш за Ирина!

Ана тъжно кимна с глава.

— И ще го оставиш да постъпи неразумно! Не ти ли стигат двадесет години отшелнически живот?

— Не се гневи, дъще... Личи, че си кралица — усмихна се Ана.
— Все така ли сечеш с думи?

— Мамо, послушай ме! Татко е останал без ум! Добре че дойдох, ще му кажа онова, което той трябва да чуе, за да се опомни!

Ана отиде до одърчето, седна, обърна лице към дъщеря си.

— Навремето в Берлад никой нищо не му каза и той ме взе за своя жена — едва чуто заговори тя. — Щом сега сам не идва, щом младата ромейка е оживяла в сърцето му, нека да върви по пътя, който е поел. Стига ми, че отгледах теб, че живея в дом, посветен на бога...

— Ти... толкова го обичаш, мамо, а той...

Сълзи задавиха Мария-Белослава. Тя захлупи лице върху майчиното си рамо. Плачеше за това, че не може да помогне с нищо на майка си, плачеше и заради себе си. Тя беше кралица, мъжът ѝ не беше глупав, не бе и грозен. Ала като сравняваше обичта на майка си, тя най-добре разбираше колко празно е сърцето ѝ, колко пристореност и взаимна търпимост има между нея и Владислав. И сред сръбския кралски двор Белослава си оставаше дъщеря на Асена, най-силния от всички околни владетели.

Баща ѝ и над нея упражняваше същата власт — невидима, ала постоянна, — както и над майка ѝ.

— Аз... Няма да му простя. Няма... — хълцаше Мария-Белослава.

— Ще му простиш, дъще — шепнеше на ухото ѝ монахиня Анисия. — Той ти е баща, той е цар, най-умният, най-мъдрият...

Сестра Мариамна влезе в килията. На дървен поднос тя бе сложила прясна пита и сирене.

— Ами че стига сте плакали! Я си похапни, нашето момиче, нали помниш как ти месех такива питки?

Мария-Белослава изтри с ръка сълзите си. Не ѝ беше до топли питки сега, но тя нямаше как да откаже на грижливата сестра Мариамна.

Очите на Мария-Белослава още бяха пълни със сълзи, а монахиня Анисия гледаше към пода, когато в килията влезе баба игумения, придружена от три-четири сестри.

— Тук ли ще гоцаваме нашата краличка! — удиви се игуменията. — Хайде долу при сестрите!

— Питката, питката — настояваше сестра Мариамна.

Мария-Белослава стана от одъра. Отново тя беше малко момиче и изпълняваше съветите на игуменията.

Ала когато се върна в Търнов, чувството на мъка и обида я завладя с нова сила. На Владислав не каза нищо. Отиде направо в царската работна горница и без да поздрави, притворила очи, за да не гледа баща си, високо изрече:

— Бях при мама... И тя знае за Ирина!

Иван Асен, както бе застанал до малкото огнище, бавно извърна глава.

Ето първия открит упрек, предвестник на нови страдания. Ана навярно го проклинаше, а болярите и дори мнозина от царедворците скрито си намигат зад гърба му: „На стари години с младо се облажи. Нали е цар!“.

Никой не помисляше, че и той е човек както всички, че заради скиптъра и короната не може — вече не може — сам да си слага окови.

— Тежко и болно е, когато децата укоряват създателите си — глухо произнесе царят.

— Татко, ти си толкова умен, разбери...

— Зная, зная какво ще кажеш по-нататък. Че косите ми са вече бели, че Ирина е дъщеря на моя стар враг Комнин, че моите поданици

ще ме смятат за оглупял или заслепен човек...

— Господи! Нищо вече не може да помогне!

В очите на Мария-Белослава заедно със сълзите се появиха искрици на омраза:

— Заради това, че донесе толкова страдания на мама, няма да ти простя!

— Не ми е нужна прошка... Има кой да отсъжда.

— Поне се оправдай!

— Белославо!

Иван Асен тръгна към нея, свил пестници. Усещаше как кръвта напират в жилите, в слепите му очи, а в гърдите му се събира и с всеки миг се увеличава гняв.

— Направих те кралица! Дадох на мъжа ти власт!

— За да ти бъде покорно сръбското кралство. Пак за себе си мислеше.

— И това ли...

Царят вдигна ръка. Очите му бяха втренчени в лицето на Мария-Белослава. Тя дори не мръдна, стоеше опряла гръб във вратата на горницата, вдигнала нагоре брадичка, с израз на човек, уверен в правотата на своите думи. Тази увереност смути Иван Асена: „За себе си тя е права... Мъчно ѝ е заради майка ѝ...“ — помисли си той.

Ала и царят не чувстваше никаква вина. На никого нямаше да позволи да го кори, да го осъжда. Царските решения идват след Божиите заповеди и никой не може да посяга на тях!

— Върви си! Заповядай на малодушния Стефан Владислав. Баща ти знае какво върши — бавно отпусна той ръка.

— Ах... — изхлипа Мария-Белослава, извърна се, отвори вратата и затича по ходника.

Иван Асен опря гръб о вратата, на същото място, гдето допреди няколко мига бе стояла дъщеря му, сложи десница на гърдите си и притвори клепки.

До този ден той не се бе запитвал как трябва да завърши връзката му с Ирина. Чакаше да мине поне година от смъртта на Ана-Мария, та тогава... Струваше му се недействително, невъзможно да види Ирина до себе си на трона. Това беше толкова хубаво и в същото време толкова... опасно. Не! Отгдето можеше да дойде тая опасност? Той, самодържецът, решаваше и предрешаваше всичко в царството.

— Да чакам цяла година! — възкликна Иван Асен и още по-силно притисна ръка към гърдите си.

Искаше да укроти сърцето си, да изчезнат бързите удари, да се успокои.

Един лечител му бе казал: болестта на сърцето му е такава, че смъртта ще дойде ненадейно, само за няколко мига. Тогава царят се бе пошегувал:

— Поне няма дълго да ритам!

Сега му стана страшно, като си помисли колко бързо можеше да умре. Не биваше повече тъй лековато да се отнася към болестта си. Още утре ще накара архимандрит Саватий да издири най-добрите в царството лечители и знахари, да му помогнат!

„Ами Ирина?“ — сепна се той.

Какво ли ще си помисли тя, като научи, че царят се лекува като болнав старец, пие отвари от билки и се съветва със знахари? Не, не! И така ще му мине.

Ръката му се плъзна по дрехата, гърдите му свободно въздъхнаха. Решението дойде неочаквано, нахлу като свежа струя, разведри мислите му.

„До Сирни заговезни сватбата трябва да стане! Ще постъпя като цар, като истински самодържец!...“

Като получи разрешението на царя да отнесе останките на светителя Сава, Стефан Владислав побърза да замине. Страхуваше се Иван Асен да не си вземе думата назад, още повече че набожните търновци започнаха да негодуват, загдето градът ще бъде лишен от светите мощи.

Заедно с тялото на светителя царят даде на своя зет и всички златни и сребърни украшения, които по негова повеля бяха направени на гроба.

Прощаването със сръбската кралска двойка стана тържествено пред двореца. Иван Асен не изпрати шествието вън от крепостта.

Само след седмица търновчани позабравиха за мощите на светителя. Всички говореха за трите глухи сестри гледачки, които се появиха в престолнината и зачудиха доста народ.

— Радвайте се, скоро ще има сватба! — пророкуваха гледачките.

А в деня на Три светители камбаните на патриаршеската църква забиха още в зори.

Царски телопазители по двама, по трима отидоха в Трапезица и повикаха първите от болярите да присъстват на венчавката.

— Ами че как тъй изведнъж! — възкликнаха мнозина.

В града научиха за венчавката едва на обед, когато камбаните на „Възнесение господне“ за втори път се разлюляха.

Всички очакваха, че царят ще даде бъчви с вино и храна, както подобаваше на такава сватба. Щом взе да се здрачава, а все още не се разнасяха викове на веселие от Царевец, хората започнаха да си говорят:

— Скорошната кончина на маджарката го спира.

— Иска да мине тихомълком.

— Нали уж беше скромнен, добър...

— Пак е добър... за себе си!

— Тридесет години е по-стар от нея!

— Ами кир Теодор Комнин? Няма ли да го докарат от манастира?

— Да узнае някак старият Асен, че синът му се жени за гъркиня, в гроба си ще се обърне.

— Че какво, като е гъркиня? Малко ли гърци има в царството? И те признават царя за свой господар.

Накъдето и да потеглеха разговорите, спираха все в една стена: досега за царя казваха, че обича семейството си и по нрав не е лековат. А излезе, че той бил тиха вода. Отгде да го знаеха, навярно и по-рано е бил такъв, какъвто сега се показва. Да изостави първата си жена и да вземе момиче, на което може да бъде баща!

Угощението в двореца вървеше като че ли насила. Болярите мълчаливо оглозгваха костите, хващаха с мазни ръце големите като паници чаши и само при наздравиците се обаждаха:

— За дълги години живот и здраве!

— И радост безконечна!

От големия канделабър в залата се разливаше трепетна светлина. Когато слугите влизаха и носеха пълни с ястия блюда, от ходниците през вратите се промъкваше студено течение.

По лицето на Ирина се четяха спокойствие и тържество.

Вдясно седяха майка ѝ и брат ѝ Димитриос. Кера Мария често поглеждаше дъщеря си и леко усмихната, притваряше очи. Тя беше доволна: свърши се с пленничеството, семейството на Теодор Комнин отново излиза на широкия път!

Димитриос вече се чувстваше достатъчно голям, за да пие вино, без да се крие, и да намигва на по-младите болярки.

— Ще се напиеш — шепнеше на ухото му кера Мария, макар да знаеше, че синът ѝ е свикнал с виното.

Няколко пъти Ирина строго изгледа брат си. Димитриос виновно сведе поглед.

Кера Мария обърна глава, но не посмя да се взре в царя. Струваше ѝ се, че Иван Асен е същият неумолим военачалник, който срази ромейската войска, който ослепи мъжа ѝ. Тя още не можеше да приеме голямото събитие — омъжването на дъщеря ѝ за българския цар.

Царят избягваше да среща погледите на болярите. Нарядко се обръщаше към Ирина, като че искаше да покаже на всички: „Ето женя се, но не поради увлечение, както вие си мислите, а защото е нужно за благото на царството. В държавата ми има много гърци, затова вземам гъркиня“. Така трябваше да говори и изразът на лицето му. Така се успокояваше самият той, макар да знаеше, че нищо вярно няма в това.

Решението да направи сватбата набързо сега му изглеждаше необмислено. Не сгреша ли?

„Александър не дойде!...“ — леко сви вежди Иван Асен.

Ала братът на царя дойде без предизвестие, никой от стражите не бе успял да го изпревари. Снажен, усмихнат, той разтвори със замах вратата.

— Да сте живи, царю и царице! — разнесе се гласът му. — Приемете моите дарове!

Александър се дръпна и през вратата минаха неколцина войници. Първият носеше ковчеже с накити за царицата, вторият — скъп кожух за царя, третият — венецианско кадифе за царицата, четвъртият — ловджийски ботуши за царя, отгоре извезани със злато и сребро. И още четирима войници влязоха в залата, паднаха на колене пред царската двойка и всеки остави, каквото носеше.

Гощавката бе към своя край. Болярите вече клюмаха над масите, болярките се прозяваха в шепите си и идването на севастократора съживи всички.

— Я! Що злато струва!

— Там, в Средец, той е като цар...

— Знае Александър какво да донесе.

Болярите заизвъръщаха глави, болярките завистливо свиваха устни.

А Александър отиде при царя и царицата, подви коляно.

Иван Асен стана, протегна ръце. Двамата се целунаха трикратно по страните. Александър усети дъха на вино по лицето си.

— Понапил си се вече... Закъснях, макар че пътувах без почивки. Ама и ти тъй изведнъж!

Той изгледа Ирина с весел, открит поглед.

— Бива си я! Не си сбъркал! — рече по-тихо на царя, но Ирина го чу и му се усмихна.

Иван Асен не отвърна нищо.

— Седни, брате и севастократоре! — посочи му мястото до себе си.

Александър седна, въздъхна облекчено и пак заговори. Царят само мълчаливо кимаше и на многобройните му въпроси отговаряше кратко, без желание. През цялото време не го напущаше чувството на самотност: брат му беше далече от него, Ирина най-сетне бе негова съпруга, царица, ала защо му се струваше, че в очите ѝ има студенина, каквато не бе забелязал дотогава? Защо преди вечерята тя му каза направо, без дори двамата да поговорят предварително:

— Искам баща ми и брат ми Йоан да живеят в Търнов!

Иван Асен нищо не ѝ отвърна. Тогава не се разгневи, загдето тя се опитваше да му заповядва. Прие думите ѝ като внезапен изблик на чувства. Но Ирина продължаваше да седи до него мълчалива и тъкмо това го измъчваше. Той я обичаше със сила, с каквато никога не бе обичал, ала не беше свикнал някой да му налага волята си.

„Ще я пречупя! — заканваше се царят. — Ако не бе казала нищо, щях сам да повикам Теодор Комнина. Той и без друго ми е нужен. Брат му Мануил се опитва да ме лъже...“

Александър умееше да развеселява събеседниците си. Отначало Ирина само се усмихваше, като го слушаше да разправя своите

ловджийски патила.

— Много си весел, кирие — на гръцки възкликна тя, погледна царя и веднага повтори думите си на български.

Иван Асен и сега не се намеси в разговора. Ирина с крадливи погледи следеше израза на лицето му.

— Време е! — най-сетне стана царят.

Вече бяха пропели втори петли.

Патриарх Йоаким II приближи да благослови царя в царицата за първата им нощ. Александър широко се усмихваше, докато патриархът изричаше благословията.

Ирина тръгна първа. След нея закрачи Иван Асен. Вървеше бавно и му се струваше, че долавя шепота на болярите: злословия, подигравки, завист. Да, най-много завист. Всеки от тях би желал, макар и за малко да бъде на негово място!

В ходника царят сложи ръка върху рамото на Ирина.

— Сега започва нашият живот! — прошепна тя.

Той усети дъха ѝ, главата му, замаяна от виното, още повече забуча.

Двамата телопазители, които вървяха напред със свещници в ръце, се оттеглиха встрани.

9.

*„Асен... страстно обичал жена си Ирина,
не по-малко, отколкото Антоний — Клеопатра.“*

Георги Акрополит

Ирина не повтори пред царя молбата си — да разреши на баща ѝ и на Йоан да живеят в Търнов. Тя беше внимателна, грижлива и Иван Асен се сърдеше на себе си, че допусна лоши мисли за нея.

Няколко дена преди Великден архимандрит Саватий замина да освободи Теодор Комнин. Когато някогашният василевс пристигна със сина си в Търнов и се настани на Трапезица в дома, гдето доскоро бяха живели кера Мария, Ирина и Димитриос, царят кратко съобщи на жена си:

— Вървете тая вечер с майка си и с Димитриос на Трапезица. Баща ти и брат ти са там!

Ирина цялата засия, прегърна бурно царя, силно го целуна по устните и излетя от стаята, за да съобщи вестта на майка си.

Иван Асен остана сам и отново се почувства самотен, тъжен. Младостта и жизнеността на Ирина го развличаха, понякога усещаше прилив на сили, ала това беше като порив на променлив вятър.

„Ирина трябва да има дете!“ — все по-често си мислеше той.

В месеците на майчинството и после в грижите по детето тя ще заживее в свой свят, ще има с какво да се главоболи. Нека да почувства тежестите на омъжена жена!

„И в новото си семейство започнах да хитрувам“ — с горчивина си казваше царят.

Дойде време Иван Асен да се срещне със своя тъст.

На новото ристалище^[1] оттагък Устето, край заравнения десен бряг на Етъра, бяха надошли много боляри. Царят ги покани да гледат

надбягванията на кумански ездачи с български войници от леката конница.

Първите летни дни бяха ведри и приятни.

Иван Асен се изкачи на скованата от дъски площадка и седна на походния трон, който телопазителите бяха донесли. С голяма бяла кърпа царят махна, за да започне надбягването.

— Иууу! — понесоха се с диви викове куманите.

— Аа! Аа! — не закъснях да се обадят българите.

Тропот, пушилка, викове... Царят с леко мръдване на очите следеше бегачите. Отначало водеше българин, след това куманин, после пак оня българин, който пръв взе преднина...

За миг Иван Асен се сети за Ирина, която обичаше да гледа такива надбягвания. Сега тя беше бременна и не смееше много да се движи и да пътува с кочия.

Царят не ѝ съобщи, че е решил да изпрати баща ѝ и брат ѝ Йоан в Тесалоника. Иван Асен не можеше да прости на Мануил Комнин, загдето той, макар да нямаше право, продължаваше да подписва грамотите си като император с червено мастило и в някои тържествени случаи да обува червените императорски ботуши. Мануил Комнин беше деспот, зависим от Търнов, а се опитваше да се показва като василевс. Братанецът му Константин-Ангел, незаконен син на епирския деспот Михаил I, от няколко години управляваше като независим владетел областта Акарнания. Миналата година той успя да завладее остров Корфу и Мануил Комнин, като нямаше сили да се справи с него, го призна за свой васал, без да пита Иван Асена.

На българския цар не бяха нужни слаби владетели в Тесалоника тъкмо сега, когато Никея отново се възмогваше и заплашваше да стане истинско средище на ромейските земи. Съперничеството между Никея и Тесалоника трябва да се засили, ромеите трябва да се бият едни други, за да не може никой от претендентите за Константинопол да вземе връх.

Ако в Тесалоника се появи Теодор Комнин, макар и сляп, дрязгите с Ватаци не ще закъснеят да се разгорят. Няма да гинат български войници. Иван Асен не ще води война — Теодор Комнин ще има тая грижа. Той никога не ще събере такава войска, че да се обърне срещу българския цар, а и нали вече са близки роднини...

Двукратно изсвирване на рог изтръгна царя от размисъла и той си рече: „Добре е, че тъкмо тук ще се срещнем с Теодор Комнин“. На ристалището разговорът им ще е кратък. Така Теодор Комнин най-добре ще разбере, че царят не се стреми към сърдечност, а желае само подчинение.

Нова група ездачи застана до опънатата връв — мястото, откъдето започваше надбягването. Куманите, разгорещени от това, че пръв излезе техен сънародник, викаха към новите ездачи:

— Конете ви имат златни крака!

— Бъдете по-бързи от вихър!

— И вие победете!

Иван Асен се усмихна и в същия миг мръдна вежди. Усмивката му бавно се стопи. Към него приближаваше Теодор Комнин, воден от сина си Йоан. Широк златен обръч, какъвто обикновено знатните ромеи слагаха, за да им придържа косите, закриваше слепите очи на някогашния василевс.

Комнин беше гологлав и царят видя, че косата му е съвсем бяла, а лицето му е прорязано от много отвесни бръчки. Зелената му дреха бе обшита по края със сребро и липсата, на каквито и да е златни украшения мълчаливо подсказваше за скромността, която Комнин си налагаше сам.

Йоан, в кафяви дрехи от генуезко кадифе, придържаше баща си под дясната мишница, помогна му да изкачи няколкото дървени стъпала и го обърна с лице към царя.

— Бог е добър — развълнувано заговори Теодор Комнин, — отново започвам да живея.

— Всевишният да те закриля в новия ти път, кир Теодоре — отвърна Иван Асен.

В това време цялата околност заеча от виковете и свирканията на ездачите и на присъстващите.

Комнин се послуша, вдигнал глава, после се обърна към царя:

— Не чух добре... За какъв път става дума?

Царят изчака виковете да утихнат, да изсвири рог в чест на победителя — тоя път българин — и едва тогава отвърна:

— Реших да ти дам няколко конни дружини от гърци наемници. Дано успееш да се настаниш в Тесалоника!

Кир Теодор вдигна глава по посока на сина си:

— Добре ли чух, Йоан? Ще се върнем в Тесалоника?

— Да, татко.

— Целуни краката на цар Асена. Благодари му... Аз... аз ще покажа, че заслужавам божията милост да бъда тъст на българския цар.

Иван Асен се наведе, за да отстрани Йоан, който падна в краката му.

— Не желая унижение, а подчинение и почит! Това запомнете и двамата! — с твърд глас рече той.

После се обърна към телопазителите, които стояха зад него, и нареди:

— Две столници!

Теодор Комнин се усмихна доволно. Тая усмивка не слезе от лицето му и когато донесоха столниците. Той седна от дясната страна на царя, обърна незрящи очи към ристалището.

Виковете не стихваха. След конете оставаха прашни ивици. На места възбудените зрители избухваха в истински свади. Малцина поглеждаха към царя, ала който се взреше към високата дървена площадка, неволно възкликваше:

— Я гледайте, слепецът Комнин дошъл да гледа надбягването!

Теодор Комнин не мръдваше глава, вдигнал брадичка. Той вече кроеше как ще се промъкне в Тесалоника, как ще прогони оттам брат си Мануил.

На другия ден след царската сватба на Тамара ѝ прилоша, от носа ѝ потече кръв. С разрешение на Иван Асен Оприка я отведе в двореца край Дряновец. Тамара живееше там вече месеци наред и не искаше да се връща в Търнов.

Само старата дойка знаеше колко тежко преживя Тамара женитбата на баща си. Тя често плачеше, говореше си: „Подла, мръсна гъркиня!“.

През лятото престолонаследникът, шестгодишният Коломан, дойде в двореца. С него Тамара си играеше, но и тогава не изчезваше тъгата ѝ. Стигаше Коломан да спомене за „нашата нова майка“ и сестра му скачаше и побягваше, задавена от сълзи.

В края на лятото в двореца дойдоха кера Мария и Димитриос. Царят ги изпращаше, за да повлияят на Тамара, да се сприятелят с нея. Иван Асен и Ирина летуваха в Кефаларево.

Кера Мария гальовно се обръщаше към царската дъщеря, наричаше я „моего момиче“, често ѝ говореше за покойната Ана-Мария.

— Сега аз съм ти като майка! Ти не се сърди на Ирина и на баща си. Така реши бог — повтаряше тя.

А Димитриос се държеше като престолонаследник. На Коломана викаше „князче“ и разказваше на Тамара колко хитро постъпил баща му. Преоблякъл се като просяк и заедно с Йоан влязъл в Тесалоника. Теодор Комнин веднага намерил стари приятели архонти и търговци. С тяхна помощ, както и с помощта на няколко конни дружини, които българският цар му дал, успял да завладее крепостта, а после и цялата околност.

— Йоан е провъзгласен за василевс! — въодушевено викаше Димитриос. — Той се подписва с червено мастило и носи червени ботуши, а татко е деспот, какъвто ще стана и аз!

Със зъл глас, в който се чувстваше тържество, вторият син на Теодор Комнин обясняваше на притихналата Тамара как баща му отмъстил на брат си. Мануил бил поставен на кораб, отвели го в пристанището Аталия, във владенията на турците селджуци.

— Ами че те са поганци! — възкликваше, завладяна от разказа му, Тамара.

— Нека там да пукне като роб! — отвръщаше Димитриос.

По гроздобер извикаха кера Мария неочаквано в Търнов. Малко време оставаше Ирина да роди.

Димитриос се повъртя още в двореца, после и той замина за престолнината. Не след дълго Тамара научи, че царят му разрешил да отиде в Тесалоника при брат си и баща си.

С първия сняг в двореца край Дряновец долетя вест: царица Ирина родила момче. Кръстили го Михаил — по името на свети цар Борис-Михаил. С голяма веселба било отпразнувано появяването на новия царски син. В чест на първата си рожба от Ирина Иван Асен заповядал да издигнат на Света гора в българския Зографски манастир висока каменна кула и да я нарекат „Михайлов пирг^[2]“.

Над Царевец догаряше пролетният залез.

До каменната пейка мъжкият паун свеждаше глава под ръката на Ирина. Другите пауни важно се разхождаха из малката поляна. Иван Асен спираше на тях уморен поглед и пак се обръщаше към Ирина. От светлината на залеза клепките ѝ бяха като позлатени, лицето — бяло, нежно — беше така познато на царя и в същото време така загадъчно. Той и сега се мъчеше да тълкува всяко движение на очите, на гънките около алените устни.

— Става вече хладно — обади се Ирина, без да обръща глава.

Иван Асен не отвърна. Той не усещаше хлад. Друга, по-силна студенина бе сграбчила сърцето му и против нея топла дреха не помагаше, огън не можеше да я прогони.

Да дадеш всичко, да показваш обичта си всеки час, всеки миг и в отговор — полуусмивки, прегръдки без топлина, думи без чувства... Как се бе излъгал в Ирина!

Късно е вече, много късно... В очите на царедворците четеше покорност, болярите от синклита бързаха да отговарят одобрително, без да изслушат докрай решенията му. Някога мечтаеше за такова пълно подчинение, а сега му се струваше, че зад любезните усмивки и ниските поклони се крие нещо много лошо, насочено против него, против властта му.

Ако имаше на кого да се облекне, с кого да сподели вълненията си, тогава би прогонил всички ласкатели, всички ония, които заподозре в двуличие. Где другаде трябваше да намери тая опора, освен в семейството си?

— Да се прибираме! — стана Ирина.

Паунът, като заситни, побягна от нея.

— Да... — едва отрони царят.

Ирина приближи до него, улови го за ръката.

— Ти все мислиш, все мълчиш...

В гласа ѝ нямаше укор. Тя изговори словата равно, с лека тъга.

— Така съм свикнал... Не мога да се променя!

— Защо трябва да претегляш всяка дума, преди да я изречеш, когато сме заедно? Не се измъчвай, не се затваряй в себе си...

„Тоя глас, тези пречупени вежди засягат човека повече от всичко“ — съкрушено си рече Иван Асен.

Ирина леко притвори клепки. Спомни си, че втори месец се навършваше от заминаването на майка ѝ за Тесалоника. Сега от семейството ѝ нямаше нито един край нея. Тя беше съвсем сама при мъж, който се измъчваше от първите признаци на старостта, който бе мислил, че новата женитба ще му донесе разтуха и развлечение, а действителността се оказа сложна, изпълнена с много разочарования и за двамата.

Ако мъжът ѝ не се опитваше по разни начини да хвърля прах в очите ѝ, тя би го оправдала. Извъртанятията и излишната предпазливост я засягаха, дори понякога се озлобяваше срещу него.

„Тя и днес погледна архимандрит Саватия като желан мъж!“ — сети се Иван Асен, като видя, че по широката пътека се задава логотетът.

Пламъкът диреше по-ярък пламък...

„Не ще позволя!“ — вдигна глава царят.

Ако Ирина имаше още едно дете, от ума ѝ щяха да изчезнат такива мисли.

Саватий спря до няколкото стъпала, там, гдето пътеката слизаше към двореца, и като размаха ръкавите на расото си, сложи ръце на гърдите. Поклони се като мирянин.

Ирина му се усмихна. Бялото лице на архимандрита излъчваше здраве и сила. Ако не беше расото, с малката подстригана брадичка той щеше да прилича на войвода.

— Безпокоя те, великий господарю, и в часовете на отдиха. Прости! Трябва да решиш откъде да се изпратят нови люде за строежа на големите мостове и на пътищата. Майсторите донесоха сметките и чертежите. И за новата църква в селото, преименувано по твоя повеля на берладника Берендей...

Иван Асен неволно изви глава и погледна високата звънарница на „Възкресение Христово“. Беше време за вечерня. Патриархът скоро щеше да се отправи към първата църква в царството.

„С какво ще ме знаят потомците?“ — запита се царят и готовият отговор, който често си повтаряше, и тоя път донесе успокоение, тишина и доволство.

Те не ще знаят за силната му, несподелена докрай любов към Ирина. Не ще знаят и за много тъжни преживявания в семейството му. До тях ще достигне славата на Клокотнишката битка, ще се

възхищават от красивите строежи, ще показват где са минавали пътищата, прокарани по негова заповед. И златни монети ще оцелеят — от хилядите поне няколко златици ще останат...

Големите дела като птици излитат от гнездата, излитат, за да не се върнат вече там, гдето са се излюпили. Тъй трябва и да бъде!

От високата звънарница тежко удари голямата камбана.

Ято гълъби се вдигна от позлатения покрив.

„Виж ги ти где се криели...“ — усмихна се Иван Асен.

Камбаната отброяваше бавно удари. Обади се и друга камбана с тънък, приветлив глас. И започна чудно надпяване, което слушаше цялата престолнина.

А гълъбите литнаха на запад, изчезнаха, стопиха се там, гдето слънцето се скриваше зад тъмните възвишения, гдето се събираха черните облаци.

— Ще има буря — тихо рече Саватий.

— Пролетна буря! — отвърна Ирина.

Царят не ги чу.

[1] Ристалище — хиподром, място за надбягване с коне. — Б.пр.

↑

[2] Пирг (гр.ез.) — кула. — Б.пр. ↑

10.

Вече трета седмица сухата кашлица не напущаше царя. Най-много кашляше нощем. Не помагаха билките и топлите кърпи, които лечителят Панират му слагаше на гърдите.

Архимандритът Саватий всеки ден по няколко пъти идваше в ложницата при царя, съобщаваше му последните вести, опитваше се да го разсее. Разправяше му най-забавни истории.

Иван Асен се учудваше на осведомеността на своя помощник. Саватий имаше подслушвачи във всички големи градове и крепости. Мнозина духовници нарушаваха тайната на изповедта и изпращаха на архимандрита най-различни вести.

Тоя път Иван Асен с мълчание посрещна разказите на Саватий. Дори за миг не се усмихна. Погледна го само веднъж в очите и попита глухо:

— Друго не се ли е случило?

Архимандритът изви глава. Стори му се, че в очите на царя има подозрение.

— Вчера в светата обител край Суходол беше отслужена третина за блаженопочиващата монахиня Анисия, в мире сем наречена Ана...

Иван Асен улови с ръка гърлото си.

— Как... И ти... Да криеш!

— Треската ти, господарю, тогава беше най-силна.

Царят протегна десница. Искаше да улови архимандрита за расото и да го разтърси. Как си позволяваше той! Как се осмеляваше!

Ана... Не стига, че заради него се затвори в манастир, ами и на погребението ѝ не отиде.

Кашлицата пак задави царя. Саватий изчака да мине пристъпът и внимателен, както винаги, му подаде сгънат на четири пергамент, измачкан и изцапан.

— Писмо от Берлад имаш, господарю. По един грък търговец пристигна. Подписал го е някой си Лазуня Кост.

Царят пое пергамента. Кост не беше грамотен — това Иван Асен помнеше добре. Навярно някой княз беглец при бродниците или

намерил приют в Берлад свещеник се бе трудил с пачето перо. Големи краснописни букви:

ОТ СТАРОСТТА НА ВОЛНИЯ ГРАД БЕРЛАД ДО ИВАНА, СИНА НА СТАРИЯ АСЕН, НАШ
БРАТ И ПРИЯТЕЛ.

Княже!

Много ли време мина, откак живя между нас, или господ бог толкова много ни измени, че което знаехме един за друг, вече не е същото и което научаваме пак един за друг, вместо да ни зарадва, идва да ни натъжи...

Царят сложи ръка върху писмото.

— Искам да остана сам, Саватие...

Архимандритът дори с трепване на веждите не показа, че е засегнат от думите му. Иван Асен напоследък вършеше много странни неща и само една част от тях духовникът можеше да си обясни.

— Бог да ти помогне скоро да оздравееш, господарю — приведе глава той и излезе.

Ех, приятелю! Кост! Каква ли каша от думи си забъркал... — лекичко се усмихна царят, сподави кашлицата си и зачете писмото.

... Седне ли човек да мисли, излиза, че ти, приятелю наш Иване, си стъпил много нависоко и поглед надолу не обръщаш. А когато бяхте с брата си Александра в Берлад, от гордост не страдаше и с всекиго лесно се разбираше.

Така ти говоря, защото умът ми не побира как се случи, че ония твои съродичи, бедни и отчаяни люде, които бягаха в нашата волна земя от Борила, около тебе се събираха и те ти помогнаха при обсадата на Търнов и сега пак идват при нас, като казват, че се радват да живеят далече от твоето царство.

Ако наречените бегълци са боляри, другояче бихме мислили. А като виждаме страдалци от болярските и от

твоите имения, с горест си казваме: „Или е сляп Иван, или вече е заприличал на всички големи господари“.

Ние толкова много се радвахме, че си възвърна бащиното наследство.

В ложницата сякаш проникнаха шумът и врявата на Берлад. Бродниците нищо не вършеха тихомълком.

Колко ясни бяха мислите и намеренията на изгнаника Иван! Да се върне в Търнов, да стане цар — това и нищо друго.

После първият голям кроеж — да се справи с опасните съседи. А сега, на върха на славата и силата си, попадна в големия водовъртеж, който другите не виждаха, затова не можеха да разберат него, царя.

Какво искаше Кост? Да убеждава болярите по-меко да се отнасят със селяните си? Ала как и кой може да пресече в стотиците владетели лакомията за богатство? Тук заповедните грамоти не помагат.

Писмото изшумоля в пръстите му.

Накрая да ти кажа за монголите. Те са народ безчестен, мерзък и кръвожаден. Искат всички земи да прегаят и всички народи да покорят. Стягай се, защото, както от половците научаваме, може скоро и оттатък Дунава да минат...

Иван Асен още веднъж прочете тия редове. Зад малкото думи се криеше страшна опасност. Щеше ли българското царство да я избегне?

Втората, вътрешна врата, която свързваше ложниците на царя и на царицата, бавно се разтвори. Ирина влезе с тихи стъпки, отиде право при прозореца и дръпна докрай завесата. После се обърна към болния:

— Йоан, как си днес?

Тя се бе съвзела от второто раждане и царят с удивление гледаше здравия цвят на лицето ѝ, наедрелите гърди, заоблените бедра. Не само красотата — младостта в нея диреше начин да се покаже, да накара всички да я гледат и да се възхищават.

— Ами ти как си, светла моя зорнице?

По-рано не подбираше така старателно изразите. Думите идваха сами, понесли със себе си частици от силата на любовта му.

Ирина седна на столницата до ложето. И сега в държанието ѝ, в начина, по който обърна очи и по който се канеше да заговори, царят видя оная заучена отмереност на движенията, която ненавиждаше.

— Ти се измъчваш не само от болестта, Йоан, виждам...

Иван Асен ѝ показа писмото:

— От Берлад е. Много селяни бягали там, а старите ми приятели недоумяват защо съм допускал в царството хора да страдат... Искат да реша онова, което бог е решил веднъж — да изравня господаря със слугата.

Той се закашля и Ирина сложи кърпичката си на устата му.

— Поне сега не приемай никакви писма, никакви грамоти. Ще кажа на отец Саватий да не те безпокои...

— Саватий?

Като си пое дъх след последното избухване на кашлицата, царят опря глава във високото възглавие. Ето, дойде неизбежното... Ирина и Саватий.

Подозрението изплува като тъмен облак. Ирина харесва Саватий и ако не е въздържаността на архимандрита... Ала дали наистина Саватий е въздържан? Преди няколко години царят научи, че той имал любовница — дъщеря на занаятчия, — която поддържал богато. Тогава Иван Асен се отнесе с добродушие, защото не един от висшите духовници нарушаваше обета за целомъдрие, а Саватий изпълняваше длъжността на пръв придворен, занимаваше се със светски дела, движеше се сред миряни.

Саватий беше истинска сянка на царя. Плътна, необходима сянка. Без него би останал като без ръце, особено сега, когато грижите по управлението на царството му бяха дотегнали.

„Ще наредя да преместят бързописците, подчинени на логотета, в дома, гдето по-рано живееше Ирина с майка си“ — веднага откри изход Иван Асен.

Ще, не ще, Саватий по цял ден ще трябва да стои в тоя дом и Ирина много рядко ще го вижда.

— Плаче ли Теодора? — с пресилена усмивка попита Иван Асен.

— Миналата нощ не можах да спя...

— Затова ли така си бледа?

— Не... — пипна с длан дясната си буза Ирина. — Тъй ти се струва, Йоан.

Тя много се страхуваше да не получи бледия, възжълт цвят, който имаше лицето на майка ѝ. Кера Мария някога често повтаряше: „Като родиш като мене четири деца, и твоите страни ще заприличат на смин и ще се оплакваш от болки тук и там“.

„Няма да родя толкова деца!“ — с детска упоритост ѝ отвърщаше Ирина.

— Трябва да се храниш по-добре — продължаваше да я плаши Иван Асен и това бе някаква тайна отплата за цъфтящата младост на Ирина.

— Но мене нищо не ме боли!

— Лицето ти... — пак поде царят.

Ирина стана и с лека усмивка каза:

— Ще се видя в огледалото. Ти не мърдай от ложето. Ще кажа тук да ти донесат вечерята.

Тя изчезна в съседната стая и царят отново отпусна глава на възглавието. Отпаднал, болен... В леглото ще се храни. Ирина го каза така леко!

Да можеха да го видят приятелите от младостта, съратниците, с които бе превзел Търнов...

„Само с тях мога да поговоря от душа!“ — помисли си Иван Асен.

„Ще повикам Михаила! — реши той. — Да зареже оная арбанашка земя! Протостратор ще го направя!“

Царят си спомни за брат си и неволно поклати глава. Не можа Александър да стане негов истински помощник. И той като другите боляри мислеше само как да увеличи богатствата си и как по-весело и по-охолно да живее. Синът му, кръстен на цар Калояна, скоро ще навърши двадесет години. Миналата пролет момъкът идва в престолнината, Иван Асен го хареса. Калоян говореше умно, само че беше много рязък, държеше се с почит към царя, но не го ласкаеше, а Ирина погледна с явна неприязън.

„Трябва да го изпратя някъде като войвода, да заживее далече от баща си. Не бива да върви по неговия път!“ — рече си царят.

Михаил Бреговски пристигна в Търнов на другия ден след Сирни заговезни. Царят го посрещна с усмивка:

— Дойде тъкмо за великия пост. Как ще се сдържим да не се облажим?

Иван Асен не позволи на войводата да коленичи, улови го за рамото, приближи лице към неговото:

— И ти ли остаря толкова бърже, Михаилене?

— Каква ти старост, господарю. Сега карам петдесетте! — с лека обида в гласа отвърна войводата.

„Я какъв разговорлив е станал!“ — учуди се царят.

Михаил си остана неженен. От донесенията на Саватий Иван Асен помнеше, че войводата на арбанашката земя живее с вдовицата на един стотник и по други жени не се заглежда.

„Ще го попитам, само да не забравя“ — каза си внезапно развеселен Иван Асен.

Той отдавна не бе имал такова весело настроение.

Както правеше при най-лични гости, Иван Асен и сега щеше да бъде на трапезата само с Михаил.

Голямата маса бе наредена с блюда пържена риба, чер хайвер и мазно овче сирене. Хлябът бе топъл, вдигаше пара.

— Втори заговезни ще направя — рече, без да се усмихва Михаил, като сядаше.

Царят се прекръсти и отчупи парче хляб.

— Така ли? Обиждаш се, като ти кажат, че си остарял? — попита той шеговито.

Михаил бавно сдъвка залька си и не отвърна.

— ... А аз вече не се обиждам — уж с предишната закачка в гласа рече Иван Асен, но на лицето му се появи грижовен израз. Той докосна дрехата на гърдите си — нещо изшумоля под плата.

— На всичко отгоре стареят на Берлад, почетният Лазар Кост, с писмо ме зарадва...

С бавно движение, като че вършеше това насила, царят бръкна в дрехата си и измъкна пергамента. Подаде го на войводата. Михаил, като продължаваше да дъвче, започна да чете писмото.

Иван Асен напрегнато го гледаше.

— Хмм... — обади се само веднъж Михаил, дочете последните редове и посегна към парче пържена риба.

— Какво? — нетърпеливо попита царят.

— Лазуня Кост си мисли, че е едно и също да управляваш царство с боляри и селяни и да предвождаш бродници в походи за грабеж — с пълни уста отвърна Михаил.

Едва когато глътна залька си, той продължи:

— Хвърли писмото в огъня и не си спомняй за него, господарю. Глупава работа!

— Вярно! — размаха ръце царят. — Седнал да ме кори и да ме учи. Кой е той? Прогонен дружинник! От селски род! Все към цървулите го тегли, иска и аз да замириша на цървул!

С внезапно движение той дръпна пергамента, смачка го в ръката си на топка и го хвърли в пламъците на голямото огнище. Като че махна от себе си неприятна тежест. Лекото, весело настроение отново го обзе.

— Ще се напием, ей богу! Искам да се напия! И никой няма да ни види. Само тъй двамата...

Иван Асен плесна с ръце. Влезе слуга и мълчаливо изслуша думите му — да донесе няколко амфори вино и никой да не смее да се появява в трапезната горница.

— Да пием за моя нов протостратор Михаил Бреговски! — пръв вдигна чашата си царят и изпи виното наведнъж.

Войводата го погледна учудено:

— Защо, господарю? Там, в арбанашката земя, съм си добре.

— Зная, с млада вдовица живееш... Нищо, доведи я тук!

— Не, това няма да стане.

Михаил бутна чашата си настрана.

Иван Асен се наклони към него през масата.

— Не разбираш ли, че съм сам! На никого, освен на старите си приятели не мога да вярвам. Заобикалят ме хора притворни, лицемерни. Виждам аз как се мъчат да прикрият алчността си, виждам и как са готови един друг да се разкъсат заради по-тлъсто парче имот...

Той се отпусна, облегна се на високия гръб на стола, клепките му потрепериха.

— ... Ти си друг, Михаиле.

Изведнъж Иван Асен присви очи:

— Кой те знае, може и ти да си се увълчил?

Гласът на царя се измени бързо, затрептя подигравателно и в същото време тъжно, много тъжно.

— Не се гневи, господарю, изслушай ме докрай...

Михаил сложи големите си длани на масата, умислено наведе глава.

— Мога и да те излъжа, ала съвестта ми не позволява. Няма в мене оня пламък, който ти помниш. Уморих се... Ти си виждал мечове — дръжките им със злато украсени, а по острията ръжда.

— Какво ти липсва, Михаиле?

— За нищо не моля, господарю. Едно разбрах — човешкият живот не може да бъде като пълна месечина. Все ще е нащърбен единият край.

Колко много се бе лъгал Иван Асен, като си мислеше, че Михаил е само воин! А то — кой знае какво е преживял, за да стигне до това убеждение. Думите му поразиха царя: така е, винаги е нащърбена тая месечина, винаги!

В дъното на чашата си Иван Асен видя няколко капки недоизпито вино и му се стори, че оттам наднича кървавочервена месечина. Лъже, че е пълна, проклетницата, лъже!

Царят наля вино, с широк замах грабна чашата си и я пресуши.

— Да се махат от главата ми Кост и болярите лицемери, и всички!

После пак напълни чашата.

Зимата продължи дълго. Снегът се стопи чак към Цветница. А пролетта беше дъждовита, студена.

Като не можеше да се разхожда въвн от престолнината, Иван Асен се занимаваше с челобитните молби на болярите, търговците, занаятчиите. Четеше дългите описания на майсторите и на главните надзиратели за извършените строежи, питаше патриарха кой манастир от какво има нужда, та да го дари.

Много дарствени грамоти подписа и подпечата царят през тия месеци. Съкровището бе препълнено, от всички краища на държавата се стичаше злато. През ден в престолнината пристигаха кервани на чуждестранни търговци.

На своя сват, никейския василевс Йоан Ватаци, царят редовно пишеше любезни писма. Не забравяше да отвърща навреме и на писмата, които му изпращаше Теодор Комнин.

Никея и Тесалоника се дебнеха. Ватаци се бе засилил много. Затова Иван Асен се съгласи да пусне през земите си шестдесетте хиляди кръстоносци, които латинският император Балдуин II бе насъбрал в западните страни. Ако поискаше, царят можеше да изведе три пъти по-многобройна войска и да разбие кръстоносците, но това би значело да напусне изгодното положение на владетел, който оправя работите на целия полуостров, и сам да се намеси в разправиите между отделните държави.

Като се показваше приятел на латинците, Иван Асен щеше да постигне две цели: папата ще се откаже от подготвения „кръстоносен поход“ към България и, от друга страна, тия шестдесет хиляди воители, ако не могат да сломят Ватаци, то поне ще ги попритиснат доста. Много се бе разширила Никея, трябваше да се свие оттатък Пролитите. Така Комнин в Тесалоника ще стане равностоеен съперник на Йоан Ватаци.

Предвижданията на царя се сбъднаха: кръстоносците превзеха без особена трудност крепостта Цурулон. При обсадата участваха и куманите на хан Итлар. А на Ватаци Иван Асен писа, че е бил принуден да пусне през своите земи войските на Балдуин II, защото иначе щяла да избухне кръвопролитна война, за която той не бил готов.

През лятото царят се оттегли в летния дворец. Живееше там с Ирина и децата, ходеше на лов и рядко канеше на гости някои от първите боляри. Едва в началото на есента се прибра в Търнов.

И още първия ден събитията го погълнаха. От северната граница съобщиха, че безбожните монголи разоряват руските земи, избиват половците и всеки, който се опълчи срещу тях. Много руси минали Дунава. Граничните войводи питаха: да ги пускат ли навътре в царството? Имало и много руски първенци. Измежду тях княз Яков Святославович, който дошъл с останките от своята дружина, искал да се яви при царя.

Забравил бе Иван Асен как изглеждат руските воители. Позабравил бе и руската реч. Затова, като видя до стените на Раховецката крепост двойната конна редица на дружинниците, като забележа раздвоените

накрая стягове и конусовидните шлемове, поиска му се да извика: „Така ли трябваше да се срещнем!“.

Бавно приближаваха конниците. Колко ли пъти всеки от тях бе гледал смъртта в очите, колко ли монголски глави бяха паднали под ратните мечове, колко ли стрели и острия на копия бяха спирали в дебелиите ризници...

Ще съберат сили русите, ще се стегнат князете им и ще върнат на монголите, както е казано в писанието — око за око, зъб за зъб.

— Да слезем, светиня ти — тихо рече Иван Асен на патриарха.

Йоаким II погледна царя. Той всичко вършеше мълчаливо и Иван Асен в себе си му благодареше, че не му додява с излишни приказки. Тих, нисичък старец беше вторият български патриарх. Той и сега за нищо не запита, а заситни по каменната стълба.

Натежало бе есенното небе от тъмни облаци. Вятърът свиреше в зъберите на крепостната стена, като през каменен гребен.

Отмерено крачеха уморените коне. Ни вик, нито конски хрип нарушаваха тишината. Царят вече виждаше лицата на първите конници. Видя и предводителя им с посребрен шлем, на челната част, на който бе вградена иконка с образа на свети Яков, брата господен.

„Той ще е Святославович!“ — помисли си Иван Асен.

Руският княз не вдигаше очи към посрещачите. Той спря коня си, слезе от седлото и като сне шлема, свел глава, тръгна напред.

Воините един по един пристигаха и се нареждаха в дъга на полегатия склон. Като княза си и те мълчаливо слизаха от конете и смъкваха шлемове.

Патриарх Йоаким посрещна княза, вдигна ръце:

— Какво да ви кажа, с какво да ви сравня, клети руски воини? На какво да ви оприлича, за да ви утеша? Всяка ваша рана е като море голяма... Тъгуват пътищата на руската земя, защото безбожници яздят по тях. Плаче небето, помрачено от безсилие, че не може с нищо да помогне на безбройните бегълци...

— Помилуй ни, отче! — високо извика Яков Святославович и падна на колене пред патриарха.

Князът бе едър, лицето му, опърлено от вятъра, с кръгла руса брада, бе събрало мъката и отчаянието на стотината воини.

— Заради княжеските разпри и заради греховете ни бог изпрати върху нас монголската войска — с разтреперан, развълнуван глас рече

Святославович. — С горчилка сме преситени, с пелин сме напоени...
О, горко ни!

Той улови десницата на патриарха, целуна я, сложи я на главата си.

Иван Асен стискаше устни. Състраданието го подтикна напред, накара го да отиде при коленичилиия княз.

— Стани, княже Святославович! Божието милосърдие е безкрайно. Пак ще се върнеш в родната земя. Победител ще си тогава, княже!

Святославович се изправи с мъка, олюля се.

— Чувахме за добрината ти, господине и господарю Асенович.

Святославович се наведе в поклон, а царят му подаде двете си ръце с длани, обърнати нагоре.

— Ето ти, княже, опора!

Отначало Святославович нерешително протегна ръце, но като срещна погледа на царя, бързо ги простря напред. Плътно прилепнаха длан о длан, здраво се вплетоха пръстите.

— Силен е бог! Той ще ви помогне! — разнесе се гласът на патриарха.

Воините един по един започнаха да се кръстят.

Царят пусна ръцете на княза. И Святославович се прекръсти широко и бавно.

На русите Иван Асен разреши да се настанят на първо време в Раховецката крепост. Да се съвземат изгнаниците, да отдъхнат.

Със Святославович царят няколко пъти се среща. Канеше го в двореца, разпитваше го за познати князе, молеше го да му разкаже всичко, което знаеше за монголите.

Вече втора година продължавала отчаяната съпротива на руските градове. Един след друг паднали Козелск, Чернигов, Переяслав, Киев.

Черниговският княз Михаил Всеволодович избягал при маджарите със сина си Ростислав. Дошъл редът на галичкото княжество. Паднал Галич, паднал и славният град Владимир...

За битките, в които бе участвал, Яков Святославович не говореше. С дружината си не бе направил повече, отколкото всеки друг княз и отколкото защитниците на всяка руска крепост.

Като размисли няколко дена, Иван Асен издаде грамота, с която обяви Яков Святославович за областен войвода и кефалия във Вратица. Воините му, ако искаха, можеха да останат във войската като наемници, а ако не желаеха, имаха право да се заселят във владенията на новия войвода.

11.

Пролетта си отиваше. В градината на двореца чирикаха лястовици.

Майстор Драган сръчно движеше тъпичката четка с дясната си ръка, а с лявата си пазеше сянка, за да вижда по-добре. На голямата кипарисова дъска бавно оживяваше образът на царя.

— Изрисувай ме по-млад и по-красив! — шегуваше се Иван Асен.

Драган беше един от малкото люде, с които царят се държеше приятелски. Знаеше, че зорките очи на майстора виждат всичко, могат да надникнат и в душата на човека.

— Ще те изобрази като самодържец, господарю — тихо рече Драган.

Царят не го разбра:

— Как?

— Тъй както те виждам в мислите си. Човек се променя. Често пъти една тревога или по-голяма грижа могат да изменят лицето и израза на очите. Ала нали все пак във всеки човек главното си остава?

Царят гледаше пусто, изморено, а на кипарисовата дъска погледът му беше дълбок, леко учуден, със затаена хитрина в тъмните зеници.

Устните на царя бяха отпуснати морно, а майсторът ги бе изписал леко свити. Те и изтъненият накрая нос най-точно изразяваха изяществото и оная чувствителност, която Иван Асен напразно се опитваше да прикрие.

Архимандрит Саватий влезе тихо и се поклони.

— Господарю, ще приемеш ли болярските синове Петър и Мицо?

— Да влязат!

Напоследък царят често приемаше боляри и болярски синове. Те идваха почти всеки ден, молеха за какво ли не и Иван Асен, като ги изслушваше, бързо преценяваше. Едни изпращаше във войската като стотници и полкови войводи, на други даряваше нови селища.

Саватий отвори вратата. Влезе висок момък с красиво мургаво лице и права войнишка стойка. Зад него се вмъкна млад русокос мъж, който гледаше стреснато и малко уплашено.

Както бе по дворцовия ред, болярските синове се проснаха пред царя, опряха чела в мозаечния под.

— Отгде идвате? — любезно попита Иван Асен.

Високият момък вдигна глава:

— Приеми смирието ми, великий господарю. Син съм на болярина Стрезимир от Дръстърско.

— Познавам баща ти. Той беше полкови войвода — рече царят. — Ти за какво си дошъл?

Момъкът сведе глава:

— Не ми се живее на село. Желая, господарю, да ти служа, ала, ако може, тука, в престолнината.

Царят се усмихна. Млад, а иска изведнъж да попадне на топло местенце. Баща му доста се бе блъскал, докато натрупа имот, в битки бе участвал, а синът — „ако може, тука, в престолнината“.

— Какъв искаш да станеш? — попита все тъй усмихнат Иван Асен.

— Ами че... Както мнозина други... Около двореца.

Направо казва момъкът, без да му мигне окото!

„Дръзки станаха тия болярски синове, много дръзки!“ — внезапно промени лице царят. Устните му се свиха, очите му заблестяха студено.

— Ами ти? — обърна се той към втория болярски син.

— Аз ли? — по женски изви глас момъкът.

Смущението му не минаваше, страните му се зачервиха.

— Ти!

— От Несебър съм, господарю. Баща ми, който там е кефалия, иска да ме почерни!

Иван Асен не можа да се сдържи, усмихна се. Спомни си какъв грубоват и здрав мъж е боляринът Стодин, кефалията на Несебър. Как може синът му да е толкова женствен и плашлив!

— Какво, да не е решил да те ожени?

Момъкът поклати отрицателно глава.

— ... Казва ми: „Докато не преплуваш морето десет пъти с някой кораб, няма да те пусна вкъщи“. А аз съм болнав, щом стъпя на кораб,

започвам да повръщам.

— Как да ти помогна?

— Тате ще те послуша, господарю. Ти му напиши писмо.

И Мицо, и Петър тревожно впериха очи в царя.

Иван Асен тръгна край прозореца. Не чуваше радостния цвъртеж на птичките.

„Безсрамието вече се проявява тъй открито! Отиват си смелите, здравите мъже. Идват страхливците, приспособленците, ласкателите!“

— И двамата се върнете в домовете си. Ти стани стотник в Дръстър, научи се сам да си воюваш място. Учи се на достойнство от младини. А ти... — прикова поглед царят в очите на Мицо — не десет, двадесет пъти преплувай морето, за да разбереш как се живее на тоя свят с усилие и труд. Така ще пиша на баща ти.

Момците не смееха да вдигнат глави.

— Благоволете да освободите великия господар от присъствието си — с лека подигравка рече Саватий.

Мицо се изправи пръв, започна да се кланя, заднишком да отстъпва към вратата.

Петър стана бавно. Лицето му гореше от обида. Той се поклони само веднъж и висок, строен, закрачи към вратата.

Иван Асен се обърна към архимандрита:

— Защо царицата не идва? Провери!

Саватий кимна и тръгна след болярските синове.

Царицината ложница беше в дъното. Оприка се появи на вратата, изслуша архимандрита и само след няколко мига Ирина излезе в ходника. Тя беше облечена в дълга копринена рокля, с вдигнати във висок кок коси. Бременна в третия месец, царицата не се бе променила. Лицето ѝ беше бяло, нежно.

Саватий тръгна почтително на две крачки след нея. Там, гдето ходникът завиваше към тронната зала, Ирина спря, обърна се и мълчаливо посочи с глава високия млад мъж, който бе опрял чело в един от каменните стълбове, замрял в странен унес.

— Болярски син. Искаше да попадне на служба в престолнината, ала великият господар го прогони — тихо обясни архимандритът.

Момъкът като че долови шепота, изви глава и царицата срещна погледа му.

„Колко е красив и строен!“ — неволно си помисли тя и пак се обърна към логотета:

— Не е ли бил несправедлив великият господар?

— Посъветва го да стане стотник в Дръстър.

— А може би ти ще му помогнеш да стане стотник поне в Раховец...

Ирина никога не се бе обръщала към архимандрита, с каквато и да е молба. Той сам тайно се бе надявал, че ѝ се нрави, и ревността на царя не бе убягнала от вниманието му.

— Ще се постарая, господарке — отвърна Саватий.

Ирина тръгна по ходника и неволно погледна момъка. Той стоеше до каменния стълб все тъй отчаян.

— Сега нека тя да се поизмъчи — рече царят.

Драган сменяше кипарисовите дъски. За втори път щеше да рисува образа на Ирина и не смяташе, че има още много да добавя. Достатъчно бе, че миналия път улови сянката на тъга в очите на царицата, нейното спокойствие, самоувереност и упоритост.

Ирина застана срещу прозореца. Мълчалива, стиснала устни, тя се взираше в дебелите клони на отсрещния бряст и пред очите ѝ все още стоеше красивият болярски син.

Защо сърцето ѝ трепна? Кое я накара да помоли Саватия да нареди болярския син, чието име не знаеше, по-близо до престолнината?

„Повече не ще си разреша! Не бива!“ — повтаряше си тя.

Пръстите на ръцете ѝ неволно се преплетоха. За трети път тя щеше да роди. Сега поне бе спокойна, защото разбра хитрината на Йоан. Той си мислеше, че така ще я отклони от греховни желания.

Царят я изгледа внимателно, после се обърна към архимандрита:

— Искам да ми доведат жив монголец! Да ги видя тия изчадия!

Неговото хрумване за монголите не бе случайно. Иван Асен подпечата вече трета грамота. Най-добрите си конни отряди изпращаше към устието на Дунава и по дунавските крепости.

— На княз Яков Святославович напиши от мое име да подготви колкото може повече конни дружини от своята област за бой с монголите. Той знае как се сражават ония поганци. Освен това нека

намери време и да тръгне край Дунава, от крепост на крепост. На всички войводи да разправи за монголите, да ги посъветва как да приемат бой...

Царят тръгна към другата врата на залата, която водеше във вътрешния двор. Саватий понечи да го последва.

— Върви! Още сега пиши на княза! — спря го с ръка Иван Асен.

При вратата той се обърна и погледът му — мил и внимателен — опипа лицето на Ирина. Поиска му се и тя да го погледне, да прочете в очите ѝ онова, което четири години напразно търсеше: поне мъничка, съвсем мъничка следа от обич.

Напразно...

Ирина гледаше унесено през прозореца.

Царят се прегърби и закрачи към двора.

12.

През лятото в двореца край Дряновец царят не доведе със себе си нито един лечител или знахар.

— Не ми трябват! Каква ли полза от тях? — казваше той на Ирина.

Чувстваше се добре. Сърцето по-рядко се обаждаше с бързи удари, за да му напомни неизлечимата болест. Иван Асен си мислеше, че това се дължи на лекарството, което научи от един стар войник — да пие през ден, през два по една глътка от елей, в който четиридесет и пет дена са стояли кокичета. Когато преди месец войникът донесе лекарството, царят се уплаши да не е отрова. Накара го да пие пред него и цяла седмица го държа в двореца да види дали няма да му стане зле. Едва след това го дари с няколко златици и го пусна.

В летния дворец Иван Асен ставаше рано, по изгрев-слънце, и тръгваше по старите, познати пътеки. Долу реката се пенеше по скалистите прагове и шумът на бързите води като водопад заливаше околността.

Царят се загръщаше в плаща, а когато излезеше горе, на скалистото било, оставаше само по риза. Там слънцето го посрещаше усмихнато, като стар познайник, и макар лъчите му да не топлеха много, беше ласкаво, приятно.

Овчарите, които пасяха стадата си по близките горски поляни, познаваха царя и като го срещнеха, след поклона не се страхуваха да го заговорят.

Дните минаваха тихо и спокойно.

Ирина ставаше все по-мълчалива. Само веднъж ѝ прилоша, защото бе ходила по слънце из двора, и оттогава повечето време прекарваше в двореца.

Иван Асен ѝ четеше на гръцки из светото писание, разказваше ѝ любопитни случки от ромейската и от българската история. Понякога се отпусчаше и заговорваше за изгнаническите години в Берлад, за дългите обиколки по руските земи.

Наближи Еньовден и Иван Асен реши да отидат с Ирина в близкия манастир край село Жилковец.

Богомолците бяха направили истински стан около манастира. По поляните на черги и рогозки нощуваха мъже, жени, старци и деца.

Нощта срещу Еньовден беше най-сгодна за бране на билки. Преди изгрев-слънце десетки сенки запъплиха из гората, а когато клепалото заби за утринната служба, дворът на манастира не можа да побере всички дошли за празника.

В църквата допуснаха само болярите и най-личните търговци.

Към края на службата игуменът благослови царя и тръгна с него към изхода на църквата.

Слънцето се бе издигнало високо. Иван Асен не пожела да се върне в килията, гдето нощува. Затова се зарадва, като чу думите на игумена:

— Селяните от Жилковец, господарю, на Еньовден имат обичай да обяздват млади коне на поляната край реката. Не е далече, но по-добре е да отидеш дотам с копията.

— И царицата ще дойде! — отвърна Иван Асен.

Ирина, която приближаваше, се усмихна. Слава богу, днес Йоан е весел. Тя първа тръгна към голямата манастирска врата.

Хората се блъскаха, притискаха се, за да видят царя и царицата. А когато се разчу, че Иван Асен отива да гледа обяздването на конете, жив поток рукна по пътя.

На крайселската поляна копията спря.

Иван Асен огледа околните възвишения, после обърна очи към младите жребци, които бяха навързани наблизко.

— Кой е най-опитният ездач? — попита той мъжете, които се трупяха около кочията.

— Станой! — чуха се няколко гласа.

— Хайде първо него да видим! — рече царят.

Болярите, дошли на коне и с коли след кочията, заобиколиха Иван Асена. Всеки се надяваше да заговори с него. Няколко двойки очи непрекъснато го следяха и се мъчеха да отгатнат дали не се нуждае от нещо.

Наредени в кръг, боляри, търговци, селяни и богомолци гледаха мълчаливо. Към коневръза пристъпи млад мъж с мургаво лице и къси криви крака. В десницата си държеше малък бич. Той застана пред един от жребците и му подвикна.

— Хайде, Черньо!

— Метни му се, Станой! — обади се един селянин.

И други подканиха мъжа:

— Метни се на гърба му!

— Изведнъж!

Когато момъкът опъна поводите, жребецът стреснато се дръпна назад, повлече ездача и запръхтя. От коневръза другите жребци наостриха уши и затрополяха с копита.

Бичът изплющя по гърба на жребеца. Селяните се разпалиха:

— По-силно!

— Дай му да разбере!

Иван Асен мрачно гледаше. Кой го е учил той Станой така да обяздва млад кон!

Конят се мятеше, но селянинът не пущаше поводите и продължаваше да нанася равномерни удари с бича. Другите коне вече с всичка сила цвилеха и се дърпаха назад.

Внезапно царят извика:

— Спри!

Селянинът не можеше да разбере какво иска царят от него.

— Дай ми бича! — строго рече Иван Асен.

Той пое бича с една ръка и като се сети, че твърдата аксамитена дреха ще му пречи, бързо я свлече. Един болярин притича, взе царската дреха с поклон.

По синя копринена риза, Иван Асен тръгна към жребеца. Гърдите му бяха широки, раменете — стройни като на истински воин. Нямаше нито един от наредените в кръг хора, който да не се възхити от царя в тоя миг.

Иван Асен улови поводите, но не вдигна бича. Само разтърси ръка. Главата на младия жребец заподскача.

— Още ли се гневиш? Недей... — гальовно му заговори царят. — Такъв буен жребец отдавна не съм виждал... Ще ме признаеш ли за свой господар? Каква шия! Какви зъби! Та ти си истински красавец! — Изведнъж той се метна върху коня.

Жребецът диво изцвили и се изправи на задните си крака. Ала царят здраво държеше поводите и не мръдваше, впил колене в гърба на коня.

— Ей!

— Виж ти...

— Ама е майстор!

Двамата селски свирачи на костени свирки засвириха весело, тъпанът задумка.

Жребецът с едри скокове обикаляше из поляната.

Ирина притискаше ръце към гърдите си.

„Господи! Той е толкова смел и хубав!“ — мислеше си тя.

Царят не поглеждаше към нея. Лицето му бе зачервено, синята копринена риза се ветрееше, ръцете му здраво опъваха поводите.

Неочаквано конят се отправи към източния край на поляната, гдето минаваше селски коловоз. Без да разбере какво става, Иван Асен отпусна поводите. В буен галоп жребецът полетя надолу. Царят подскачаше върху гърба му, не можеше да си поеме добре въздух.

— Чакай, Черньо... Полека... — опита се той да усмири жребеца.

Конят, намерил най-сетне начин да покаже силата си, летеше по пътя.

— Чакай... — изхриптя Иван Асен.

От подскачанията усещаше как сърцето му се качва в гърлото. Ударите ставаха все по-чести, сякаш искаха да изпреварят ударите на конските копита.

— Чакай... Полека... — прошепна Иван Асен и почувствал внезапна слабост, прегърна с две ръце шията на коня.

Сега се разтърсваше цялото му тяло, но той се държеше здраво, стискаше зъби.

На поляната хората отначало не можаха да разберат какво се е случило. Жребецът се връщаше сам, царят не се виждаше.

Неколцина селяни се втурнаха по пътя, след тях затичаха и войниците от царската охрана.

Ирина се качи в кочията.

— Карай! Бързо карай! — извика тя.

Лошо предчувствие изпълваше сърцето ѝ.

Всеки миг ѝ се струваше час, всяко превъртане на колелата — непоносимо бавно.

— Там е...

Ирина не чу възклицанията, блъсна се в отсрещната стена на кочията — коларят с мъка спря двете двойки коне. Тя не дочака да ѝ отворят вратичката, да ѝ помогнат да слезе. С лакът бутна вратата и излезе навън.

— Йоан... — изхлипа Ирина.

Царят лежеше до пътя, потънал в прах, с раздрана на гърдите риза. Очите му бяха плътно притворени, брадата посивяла от пепел.

Двама войници се наведоха, вдигнаха го и го поставиха внимателно в кочията. Ирина нищо не можеше да каже. Вмъкна се в малката клетка, седна на отсрещната по-тясна седалка и сложи ръка върху царевото чело. Коларят бавно подкара конете по нагорницето.

След кочията се проточи дълга редица от мъже, жени, войници, боляри и селяни.

В тронната зала около ковчега на царя безмълвно стояха великите боляри — последната стража на Иван Асена.

Камбаните на „Възнесение Христово“ биеха бавно, тъжно и отмерваха сетните звуци на една погребална песен.

Над цялата престолнина ечеше тоя звън, тая тъжна песен. Занаятчиите бяха затворили работилниците си, търговците складовете и градът като че бе опустял от страшно бедствие.

Притаен в ъгъла на тронната зала, в сянката на големия светилник, архимандрит Саватий унило гледаше към ковчега. Изморен от грижите по погребението на царя, той едва се държеше на крака. Мислите му се блъскаха в надпревара, една през друга по-лоши, потчайващи. Онова, което беше чел и слушал, което сам бе разбрал, излизаше на лично място в ума му: „След силните владетели често настъпват години на беззаконие. Подлостта и коварството стигат своя връх, докато с тяхна помощ един от многото, които се домогват до престола, вземе цялата власт в свои ръце“.

Кой имаше най-големи изгледи за успех?

Законният наследник Коломан е още момче. Щеше да има настойници, ала дали те ще могат да задържат властта, докато царят навърши пълнолетие?

Синът на севастократор Александър — Калоян — открито се противопоставя на царицата. Момъкът случайно беше в Търнов. Баща му още не бе дошъл. Беше горещо, трябваше да бързат с погребението. Много верни войводи не ще присъстват — и Михаил, и Радослав, и колко още, — пръснати по на седмица-две път от престолнината...

Вчера Калоян не поздрави Ирина и пред всички боляри, които бяха насъбрани около ковчега в тронната зала, заяви, като гледаше мъртвия цар в лицето:

— Кълна ти се, чичо, че няма да позволя ромейци да погубят твоето дело!

Та само той ли се страхуваше да не би дъщерята на Теодор Комнин да управлява вместо Коломана и да превърне търновския царски двор в ромейско средище!

Саватий бе дочул какво си говореха болярите:

— Тя не е майка на Коломана! От къде на къде ще му бъде настойница?

— И е млада! Много е млада!

Архимандритът знаеше: законният наследник Коломан не приеме ли властта, не бъде ли Ирина настойница, тогава в управлението на царството ще се намесят различни групи боляри, ще се гонят едни други и смут ще настане по цялата българска земя. Повече от Иван Асена едва ли някой от наследниците му ще постигне, но поне царството да се запази непокътнато, на всяка цена да се запази!

Себе си Саватий виждаше край царицата настойница. А може би той да бъде вторият настойник? Има подкрепата на патриарха и на повечето боляри от синклита...

Осенен от внезапно решение, архимандритът излезе от сянката на свещника и се запъти към изхода.

В ходниците царяха същото безмълвие, същата скръб, както и в залата.

Пред царицината ложница Саватий се огледа и едва след това почука.

Оприка я нямаше, Ирина сама отвори вратата.

Тя не се учуди, тихо отвърна на поздрава му. Обърна се и се отправи, към малкото одърче до ложето. Беше бледа, измъчена от бременността и от неочакваната смърт на царя.

Тя скърбеше повече, отколкото Саватий си мислеше. Скърбта ѝ не беше преструвка. Отиде си човекът, който я бе обичал искрено и към когото тя се бе отнасяла с жестоко безразличие, дори със скрита подигравка...

— Кера Ирина — обади се тихо Саватий на гръцки, — разбирам отчаянието ти и бързам да те успокоя — няма да си сама! В името на покойния приеми ме за свой съветник. Знам всички тайни на цар Йоан, знам и безброй начини да се справям с явни и скрити врагове. От тебе искам едно — признай Коломана за законен наследник.

Ирина едва забележимо кимна:

— Разбирам, отче. Ти искаш да не ти преча. Добре... Съгласна съм. Само че ще успееш ли?

— Вярвам! — високо произнесе Саватий.

Той притвори клепки.

Онова, което беше слушал от баща си за някогашните размирици и за болярските заговори, оживя в паметта му.

„Няма да им позволим!“ — стисна устни архимандритът.

Ирина го погледна и трепна — сега Саватий не беше любезният, винаги внимателен духовник. Лицето му изразяваше решителност, твърдост.

Архимандритът стреснато вдигна глава — камбанният звън му напомни, че погребалното шествие скоро ще тръгне от двореца.

— Пак ще поговорим, отче — тихо рече Ирина.

Саватий се прекръсти и закричи към вратата.

В ходника той се спря изненадан. Близо до колоната, гдето преди няколко месеца царицата бе забелязала хубавия момък, Саватий видя стотника Петър и болярския син Мицо. Двамата полугласно си говореха нещо и по лицата им не личеше никаква скръб или поне скръбно смирение. Очите им блестяха живо.

„И аз тогава послушах царицата, наредих тоя бъдещ негодник като стотник в Раховец! Ами Мицо? Кога е дошъл чак от Несебър? — помисли си архимандритът и отново изруга наум: — Негодници!“

Негодници? Ами нали в борбата, която започваше, за да запази короната за законния наследник, ще му са нужни и такива млади

мъже? Те търсят власт и богатство, ще служат на оня, който им ги даде.

Стотникът Петър се обърна и щом видя архимандрита, поклони му се ниско, леко усмихнат.

Мицо стори поклон и също се усмихна.

Саватий ги прекръсти отдалеч.

Камбаните продължаваха да бият.

По пътя от Малката врата до „Свети четиридесет мъченици“, гдето щяха да погребат царя, вече се трупаше народ.

„Закрилай ни, господи!“ — кръстеха се мнозина.

Слуховете за монголите всеки ден пристигаха все по-заплашителни. Иван Асен се бе заел с отбраната на северната граница, в тамошните крепости изпрати най-добрите конни отряди. Дали войводите щяха да удържат на монголските нападения? Кой ще ги предвожда?

— Тръгнаха!

— Тръгнаха! — предаваше се тихо от уста на уста.

От Малката врата на Царевецката твърдина се появиха монаси с кръстове в ръце. След тях — сам патриарх Йоаким.

Хората един по един падаха на колене.

Забиха камбаните на всички търновски църкви — долу в града и на Трапезица.

Ковчегът с тялото на царя бавно се движеше по наклонения път върху раменете на шестима велики боляри.

Нестройно крачеха болярите и ковчегът ту се издигаше като черна купчина, ту изчезваше в потока на шествието.

Две болярки подкрепяха Ирина. След нея вървеше архимандрит Саватий и от време на време устните му мърдаха. Той вече кроеше в ума си какви да бъдат първите му стъпки.

Отдолу, по главната улица на града, изтрополя кочия, появиха се конници. Неколцина боляри от далечния бдински край пристигаха за погребението. И навярно още мнозина щяха да пристигнат той ден, защото Иван Асен отиваше към последното си жилище... В далечината трептеше мараня. Камбанният звън се сливаше с равномерния шум на Етъра...

АЛЕКСАНДЪР БУРМОВ

ИЗ РЕЦЕНЗИЯ ЗА ИСТОРИЧЕСКИЯ

РОМАН „ИВАН АСЕН II“ ОТ ДИМИТЪР

МАНТОВ

В художествените произведения, чийто сюжет е почерпен от историята, читателят винаги търси и познавателни елементи. Ето защо авторът на такова произведение трябва да познава добре епохата, за която пише, за да може да възстанови по художествен начин далечната действителност такава, каквато е била. Ако историческата правда не се покрива с художествената, няма да имаме едно пълноценно произведение, което да вълнува читателя и да го насочва в определена линия.

Трябва веднага да се подчертае, че авторът на романа „Иван Асен II“, др. Мантов, е имал пълното съзнание за тези изисквания към художествените произведения с историческа тематика. Той е проучил основно, най-подробно и най-задълбочено историческия материал, което му е дало възможност да обрисова епохата и хората, живели в нея, напълно правдиво. В романа му има пълно покриване на историческата с художествената правда. Не само това — писателят е успял да намери правилен изход от някои неизяснени още от марксистката историческа наука или пък забъркани от буржоазната историография положения, което му е помогнало извънредно много за цялостното разкриване на историческата действителност в България през XIII в. Така буржоазната наука не може да разреши въпроса за наемната войска, с която Иван Асен II идва в България, за да отстрани от престола узурпатора Борил. Докато например Златарски смята, че тази войска се състои от руси, Мантов правилно се е ориентирал към руската летопис, гдето наемниците на Иван Асен са наречени „выгонци“ и то във всяко отношение отговаря и на термина „синклидес“ у византийския автор Акрополита — „бежанци“. Така

Мантов е достигнал до т.нар. бродници, които той правилно приема за бежанци от родината си, гдето не са могли да търпят жестокия феодален гнет, а не за племе или народ, както е дадено у Златарски. Облегнат на заключенията на някои руски учени (Брун, Кулаковски и др.), той е успял да обрисова живота на бродниците напълно в духа на епохата. Това е дало отражение и в по-сетнешния му разказ за живота и деянията на Иван Асена II.

На второ място, Мантов е разрешил сполучливо и въпроса за отношението на Иван Асен към богомолите. От едно писмо на папа Григорий до унгарския крал, гдето се казва, че Иван Асен покровителствал еретиците, буржоазната историография вадеше заключение, че, виждате ли, по времето на този български цар нямало класова борба, че класовите противоречия били притъпени. Към това изопачение на историческата действителност се присъединиха за съжаление и някои историци — марксисти. Всички те не са взели предвид, че Григорий смята за еретици православните, които са се отцепили от унията с римската църква. Ако пък се приеме, че в случая се касае за богомилите, трябва да се обърне внимание на обстоятелството, че писмото на Григорий е агитационно, че папата се стреми да накара унгарския крал да предприеме поход срещу България, затова и пресилва нещата. Авторът на романа, без да прикрива тежкото положение на селячеството, в това число и на богомилите, рисува отношението на Иван Асен II към тях, не по-различно от отношението му изобщо към феодалното селячество, без да подчертава някакво покровителство. Търпимостта, която царят проявява към богомилите, съвсем не е преувеличена. Тя е обрисувана правилно и мотивирано.

На трето място, Мантов е дал правилно обяснение на развитието на търговията по времето на Иван Асен, като изхожда от условията, създадени от централното управление и от подема на стопанството в България през първата половина на XIII в., свързан с разширението на българската територия и с развитието на производителните сили. Ролята на търговците в българската държава е добре разбрана и обрисувана, особено в лицето на Делчо Серафимец, като не е забравена и класовата природа на тази прослойка в българското общество.

На четвърто място, Мантов е разрешил отлично и въпроса за първата жена на Иван Асен II — Ана, бъдещата монахиня Анисия, майка на дъщеря му Мария-Белослава.

Решително достойнство на романа е правилно обрисуваният образ на Иван Асен. Въз основа на твърде оскъдни данни Мантов е успял да създаде един образ, който не само отговаря на историческата действителност, но и увлича читателя със своите реалистични черти. Иван Асен постъпва винаги умно, обмислено, политично, търси възможност да разреши въпросите без война и по най-благоприятен за българската държава и за него начин.

ноември 1959 г.

Проф. Александър Бурмов, член-кореспондент на Българската академия на науките

Издание:

Автор: Димитър Мантов

Заглавие: Иван Асен II

Издание: трето

Издател: Издателство на БЗНС

Град на издателя: София

Година на издаване: 1985

Тип: Роман

Националност: българска

Печатница: Издателство на БЗНС

Излязла от печат: септември 1985 г.

Редактор: Слава Николова-Герджикова

Художествен редактор: Зоя Ботева

Технически редактор: Стефан Станев

Художник: Александър Хачатурян

Коректор: Лидия Ангелова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/6584>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.